

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IX. évfolyam

1999/3–4.

A TARTALOMBÓL

Visszatérhet-e a hidegháború?
A katonai erő és a globalizáció
Katonai stratégiák és doktrínák
Jugoszlávia elleni légitámadások
A légierő alkalmazásának NATO elvei
A légvédelmi rakéták harcrendjéről
A hivatásos katona és a társadalom
Vezetés-ellenőrzés
Védelmi kiadások összehasonlító
számítása
Vadászrepülőgép-beszerzés
Katasztrófavédelem
Lelkiismereti terrorizmus
A „vasfüggöny” története
Társasági élet hírei

A tanulmányok szerzői

- Balla Attila százados,
KPSZH főtisztje
Dr. Csabai György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Cziva Oszkár tűzoltó őrnagy,
doktorandusz
Dr. Fabinyi József nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Felházi Sándor mk. őrnagy,
doktorandusz
Gál Anna őrnagy,
doktorandusz
Dr. Gergely Attila nyá. r.ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Dr. Hajma Lajos nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Kassai Károly mk. őrnagy,
alosztályvezető
Kis Csaba hadnagy,
vadászirányító
Kiss Sándor mk. alezredes,
főiskolai docens
Dr. Léka Gyula nyá. vezérőrnagy,
a hadtudomány kandidátusa
Dr. Nagy László nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Dr. Nagy Pál mk. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Nagy Sándor alezredes,
doktrinális alosztályvezető
Dr. Magyar István ezredes,
egyetemi doktor
Magyar István őrnagy,
egyetemi adjunktus
Dr. Matus János
tanszékvezető egyetemi tanár
Dr. Óvári Gyula mk. alezredes,
egyetemi docens, tanszékvezető
Dr. Ruttai László mk. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa
Szép László őrnagy,
tudományszervező
Zakariás Győző alezredes,
modernizációs osztályvezető
Dr. Zellei Gábor pv. ezredes, PhD
Társasági élet rovat összeállításában résztvett:
Dr. Csery Péter, Felházi Sándor,
Magyar István, Zimits Rezső.

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Béres Endre,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Turák János,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot
gondozta és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

IX. évfolyam

3–4. szám

1999. december

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Hajma Lajos	Visszatérhet-e a hidegháború?	3
Nagy László	A fegyveres erők funkcióinak globalizációja	16
Matus János	A stratégiai felülvizsgálatokról a demokratikus országokban	29

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Magyar István ezredes	A NATO jugoszláviai légi támadó-hadművelete	35
Nagy S.–Zakariás Gy.	A katonai doktrínák kidolgozásának helyzetéről	45
Magyar István őrnagy	A honvédség lehetséges feladatai válságok kezelésében	54
Ruttai László	A légvédelmi rakétaegység ballisztikus rakéták elleni harcrendjének megtervezése	62
Kis Csaba	A légierő alkalmazásával kapcsolatos NATO-elvekről	75

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Gál Anna	A hivatásos katona társadalmi szerepéről	87
Kassai Károly	A vezetés ellenőrzési funkciójának érvényesüléséről	94
Kiss Sándor	A biztonságtechnikai képzésről	107
Zellei Gábor	A polgári védelmi vezetők felkészítéséről	113

VÉDELEMGAZDASÁG

Balla Attila	A védelmi kiadások nemzetközi összehasonlítása a vásárlóerőparitás-elmélet segítségével	119
--------------	--	-----

HADITECHNIKA

Óvári Gyula	Régi gondok új közelítésben: vadászpülőgép-beszerzés 2000 után	126
-------------	---	-----

RENDVÉDELEM

Cziva Oszkár	A katasztrófák elleni védekezés feladatai	142
Gergely Attila	A lelkiismereti terrorizmus	153

FÓRUM

Léka Gyula	A műszaki zár- és erőrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989	161
Nagy Pál	Az információs felderítésről és az elektronikai hadviselésről	167
Felházi S.–Szép L.	Az MH tűzérsege az ezredforduló után	171
Fabinyi József	Néhány gondolat egy hozzászóláshoz	176
Csabai György	A cseh kormány elfogadta a biztonsági és a katonai stratégiát	179

TÁRSASÁGI ÉLET

Az 1999. év Tanárkő-díjasa: Horváth István	183
Az MHTT 1999. évi pályázatára benyújtott jelíges pályaművek	184
Újjáalakult az MTA Hadtudományi Bizottsága	185
A magyar tudomány napja	185
A szakosztályok rendezvényeiről	186
Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről	188
A HADTUDOMÁNY folyóirat megrendelése	188

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bíraltatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Hajma Lajos

Visszatérhet-e a hidegháború?

A szerző a hidegháború időszakának eseményeit felvillantva, a cikk címében feltett kérdésre keres választ. A világhelyzet, a gazdasági, hatalmi csoportosulások 2000 utáni alakulását prognosztizálva, a hidegháború felújításának veszélyeit, okait vizsgálja, majd a jövőbeli megjelenési formáira utalva, választ keres arra, hogy az emberiség miként háráthat el, akadályozhat meg minden olyan fejleményt, amely felidézi a „hidegháború” szellemét. Az alább közölt írásban egy hamarosan megjelenő Bognár Károly–Hajma Lajos: A hidegháború magyar szemmel című könyv társszerzőjének gondolatait ismerhetjük meg.

1945-ben fejeződött be az emberiség történelmének legsúlyosabb, legnagyobb emberi és anyagi veszteséggel járó fegyveres küzdelme, a második világháború. A hön áhított béke és nyugalom azonban nem vált tartóssá, mert a háború helyébe a világaluralom megszerzésére irányuló szembenállás, egy újfajta küzdelem és versengés, a hidegháború lépett, amely csaknem fél évszázadig tartott.

Az 1946-tól 1989-ig tartó időszak az emberiség történelmének olyan sajátos periódusa volt, amelyre egy időben a két szuperhatalom és az általuk vezetett világ- és szövetségi rendszerek kialakulása, sokoldalú vetélkedése és harca volt jellemző. Henry A. Kissinger, az USA elnökének egykori biztonságpolitikai főtanácsadója és volt külügyminiszter a Newsweek 1988. szeptember 19-i számában azt írta, hogy „...A hidegháborút végül is az robbantotta ki, hogy a szovjetek kivetítették hatalmukat Európa központjába...” A hidegháború eseményei történéseinek eredője, mozgatórugója valójában a két szembenálló szuperhatalom (az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió), valamint az általuk vezetett szövetségi rendszerek (a NATO és a Varsói Szerződés) kibékíthetetlen ideológiai, politikai, társadalmi ellentéte, eltérő értékrendje, gazdasági, katonai érdekeinek különbözősége volt.

A cikk címében feltett kérdést bővítve: vizsgáljuk meg, hogy az ezredforduló után kialakulhat-e olyan helyzet, amely hidegháborúhoz vagy ahhoz hasonló körülmények felidézéséhez vezet, visszatérhet-e az elhidegülés.

A hidegháború felújulásának veszélyei, lehetséges változatai

Az emberiség csak néhány perccel a 24. óra előtt tudta megállítani a „fegyverkezési öriület” fők nélküli száguldását, amikor a tudósok számításai szerint a földi élet megsemmisítéséhez már több mint 60-szor elegendő nukleáris, vegyi és biológiai fegyver állt készenlétben, a világ egy-két tucatnyi országában. A megkötött leszerelési, korlátozási

egyezmények eddigi végrehajtása, valamint a néhány éven belül várhatóan bekövetkező további fegyverzetcsökkentések eredményeként ez a pusztítókapacitás jelentősen mérséklődik majd. Ennek bekövetkezésére jogos reményeink lehetnek. De néhány érintett ország vonakodása, kibújási szándékai, megfélemlítő manipulációi miatt ehhez csak a legkövetkezetesebb és legszigorúbb nemzetközi ellenőrzés ad kellő garanciát.

Ma, a legkorszerűbb pusztítóeszközök korszakában egy nukleáris, vegyi és biológiai fegyverekkel vívott világháború nagyobb veszteséget okozna, mint az egész emberiség történetének eddigi összes háborúja. Ezért az emberiség nem engedheti meg a továbbiakban, hogy a „nemlét szakadéka szélén imbolyogjon”. Ez a törekvés azonban csak a már megkötött egyezmények következetes végrehajtásával, további leszerelési, fegyverzetcsökkentési, biztonság- és bizalomerősítő megállapodások stb. megkötésével járhat sikerrel.

Egy svájci tudós, Jean-Jacques Babel kiszámította, hogy a civilizáció keletkezése óta századunk derekáig 14500 kisebb-nagyobb háborút és fegyveres konfliktust regisztráltak. Ezekben mintegy 3 milliárd 650 millió ember vesztette életét. Ez annyi, mint a világ mai népességének kb. kétharmada. Az emberiség ismert története folyamán csak 292 olyan év volt, amelyben háború miatt nem folyt emberi vér.

A napjainkban jellemző, ún. kisebb helyi háborúk, katonai konfliktusok ellen a belátható időben nem található orvosság, ezért azokkal továbbra is számolni kell. Egy, csaknem tíz évvel ezelőtt készült felmérés szerint 1945–1989 között 273 fegyveres összeütközés, helyi háború volt, amelyek okai igen sokrétűek:

– területi vita miatt	52
– nemzeti függetlenségi harc folytán	52
– vallási, etnikai okokból	12
– hatalmi összeütközésből	30
– ideológiai ellentétek miatt	30
– regionális hatalmi harc okán	5
– állam és kormányzat elleni felkelés	22
– autonómiáért folyó harc	7
– egyéb típusú okok miatt	63

Ezekben az összeütközésekben, helyi háborúkban – amelyek szünet nélkül folytak – 25–30 millióra tehető az elpusztultak száma. Ez is szörnyen sok! Ezek kiterjedésük, jellegük, az alkalmazott fegyverek típusa és minősége stb. miatt nem jártak ugyan az egész emberiség pusztulásával, de óriási károkat okoztak.

Napjainkban szerencsére igen korlátozott a hidegháború folytatására, az ehhez szükséges fegyverkezési versenyre képes országok száma. Ehhez ugyanis jelenleg olyan feltételek szükségesek, amelyekkel a belátható jövőben kevés ország vagy szövetségi rendszer rendelkezik. Ezen feltételek közül a legfontosabbak az alábbiak:

- Az ország lakossága 100–150 milliónál magasabb legyen, mert e nélkül nem lehet sokoldalú és erős gazdaságot működtetni, többezer milliárd dolláros GDP-t termelni, néhány százmillió USD értékű katonai kiadást fedezni, s egymilliónál nagyobb létszámú hadsereget fenntartani stb.
- Az ország területe több millió km²-es legyen, ennek hiányában ugyanis az állami, társadalmi, gazdasági élet néhány nukleáris csapással megbénítható,

- kikapcsolható. Kisebb terület esetén nem decentralizálhatóak a gazdasági alapok, a fegyveres erők alakulatai, nincs mód azok kivonására az esetleges csapások alól, s a megfelelő emberi tartalékok képzésére sem.
- Szükséges a *fejlett, korszerű gazdaság megléte*, amely képes tömeges méretekben termelni a csúcstechnológián alapuló fegyvereket, fegyverrendszereket, haditechnikai eszközöket nemcsak saját szükségletre, hanem kielégíteni azokkal szükség esetén a gyengébb, fejletlenebb iparral rendelkező szövetséges vagy baráti országokat is.
 - Nélkülözhetetlen a *több százezer fős tudósi, kutatói állomány és intézményhálózat* megteremtése és működtetése, amelyek képesek az adott kornak megfelelő csúcstechnológia megújítására, korszerűsítésére, a katonai követelményeknek megfelelő adaptálására.
 - A hadászati tervezésnek biztosítani kell, hogy a fegyveres erőkön kívül *rövid időn belül háborús készenlétbe helyezhető legyen a gazdaság, a hírközlés, a közlekedés, a kereskedelem és az állami, az önkormányzati közigazgatás is.*
 - Az adott ország *belpolitikai helyzete, stabilitása olyan szilárd legyen*, hogy a lakosság elviselje az ilyen helyzettel járó megterheléseket, béke idején meg hozza a szükséges áldozatokat.
 - A hidegháborút folytató félnek *rendelkezni kell azzal a szállítási képességgel, hírközlő rendszerrel*, ami lehetővé teszi katonai erejének alkalmazását a világ bármely térségében, a haditevékenység bármely (földi, légi, tengeri, világűr, információ) dimenziójában. Enélkül ugyanis az ország *nem tudja megvédeni és érvényesíteni nemzeti (állami) érdekeit*, nem tudja kellő időben és erővel teljesíteni szövetségesi kötelezettségeit, támogatni a tőle segítséget váró baráti népeket.

A fentiekben lehet összefoglalni azokat a főbb feltételeket, tényezőket, amelyek *együttesen, komplexen hatnak*. Ezért bármelyik hiánya dominószerűen gyengíti vagy lehetetlenné teheti a többiek hatását, eredményességét. Ez a gyenge láncszem a Szovjetunió és szövetségesei esetében főleg és elsősorban a gazdaság elmaradottságában, korszerűtlenségében rejlett.

A világhelyzet várható alakulása 2030-ig

a) Ma az egyetlen globális szuperhatalomnak, amely komoly megrázkódtatás nélkül képes lenne a hidegháború s a vele együtt járó fegyverkezési verseny folytatására, csupán az *Egyesült Államok* tekinthető.

Az elkövetkező 30 évben az *USA megtartja vitathatatlan elsőbbségét* a világban. Lakossága több mint 250 millió fő, területének nagysága 9,3 millió km². A világ legerősebb gazdaságával rendelkezik, a GDP összege 1998-ban 8000 Mrd USD körül volt. Az amerikai monopóliumok jelen vannak a világ csaknem valamennyi országában. Az élenjáró tudományos kutatás is itt koncentrálódik. Egyetlen ország sem fordít olyan nagy összegeket a kutatásra, a technikai, technológiai fejlesztésre. Jelenleg az egyetlen hatalom, amely globális méretben képes érdekeit megvédeni a Föld minden szegletében, és rendelkezik a realizáláshoz szükséges eszközökkel.

Hadereje számszerűen nem a legnagyobb ugyan a világon, de a legmodernebb,

nagy hatékonyságú fegyverekkel rendelkezik, amelyek pótolják a létszámkülönbséget. A létszámot békében a következő 15 évben másfél millió alatt szándékoznak tartani. Jelenleg a világ egyetlen olyan országa, amely képes hadviselésre a jövőben valamennyi dimenzióban (szárazföld, légtér, a tengerek, a világűr, az informatika). Katonai ereje az Antarktisz kivételével jelen van valamennyi kontinensen, az óceánokon és a tengereken is.

Clinton elnök 1999 januárjában az amerikai hadsereg modernizációjára, a hadseregen belüli szociális problémák megoldására javasolta a katonai kiadások növelését 2000-től, hat év időtartamban kb. 100 Mrd USD összegben. Ez önmagában nem tekinthető olyan lépésnek, ami új fegyverkezési hullámot váltana ki a világban.

b) A másik nagy egyesülés, az *Európai Unió* (különösen a 21. század első évtizedében tervezett bővítés realizálásával) lakosságban meghaladja a 400 millió főt, területe pedig a 3 millió km² körül alakul majd. Gazdasági teljesítőképessége megközelíti majd az Egyesült Államokét (1998-ban szintén 8000 Mrd USD felett volt), a világkereskedelemben pedig az élen lesz. Tudományos potenciálja csak közelít majd az USA-éhoz. Az unió sok belső és feszítő problémával küzd jelenleg és várhatóan a jövőben is.

Az *Európai Unió önálló*, a haditevékenység valamennyi dimenziójában *működni képes haderővel nem rendelkezik*. A 21. század elején nagy gondot fordítanak majd az európai védelmi identitás kifejlesztésére, az ezt megtestesítő Nyugat-európai Unió szervezeti erősítésére, működési képességének javítására. Ez a biztonsági, védelmi szervezet azonban a NATO kötelékében marad majd, annak európai pillére lesz, s tevékenysége elsősorban arra fog irányulni, hogy kezelje az európai kontinensen keletkező viszályokat, konfliktusokat. Ezzel tehermentesítené az USA-t és lehetővé válna, hogy az más földrészekre fordíthassa figyelmét.

c) *Kína a világ legnépesebb országa* mintegy 1250 millió lakossal, közel 10 millió km² területtel. A kínai vezetés a gazdaságot megreformálta, sikeresen növeli nemzeti össztermékét, amely az IMF számítási módszerével, a vásárló erő alapján számolva 1990-ben 1930 Mrd USD volt. Ez azóta is évente 10–12 (1998-ban „csak” 7,8) százalékkal növekszik. Így Kína a 21. század első felében gazdasági szuperhatalommá válhat. Segít a gazdasági növekedésében a külföldi tőke letelepedése is, amely pl. 1996-ban napi 100 millió USD-t tett ki. Szocialista elvek szerint megreformálta politikai, társadalmi intézményrendszerét.

A gazdaság magas fejlődési üteme lehetővé teszi a katonai kiadások jelentős növelését, aminek mértéke 1989-től 10–12 százalék évente. A katonai kiadás reális évi összegét az amerikai General Accounting Office 140 Mrd USD-ra becsülte. A kínai hadsereg (népi felszabadító hadsereg) létszáma 1997-ben több mint 3 millió katonára volt. A szárazföldi csapatokhoz tartozott 2,2 millió fő, 96 hadosztályba szervezve. A 470 ezer fős légierőnek 5100 harci repülőgépe volt, a 260 ezer fős haditengerészet 1080 hajóegységgel rendelkezett. Rendelkezésre állt 1997-ben 1,2 milliós fős tartalék is.

Nukleáris arzenálját az ország maga építi ki. Már a 80-as évek óta képes interkontinentális, 12 ezer km hatótávolságú rakéták gyártására. Az ilyen rakétákhoz szükséges nukleáris robbanófejek számát amerikai szakértők 1998-ban 450 db-ra be-

csülték. Nagy lendülettel folyik a haditengerészet korszerűsítése és megerősítése. Már 6 országban vannak haditengerészeti támaszpontjai.

Kína rálépett arra az útra, amelyen 2010–2015 táján katonai szuperhatalommá válhat. (Számol ezzel a lehetőséggel a 2015-ig szóló amerikai védelmi tervezés is.)

d) *Oroszország* a mintegy 150 milliós lakosával, több mint 17 millió km²-es területével, még mindig kialakulatlan politikai és társadalmi rendszerével, energia- és nyersanyaggazdagságával továbbra is a legnagyobb bizonytalansági tényező Európában. A demokrácia iránti elkötelezettség, a jogállamiság, a piacgazdaságra való áttérés még nem eléggé szilárdult meg, a helyzet vegyes és ellentmondásos a hatalmas birodalomban. Így a végleges elrendeződés még tovább várat magára. Az ország gazdasági teljesítménye az 1990. évi 1030 Mrd dollárról a 90-es évek közepe utáni időben 250–300 Mrd dollárra esett vissza, amely azonban az állami vezetés rendeződése, a szociáldemokrata irány kialakulása és az igazi piacgazdaságra való áttérés, a meggyökeresedett gondolkodás megszűnése után gyorsan felemelkedhet a régebbi szintre. Ez a várakozás a 2000-es évek első éveiben teljesülhet, s ez a hatalmas ország 2010–2015 körül már ismét virágzó gazdasággal rendelkezhet. Kedvező tény, hogy az ország magasán képzett tudósai és kutatóinak zöme otthon maradt, s most hazai megbízás híján nyugati megrendeléseket teljesít. Megmaradt tehát a szovjet korszakban kinevelődött ipari-technikai „szürkeállomány” zöme az országban, amire alapozni lehet az újrakezdésnél.

Az orosz hadsereg az elkövetkező években várhatóan stabilizálódik az 1,2–1,3 millió fős szinten, mert csak így lesz némi pénz a technikai fejlesztéshez, az új eszközök kifejlesztéséhez, a START- és a CFE-szerződésekben vállalt kötelezettségek teljesítéséhez. (Pl. a volt szovjet nukleáris fegyverek csökkentésének segítésére Oroszország 1994-ben 1984 millió dolláros nyugati segítséget kapott.) A Szovjetunió időszakában gyártott rakéták, repülőgépek, harckocsik zöme elavulóban van, csak kisebb része felel meg a korszerű követelményeknek. A hadsereg morális ereje nagyon legyengült, a hivatásos állománynak megélhetési gondjai vannak. Így az orosz hadseregnek csak elenyésző része tekinthető hadrafoghatónak. Az ebből a helyzetből való kilábaláshoz egy-másfél évtized szükséges.

Oroszországot ma már csak a *szovjet időkből visszamaradt nukleáris potenciál teszi katonai „szuperhatalommá”,* ezért ragaszkodik az orosz politikai, állami, katonai vezetés azok minél további megőrzéséhez. Amíg ez az erő létezik, addig van komoly beleszólási lehetőségük a világ eseményeibe.

Némi korszerűsítés is folyik az orosz fegyveres erőknél. Ezt mutatja a Topol nevű rakétával végzett kísérlet, az első Topol-M interkontinentális ballisztikus rakétaezred felállítása.

Oroszország 10–15 év múlva olyan *regionális nagyhatalommá válhat,* amelynek katonai erejével számolni kell majd nemcsak a FÁK-államok területén, hanem Kelet-Közép-Európában, a Közel- és a Közép-Keleten, valamint az ázsiai térségekben is.

e) Az *iszlám országok csoportja* képezi még azt az erőt, amely lélekszámban, szellemiségében, gazdasági lehetőségekben, földrajzi kiterjedésben, az ezeken létrehozható katonai erőben *képes lenne három földrészre (Ázsia, Afrika, Európa) kiterjedően intenzív, a világ más térségeiben pedig esetleges és szelektív hidegháborút folytatni.* Sa-

muel P. Huntington amerikai politikai kutató már 1993-ban meglepte a Nyugatot a Foreign Affairs-ben írt, nagy feltűnést keltő cikkével. E szerint az USA, az ázsiai szövetséges Japán, valamint az Európai Unió vezető hatalmai, amelyek eddig meghatározták a világpolitikát, a világgazdaságot és a világkultúrát (egyszóval a nyugati civilizációt), *fejlődésük csúcsára jutottak*. Sokasodnak annak jelei, hogy a létüket fenyegető új veszélyforrás kulturális, civilizációs jellegű és eredetű lesz. Ilyennek főleg az iszlám kultúrát tartotta, amely az 1979-es iráni hatalomváltás óta konfrontációban van a Nyugattal. A jövőben tehát bekövetkezhet az eltérő civilizációk, kultúrák szembenállása és harca különféle formákban és módszerekkel.

Az iszlám világ átfogó vezető szervezettel is rendelkezik. 1969-ben ugyanis Teheránban létrehozták az Iszlám Konferencia Szervezetét, amelyben 55 ország kormánya vesz részt.

Az iszlám országok 1,2 milliárd muzulmánnt képviselnek, ők ellenőrzik a világ kőolajkészleteinek 70, földgázkészleteinek 30 százalékát.

Az iszlám országokból származó veszélyek közül a legjelentősebbnek számítanak:

- az iszlám tanításaiban fő helyet foglal el a világhuralom megszerzése, kultúrájuk kiterjesztése a Föld egészére;
- nem tartják meg a nonprolifrációs (atom-, vegyi, biológiai fegyverek elterjedésének megakadályozására vonatkozó) szerződéseket, sőt egyes országok titokban ilyen eszközöket gyártanak és halmoznak fel igen nagy mennyiségben;
- nagyszámú és jól képzett terroristaalakulatot, csoportot tartanak fenn egyes iszlám országokban, ahol kiképzik, felkészítik őket a világban végrehajtandó akciókra, amelyek esetenként több száz áldozatot követelnek.

Az iszlám országok politikai-gazdasági egységesülése, egy, a többiek által is elfogadott vezető ország megjelenése esetén, komoly veszélyt jelenthetne a Nyugat számára, kiléphetnének a terrorista és a terrort támogató országok szerepköréből, s bizonyos mértékben a Nyugattal szemben vetélytárssá is válhatnának.

f) Olyan, egyes tényezőkben a hidegháborús partner szerepére megfelelő országokkal, mint Japán, India, Brazília stb., nem foglalkozunk. Ennek okai: ezek demokratikus jogállamok, amelyek kifelé is békés politikát folytatnak; erős a kötődésük a jelenlegi Nyugathoz; több tényezőben nem felelnek meg az eredményes hidegháborút folytatni képes ország feltételeinek.

A hidegháború kiújulásának lehetőségei

A négy és fél évtizedes hidegháború mély nyomokat ejtett az emberiségen. Ennek emléke, veszélyei nem mennek gyorsan feledésbe, egy-két generáció még a zsigereiben hordja annak nem éppen kellemes emlékeit. Ezért a több kontinenst átfogó hidegháború a 21. század első évtizedeiben csak akkor következhet be, ha:

- harc, vetélkedés indul be a világ vezető hatalma címének és szerepének megszerzéséért;
- a világ vezető hatalmait tömörítő országok, uniók, szövetségek veszélyben érzik létüket és fennmaradásuk, érdekeik védelme ezt megkívánna;
- a világban nem működne kellően az Egyesült Nemzetek Szervezete és annak intéz-

- ményei, ahol lehetőség van az érdekek egyeztetésére, kölcsönös kompromisszumok útján a felek számára elfogadható megoldások keresésére;
- bedugulnak vagy *lehetetlenné válnak a diplomáciai érintkezés, egyeztetés normális csatornái*, s a nagyhatalmak, uniók, szövetségek a *fegyverkezésben látják biztonságuk garanciáit*;
 - a lehetséges résztvevők valamelyike olyan *új és jelentős, a világ helyzetét alapvetően befolyásoló, megváltoztató tudományos-technikai, gazdasági felfedezés, eredmény birtokába jut, amely lehetőséget teremt számára a világ vezetésének megszerzésére*, az emberiség fizikai létének veszélyeztetése nélkül.

A fentiek alapulvételével elméletileg az alábbi hidegháborús bázisországok, hatalmi csoportosulások alakulhatnak ki a világban:

a) *Az USA és Oroszország vetélkedése*, konfrontációja abban az esetben jöhetne létre, ha amerikai támaszpontok jelennének meg az orosz határok közelében, vagy a volt Szovjetunió területéből kiszakadt államokban, s azokon az orosz területeket elérni képes fegyverzetet helyeznének el. Ismerve az orosz érzékenységet, ellenségfóbiát, az USA vezetése ilyen lépésre csak akkor szánna el magát, ha komoly veszélye lenne annak, miszerint az orosz területeken létrehozott katonai csoportosítások támadásra készülnek az USA-val jó kapcsolatban, biztonsági szerződési kötelezettségben álló országok ellen (pl. Japán, Finnország, balti országok stb.).

b) *A NATO és Oroszország között hidegháborús szembenállás* akkor következhetne be, ha NATO-tagállammá válnának az Oroszország peremén levő országok közül azok, amelyek a volt Szovjetunióhoz tartoztak, s *területükön állandó jelleggel jelentős NATO-erők, atomfegyverek állomásoznának*. Egy ilyen lépés növelné az orosz félelmeket és katonai ellenlépéseket váltana ki Moszkvától. A NATO diplomáciája azonban rendkívüli óvatossággal közelített meg eddig is minden, Oroszországot irritáló lépést, s bizonyosra vehető, hogy ez így lesz a jövőben is.

Veszélyes lenne olyan helyzet bekövetkezése is, ha Oroszországban a régi birodalmi szemlélet és vezetés kerekedne felül, s a FÁK-országokat a volt Varsói Szerződéshez hasonló, felfegyverzett szervezetté alakítanák, s azok területén jelentős orosz támadócsoportosításokat helyeznének el, majd valamikor az orosz gazdaság megerősödése után.

c) *Oroszország és Kína közötti hidegháborús viszony*, fegyverkezési verseny akkor alakulhatna ki, ha közöttük *hatalmi versengés jönne létre az ázsiai hegemonia megszerzéséért*. A gazdaságilag, katonailag egyre erősebbé váló Kínában is felébredhetnek birodalmi igények a gyéren lakott szibériai térségek iránt. Ez azonban csak akkor következhet be, ha Kína már kiépítette az interkontinentális és közepes hatótávolságú rakéták s a hadászati bombázórepülőgép-sorozatgyártási kapacitását.

A közeljövőben számolni lehet azzal is, hogy az USA egyedüli szuperhatalmi státusa közeledésre, *szorosabb együttműködésre készíti a kínai és az orosz feleket*, így képezvén egyensúlyt a NATO-t maga mögött tudó Egyesült Államokkal szemben.

d) *Kína és az USA közötti hidegháborús szembenállás* akkor bontakozhatna ki, ha az erősödő kínai haditengerészet *megkezdene terjeszkedését, hatókörének kibővítését a Dél-Kínai-tengeren túlra*, majd fokozatosan *hozzálátna az amerikai haditengerészet ki-szorításához, felülmúlásához a Csendes-óceánon*. Ilyen képességhez azonban több évtizedes előkészítő munkára lenne szükség. Túl ezen: semmi biztosíték nincs rá, hogy ez

a kísérlet sikerrel járna, tekintve, hogy a térségben minden nagyobb ország az USA szövetségese.

e) Az *iszlám világ*ból többirányú hidegháborús konfrontáció is kiindulhat, nem egyszerre, hanem az adott helyzetből fakadó sorrendiségben.

f) Az *iszlám világ és a NATO között* akkor következhet be hidegháborús állapot, ha az Észak-atlanti Szövetség országaiban az Algériában évek óta űzött kegyetlen terrorista módszerekkel, tömeges mészárlásokkal próbálnák terjeszteni a mohamedán vallást és életformát, vagy pedig iszlám terroristák serege kezdi meg tevékenységét a szövetség egyes tagállamaiban:

- az *iszlám világ és Oroszország között* hidegháborús állapot akkor következhetne be, ha az iszlám fanatikuskok a volt Szovjetunió részét képező mohamedán vallású FÁK-országokban megkezdénék a hatalomátvételt, kísérletet tennének azok kiszakítására a FÁK-kötelékéből, s megpróbálnák azok átcsábítását egy iszlám politikai-katonai szövetségbe;
- az *iszlám világ és Kína között* hidegháborús konfrontáció akkor következhet be, ha a mohamedanizmus ideológiai támadást kezdeményezne a terrorizmus eszméje ellen.

Bennünket, Magyarországot csak az első változat érintene, mivel az iszlám csírái már hazánkba is eljutottak. A másik kettő érdektelenség és a nagy távolság miatt közvetlen hatást nem gyakorolna hazánkra.

Az említett elméleti lehetőségek és változatok a világ különböző térségeiben tartalmilag és formailag természetesen más és más jelleget öltenének. Kíváncos lenne, hogy ezek közül egyik változat se következzen be. Megakadályozása tehát minden politikai, állami vezető kötelessége, s főleg a rugalmas diplomácia játszhat ebben fontos szerepet.

Szándékosan nem foglalkoztunk az Észak–Dél ellentéttel. Ennek oka, hogy a ténylegesen meglevő eltérés inkább a fejlettségben, az életmódban és a kultúrában meglevő különbségekből adódik, amelynek oka, jellege kilép a hidegháborús veszély kategóriájából.

Kisebb, regionális jellegű és méretű hidegháborús szembenállás több térségben is kialakulhat, ezek azonban több kontinensre nem terjednének át. Ilyenek lehetnek pl.: a Balkán egyes országai között; India és Pakisztán rivalizálása az önálló atomerő vagy más fegyverfajták kifejlesztése, számuk növelése terén; Észak- és Dél-Korea területén a katonai erőfeszítések fokozása, egymás fenyegetése stb. Ezek azonban csak helyi jellegűek lennének, valószínű, hogy nem veszélyeztetnék más kontinensek vagy a világ biztonságát.

A hidegháború jövőben lehetséges megjelenési formái

Joggal remélhetjük, hogy a hidegháborúnak az eddig ismert és átélt formája egyszeri esemény volt a történelemben, s az emberiség nem kockáztatja, nem „termeli” meg saját maga elpusztításának lehetőségét. A tudomány és a technika fejlődése azonban magával hozhat kevésbé veszélyes, ugyanakkor olcsóbb, az ellenfél legyőzése céljának megfelelő megoldásokat.

A továbbiakban részletekbe nem bonyolódva azt körvonalazzuk, hogy a világban végbemenő események, változások, valamint a nagyhatalmak, szövetségek, csoportosulások érdekei *hogyan vezethetnek hűvös viszonyhoz, „hidegbékéhez”, esetleg a hidegháború enyhébb változatához, s ezek milyen formát ölthetnek.*

□ A potenciális ellenfél *agyonfegyverkeztetése*, azaz gazdasági és szociális létalapjainak katonai, illetve háborús célokra való felhasználásra kényszerítése az *elmúlt fél évszázadban bevált* ugyan, meghozta a várt eredményt, hasonló méretű és intenzitású *megismétlődésére azonban a jövőben nem számíthatunk.* Ennek több oka van:

- *túlságosan veszélyes és kockázatos az emberiség és a Föld élővilága számára nemcsak az atom-, a biológiai és a vegyi fegyverek tömeges alkalmazása, hanem még tárolása, üzemkész állapotban való tartása, elavulás esetén pedig megsemmisítése, hatástalanná tétele is;*
- *rendkívül költséges forma, mivel felemészti a gazdaság, a technika-technológia, a tudomány, a szociális jólét és biztonság stb. növelésére, korszerűsítésére fordítható összegek jelentős hányadát. Aligha fordulhat elő, hogy a civilizációs fejlődést 20 évvel visszavesse a túlzott fegyverkezés egyre növekvő költsége.* (Kutatói számítások szerint egy új fegyverfajta következő nemzedéke általában háromszor kerül többbe, mint a megelőző);
- *az olyan háború (világháború, kontinentális háború vagy országok közötti helyi háború) valószínűsége, amelyben ezeket a méregdrága fegyvereket esetleg alkalmazni lehetne, egyre csökken, napjainkban szinte minimális.* Olyan eszközökre elpazarolni tehát horribilis összegeket, amelyek felhasználhatósága már a gyártás idején is eleve kétséges, esztelen pazarlás lenne;
- *ma már léteznek az érdekérvényesítésnek olyan formái és eszközei (pl.: nemzetközi pénzügyi, kereskedelmi bojkott, elszigetelés; globalizáció; tőke kivonás, illetve a bevétel tilalma stb.), amelyekkel, igaz, nem rövid idő alatt, térdre kényszeríthető az államok 99 százaléka anélkül, hogy oda egyetlen idegen katona is betenné a lábát;*
- *a partneri viszony egyre általánosabbá válása, az országok, szövetségek viszonyában a kölcsönös érdekek figyelembevétele, illetve tolerálása, a konszenzusos megoldások alkalmazása már eleve megelőzi komoly konfrontációk, összeütközések létrejöttét.*

A fentiek alapján ma már elképzelhetetlen, hogy a világban ismét 50–60 ezer vagy még több különféle nukleáris robbanófej legyen; minden 30 ezernél több lakosú város atomcélpontként szerepeljen; mintegy 120–130 ezer harcoksi dübörödjön a földeken; 30–35 ezer harci repülőgép hasítsa az égboltot; 500–600 tengeralattjáró, s mintegy 2000 hadihajó cirkáljon az óceánokon és tengereken; kb. 140 ezer aknavető, löveg és sorozatvető legyen készen arra, hogy tüzet okádjon a kijelölt célpontokra. *A félelem arzenálja nem uralkodhat ismét az emberiség feje fölött, a fegyverkezési őrület nem térhet vissza.*

A fegyverektől azonban sem ma, sem a közeljövőben *nem lehet búcsút venni, ám mennyiségük a jövőben messze alatta marad a hidegháborús állapoténak.* Technikai, minőségi és hatékonysági színvonaluk azonban óriási emelkedést fog felmutatni, az áraik pedig az egekig szöknek, a kis országok számára szinte megfizethetlenné válnak.

Meghatározott létszámú, korszerű fegyverzettel és felszereléssel rendelkező hadseregekre azonban továbbra is szükség lesz (ennek leghatékonyabb és legolcsóbb módja a szövetségbe tömörülés), mert az élet a jövőben sem lesz mentes: kockázatoktól és kihívásoktól, konfliktusoktól, helyi háborúktól; civilizációs, ipari és természeti katasztrófáktól stb. Ilyen esetekben a leggyorsabb és leghatékonyabb segítségnyújtási megoldást a hadsereg – sok esetben fegyver nélküli – alkalmazása biztosítja majd. Így a *hadseregek* a jövőben nemcsak a *politika*, az *állami vezetés eszközei* lesznek, hanem növekvő mértékben a *társadalom támaszai* is.

1997-ben a Pentagon elkészítette a nemzeti biztonsági tanácsnak a 2015-ig szóló *nemzeti biztonsági stratégiát*, amelyben meghatározták a katonai tényező szerepét is. Ebben 2000–2010 között már a *feszültség éleződésével* számolnak, de az *USA-val egyenrangú katonai erő megjelenését* nem valószínűsítették. Az amerikai érdekek elleni agresszióval a regionális hatalmak részéről már számolva, elképzelhetőnek tartják, hogy az *USA területére tömegpusztító eszközökkel is korlátozott támadást hajthatnak majd végre*. 2010–2015 között már számolnak egy vagy több katonai szuperhatalom megjelenésével. Legvalószínűbb ilyen hatalomnak Kínát és Oroszországot tartják. Ebben az esetben esetleg már kibontakozhat a *hajdani hidegháborúnak egy alacsonyabb, jóval enyhébb változata*. Olyan támadó katonai potenciál létrehozásához ugyanis, mint ami a 80-as években mindkét szövetségi rendszernél fennállt, mintegy négy évtizedes erőfeszítésre lenne szükség.

Az amerikai kutatók, szakértők és stratégiák szerint *gazdasági, tudományos-technikai téren* azonban a 21. század első felében egyetlen ország vagy szövetség (unió) sem lesz képes veszélyeztetni az USA és a NATO, EU vezető szerepét, egyesített potenciálját. Jól példázza ezt az 1999 első felében Jugoszlávia ellen folytatott hadjárat is.

□ Az *iszlám világ egyes országaiból kiinduló, jelentős egyoldalú veszély, fenyegetettség* alakulhat ki az USA és más NATO-tagországok ellen az *államilag szervezett és támogatott terrorizmus fellángolása, felszítása esetén*, még inkább akkor, ha azok tömegpusztító fegyvereket is alkalmaznak. Ez a nyugati civilizáció számára a *hidegháborús időszakhoz hasonló fenyegetettség* érzését keltheti. Ez olyan fegyver és módszer, amelylyel a *nyugati civilizáció országai saját értékrendszerük, illemkódexük megtagadása, semmibevétele nélkül nem élhetnek, csak reagálni tudnának a terrorista merényletekre, szelektáltan, kimondottan a terroristabázisokra mérhetnének megtorló, indokolt esetben megelőző csapást*.

Ilyen helyzet kialakulása *kizökkentené életviteléből a nyugati társadalmakat, bénítaná az állami irányítás hatékonyságát, s jelentős anyagi áldozatokkal járó ellenrendszabályok bevezetését tenné szükségessé*.

□ Az *információs társadalom bekövetkezése* a 21. században nemcsak az egyének, csoportok-közösségek, hanem az országok, az államok és a szövetségi rendszerek (uniók) életében is *gyökeres változást eredményez majd*. Megváltozik az élet, az életmód, a munkahely fogalma, az életvitel egésze, a világkép, a szuperhatalom értelmezése, a hadviselés módja és eszközei is. Ennek kibontakozása azonban több évtizedes tevékenységet igényel.

A 21. században az *elektronika, az információtechnológia* (a számítógépek, az adatátvitel és -közlés, a robotok alkalmazása a termelésben, az Internet-hálózat nélkülözhetetlensége stb.) *teljesen áthatja majd a modern államok életét*, erre épül fel a kor-

szerű hadseregek élete, fegyverzete, haditechnikája, vezetése stb. is. A digitalizáció megállíthatatlanul megjelenik az élet minden területén, s a processzorok alkalmazása lehetővé teszi a miniaturizálást valamennyi elektronikus eszköznél.

A digitális készülékek, a bennük tárolt processzorral rendkívül érzékenyek, sebezhetőek, sőt az elektromos feszültség hirtelen, óriási méretű, rövid ideig tartó növelésével rombolhatóak, üzemképtelenné tehetőek. Így a jövőben nukleáris és hagyományos fegyverekkel mérendő csapások helyett elegendő lesz az információs rendszerek működésképtelenné tétele, s ezáltal megbénítható lesz az ellenfélnél a vezetés, a hír- és adatközlés, a termelés, a közlekedés stb. Elektronikus bénítás, rombolás esetén nem lehet alkalmazni a korszerű haditechnikát és fegyverrendszereket sem.

Ezért a jövőben az ellenfél felett hadászati fölényt csak információs fölény birtokában lehet majd elérni. Így az erősebb fél rá tudja akaratát kényszeríteni az ellenfélre, s képes lesz érvényesíteni érdekeit vele szemben. Ez egyenlő lesz majd a hajdani háborús győzelemmel, s közben nem lesz veszélyeztetve az emberiség léte, a Föld élővilága és lakhatósága.

A jövőben megnyíló ilyen lehetőségek már eleve más irányba terelhetik a feleket, s azok nem az élőlények, a fegyverek, az építmények stb. megsemmisítésére törekednek majd elsősorban, hanem megelégszenek az ellenfél információs képességének üzemképtelenné tételével, ami egyenlő lesz a háborús győzelemmel. Így feleslegessé válik a hidegháborús méretű fegyverkezés.

A nemzetközi helyzet rosszabbodása, az államok (szövetségek, uniók) közötti légkör lehűlése, elmérgesedése, a „hidegbéke” vagy hidegháború kialakulása nem elkerülhetetlenül bekövetkező fejlemény. Ez csak akkor következik be, ha: valamelyik fél szándékosan élezi a feszültséget; nem teljesíti a nemzetközi jog, az aláírt szerződések, megállapodások előírásait; nem működnek vagy hatástalanok a biztonság és a bizalom erősítésére, a konfliktusok elkerülésére és kezelésére létrehozott mechanizmusok. Mindezek együttesen a diplomáciai tevékenységek fogalomkörébe tartoznak, amelyek eredményes folytatása az egyik legfőbb biztosítéka a béke fennmaradásának; a hidegháború és a fegyverkezési hajszá elkerülésének; a baráti és partneri kapcsolatok kialakításának az országok között; konfliktus, háború esetén pedig az ellenségeskedés gyors becsüszítésének, a deeszkalációnak.

Néhány következtetés

A hidegháborús időszakban a központi probléma, a legfőbb elérendő cél a két szemben álló politikai-társadalmi-gazdasági világrendszer gigászi küzdelmében a világ vezetésének megszerzése, az emberiség további fejlődési irányának, útjának meghatározása volt. Az emberiségnek a Pax Americana vagy a Pax Sovietica között kellett választania. Minden más kérdés alárendelt, kiegészítő szerepet játszott, kivéve a fegyverkezési versenyt, amelyet a felek a problémamegoldás végső és lehetséges eszközének is tekintettek.

❖ A fegyverkezési versennyel az emberiség óriási veszélynek tette ki magát azáltal, hogy az önmegsemmisítéséhez szükséges pusztítókapacitás sokszorosát halmozta fel. Nagy szerencse, hogy nem következett be azok aktivizálása, azaz a harmadik világháború, bár a felek többször is a háborús szakadék szélén táncoltak. A két szemben álló szövetségi rendszer mindvégig készen állt a végső katonai leszámolás gyors megkezdéséhez. Szerencsére mindkét oldalon érvényesült azon vezetők józansága (pl.: Hruscsov–Kennedy, Gorba-

csov–Reagan és Bush), akik saját népük valós érdekeit és az egész emberiség sorsát tartották szem előtt, s képesek voltak hasznos és elfogadható kompromisszumokra.

Nem használták ki a szuperhatalmak az egymás időszakos gyengeségéből, hátrányos helyzetéből fakadó előnyöket sem. Így pl.:

- az USA nem élt többszörös (kezdetben sokszoros) nukleáris fölényével, amíg a Szovjetunió hátrányban volt e tekintetben;
- a Szovjetunió nem használta ki a hagyományos erőfölényét Európában Nyugat-Európa lerohanására, amikor az USA kénytelen volt gyengíteni európai katonai jelenlétét (a koreai és a vietnami háborúk időszakában).

Az önmérséklet tanúsítás végül a világ megrázkódtatása, pusztulása nélkül is eredményt hozott. Időközben azonban *mérhetetlen nagyságú szellemi, anyagi energia használódott el*, amelyet sokkal hasznosabban lehetett volna felhasználni a saját társadalom, s a fejlődő világ problémáinak megoldására, az emberiség szégyenfoltjainak eltüntetésére.

A társadalmi rendszerek vetélkedése során bebizonyosodott, hogy a *tőkés rendszer nem halódik, képes a megújulásra*, a rendszerben levő tartalékok mozgósítására, a minőségi-technikai fölény általános megőrzésére, a társadalmi jólét előzőleg nem ismert szintjének elérésére, stabilizálására.

A volt szocialista társadalmi-gazdasági rendszerről bebizonyosodott, hogy a *fejlődés mennyiségi növelésének időszakában képes lépést tartani*, s az ütem százalékos emelkedésében megelőzni a kapitalista országokat, sőt *néhány tudományos-technikai területen vitathatatlan elsőbbséget vívott ki* magának, s egyben az akkori szocialista világrendszernek is. Csődöt mondott azonban a szocialista rendszer a *minőségi fejlődés szakaszában*, amikor az elektronika, a kibernetika, a robottechnika, egyszóval a „high-tech” világa, a biológiában a génsebészet stb. jelentették a csúcstechnológiát, a tudományos-technikai haladás motorját.

Az 1980-as évek második felében a szocialista országok gazdaságában bekövetkezett a *megtorpanás, majd a csökkenés tendenciája*, időszaka, amelyről látszott, hogy *nem időszakos jelenség, hanem állandósulást mutat*.

Más volt a helyzet katonai téren. Itt is fellelhető volt a fegyverzetben és a haditechnikában a *Nyugat minőségi előnye*, amely általában *egygenerációs léptékű* volt, de ezt a Varsói Szerződés mennyiségi mutatókkal még ellensúlyozni tudta. Így mindvégig *fennállt a hadászati erőegyensúly*, ami gyakorlatilag *patthelyzetet eredményezett*. Ennek árát azonban minden országban a lakosság fizette meg.

❖ A történelem során *sohasem létezett gigantikus erők, hatalmak álltak szemben egymással, túldimenzionált háborús készenlétben*. A háborúról sokan tudták, gondolták, hogy bekövetkezése esetén ez lesz az utolsó nagy fegyveres küzdelem az emberiség életében. Ebbe a helyzetbe tulajdonképpen a *világ feletti hatalom megszerzésének célja*, vágya, másrészt a felek közötti bizalom és a partneri kapcsolatok hiánya *hajszolta bele a világ népeit*. A növekvő gazdaság, a fejlődő tudomány és technika pedig biztosította hozzá a lehetőséget, a feltételeket. Ezek végeredményeként az emberiség *történelme során először került közel a kollektív öngyilkossághoz, önmaga megsemmisítéséhez*. Ezt csak a nukleáris hatalmak vezetőinek önmérsékletével, népeik és az emberiség iránti felelősségük tudatosulásával, s a felek érdekeinek egyaránt megfelelő kölcsönös kompromisszumok megtalálásával sikerült elkerülni.

Nem sikerült azonban mérsékelni, megakadályozni főként a harmadik világban folytatott katonai konfliktusokat, helyi háborúkat, amelyek összességükben világháborús nagyságú (25–30 millió) áldozattal jártak.

Megállapítható tehát, hogy a harmadik világháború helyett – ami lehetségesnek tűnt és amelynek minden szükséges szervezeti, fegyverzeti, katonai feltétele megvolt – sok-sok katonai konfliktus és helyi háború zajlott le, amelyek jelentős részében a nagyhatalmak is részt vettek (közvetve vagy közvetlenül is), más részükbe pedig beleugrátták a résztvevőket. De jelentős volt a helyi, nemzeti, etnikai indíttatású konfliktusok, háborúk száma is, ahol nagyhatalmi befolyás nem volt kimutatható.

❖ A jövő alakulásáért és formálásáért érzett felelősség arra sarkallja az országok, szövetségek, uniók vezetését, hogy okuljanak az elmúlt fél évszázad tapasztalatainak, s bölcs előrelátással már eleve akadályozzanak meg, hátrítsanak el minden olyan fejleményt, amely a hidegháborúhoz vagy ahhoz hasonló helyzet kialakulásához vezetne. Ennek ma már megvan minden szükséges feltétele, nem zajlik többé ellentétes, antagonisztikus társadalmi rendszerek, politikai és katonai szövetségi rendszerek kiélezett küzdelme. *Megszűnőben van a szellemi és az anyagi eszközök jelentős részét felémésztő, önfelfaló fegyverkezési verseny.* A civilizációs, tudományos-technikai fejlődés is egyre inkább oda vezet, hogy globalizált információs világtársadalom alakuljon ki néhány évtized alatt, a nemzeti érdekek figyelembevételével, s a nemzeti értékek egyidejű megőrzésével.

Az ENSZ-nek, mint megújuló világsszervezetnek, a Nyugat vezető hatalmainak, az unióknak, szövetségeknek olyan politikát kell folytatniuk, amely *partneri szerepet juttat a kívülálló hatalmaknak, szövetségeknek, szervezeteknek is.* Különösen így kell lenni ennek Oroszország esetében, amely nagy lélekszáma, nagy kiterjedése, eltérő kultúrája és történelmi hagyományai stb. miatt sem tagolható be gyorsan olyan szervezetekbe, mint a NATO vagy az Európai Unió. Nem lenne célszerű és hasznos azonban Oroszországot kihagyni az európai biztonsági építményből, amelynek egyik tartós pillére lehet. Csak így lehet ugyanis megakadályozni Európa kettészakadását, és eredményesen kezelni a jelenleg meglevő és a jövőben felbukkanható új veszélyeket, kihívásokat és kockázatokat.

A hidegháborúban eltékozolt sok ezer milliárd dollárt vagy annak legalább egy részét a jövőben nagyrészt az elmaradottság, a szegénység, az iskolázatlanság stb. felszámolására kellene fordítani. Az ENSZ-statisztikák ugyanis azt mutatják, hogy a világ lakossága legszegényebb 20 százalékának részesedése a világ összesített jövedelméből az 1960. évi 2,3 százalékról 1994-re 1,1 százalékra esett vissza. Ha a világ leggazdagabb és a legszegényebb 20–20 százalékának jövedelmi viszonyait vizsgáljuk, akkor az arányok az 1960. évi 30:1-ről 78:9-re változtak. Az elszegényedés tehát tovább folytatódik a harmadik világban.

A partneri alapokon együttműködő, jövődőlő új világ előtt ma még nem eléggé belátható lehetőségek tárulnak majd fel, amelyek a gyorsuló fejlődés mellett lehetővé teszik az eddig nem kellő figyelemben részesített területek, kérdések, problémák *jóindulatú felkarolását*, a rossz helyzetben élő százmilliók emberbaráti, humanitárius megsegítését is. Ez mindannyiunk közös feladata, amelyhez a lehetőségek adottak lesznek. Csak élni kell majd velük!

Nagy László

A fegyveres erők funkcióinak globalizációja

Napjaink korszakos jelentőségű folyamata, a sokak által magasztalt és nem kevésbé sokak által egyre veszélyesebbnek tartott globalizáció mind jobban felgyorsult. Az interdependencia, a kölcsönös összefüggés törvényei ma már nemcsak a gazdaság, a politika, a szocializáció makrovilágában, hanem az emberek mindennapjaiban is éreztetik hatásukat. Ezeket lehet szeretni vagy gyűlölni, de kitérni előlük nem. Mindezek a fegyveres erők funkcióiban is megjelennek. A szerző a biztonság és a fegyveres erők működésének területén vizsgálja a globalizáció érvényesülését és hatásait, különös tekintettel a biztonsági architektúra szervezeteinek hatékonyságára. A Magyar Hadtudományi Társaság pályázatán díjat nyert tanulmány rövidített változata.

Véletlen egybeesésnek is lehet tekinteni, de törvényszerűséget is fel lehet fedezni abban a tényben, hogy a hidegháború befejeződését követően felgyorsult a 20. század nemzetközi viszonyainak egyik jellemző folyamata, a globalizáció¹. Ez a jelenség rendkívül sokrétű, és átfogja a politika, a biztonságpolitika, a gazdaság, a kultúra és még sok más fogalomkör kategóriáit. Magának a fogalomnak az értelmezése is függ attól, hogy a történettudomány, a nemzetközi kapcsolatok elmélete, a biztonságpolitika vagy a politikai gazdaságtan (vagy valamilyen más tudományág) szemszögéből vizsgáljuk. Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy bebizonyítsam: a folyamat érinti a *fegyveres erők* alapvető funkcióit is. Mielőtt azonban a téma kibontását megkezdeném, szükségesnek tartom, hogy meghatározzam a globalizáció fogalmát, illetve áttekintsem általános jellemzőit.

A globalizáció fogalma és általános jellemzői

A fogalom eredetét sok szakértő a kapitalizálódáshoz, a tőkés gazdaság kialakulásához, a tőke és a termelés nemzetközivé válásához, az európai gazdaság „tágulásának” kezdetéhez köti. A gazdálkodás kapitalista formája az eredeti tőkefelhalmozással jött létre Európában a 15–16. században, és a tőkefelhalmozás szüntelen folyamatában vált globálissá. A globalizáció ebben az értelmezésben nem más, mint

1 A szakirodalom egyenlő mértékben használja a globalizáció és a globalizálódás fogalmakat, amelyeket én is szinonmáknak tekintek.

a piacgazdaság modern kori formájának kifejeződése, a tőkefelhalmozás világméretű folyamatának eredménye. A globalizálódás rendkívül leegyszerűsített meghatározása tehát arról szól, hogy mindennapi életünknek egyre több területére gyakorolnak növekvő hatást a tőlünk térben (és esetenként időben) távoleső események.

A szó modern értelmében azonban a globalizáció igazából a 20. század jellegzője, jelen tanulmányban is ebben az értelmezésben szerepel. A globalizációt úgy definiálhatjuk, hogy ez a jelenség azoknak a folyamatoknak az *összességét* jelenti, amelyek révén a világ egyik részén végbemenő tevékenységeknek, eseményeknek és döntéseknek jelentős következményei vannak a világ más részein élő egyénekre és közösségekre nézve; azokat az *áramlásokat* jelenti, amelyek áthatolnak az országhatárokon, és összefüggő rendszerre integrálják a világot². Plasztikus megfogalmazás szerint a globalizáció legfontosabb jellemzője a „tér-idő összesűrűsödése”.

Magától értetődő, hogy a globalizáció nem természeti törvény, hanem a sokréttű társadalmi tevékenység része, illetve bizonyos összefüggésekben következménye. A globalizáció jelensége szorosan összefügg a termelés és a fogyasztás új térbeli szerkezetének kialakulásával (első közelítésben nemzetközivé válásával), az áruk, szolgáltatások, pénzügyi tranzakciók, normatívák, magatartási minták, információk stb. *világméretű* elterjedésével. A folyamat elidegeníthetetlen részét képezi a kölcsönös függőség³ kapcsolatrendszerének kibővülése, elmélyülése.

A globalizáció egyik legfontosabb és legszembetűnőbb elemét az országhatárokat figyelmen kívül hagyó nemzetközi áramlások jelentik, amelyeknek a társadalmi tevékenység minden szférájára kiható, jelentős következményei vannak. A szakemberek többféle áramlaskategóriát különböztetnek meg, köztük az *emberek*, az *áruk és technikák*, a *tőke*, az *információ* és az *eszmék* (ideológiák) áramlását. A jelenkor ténylegesen globális áramlása abban különbözik a korábban is létezett jelenségektől, hogy intenzitása és kiterjedése soha nem látott méreteket öltött.

Gazdasági vonatkozásban sok szakértő a globalizációt egyszerűen a jelenlegi államhatárokat átlépő kapcsolatok elterjedéseként, az áruk, az emberek, a tőke stb. nemzetközi összekapcsolódásaként határozza meg. Szerintük ez a folyamat a gazdasági tevékenység államhatárokon túlnyúló integrációját jelenti, amely csökkenti a távolságokat a szuverén államok között és *szorosabb együttműködéshez* vezet. A globalizáció egyik ellentmondása, hogy az országok közötti gazdasági integrálódás bizonyos előnyökkel járhat, ugyanakkor a növekvő külgazdasági érzékenység és az általánosnak tekinthető jövedelmi polarizálódás veszélyeket is hordoz. Ráadásul a globalizálódásból származó előnyök igen egyenlőtlenül oszlanak meg az egyes országok között, ami tovább mélyíti a máris súlyos egyenlőtlenségeket.

Egy további ellentmondás, hogy a belátható jövőben a világgazdaság fejlődése változatlanul a *szuverén államokból* felépülő struktúrán nyugszik, ugyanakkor a növekvő kölcsönös függőség aláássa a kormányzatok mint önálló döntési fórumok függetlenségét. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi rendszer klasszikus szereplői – az államok – mellett új szereplők jelennek meg a nemzetközi szinten, amelyek maguknak igénylik az ál-

2 Anthony McGrew: A global society? (Stuart Hall s Anthony McGrew szerkesztésben: *Modernity and its futures*; Open University Cambridge, 1994).

3 Idegen szóval: interdependencia.

lami szuverenitás egy részét. Ezek a szereplők részben az államok feletti szintet képviselik (nemzetközi szervezetek, transznacionális vállalatok), részben pedig az államok alatti szintet (etnikai csoportok, nem kormányzati szervezetek, régiók stb.), és együttesen mindinkább háttérbe szorítják magukat az államokat.

Kétségtelen tény, hogy a *technikai fejlődés* (gyakorta használt kifejezéssel a tudományos-technikai forradalom) ugrásszerűen *meggyorsította* a globalizáció tényrészét. A szállítási és informatikai technológia fejlődése minden eddiginél közelebb hozza egymáshoz az országokat, egyszerűbbé teszi az áruk, a tőke és az emberek mozgását, közben pedig a szállítással kapcsolatos költségek is csökkentek. Ugyanakkor súlyos hiba lenne a folyamatot leszűkíteni a technikai fejlődés kérdéskörére, például az információáramlás gyorsulására vagy a gyártási folyamatok automatizálására.

A technikai fejlődéssel párhuzamosan a fejlett ipari államok már a második világháború befejeződése után csökkenteni kezdték a kereskedelmi és egyéb korlátozásokat, a későbbiekben pedig gyakorlatilag lebontották a *gazdasági válaszfalakat*. A két jelenség együttes megléte kölcsönösen erősítette a külön-külön is azonos irányban gyakorolt hatást, mindez hozzájárult a világ gazdaság nyitottabbá válásához.

A globalizációt szinte lehetetlen elszakítva vizsgálni „ikertestvérétől”, a *fragmentációtól* (regionalizációtól, lokalizációtól). A kétféle irányú jelenségcsoport állandó, dinamikus kölcsönhatásban, valamiféle dinamikus egyensúlyban van egymással, az egyik erősödése természetesen gyengíti a másikat, de az eltolódások időlegesen és hosszú távon *kiegyenlítődnek*. Mindenesetre ezen versenyfutás végső kimeneteléről ma még korai lenne ítéletet mondani. Egy szűkített értelmezésben egyébként a két jelenségcsoport átfedést mutat az internacionalizálódás és a nacionalizálódás (más összefüggésben az integráció és dezintegráció) fogalmaival.⁴

Az új kommunikációs lehetőségek jelentős hatást gyakorolnak a *pénzügyi tranzakciók* alakulására. A híradó rendszerek, a műholdas kapcsolatok, a számítógépek leegyszerűsítik és felgyorsítják az információk áramlását, beleértve a pénzügyi tranzakciókra vonatkozó ismereteket is. A kilencvenes évek elejére jelentősen csökkentek a tőkeáramlás még meglévő akadályai is (elsősorban a fejlett országok között). A nemzetközi pénzügyi tranzakciók volumenének növekedése lényegesen gyorsabb a világkereskedelem növekedésének üteménél. Az országhatárokon hihetetlen mennyiségű tőke áramlik át eddig elképzelhetetlen sebességgel.

1986-ban a globális külföldi fizetőeszköz-forgalom (beleértve a részvényeket és a kölcsönöket is) 25-szöröse volt a világkereskedelem összesített értékének, 1995-ben pedig 81-szerese. 1995-ben *egész évben* a világkereskedelem 4100 billió dollárt tett ki, a pénzpiacok *napi* összesített forgalma viszont 1300 billiót. Mindez azt is mutatja, hogy a pénzügyi tranzakciók önálló életet élnek, jelentős mértékben elszakadtak a termeléstől és a kereskedelemtől. Érdekes összefüggés, hogy hogyan alakul az *export* részesedése a világtermelésből: 1985 és 1994 között a világkereskedelem bővülésének üteme kétszerese volt a globális termelés növekedésének.⁵

4 A kétpólusú világrend megszűnése után például beszélünk a biztonsági és védelmi funkciók renacionalizálódásáról (szuverén kezelésbe kerülésről) a közép- és a kelet-európai országokban.

5 Surányi Sándor: Globalizáció: előnyök és konfliktusok (Kiss J. László és Urkuti György szerkesztésében: Globalizáció: mítosz vagy valóság; BIGIS közlemények, Budapest, 1998)

A globalizálódó világ elemzésének egyik legizgalmasabb összetevője az *Egyesült Államok* szerepében bekövetkezett változások áttekintése. Az Egyesült Államok globális szerepével kapcsolatban egy többtényezős folyamatot kell vizsgálnunk. Az egyik jellemző vonás a politikai (ezen belül biztonságpolitikai) befolyás erősödése: az ország a kétpólusú világrend egyik szuperhatalmából a hidegháború utáni időszak *egyetlen* szuperhatalmává lépett elő. Ezzel ellenkező változás megy végbe a gazdasági szférában, ahol az Egyesült Államok fokról fokra veszít súlyából a világ más gazdasági erőközpontjaival (Nyugat-Európa, Japán stb.) szemben. A harmadik figyelemre méltó tendencia az amerikai értékrend és kultúra mindent elárasztó folyama, amelyet a szakértők részben kulturális imperializmusként (Coca-Colonizáció), részben pedig a piacok megszerzésének előkészítéseként szoktak értékelni.

A *hidegháborút* a nemzetközi rendszer mély megosztottságával szokás ugyan jellemezni, ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a *bipoláris szembenállás* hozzájárult a biztonsági struktúra megszilárdulásához, az integráció meghatározott formáinak kialakulásához. Ezen integrációk közül a nyugat-európai modell vált meghatározóvá, amely jelentős mértékben szolgált bázisul a kibontakozó globalizációhoz.

A hidegháború időszakában a nemzetközi viszonyok vizsgálata megkülönböztette az „első”, a „második” és a „harmadik” világot. A kelet–nyugati konfliktus végül a *szocialista rendszer* (a második világ) összeomlásával végződött, aminek eredményeképpen felgyorsult a harmadik világ integrációja is a nyugati intézmények által meghatározott struktúrákba. Végző soron a kínai, az észak-koreai, a kubai kivételektől eltekintve *kialakult egy egységes (globális) kapitalista világ gazdasági rendszer*. Az államszocialista világ nem volt képes olyan fejlődés képviselőjeként megjelenni a világpolitika színpadán, amely a globalizáció másik forrásává válhatott volna.

A globalizáció megítélését, hatását és következményeit illetően *rendkívül eltérő álláspontok léteznek*. Az elemzők többsége napjainkban a globalizáció elkerülhetetlenségéből és visszafordíthatatlanságából indul ki, és éppen ezért hajlamos a jelenségek csupa *pozitív hatást* tulajdonítani: gazdasági értelemben a növekedés és a prosperitás alapvető forrása; társadalmi-politikai vonatkozásban egységesíti a világot, csökkenti a különbségeket, segíti a lemaradt régiók felzárkózását.

Az utóbbi időben azonban kezdenek megjelenni kritikusabb vélekedések is, amelyek szerint a globalizáció *nem egyértelműen (sőt, nem is túlnyomóan) pozitív jelenség*. Komoly fenyegetést jelent ugyanis a társadalmi stabilitásra, a szociális állam és a demokrácia közötti egyensúlyra nézve; komoly mértékben veszélyezteti a természeti környezetet, eltérő mértékben érinti az egyes országokat, illetve régiókat (növelve, és nem csökkentve a fejlettségi szintekben mutatkozó különbségeket). A globalizáció tehát fragmentációhoz, *megosztottsághoz is vezet* mind az egyes társadalmakon belül, mind a nemzetközi rendszer egészét tekintve.

Egyes nézetek szerint a globalizáció hátrányai meghaladhatják előnyeit. A folyamat veszteségeinek száma minden bizonnyal jelentősen meghaladja a nyertesek számát. Az egyik legnagyobb veszély, hogy a globalizáció folyamata egyre inkább *ellenőrizhetetlenné, kiszámíthatatlanná*, egyes elemzők szerint öngerjesztővé válik.

Megdöbbenő adatok tanúsítják, hogy a globalizáció az *egyenlőtlenségek* növekedéséhez vezet. Az elmúlt három évtizedben a szegények és a gazdagok közötti

szakadék tovább szélesedett, az egyenlőtlenségek a világ egészét tekintve a kétszeresükre nőttek. Az egyenlőtlenségek pusztá megléte pedig (de különösen azok növekedése) konfliktusokat szül.

A globalizálódás egyik legfontosabb jellemzője, hogy a társadalmi tevékenység minden szférájára kiterjedő *következményei* vannak. Ezen belül megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a biztonságpolitikával kapcsolatos tényezők.

Globalizáció és biztonságpolitika a 20. század első felében

A globalizáció és a *biztonságpolitika* között bonyolult összefüggés tapasztalható. A globalizáció új biztonsági kihívásokat jelent, amelyekről egyes szakemberek úgy vélik, hogy teljesen új biztonságpolitikai felállást, új „napirendet” eredményeznek.

Biztonságpolitikai szempontból is helytálló az a meghatározás, miszerint a globalizáció azoknak a problémáknak a körét jelenti, amelyek az emberiség többségét érintik, amelyek *koordinálatlan* állampolitikák révén nem rendezhetők és kizárólag az államok többségének *együttműködésével* kezelhetők megfelelően. Ebbe a körbe tartoznak a regionális háborúk és polgárháborúk, a népiirtás, a tömeges migrációt kiváltó konfliktusok, a kisebbségi jogok súlyos megsértése, a környezetvédelmi kihívások, a szervezett nemzetközi bűnözés, a pénzmosás és a nemzetközi terrorizmus, a fegyverek (elsősorban a tömegpusztító fegyverek) esetleges proliferációja, a csempészet (beleértve az embercsempészt), a kábítószer-kereskedelem, a számítógépes bűnözés.

A biztonságpolitika terén legalább annyira nehéz meghatározni a globalizálódás folyamatának *kezdetét*, mint a társadalmi tevékenység más területein. Mivel azonban a biztonság fogalmát a korábbi korok vonatkozásában általában a katonai biztonság leszűkítő értelmezésében használjuk, és mivel a modern hadviselés kategóriáit sok összefüggésben csak századunk viszonyaira értelmezzük, jelen tanulmányban a biztonságpolitikai globalizálódás elemzésében a 20. századra szorítkozom (nagyon rövid kitekintéssel a 19. századra).

A globalizáció első jelenkori értelmezésben is helytálló megjelenését a biztonságpolitikában a *napóleoni háborúktól* észlelhetjük.

A biztonságpolitikai globalizáció sajátos megjelenési formáját teremtették meg a *hágai konferenciák*, amelyek közül a második hágai konferencián a részt vevő 44 ország képviselői 12 konvencióban fektették le a hadijog szabályait. Századunk elejétől kezdődően a globalizáció biztonságpolitikai komponense két, egymással szorosban összefonódó területre osztható: egyrészt a közvetlen katonai tevékenység, a *háborúk*, másrészt a biztonságpolitika és ezen belül a *nemzetközi szervezetek* szférájára.

A két világháború történetének elemzését már oly sokan elvégezték, hogy e téren aligha lehet újat mondani. Éppen ezért nem kívánom a történeteket részletesen áttekinteni, csupán néhány jellemző mozzanatot emelek ki.

Az *első világháború* előtt a globalizálódás biztos jeleként már a háború tényleges kitörését megelőző években többféle kombináció vált lehetségessé a későbbi *háborús koalíciók* kialakítására. A politikusok többsége el sem tudta képzelni, hogy egy esetleges katonai konfrontáció két-három országra korlátozódjon (mint az történt például az előző évszázad 60-as és 70-es éveiben). Előrevetítette árnyékát, hogy Né-

metország és az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségével szemben felsorakozik Nagy-Britannia és Franciaország nyugat felől, továbbá Oroszország keletről. Ismert, hogy ez a háború már egyértelműen *koalíciós jelleget* öltött és közvetlenül érintette a kontinens lakosságának döntő többségét. A háború *nem korlátozódott* Európára. A harccselekmények kiterjedtek az afrikai, illetve ázsiai gyarmatok területére is. Végül pedig, az Egyesült Államok 1917-es hadba lépésével, kiteljesedett a nagy háború, amely joggal vonult be a történelembe az *I. világháború* néven.

A háborúba mindösszesen 36 állam kapcsolódott be. Ezek közül 14 ország területe vált hadszínterré (összesen 4 millió km²). A háborúba sodródott országokban egymilliárd-ötvenmillió ember élt, a Föld akkori teljes lakosságának 62%-a. A háborúzó felek behívtak mindösszesen 70 millió embert (vagyis a teljes lakosság majd 7%-át), közülük hősi halált halt kereken *tízmillió*, megsebesült vagy megrokkant körülbelül *húszmillió*.

Az adatok önmagukért beszélnek: a világháborús katonai tevékenység átfogó méretei alapján mindenképpen *globálisnak* tekinthető. Tovább erősíti ez irányú meggyőződésünket az a tény, hogy a harctevékenység földrajzi kiterjedését kiegészítette, kiteljesítette a térbeli kiterjedés: a háború egyaránt folyt a *földön*, a *vízen*, továbbá a *levegőben*. A globalitást tovább fokozta, hogy a háború a bekapcsolódott országok társadalmait igen nagymértékben *közvetlenül* érintette, mivel az emberi és az anyagi erőforrások végletes kizsigerelésével járt együtt. Ennek egyik bizonyítékaul szolgál az a tény, hogy Németország nem a harctereken veszítette el a háborút, hanem lényegében a hátszágban: a német nép már nem volt képes tovább vállalni a háború iszonyú terheit, a társadalom összeroppant és a frontokon tartózkodó még harc képes seregek belső támogatás nélkül maradtak.

A második világháború 1939. szeptember elsején tört ki Lengyelország német le-rohanásával. *Globalitását tekintve jelentős mértékben meghaladta az első világháborút*. A háborús cselekményekbe 61 ország kapcsolódott be aktívan, és mindössze hat országnak sikerült semlegesnek maradnia (Svájc, Portugália, Svédország, az Ír Köztársaság, Afganisztán, Chile). Még a „semleges” Svédország sem tartotta magát távol a hadviselő felektől fegyverszállításai révén, és a hírszerző szolgálatok kedvenc terepül szolgáló Svájcot sem hagyta érintetlenül a háború.

Figyelemre méltó tény, hogy a háború által *közvetlenül* érintett térség területe ugrásszerűen megnőtt az első világháborúhoz képest és elérte a 22 millió km²-t. A háborúzó országok népessége 1700 millió főt tett ki, ami meghaladta a Föld teljes akkori népességének 90%-át.

A második világháború során 110 millió ember került behívásra, illetve harcolt fegyverrel a kezében (a megkülönböztetés oka a partizánmozgalmakba bekapcsolódott személyek nagy száma. A háború halálos áldozatainak száma elérte az *ötvenmilliót*, ami ijesztő növekedés még az első világháború minden képzeletet felülmúló adataihoz képest is. És ami különösen kegyetlenné tette a második világháborút, az áldozatok nagyon nagy hányada került ki a *polgári lakosság* soraiból. A harctereken súlyos sérülést szenvedett vagy megnyomorított katonák száma óvatos becslések szerint is elérte a 35 milliót.

A hadviselő felek katonai kiadásai 1117 milliárd dollárt tettek ki, a legyártott fegyverek tömegére pedig csupán néhány jellemző adat: az első világháborús

140 ezer helyett egymilliónál több löveg, a kilencezer harckocsival szemben pedig 287 ezer harckocsi (és a nem nagy mennyiségű első világháborús repülőgép helyett 653 ezer darab!).

A *hadviselés globalizálódása* tehát a második világháború során minden addig elképzelhető mértéket meghaladott, a katonai tevékenység ténylegesen *világméreteket* öltött. A háború korlátlanul kiterjedt a hadviselő felek hátszágára és polgári lakosságára is (természetesen kivételekkel, mint például az Egyesült Államok), tömeges méreteket öltött a *terrorbombázás* (Rotterdam, London, Drezda stb.). Az ember által meghódított minden közegben rendkívül intenzív katonai tevékenység folyt, példa erre a legyártott, elképesztő mennyiségű harci repülőgép. A technika minden vívmányát a háború céljainak szolgálatába állították, megjelentek a radarkészülékek, a rakéták, és végül megjelent korunk legfélelmetesebb fegyvere, az *atombomba* is.

A globalizáció és a nemzetközi szervezetek

Nem véletlen, hogy mindkét világháború mélyenszántó hatást gyakorolt az emberek gondolkodására. Mindkét világhégés után neves politikusok adtak hangot meggyőződésüknek, hogy az elszenvedett borzalmakat követően az emberiségnek *ki kell küszöbölnie* eszköztárából a háborúkat. A nemes szándékok nem korlátozódtak csupán a kijelentésekre, komoly lépések történtek a háborúk elkerülését szolgáló elhatározások intézményesítésére.

Az első világháborút és az azt lezáró békeszerződéseket követően a győztes hatalmak (a szövetségesek) körében amerikai kezdeményezésre megfogalmazódott egy *nemzetközi fórum* gondolata. Az 1919 áprilisában részvételükkel ülésező párizsi békekonferencia elfogadta egy, úgynevezett *Népszövetség* (Nemzetek Szövetsége vagy Nemzetek Ligája) végleges alapszabályát, amely 1920. január 10-én lépett életbe. Ezzel lényegében, legalábbis formailag, megvalósult Wilson amerikai elnök terve egy olyan nemzetközi intézmény létrehozására, amely képes lehet „elsimítani” az államok közötti konfliktusokat. A Népszövetség rendeltetése a tervek szerint a párizsi békeszerződések által kialakított *új világrend* stabilitásának biztosítása volt. A tagállamok vállalták, hogy konfliktus esetén kölcsönösen megsegítik egymást, illetve vitás esetekben alávetik magukat a Hágai Nemzetközi Bírószág döntéseinek. A távlati célok között szerepelt a *világméretű leszerelés* előkészítése.

A harmincas évek közepére a Népszövetség 52 államot fogott össze, amelyek együttes ereje szavatolhatta a kollektív biztonságot (amelynek érdekében a szervezetet létrehozták). A *kollektív biztonság* eszméje olyan eszköz lehetett volna az agresszió ellen, amely feleslegessé tette egy-egy ország túlhajtott védelmi célú fegyverkezését.

1931-ben a Népszövetségnek szembe kellett néznie az első komoly kihívással: a *japán csapatok* elfoglalták a Kínához tartozó Mandzsúriát, A Népszövetség *elítélte* Japánt az erőszak alkalmazásáért, de *nem léptetett életbe* szankciókat (ennek ellenére Japán kilépett a szervezetből). 1935–36-ban újabb súlyos kihívás jelentkezett, ezúttal Afrikából. 1935 októberében a fasiszta Olaszország megtámadta a független *Etiópiát*. 1936 májusára Olaszország egész Etiópiát meghódította. Ez a kudarc gyökeresen aláásta a Népszövetség tekintélyét, amelyből eddigre már *kilépett* Németország is majd példáját 1937 decemberében követte Olaszország.

A végső csapást a szervezetre a spanyol polgárháború (1936–39) mérte. Amikor külső támadás érte a *köztársasági Spanyolországot*, a spanyol kormány a Népszövetséghez fordult. A szervezet Tanácsa megvizsgálta a kérést és „mély sajnálatát fejezte ki”, ennél többre azonban nem futotta erejéből. 1939 decemberében a szervezet ki zárta soraiból a Szovjetuniót a Finnország elleni támadás miatt, miközben az ülésen meg sem említették a Németország és a nyugati hatalmak között időközben kitört háborút.

A Népszövetség utolsó ülését 1945-ben tartották, amikor felszámolták a szervezetet, a „hagyatékot” pedig az Egyesült Nemzetek Szervezetére (ENSZ) ruházták. A Népszövetség tragédiája abban fogalmazható meg, hogy létrehozói nem ruházták fel a szükséges *hatalommal*: minden lényeges döntéshez egyhangú szavazásra volt szükség, a határozatokat csak ajánlás formájában terjeszthették a tagállamok kormányai elé, a szankciók végrehajtásához, a renitens tagállamok megbüntetéséhez pedig nem állt rendelkezésre semmiféle erő.

Mint láthattuk, a Népszövetség igazi *világszervezet* volt, amelynek tagjai sorában megtalálhattuk a világ szinte minden független államát. Létezése ékes bizonyítéka annak, hogy a 20. században a biztonságpolitika valóban erőteljesen globalizálódott, a céljai között szereplő *kollektív biztonság* napjainkig érvényes fogalomként került be a köztudatba. Az ENSZ létrehozása ugyanazokból a gondolatokból eredeztethető, amelyek további háborús konfliktusok elkerülése érdekében az első világháború kapcsán is felmerültek. A még sokkal pusztítóbb második világháború időszakában a vezető politikusok már jó előre igyekeztek kiépíteni egy olyan mechanizmust, amely a Népszövetségnél *eredményesebben* lenne képes megtalálni a konfliktusok kezelésének módjait. A leendő „új Népszövetség” legfontosabb vonása az *átfogó jelleg*: a biztonságpolitika ezúttal tervszerűen, előre megfontolt szándékkal válik globálissá.

A nemzetközi szervezet kialakítására vonatkozó első megbeszélések közé tartozik Churchill brit miniszterelnök washingtoni tanácskozása 1943 májusában Roosevelttel. A brit elképzelések szerint egy *világszervezet* kell létrehozni a Németország és Japán ellen vívott háborúban legnagyobb szerepet játszó és legnagyobb áldozatokat viselő *nagyhatalmak*, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, a Szovjetunió és Kína ellenőrzése alatt. A béke fölött *nemzetközi haderőnek* kell öröködnie.

1944 augusztusában a Washington melletti Dumbarton Oaksban tanácskoztak amerikai, brit, szovjet és kínai politikusok a Népszövetség helyébe lépő nemzetközi szervezet létrehozásáról. Megfogalmazták az ENSZ *alapelveit*. Határozatot hoztak egy *Biztonsági Tanács* megalakításáról, amelynek állandó tagjai közé ötödikként felvették Franciaországot.

1945. április 25-én az alakuló közgyűlés megnyílt San Franciscóban, ezen az ENSZ kiáltványát addig aláíró 47 állam képviselői vettek részt. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének igazi megalapítására azonban két hónappal később került sor, amikor aláírták a szervezet alapokmányát, chartáját, amelyben rögzítették, hogy az ENSZ alapvető rendeltetése a konfliktusok vagy válságok megoldása békés eszközökkel.

Az ENSZ az egyetlen, *valóban globális* biztonságpolitikai szervezet [természetesen vannak más, az egész világot átfogó szervezetek is (többek között éppen az ENSZ szakosított intézményei, amelyen például a Munkaügyi Világszervezet a

WTO, továbbá számos sportszövetség és az olimpiai mozgalom is), de az Egyesült Nemzetek Szervezete az egyetlen, amelynek alapvető funkciói közvetlenül kötődnek a biztonságpolitikához]. *Egyetemlegességét* csak átmenetileg és csak csekély mértékben csorbította, hogy a hidegháborús viszonyok közepette nem vagy csak nagy késéssel vette fel tagjai sorába a megosztott államokat, Németországot, Koreát és Vietnámot. Sajátos eleme az ENSZ átfogó jellegének, hogy Svájc semlegességére hivatkozva mind a mai napig elutasítja a csatlakozást, miközben otthont ad a világ-szervezet számos szakosított intézményének⁶.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete fennállásának eddigi bő fél évszázada alatt bebizonyította *nélkülözhetetlenségét*. A mai napig a nemzetközi biztonságpolitikai struktúra megkerülhetetlen elemét képezi, amelynek hatékonysága a hidegháború befejeződtevel növekedett, miközben fontossága nem csökkent. Sőt, a kilencvenes éveket általában az ENSZ *békefenntartó-béketeremtő* tevékenységének fokozódása jellemzi. Az évtized második felében több felhatalmazást kaptak regionális szervezetek, szövetségek, sőt egyedi államok is (a Független Államok Közössége a Kaukázus térségében, a NATO Bosznia-Hercegovinában, Olaszország Albániában az „Alba” hadművelet keretében, az EBESZ Koszovóban).⁷

Az Egyesült Nemzetek Szervezete létezésének ténye, működése, eredményei és bizonyos értelemben kudarcai is a *biztonságpolitika globalizálódásának* ékes bizonyítékai. Ugyanezen folyamatnak voltak *speciális megnyilvánulásai* a hidegháború időszakában is. Ezek közül kiemelésre kívánczik a *kétpólusú világrend* kialakulása, ezen belül az európai hadszíntéren a két katonai-politikai tömb kiépítése (a NATO alapítása 1949-ben, a Varsói Szerződés létrehozása pedig 1955-ben).

A *kétpólusú (bipoláris) biztonságpolitikai struktúra kialakulása* ugyancsak a *globalizálódás irányába tett jelentős lépés volt, méghozzá két okból is*:

- az első: a *konfrontatív* biztonságpolitikai rendszerből a kibontakozás egyik útja az egyik „tábor” győzelme lehetett a másik felett, ebben az esetben pedig – miként az be is következett – a győztes a maga képére formálja, egysegiesíti, globalizálja az egész világot;
- a másik: a hidegháború feltételei között a világ szinte bármely pontján kibontakozó *bármiféle konfliktus* óhatatlanul a két tömböt vezető két nagyhatalom vetélkedésének illetve rivalizálásának színtereként nyert jelentőséget, globális jelleggel adva ezzel a két tábor szembenállásának.⁸

A globális jelleg sajátos „kinövése”, hogy a Varsói Szerződés vezető erejét képező *Szovjetunió* területének túlnyomó hányada Ázsiában fekszik csakúgy, mint a NATO legkeletibb országának, *Törökországnak*. Még ennél is fontosabb tényező, hogy a NATO alapító tagjai között találjuk az *Egyesült Államokat és Kanadát*, azt a két „külső” hatalmat, amelyek tevélegesen részt vállaltak a második világháború európai csatamezőin vívott harcokból, és azóta is csapatokat állomásoztatnak Európában. A NATO alapító okirata, a washingtoni szerződés fogalmazta meg először, hogy részvételük-

6 Az utóbbi időben egyébként Svájc álláspontja is módosulóban van, a jelenlegi elképzelések szerint 2003-ban népszavazásra bocsátják a kérdést.

7 Pirityi Sándor: Világrendváltás új erődoktrínákkal (Hadtudomány, 1999/2. sz.).

8 Ebben az összefüggésben elegendő utalni Vietnám, Angola, Nicaragua vagy Etiópia esetére.

kel, tagságukkal megvalósul a két kontinens – Európa és Észak-Amerika – biztonsági érdekeinek összekapcsolása (a jelen tanulmány szóhasználatával globalizálódása).

Szintén a globalizáció egyik összetevőjeként tekinthetünk az Európa két felén külön-külön kialakult gazdasági szerveződésekre, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsára az egyik oldalon, a Közös Piacra és az EFTA-ra⁹ a másikon. Lényegében ez utóbbiakból alakult ki mára az Európai Unió, míg a KGST 1991-ben megszűnt, néhány volt tagországának esélye van az EU-csatlakozásra a következő évszázad elején.

A biztonságpolitikai globalizáció eklatáns példája az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, az EBESZ¹⁰ története. A szervezet létrehozására még 1969-ben, éppen Budapesten született javaslat a Varsói Szerződés politikai vezető testületének ülésén. A lényegi tárgyalások és tanácskozások 1972-ben kezdődtek meg 33 európai és két észak-amerikai ország képviselői között. A záróokmány aláírásával 1975-ben, Helsinkiben intézményesült az akkor Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnek¹¹ elnevezett folyamat. A szervezet legmarkánsabb tulajdonsága az átfogó jelleg, hiszen az egyetlen olyan európai intézmény, amelyben kontinensünk kivétel nélkül minden állama azonos jogokkal képviselteti magát, még Svájc sem fogalmazott meg kifogásokat vele szemben.

Az EBESZ egyik különlegessége, hogy teljes jogú tagokként soraiban található az észak-amerikai kontinens két állama, az Egyesült Államok és Kanada. Jelenlétük és tevékenységük egy európai intézményben ugyanazt a szerepet játssza, mint tagságuk az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében: biztosítja a transzatlanti kapcsolatot, a két kontinens biztonsági dimenzióinak kölcsönös összefüggését. Másrészt viszont a Szovjetunió (illetve 1991 óta Oroszország) tagsága révén az EBESZ felelősségi zónája keleten egészen a Csendes-óceánig terjed, csakúgy, mint nyugaton az észak-amerikai államok révén. Így nyer értelmet a „Vancouvertől Vlagyivosztokig” kifejezés, amelyet annak a jellemzésére használnak a politológusok és a politikusok, hogy biztonságpolitikai szempontból ez a hatalmas térség közös jellemzőkkel bír, közös értékeket és érdekeket tud felmutatni.

Európa biztonságának oszthatatlansága már a hidegháború időszakának utolsó éveiben megfogalmazódott. A globalitás szempontjából ez azt jelenti, hogy a kontinens bármely sarkában történő események óhatatlanul hatást gyakorolnak minden európai ország biztonsági helyzetére, biztonságérzetére.

Fenti megállapításhoz két megjegyzés kívánczik! Az első: Gorbacsov volt szovjet elnök nevéhez fűződik az a kijelentés, hogy a biztonság a két nagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok vonatkozásában csakis kölcsönös és kiegyensúlyozott lehet. Ez az álláspont a biztonság oszthatatlanságának egy adott, kétoldali viszonyra vonatkoztatott értelmezése. A második: Európa biztonságának, az európai országok biztonsági helyzetének és biztonságérzetének megítélésekor természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül a kontinens peremvidékein zajló események sem. Más szóval a mi biztonságunk nem függetleníthető a Közel-Kelet, a mediterrán térség vagy a Kaukázuson túli országok stabilitásától, biztonságától. Ezért bár óvato-

9 European Free Trade Association: Európai Szabadkereskedelmi Társulás.

10 Organisation for Security and Co-operation in Europe, OSCE.

11 Conference on Security and Co-operation in Europe, CSCE.

san, de megfogalmazhatjuk a biztonság oszthatatlanságának globalizált változatát (mármint hogy a *világ biztonsága* oszthatatlan). E téren azonban bizonyos megkötésekkel érvényesül egy elemi fizikai törvény: minél távolabb van tőlünk az az ország, ahol egy konkrét esemény bekövetkezik, annál kisebb hatást gyakorol ránk ez az esemény. Ugyanakkor az adott ország súlyától, méreteitől, jelentőségétől függően a ránk gyakorolt hatás szintén változó lehet (ha Kína biztonsági helyzete változik, annak nagyobb a „hullámverése”, mint ha ugyanez Szingapúrban következik be).

Fentiekhez *illusztrációként* egy nemrégiben kialakult konfliktushelyzet szolgálhat. 1999 kora őszén kiéleződött a helyzet a korábban Indonézia által annektált Kelet-Timoron. Ezt megelőzően kevés biztonságpolitikai szakértő dicsekedhetett az-
zal, hogy foglalkozik egy ilyen nevű egzotikus térség dolgaival. A válsághelyzet miatt azonban Kelet-Timor neve tartósan az újságok első oldalára került. (Az Egyesült Államok első reagálása egyébként az volt, hogy ehhez a térséghez Washingtonnak nincs köze, oldják meg a válságot a térség országai, például Ausztrália. Néhány nap elteltével azonban Washingtonban megváltozott a vélemény: a politikusok rádöb-
bentek, hogy a világnak nincs olyan eldugott zuga, ahol ne jelennének meg az Egyesült Államok érdekei, pontosabban ahol nem kell fellépni ezen globális érde-
kek érvényesítése végett.) Úgy tűnik, a világ biztonságpolitikai szempontból is összezsugorodik, ez pedig nem más, mint a globalizálódási folyamat érvényesülése.

Az utóbbi évek legmarkánsabb akciója volt az Öböl-háború, valamint a NATO jugoszláviai szerepvállalása a válság különböző szakaszaiban, amelyek jól mutat-
ják, hogy a fegyveres erők funkciója, feladatai erősen eltolódnak a globalizáció irá-
nyába. A két esemény részleteire nem térek ki, hiszen ezt már mások megtették, ezért csak röviden utalok rájuk.

A hidegháború utáni világ első ízben demonstrálta, hogy nem hagyja megtor-
latlanul az agressziót. Az *Öböl-háború* azt is megmutatta, hogy milyen jelentős fej-
lődésen ment át a haditechnika. A hadviselés lényegesen tervezhetőbbé vált. Az
egyik legfontosabb tanulság azonban abban áll, hogy az ENSZ által meghirdetett
hadműveletben mintegy 30 ország katonái vettek részt. A Sivatagi Vihar tehát egy
vitathatatlanul *internacionalista hadművelet* volt, amely a válság megoldásában érde-
kelt államok példamutató együttműködését demonstrálta. Az a *katonai funkció*,
amely – az ENSZ felkérésére – a Kuvait elleni agresszió elhárítására, a megszállt or-
szág felszabadítására szolgált, a szó szoros értelmében globalizálódott: európai, ame-
rikai és ázsiai országok vettek részt az akcióban, köztük NATO-tagállamok, a Varsói
Szerződés tagországai és katonai tömbökhöz nem tartozó országok.

A NATO jugoszláviai tevékenységével kapcsolatban leggyakrabban használt három
szó, a „*történelme során először*”, jóval többet takar egy jól hangzó szólamnál. A NATO
jelentős mértékben átalakult a válság kapcsán. Az egyik legfontosabb eredmény va-
lószerűleg az, hogy a szövetség megtalálta létének új, pozitív célját: a *stabilitás zóná-
jának* kiterjesztését Európában, illetve a stabilitás újrateremtését a válságövezetek-
ben. 1992 és 1995 között kiépültek a feladat, tehát a *békefenntartás-békesteremtés* szer-
vezeti, katonai feltételei, és létrejöttek a megfelelő kapcsolatok a *mandátummal*
rendelkező szervezetekkel, az ENSZ-szel és az EBESZ-szel. Hasonló jelentőség-
gel bírt az együttműködés kiépítése a hidegháborús ellenfelekkel, különösen
Oroszországgal. Sikeresnek bizonyult az együttműködés a többi *partnerországgal* is,

a NATO leendő tagállamai megmutatták, hogy képesek hozzájárulni az európai biztonsághoz.

Az átfogó értékelésnek azonban csak egyik összetevője a NATO alkalmazkodása a megváltozott körülményekhez és feladatokhoz. Legalább ennyire fontos fejlemény, hogy az IFOR-akcióban 34 ország katonái vettek részt (az egy évvel később indult, az IFOR-t felváltó SFOR keretében további két ország Szlovénia és Írország csatlakozott a közös tevékenységhez). Ez a tény a válságkezelés funkcióinak nagymértékű globalizálódását jelzi.

* * *

Befejezésül néhány következtetés: A NATO 1991-ben elfogadott stratégiai koncepciójában már megfogalmazódott az a törekvés, hogy a szövetség felvállalja a *válságkezelést* Európa azon térségeiben is, amelyek nem tartoznak közvetlenül a tagországok felelősségi körzetébe. Ennek az elhatározásnak a szellemében értékelhető a boszniai és a koszovói beavatkozás is.

A nemzetközi közösség egyre határozottabb erőfeszítéseket tesz, hogy megoldást találjon a kisebbségi-etnikai válságokra, és ezen belül mindinkább teret nyer az a megközelítés, hogy az emberi jogok durva és tömeges megsértését nem lehet egy adott állam *kizárólagos belügyének* tekinteni. Kétségtelen, hogy a Koszovóban tapasztalt etnikai tisztogatás ebbe a kategóriába tartozott.

A korábbi gyakorlat olyan példákat hozott, amelyekre jellemző volt egyfajta munkamegosztás a nemzetközi szervezetek között: az ENSZ vagy az EBESZ „adta” a felhatalmazást, a *mandátumot*, a NATO pedig a *katonai eszközöket*. Pontosan egy ilyen példával szolgált a boszniai válság, és kétségtelen, hogy a NATO-országok illetékesei éppen a boszniai forgatókönyv megismétlődésére számítottak Koszovó esetében is. A koszovói beavatkozás azonban egy vonatkozásban gyökeresen különbözött minden korábbi akciótól: a NATO gyakorlatilag *nem rendelkezett* közvetlen felhatalmazással az ENSZ Biztonsági Tanácsa részéről egy katonai akció végrehajtására (a már hivatkozott BT határozat csak nagy jóindulattal tekinthető felhatalmazásnak, értelmezésén a nemzetközi jogászok valószínűleg még jó ideig el fognak vitatkozni).

És éppen ezen a ponton merül fel egy *alapvető fontosságú kérdés*: helyesen tette-e a NATO, amikor „túllépett” az orosz és a kínai vétó miatt tehetetlenné vált Biztonsági Tanácson, és saját hatáskörben döntött az akció megindításáról, vagy nem járt el helyesen? Ebből további *elvi kérdések* következnek. Jogos-e az igény a Biztonsági Tanács hatáskörének akárcsak részleges átvételére bármilyen rendkívüli helyzet esetén? Megérett-e az idő az ENSZ és különösen a BT funkcióinak, jogosítványainak felülvizsgálatára?

Végül pedig felmerül egy olyan kérdés is, amely *túlmutat* az Észak-atlanti Szövetségen. Milyen mértékig terjedhet a katonai erő alkalmazásának *globalizálódása*, elképzelhető-e, hogy a jelenleg kivételes helyzetben lévő NATO (az egyetlen hatékony politikai-katonai szövetség) az ENSZ felhatalmazásával vagy felkérésére a világ *bármely részén* akcióba lép?

Ahhoz, hogy a fenti kérdésekre megtaláljuk a választ, azt kell megvizsgálnunk, hogy gyökeresen új biztonságpolitikai helyzet alakult-e ki a NATO koszovói szerepvállalásával. A hidegháború befejeződésekor több politikus és szakértő is emlí-

tést tett egy új világrendről. Lehetséges-e, hogy most jutottunk el annak a küszöbére, vagy pontosabban: annak egy új fázisához?

Mindezek tükrében figyelemre méltónak találok a magyar Parlament által 1998 decemberében elfogadott országgyűlési határozat állásfoglalását. A *Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei* című dokumentum első pontja így fogalmaz: „A Magyar Köztársaság a biztonságot átfogó módon értelmezi, amely a hagyományos politikai és katonai tényezőkön túl magában foglalja a széles értelemben vett biztonság egyéb – gazdasági és pénzügyi, emberjogi és kisebbségi, információs és technológiai, környezeti valamint nemzetközi jogi – dimenzióit is. A globális kihívások, a nemzetközi politikai-gazdasági kölcsönös függőség, a technológiai fejlődés világában az euro-atlanti térség biztonsága oszthatatlan.”

Megítélésem szerint ez a megállapítás is egybecseng jelen tanulmány *alap gondolatával*: a biztonság, a biztonságpolitika egyre inkább világméretű kérdéssé válik, *globalizálódik*. És ezzel együtt – miként a 20. század katonai jellegű eseményeinek sora, katonai tevékenységének egésze jelzi – globalizáció megy végbe a *katonai erő funkcióinak* vonatkozásában is.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Globalizáció: mítosz vagy valóság? (BIGIS Közlemények 1998/6. sz., szerk.: Kiss J. László és Urkuti György, Budapest, 1998)
- Ránki György: A második világháború története (Gondolat, Budapest, 1982)
- Charles Messenger: A háború évszázada – Világméretű konfliktusok 1900-tól napjainkig (Alexandra kiadó, Debrecen, 1995)
- A. J. P. Taylor: A második világháború okai (Scolar Kiadó, Budapest, 1998)
- Gazdag Ferenc: Európai integrációs intézmények (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992)
- Anthony McGrew: A Global Society? (Stuart Hall és Anthony McGrew szerkesztésében: Modernity and its Futures, Open University, Cambridge, 1994)
- Paul Kennedy: A XXI. század küszöbén (Napvilág kiadó, Budapest, 1997)
- László Ervin: Harmadik évezred. Veszélyek és esélyek (Új Paradigma, Budapest, 1998)
- Gregory L. Schulte: Former Yugoslavia and the new NATO (Survival, vol. 39., Spring, 1997)
- A változó NATO. Dokumentumok 1989–1994 (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1994)
- Tények könyve – NATO (Greger-Delacroix, Budapest, 1997)
- Juhász József: A délszláv háborúk rövid története (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Védelmi Tanulmányok 11. sz., Budapest, 1996)
- Az Egyesült Államok európai katonai jelenléte és az IFOR misszió (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Védelmi Tanulmányok 20. sz., Budapest, 1997)
- Demkó Attila: A NATO szerepe a délszláv válság kezelésében 1991–97 (Humánpolitikai Főcsoportfőnökség, Tájékoztató és Médiaközpont, Budapest, 1998)
- Pirityi Sándor: Világrendváltás új erődoktrínákkal (Hadtudomány, 1999/2. szám)
- A XX. század krónikája (Magyar Könyvklub, Budapest, 1995)
- A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelvei (Honvédelem '99, a Honvédelmi Minisztérium kiadványa, Budapest, 1999)

Matus János

A stratégiai felülvizsgálatokról a demokratikus országokban

A nemzetközi helyzet változása, a biztonság összetevőinek gyengülése, a védelemrendszer átszervezésének igénye, vagy olyan fegyverrendszerek bevezetése esetén, amelyek a hadügy szinte minden területére kihatnak és a változást sürgetik, továbbá rendszerváltás, szövetségi rendszerhez való csatlakozás esetén sor kerülhet stratégiai felülvizsgálatokra. A szerző Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Franciaország és Németország példáit villantja fel: mikor, milyen területeken történt stratégiai kihatású változás, beleértve a humán erőforrást és az oktatást is, majd utal a hazai katonai oktatás és képzés továbbfejlesztésének igényére.

Az államok időről időre felülvizsgálják fegyveres erőik állapotát, hogy meggyőződjenek alkalmasságukról a védelmi feladatok ellátására, s döntenek olyan nagy horderejű kérdésekben, mint az egész védelmi rendszer átszervezése, új fegyverrendszerek bevezetése, a haderő struktúrájának átalakítása vagy nagyságrendjének lényeges megváltoztatása. A döntés előtt számos tényezőt mérlegelnek, amelyeknek hatása lehet a fegyveres erők jövőbeni feladataira.

Az egyik legfontosabb tényező a stratégiai felülvizsgálatok során az adott nemzetközi helyzetben meglévő veszélyek és fenyegetések elemzése, továbbá a fenyegetések várható átalakulása a belátható jövőben. A katonai döntések esetében célszerű legalább 10–15 évre előre tekinteni – a stratégiát felülvizsgálni –, mivel a fegyverkezési programok végrehajtása, különösen új és bonyolult fegyverrendszerek bevezetése hosszú éveket vesz igénybe.

A másik alapvető tényező a fegyveres erők helyzetének áttekintése során az ország gazdasági helyzetének és a védelemre felhasználható forrásoknak a számításba vétele. Ha zsugorodnak az erőforrások, az államok kénytelenek mérsékelni védelmi erőfeszítéseket. Csökkennek a védelmi kiadások akkor is, ha csökkennek a veszélyek és a fenyegetések. A nemzetközi helyzet és a gazdasági lehetőségek mellett természetesen számos egyéb tényező hat még a stratégiai felülvizsgálat folyamatára.

A nyugati stratégiai felülvizsgálatok néhány tanulsága

David Greenwood brit szakértő Nagy-Britannia stratégiai felülvizsgálatait áttekintő tanulmányában az alábbi okokkal hozza összefüggésbe a hatvanas évek eleje óta lefolytatott vizsgálatokat. 1964-ben a strukturális reform keretében egyesítették a

haderőnemi minisztériumokat a védelmi minisztériummal, így jött létre az integrált minisztérium.¹ Ezzel egy időben áttekintették az észak-atlanti térség és az Európa védelmével kapcsolatos erőfeszítéseket. 1974–75-ben a stratégiai felülvizsgálat célja a NATO déli szárnya védelmének megerősítéséhez szükséges brit hozzájárulás mértékének meghatározása volt. Az 1981-es felülvizsgálat a hadiflotta csökkentéséhez vezetett. 1991-ben a közép- és a kelet-európai változások indokolták a védelem ismételt napirendre tűzését. A legutóbbi brit felülvizsgálat 1998 nyarán fejeződött be, amely a fegyveres erők erőteljes minőségi javítását tűzte ki célul, különleges figyelmet szentelve a humánerőforrásokra, a kiképzés és az oktatás színvonalának emelésére.

Az *Egyesült Államokban* az 1984–86-ban végrehajtott felülvizsgálat komplexitása, sokoldalúsága miatt érdemel figyelmet.² Ez a felülvizsgálat egy új törvény, a Goldwater–Nichols-törvény elfogadásával ért véget. Az áttekintés három évig tartott és egy volt védelmi miniszterhelyettes, későbbi üzletember irányította. A szenátus Fegyveres Erők Bizottsága számos szakértőt hallgatott meg, akik történelmi példák segítségével sokoldalúan elemezték a védelmi szervezetek sajátosságait. Külön szakértői anyag tárgyalta a civil–katonai kapcsolatok történetét az Egyesült Államokban a függetlenségi háború után.³ Részletes elemzés készült a vezérkar mint katonai intézmény kialakulásáról, fejlődéséről és a hadseregekben játszott szerepéről. Vizsgálat tárgyává tették a porosz–német vezérkar jellegzetességeit és szerepét a militarizmus kialakulásában. A szakértői elemzés kimutatta, hogy az amerikai törvényhozás a történelem során mindig fenntartásokkal viszonyult a porosz típusú vezérkarokhoz és megakadályozta hozzájuk hasonló amerikai katonai szervezetek létrehozását.⁴

Külön tanulmány elemezte a védelmi minisztérium civil struktúrájának kialakulását és fejlődését 1921 és 1984 között. Bemutatta a végrehajtott stratégiai felülvizsgálatok eredményeként létrejött szervezeti változások lényegét.⁵ A szakértői anyagok bemutatták az amerikai fegyveres erők parancsnoki láncolatának kialakulását, az elnök, a védelmi miniszter és a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága elnökének szerepét és felelősségét ebben a láncolatban.⁶ A szenátus Fegyveres Erők Bizottsága részletesen foglalkozott a tervezés, a programozás és a költségvetés (PPBS) rendszerével, amelyet a 60-as évek első felében vezettek be az amerikai védelmi tervezésben.⁷ A vizsgálatokról készült jelentés megállapította, hogy a védelmi bürokrácia jelentős része hosszú időn keresztül akadályozta a szükséges változások megtételét. A történelmi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a katonai szervezetek hajlamosak a status quo megőrzésére, ezért ellenállnak a változtatásoknak. A szervezeti merevség nehezíti a hiányosságok feltárását és az elkövetett hibák kor-

1 The Defense Policies of Nations Edited by Douglas J. Murray, Paul R. Viotti; The John Hopkins University Press, Baltimore 1994, 278–304. oldal.

2 Ugyanott: 19–56. oldal.

3 Defense Organization: The Need for Change Staff Report to the Committee on Armed Services United States US.; Government Printing Office, Washington 1985, 25–45. oldal.

4 Ugyanott: 244–270. oldal.

5 Ugyanott: 49–71. oldal.

6 Ugyanott: 371–377. oldal.

7 Ugyanott: 483–528. oldal.

rekcióját. Számos területen nem határozták meg pontosan az egyes szervezeti elemek feladatait, ezért párhuzamosságok alakultak ki, amelyek rontották az egész szervezet hatékonyságát. A vizsgálat egyik következtetése szerint nem lehet jól teljesítő alkalmazottakkal ellensúlyozni a rosszul felépített és tévesen megszervezett intézmény gyenge teljesítményét. Az intézmény szervezetébe be kell építeni azt a visszajelző mechanizmust, amely időben felhívja a figyelmet az elkövetett hibákra, és lehetővé teszi azok kijavítását.

A jelentés megállapította, hogy a hosszú távú célokat nem elég világosan és pontosan fogalmazták meg. Felhívta a Pentagon figyelmét a gondosan megtervezett, interaktív stratégiai tervezőfolyamat létrehozásának fontosságára. A törvényhozás a védelmi szektor számára fontos feladatoként jelölte meg a pontos, egyértelmű és világos politikai irányvonal meghatározását. Ugyanakkor felhívta a figyelmet a védelmi döntéshozatal mikrofolyamataiba beavatkozás felesleges és káros mivoltára.⁸ Végezetül a szenátus Fegyveres Erők Bizottsága megállapította, hogy a Pentagon átszervezése csak akkor lesz sikeres, ha a törvényhozás felügyeleti tevékenységében is változások következnek be.⁹

Figyelemreméltó kezdeményezést tett Franciaország és Németország a kilencvenes évek első felében megkezdett katonai reformok területén. Mindkét ország számára közös kiindulópont volt a két Németország egyesítése, amelynek eltérő hatásai voltak ugyan a két országban, de ez a történelmi esemény a biztonságról és a katonai erőről való közös gondolkodásra készítette a két kormányt. Első lépésként megállapodtak, hogy együttműködnek a „fehér könyvek” megírásában és közösen elemeznek egyes biztonságpolitikai problémákat. Ez a folyamat 1994 februárjában indult és még ugyanabban az évben mindkét országban megjelent a kormány biztonság- és védelempolitikáját ismertető Fehér könyv számos közös elemmel.

Franciaországban az elnök kezdeményezésére 1995 júliusában a kormány vitát kezdeményezett a francia védelmi rendszer helyzetéről és a reform lehetséges irányairól. Ennek keretében a védelmi miniszter irányításával létrehozták a stratégiai bizottságot, amely az alábbi öt témában készített javaslatokat a nemzetgyűlés védelmi bizottsága számára:

- a francia nukleáris erők modernizálása, az elrettentőképesség fenntartása érdekében,
- a francia hagyományos fegyveres erők helyzete,
- a hivatásos hadsereg bevezetése;
- a védelmi ipar átalakítása,
- a vezetési módszerek modernizálása a Védelmi Minisztériumban.

1995. szeptember és 1996. február között lezajlottak a parlamenti viták, amelyek alapján 1996. február 22-én az elnök ismertette a reformokra vonatkozó valamennyi alternatív elképzelést. A francia alkotmány előírásaival összhangban az elnök döntött a reform fő irányairól, amelynek alapján a kormány a fegyveres erőkkel együttműködve megkezdte a konkrét tervek kidolgozását. A tervezés alapvetően két irányba indult el. Az egyik irány a fegyveres erők eszközeinek a fejlesztésével füg-

⁸ Ugyanott: 11–24. oldal

⁹ Ugyanott: 611. oldal.

gött össze és az erre vonatkozó programköltségvetést 6 éves időszakra (1997–2002) készítették el. A tervezés másik iránya, a francia fegyveres erők új stílusának kialakítására, egy 15–20 éves időszakot figyelembe véve kezdődött meg. Ezt a tervezőmunkát az a döntés határozta meg, amelynek értelmében a 2015-ig terjedő időszakban megszűnik a kötelező katonai szolgálat és létrejön a hivatásos fegyveres erő.¹⁰

Németországban is napirendre került a hivatásos hadsereg létrehozása ott, azonban ez nagyobb vitákat váltott ki és nem sikerült elindítani a folyamatot, mint Franciaországban. A belpolitikai viták azonban Németországban is a profi hadsereg létrehozásának irányába mutatnak. A német–francia együttműködés a biztonságpolitikai gondolkodás mellett kiterjedt a közös katonai erők létrehozására is, amelyhez ma már más államok is csatlakoztak.

A humánerőforrások és az oktatás

Az 1998 júliusában a brit stratégia védelmi áttekintésről a parlament elé beterjesztett jelentés a személyzeti munkával kapcsolatban az alábbi megállapítást tartalmazta: „A korábbi védelmi áttekintések a stratégiára és a fegyverzetekre koncentráltak és nem fordítottak elégséges figyelmet a humánerőforrásokra. Ez a legutóbbi áttekintés az emberi tényezőt a középpontba helyezi. Jelenlegi kezdeményezéseink az aktuális problémák megoldására irányulnak – bár gyors megoldás nem lehetséges. Ugyanakkor részei egy hosszú távú stratégiának, amely lehetővé teszi magasan képzett katonák és civilek alkalmazását, és biztos jövőt nyújt számukra a védelem területén.”¹¹

A katonai képzéssel foglalkozó szakirodalom az utóbbi időben nagy figyelmet szentel a katonai vezetőképzésnek. A szerzők hangsúlyozzák a többnemzetiségű, összhaderőnemi kötelékek kereteiben folytatott hadműveletek folytatására való képességek fontosságát. Ezentúl a fegyveres erők tagjainak egyre inkább alkalmassá kell válniuk együttműködésre a kormányzati szervekkel, a civil társadalmi csoportokkal és a nemzetközi intézményekkel. Az új követelmények miatt a hagyományos katonai oktatás tematikái civil tudományos ismeretekkel bővülnek ki. A biztonságpolitika és nemzetbiztonsági stratégia oktatása a katonai oktatási intézmények tematikáinak szerves részévé vált.¹²

Az amerikai és a német oktatási rendszerben kiemelt helyen szerepel a katonák és a civil szakértők közös képzése. A washingtoni Nemzetvédelmi Egyetemen ugyanazon továbbképző kurzusokon tanulnak magasabb beosztásokba kerülő tisztek, diplomaták, pénzügyi szakemberek, titkosszolgálatok munkatársai, újságírók és üzletemberek. A továbbképzésnek nemcsak az a lényege, hogy közös tananyag elsajátításával készülnek szakmai feladataik színvonalasabb ellátására, hanem az is, hogy egymás gondolkodását jobban megismerjék, jó személyes kapcsolatokat alakítsanak

10 1997–2015. A New Defense; An Information Kit. Ministry of Defense of France, Paris 1996.

11 *The Strategic Defence Review Presented to the Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty Stationery Office Limited, London 1998*, 36. oldal.

12 Col. Jon H. Moilanen: Building 21st Century Leaders; Military Review December 1998–Február 1999, 58–66. oldal

ki, és ezzel elősegítsék a kormányhivatalok szorosabb, intézményesített együttműködését is. A közös tananyagok gerincét a nemzetközi biztonsági ügyek, a nemzeti stratégia tervezése, a jog, a nemzetközi gazdasági ismeretek alkotják. Az amerikai Nemzetvédelmi Egyetemhez hasonló szerepet tölt be a Német Szövetségi Biztonságpolitikai Akadémia, amely szintén civil szakértők és katonatisztek számára szervez továbbképző tanfolyamokat.

A civil katonai kapcsolatokról és a fegyveres erők demokratikus civil ellenőrzéséről folytatott vita – amely folyamatosan a stratégiai felülvizsgálatok napirendjén szerepel – érinti a katonai oktatást is. Egyes szerzők a hagyományos katonai értékeket fenyegető tényezőként fogják fel a civil értékek bevitelét a katonai oktatásba.¹³ Úgy vélekednek, hogy a civil társadalomtól való bizonyos fokú elkülönültséget, a hagyományos katonai értékeket és a professzionális etoszt meg kell őrizni annak érdekében, hogy a fegyveres erők képesek legyenek feladataik hatékony teljesítésére.

Az elkülönülést hangsúlyozó vélemények azonban kívül esnek azon a fő tendencián, amely a jövő biztonsági kihívásainak hatékony kezelésében a szorosabb civil–katonai együttműködést hangsúlyozza. A civil–katonai kapcsolatok és a közös értékrend növekvő fontosságát támasztják alá azok a nemzetközi akciók, amelyek az ENSZ és a NATO együttműködésével szerveződtek a nemzetközi konfliktusok és válságok kezelése céljából.

A magyar katonai oktatás és képzés továbbfejlesztése

A magyar katonai oktatási rendszert a hosszú távon érvényesülő nemzetközi folyamatokkal összhangban célszerű átalakítani. Ez lehetséges a nemzeti hagyományok megőrzése mellett is. Legnagyobb hadtudósaink a nemzetközi kapcsolatok irányába való nyitottság tekintetében példát mutatnak. A globalizáció és az integráció korában a világra való nyitottság még fontosabbá vált.

A civil–katonai együttműködés szerepe a katonai feladatok megoldásában a belátható jövőben növekedni fog. Ezért szükség van egy olyan felsőoktatási intézményre, amelyben civilek és katonák interaktív módon sajátítják el a nemzetközi politikával, a biztonságpolitikával, a nemzetközi gazdasági együttműködéssel, a stratégiával, a joggal, a védelmi tervezéssel és a modern közigazgatással kapcsolatos ismereteket. A fenti ismeretanyag a honvédelmi szektoron túl a nemzetbiztonság, a határőrség, a közbiztonság és a rendvédelem számára is alkalmas képzési lehetőségeket biztosít.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem célszerű átszervezéssel alkalmassá tehető a komplex módon értelmezett biztonság területén feladatokkal bíró kormánysszervek számára történő szakemberképzésre. A hazai oktatási intézmények között a ZMNE-nek egyedülálló lehetősége van a katonai biztonsággal összefüggő ismeretanyag oktatására, amely továbbra is fontos részét képezi az átfogóan értelmezett biztonságnak.

¹³ Gerald Frost: The Folly of Imposing a Liberal Vision on a Necessarily Illiberal Society RUSI; Journal, June 1999, 93–96. oldal.

Az egyetemi szintű továbbképzés előtt a tiszteknek alapvető katonai szakmai képzésben kell részt venniük, amely a katonai vezetés igényei szerint strukturálódhat. Ebben a szakaszban a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges katonai ismeretek elsajátításán van a hangsúly. A hagyományos ismeretanyagok azonban fokozatosan kibővülnek a fegyveres erők előtt álló újszerű feladatokkal. Ezért a válságkezelés, a konfliktusok kezelése, a béketeremtés és a felkészítés a nemzetközi katonai akciókban való részvételre egyre fontosabb részévé válik a katonai alapképzésnek. Az oktatás és a képzés ezen szakaszában a szakmai ismeretek elsajátítása mellett a katonai nevelés, a hagyományos katonai értékek megismerése és elfogadása a döntő. Itt alakul ki a tisztek szakmai önazonosság-tudata. Az egyetemi szintű továbbképzésbe azok a tisztek kerülnének be, akik megfelelő intellektuális képességekről tettek tanúbizonyságot, és a csapatszolgálat során a gyakorlati munkában is bizonyították képességeiket és rátermettségüket. A tisztek előléptetésének feltétele lenne mind a gyakorlati rátermettség, mind az elméleti felkészültség. Az egyetemi szintű képzés rendszerében foglalna helyet a vezérkari továbbképzés is. A vezérkari továbbképzés tematikáját a vezérkar igényei szerint az oktatásban érintett tanszékek dolgoznák ki.

Az egyetemi szintű képzés fontos célja lenne a katonai értékek és ismeretek kibővítése a civil társadalom értékeivel és a civil tudományok ismeretanyagaival.

Magyar István ezredes

A NATO jugoszláviai légi támadó-hadművelete

 A délszláv válság körzetében, a koszovói helyzet politikai rendezésére tett kísérletek kudarca után 1999. március 24-én, közép-európai idő szerint 20 órakor kezdte meg a NATO a Szövetséges erő (Allied Force) fedőnevű légi támadó-hadműveletét a Jugoszláv Köztársaság ellen, és június 9-én fejezte azt be. A szerző – eddig még nem teljesen feldolgozott információkra támaszkodva – előzetesnek tekinthető értékelésben foglalja össze a légicsapások főbb céljait, vázolja a légi hadművelet lefolyását, értékeli annak hatékonyságát.

A hadműveletben 13 NATO-tagállam (Belgium, Kanada, Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Törökország, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok) fegyveres erői vettek közvetlenül részt. A többi hat tagállam területének, légterének rendelkezésre bocsátásával, logisztikai támogatással, a szövetséges parancsnokságokon szolgálatot teljesítő állomány tevékenységével vagy egyéb módon vált részesévé a hadműveletnek. A művelet főparancsnoka a szövetséges erők európai legfelső parancsnoka (SACEUR) volt, aki a közvetlen vezetést a szövetséges fegyveres erők dél-európai főparancsnokára, James O. Ellis Jr. tengernagyra, (CINCSOUTH) ruházta. Mivel légi hadműveletről volt szó, az operatív vezetést a Szövetséges Légierő Dél-európai Parancsnoksága (COMAIRSOUTH, Nápoly) végezte. A napi harctevékenység közvetlen irányítása az 5. Szövetséges Harcászati Légi Parancsnokság (5. ATAF, Vicenza) feladata volt. A dél-európai főparancsnoknak a hadműveletek megkezdéséhez olaszországi, németországi, nagy-britanniai légi támaszpontokon, illetve az Egyesült Államok területén több mint ezer repülőgép állt rendelkezésére. Ami az alkalmazott fegyverrendszereket illeti, a szövetség a hadművelet első óráiban nagy számban alkalmazta az Adriai-tengeren állomásozó hadihajók fedélzetéről, illetve az Egyesült Államok honi területéről érkező (18 órás, folyamatos harcfeladatban részt vevő) B-2 típusú nehézbombázókról indított manőverező repülőgépeket.

Ezenkívül részt vett a csapásmérésekben a Foch nevű francia repülőgép-hordozón települt repülőkötelék, a 6. földközi-tengeri amerikai flotta felszíni hajóival és tengeralattjáróival, valamint manőverező robotrepülőgép-hordozók, a térségbe érkező, Rooseveltt repülőgép-hordozó vezette alkalmi harci kötelék, továbbá a NATO közvetlen alárendeltségében lévő E-3A AWACS repülőgépek és a vezetési-irányítási rendszer más elemei.

A légicsapások politikai céljai és azok módosulása

A NATO eredetileg azzal a politikai céllal indította meg a hadműveleteket, hogy rávegye Milosevicset a minden érintett fél számára méltányos békeszerződés elfogadására, és kieszközölje a jugoszláv vezetés beleegyezését a NATO-csapatok koszovói ellenőrző tevékenységéhez. A szövetség azzal számolt, miszerint már az első csapások jobb belátásra kényszerítik a szerb vezetést, vagy – ennek hiányában – oly mértékben meggyengítik a jugoszláv hadigépezetet, hogy képtelenné válik az UCK elleni átfogó támadásra, a koszovói etnikai tisztogatás végrehajtására.

A fenti célok az alábbi okok miatt nem valósultak meg: *Egyrészt* a politikai túlélésében fenyegetett jugoszláv vezetés hibás helyzetfelméréssel, erőit és lehetőségeit túlbecsülve, irracionálisan reagált a NATO akciójára, és – mindent egy lapra feltéve – a végsőkig szándékozott folytatni az ellenállást. Ebben számított és számíthatott a Milosevics propagandagépezete által megtévesztett lakosság többségének támogatására is. *Másrészt* részben az akció fokozatos kiterjesztése, illetve a jugoszláv erők vártnál nagyobb ellenállása és túlélőképessége miatt a jugoszláv hadsereg (VJ) és a rendőri, valamint a belbiztonsági erők (MUP) a számukra kedvező terep- és a lokális erőviszonyok kihasználásával megőrizték harcképességüket, intenzíven érvényesítették helyi erőfölényüket a „titói népvédelemből” örökölt doktrinális elvek gyakorlati megvalósításával.

Mindezek következtében a szövetség – már rövid idővel a légicsapások megkezdését követően – politikai célkitűzései ártértékelésére kényszerült. Solana NATO-főtitkár már a hadműveletek negyedik napján, 27-én bejelentette, hogy a szövetség áttér a hadművelet második fázisára, amely már nemcsak a légvédelem és a vezetési rendszer objektumainak pusztítását célozza, hanem magában foglalja a jugoszláv hadsereg és a belügyminisztérium erői, csapat-összevonási körletei, bázisai és támogató létesítményei elleni támadásokat is az ország egész területén. A hadművelet második fázisára, vagyis a jugoszláv fegyveres erők átfogó pusztítására áttérést elsősorban az sürgette, hogy a NATO légicsapásait követően a jugoszláv katonai és rendőri erők általános támadást indítottak Koszovóban a koszovói albánok ellen, akiknek megvédése a szövetség fő célja volt. A jugoszláv szárazföldi erők szisztematikus etnikai tisztogatásba kezdtek, ahol már nem egyszerűen az albán lakosság spontán meneküléséről, hanem szervezett, módszeres elűldözéséről, az országból történő tömeges kitoloncolásáról volt szó. A falvakat nehézfegyverekkel lőtték, harckocsikat, páncélozott szállító harcjárműveket használtak a koszovói albánok menekülésre kényszerítésére. Mivel nem sikerült megelőzni az etnikai tisztogatást, és egyre kevésbé volt lehetséges az eredeti békemegállapodás megvalósítása, a NATO módosítani volt kénytelen közvetlen politikai és katonai céljait az alábbi feladatok előtérbe helyezésével:

- az európai béke és biztonság, az emberi jogok és a demokratikus értékek melletti elkötelezettség demonstrálása a szövetség részéről;
- az etnikai tisztogatás megállítása, következményeinek kezelése, majd felszámolása, a menekültek lakóhelyükre történő mielőbbi visszatérésének lehetővé tétele;
- veszteségek okozásával olyan súlyos ár fizettetése Milosevics rendszerével,

amely meggondolásra és előbb vagy utóbb álláspontjának feladására kész-teti a jugoszláv vezetést.

A célok összhangban voltak a világ legfejlettebb ipari országai és Oroszország (G-8 országcsoport) által kidolgozott rendezési alapelvekkel, amelyek az alábbiakat foglalták magukban:

1. az erőszak beszüntetése;
2. a jugoszláv katonai és rendőri erők visszavonása Koszovóból;
3. nemzetközi humanitárius és „biztonsági” jelenlét biztosítása Koszovóban a NATO vezetésével;
4. a koszovói menekültek visszatérésének biztosítása lakóhelyükre;
5. átmeneti politikai rendezési folyamat beindítása.

A különböző politikai erők és személyiségek részéről a fentiekén kívül egyéb, a helyzet által felvetett követelések is megfogalmazódtak, úgymint:

- a jugoszláv fegyveres erők oly mértékű meggyengítése, hogy a jövőben ne legyenek képesek veszélyeztetni a térség biztonságát;
- Milosevics rendszerének megdöntése;
- a háborús bűnösök bíróság elé állítása;
- Koszovó függetlenné válása;
- Montenegró önrendelkezésének biztosítása;
- a vajdasági autonómia visszaadása;
- az UCK lefegyverzése;
- a gazdaság újjáépítése (balkáni „Marshall-terv”);
- Jugoszlávia visszatérésének biztosítása a nemzetközi (európai) közösségbe.

A Jugoszlávia elleni légi támadóműveletének 11 hete, illetve 78 hadműveleti napja alatt a NATO nagyfokú türelemmel, kitartással és precíziós csapásméréssel tevékenykedett a kitűzött politikai célok eléréseért. E tevékenység sikerének eredményeként a jugoszláv hadsereg, valamint a szerb rendőri és belbiztonsági erők elhagyták Koszovót; az ENSZ égisze alatt NATO-vezette nemzetközi békefenntartó erők települtek a tartományba a béke és a stabilitás megteremtése, a menekültek visszatérése feltételeinek megteremtése céljából; a menekültek pedig megkezdték a visszatelepülésüket.

A légi hadművelet lefolyása

A NATO légi támadó-hadműveletét a jugoszláv integrált légvédelmi rendszer pusztításával kezdte, hogy biztonságos környezetet teremtsen a légi tevékenység kiterjesztéséhez. Ezt követte a jugoszláv hadsereg parancsnoki, vezetési és kommunikációs rendszerének megbontása, az üzemanyag-előállító és -ellátó létesítmények megsemmisítése, az utak, a hidak, a repülőterek rombolása. A légi tevékenység kiterjesztésének következő elemét a szárazföldi csapatok pusztítása képezte Koszovóban. Ezt követően megkezdődött a JSZK hadi üzemének, katonai profilú ipari komplexumainak megsemmisítése. A szövetségi szakaszos légi támadó-hadművelete e fázis folyamán került felfüggesztésre.

Részleteiben a légi hadművelet lefolyásáról. A NATO az első hadműveleti napon három hullámban, mintegy 100 manőverező robotrepülőgéppel és 80 harci repülő-

géppel több mint 40, kizárólag katonai célpont ellen indított támadást. Közöttük elsősorban légvédelmi objektumok, repülőterek, rádiólokátor-állomások, vezetési pontok, laktanyák és raktárbázisok szerepeltek. A célpontok döntő többsége Koszovón kívül helyezkedett el. Már a hadműveletek második napján vajdasági célpontok támadására is sor került. Több találat érte a zombori repülőteret, megsemmisült a kulai katonai kiképzőközpont, Újvidéktől délre, a Fruška gorában találat ért egy rejtett vezetési pontot, és Újvidéken, a különleges rendőri erők kiképzőbázisának objektumaiban is jelentős károk keletkeztek. Az eredményesen, nagy pontossággal végrehajtott csapások ugyanakkor csak részben érték el céljukat, mivel az objektumok többsége üres volt, a személyi állományt, a berendezéseket és a technikai eszközöket a jugoszláv hadvezetés már korábban kitelepítette. Mindezek következményeként a légicsapások halálos áldozatainak száma is minimális volt.

A NATO – mint erről korábban már volt szó – a hadműveletek harmadik napjától kezdődően kiterjesztette célpontjainak körét, s Jugoszlávia egész területére kiterjedően folytatta az ellenséges célok rombolását. A szövetség repülőgépei már nemcsak éjszaka, hanem nappal is, több hullámban, kisebb kötelékekben hajtottak végre légi-csapásokat, melyek célpontjai között belgrádi katonai létesítmények is szerepeltek. A NATO részéről a nappali tevékenységre áttérés a jugoszláv légvédelem elégséges szintű lefogására utalt, melyben minden bizonnyal jelentős szerepet játszott a NATO nagy hatékonyságú, intenzív rádióelektronikai zavaró (lefogó) tevékenysége is.

A légicsapások második fázisának megkezdése ugyanakkor a NATO repülőgépei számára is kétségtelenül nagyobb kockázatot jelentett, a csapásokat ugyanis kisebb repülési magasságból kellett végrehajtaniuk. A harcéljárások megváltoztatására azért is szükség volt, mivel a jugoszláv légvédelem az eszközök folyamatos mozgatásával, manővereztetésével, rejtésével és álcázásával, illetve a rádiólokációs felderítőeszközök üzemeltetésének korlátozásával biztosította föld-levegő rakétaindítóinak túlélőképességét. Így a NATO repülőgépei számára e rendszerek felderítése és megsemmisítése ugyancsak kisebb repülési magasságban folytatott tevékenységet tett szükségessé. Feltehetően ennek következménye volt az amerikai F-117 típusú bombázó repülőgép elvesztése is, amely azonban nem vetette vissza a NATO légi tevékenységének intenzitását, de egyértelműen jelezte, hogy a szövetségi támadásoknak továbbra is fontos célja kell maradjon a jugoszláv légvédelem és a légierő tevékenységének bénítása. Az eset azt is jelezte, hogy a jugoszláv hadsereg légvédelme az addig elszenvedett veszteségek ellenére még számottevő erőt képvisel, időről időre nem lehetetlen tevékenységének felerősödése, hatékonysága azonban tendenciájában egyre csökkenő lesz.

A légítámadások hatékonyságát és intenzitását jelentősen befolyásoló tényezőként jelentkezett már a NATO-hadműveletek kezdetén a térség viszonylag kedvezőtlen időjárása, amely – a későbbiekben is – több alkalommal jelentősen korlátozta a lézerirányítású eszközök hatékony alkalmazását. A légierő korlátozott bevetethetősége ugyanakkor a NATO szakaszolt légi támadó-hadművelete eredeti elgondolását is módosította, s az elméletben jól elkülönített fázisok összemosódását eredményezte, eleget téve a milosevicsi rezsimre történő folyamatos katonai nyomásgyakorlás politikai követelményének. Mindez a NATO-hadművelet jellegében is változást eredményezett. A szövetség a több hullámban történő támadásról a folyamatos légi harctevékenységre tért át.

Már a légi hadművelet ezen, kezdeti szakaszában a nemzetközi közvélemény eltérő nézeteket fogalmazott meg a légicsapások várható eredményességét illetően. Egyes nyugati katonai elemzők kétségbe vonták, hogy a légicsapások – szárazföldi csapatok bevetése nélkül – képesek elérni a kitűzött célokat, nevezetesen a koszovói albánok megvédését, illetve hosszabb távon Milosevics rákényszerítését a béke-megállapodás elfogadására. Javier Solana NATO-főtitkár ezzel szemben eltérő véleményt fogalmazott meg, s hangsúlyozta, hogy az észak-atlanti szövetség mindaddig nem tervezi szárazföldi csapatok Koszovóba vezénylését, amíg a válságrendezést célzó politikai megállapodás létre nem jön. Így tehát egyetlen alternatívaként a légicsapások intenzitásának fokozása maradt, melynek feltételeit a szövetség tagállamai újabb repülőgépek térségbe vezénylésével teremtették meg. Már ekkor megfogalmazódott, hogy a válság végleges rendezése nem képzelhető el Milosevics politikai rendszerének megdöntése nélkül.

Egy héttel a légicsapások megkezdését követően megállapítható volt, hogy bár a jugoszláv hadsereg csapatai és a katonai infrastruktúra érzékeny veszteségeket szenvedett, de a jugoszláv hadigépezet – a várakozásokkal ellentétben – még nem omlott össze. Ez mindenekelőtt azzal volt magyarázható, hogy a jugoszláv légierő és légvédelem folyamatosan mozgatta eszközeit. A harci repülőgépeket tartalék és szükségrepülőterekre, lezárt autópálya-szakaszok mellé telepítették szét, a hadsereg technikai eszközeit, lőszer-, üzemanyag- és egyéb készleteit pedig gyárak, kórházak, iskolák, tanyák mellett vagy azok területén helyezték el, illetve folyamatosan manővereztették. Mindezzel biztosították a csapások alóli kivonásukat. Jugoszláv részről ugyanis biztosak voltak abban, hogy a NATO megbízható felderítési adatok birtokában sem fog olyan létesítményeket támadni, melyek megsemmisítése nagyszámú polgári áldozatot követelne. A jugoszláv katonai vezetés tehát kihasználta a NATO politikai döntéshozói által Clark tábornoknak szabott azon követelményt, hogy a hadművelet során a saját veszteségeket és a jugoszláv polgári áldozatok számát is a lehető legkisebbre kell szorítani. Mindez a hadműveletek lefolyásának, a rendelkezésre álló katonai képességek kihasználásának sajátos, a korábbi háborúk (fegyveres konfliktusok) lefolyásától eltérő arculatot kölcsönzött.

A NATO-hadművelet első szakaszát értékelve a *NATO nagyköveti tanácsa március 30-i ülésén döntést hozott a légicsapások intenzitásának fokozásáról* (a későbbiek során még több ilyen döntés született) és a *célpontok kibővítéséről*. A határozattal megnyílt az út a *válságrendezést célzó légi hadművelet harmadik szakasza előtt*, amely valamennyi katonai, illetve katonai jellegű célpont (út, híd, hadiüzem, üzemanyag-feldolgozó és -ellátó rendszer, energetikai központ és elektromos ellátóhálózat stb.) bombázását irányozta elő az ország egész területén. A hozott döntésnek megfelelően a NATO légicsapásai egyre inkább a Koszovóban állomásozó katonai és rendőri erők pusztítására irányultak, de súlyos csapások érték a Belgrádtól délre elhelyezkedő csapatok csoportosításait és infrastrukturális létesítményeit is. Ebben az időszakban a NATO légierője már belgrádi kormányzati központokat is támadott, melynek eredményeként – egyebek között – megsemmisült a szövetségi és a szerb belügyminisztérium épülete. A légi hadművelet harmadik fázisának megkezdésével megsemmisítő csapások érték a dunai hidakat, az Újvidék környéki olajfinomítókat és más, katonai jellegű infrastrukturális objektumokat is. A NATO célja a tá-

madások célobjektumainak bővítésével, a vajdasági objektumok rombolásával a jugoszláv fegyveres erők utánpótlási vonalainak elvágása, a délre irányuló csapat-erősítések és szállítások lehetőségének megakadályozása, korlátozása, egy esetleges Magyarországgal szembeni erő-összpontosítás lehetőségének kizárása, a Vajdaság nagyobb mérvű militarizálásának megakadályozása volt. Ily módon – a Vajdaságban élők helyzetének rosszabbodása ellenére – a fenti célok teljesítése közvetlen magyar érdekeket is szolgált.

Mindeközben folytatódott a jugoszláv hadsereg és a rendőri erők tisztogató hadművelete Koszovóban, melynek következményeként a szerb erők április 5-éig már több mint 650 ezer koszovói albánt űztek el otthonaikból, és 370 ezer menekült kényszerült elhagyni a tartományt. A koszovói albánok megmentését illetően az idő a legfontosabb tényezővé lépett elő. Nyilvánvalóvá vált, hogy a NATO légicsapásai hatékonyságának növelése nélkül nem lehetséges a menekültek megmentése. A légi tevékenység fokozása érdekében április első napjaiban újabb 13 db amerikai F-117A típusú lopakodó vadászrepülőgép érkezett a térségbe, s az amerikai katonai vezetés 24 db Apache típusú harci helikopter Albániába telepítéséről is döntött, jóllehet ezen igen nagy tűzerőt képviselő eszközök alkalmazására készenlétük elérését követően sem került sor. Ennek valószínű oka a jugoszláv légvédelem meglévő képességeivel, az alacsony magasságban tevékenykedő helikopterek viszonylagos sebezhetőségével, a saját veszteségek elkerülésének követelményével volt magyarázható.

Solana NATO-főtitkár április elején már úgy fogalmazott, hogy a NATO-akciók kezdik éreztetni hatásukat, mind gyengébbé válik nemcsak a belgrádi hatalom elnyomóképesége, de maga a rendszer is. Madeleine Albright amerikai külügyminiszter ugyanakkor, látnoki módon prognosztizálva a konfliktus időtartamát, úgy fogalmazott, hogy korai még megítélni a jugoszláviai hadműveletek eredményességét. Még csak az első negyedénél tartunk – mondta –, s ebben a szakaszban döntetlenre állunk Miloseviccsel. A hadműveletek elhúzódó jellegét valószínűsítette William Cohen amerikai védelmi miniszter is az április közepén sorra került szenátusi meghallgatásán, ahol 33 ezer tartalékos és nemzeti gárdista behívását javasolta.

Április végére a szerb erők koszovói tevékenysége alapján egyértelművé vált, hogy a szerb politikai vezetés minél előbb be kívánja fejezni a tartomány etnikai megtisztítását. Aggodalomra adott okot az is, hogy a szerb erők etnikai tisztogató műveletbe kezdtek Montenegróban is, a koszovói határ menti, főként albánok lakta falvakban. Mindezek azt eredményezték, hogy Solana főtitkár felhatalmazta a szövetség katonai vezetését: vizsgálja meg egy koszovói szárazföldi hadművelet indításának lehetőségét. Jóllehet ő maga is úgy ítélte meg, hogy a NATO még nagyon messze van egy olyan döntés meghozatalától, melynek eredményeként úgynevezett „nem megengedő környezetben” (vagyis békemegállapodás nélkül) beavatkozzék Koszovóban. A washingtoni NATO-csúcs mindenki számára egyértelművé tette, hogy a szövetségben – az adott időpontban – csak a légicsapások folytatására, intenzitásuk növelésére volt meg a politikai konszenzus. Egyes politikai elemzők úgy vélték, hogy a szárazföldi opció napirendre tűzése megbontotta volna a szövetség egységét, s egyes országokban akár kormányválságot is előidézhetett volna. Mindezek ellenére a tagállamok egy része nem zárta ki a szárazföldi támadás lehetőségének ismételt megvitatását egy

későbbi időpontban, amennyiben a légicsapások nem vezetnének eredményre. A légi tevékenység fokozásához Wesley Clark tábornoknak április végére már több mint 700 harci repülőgép állt rendelkezésére, melyből 340 volt csapásmérő. Az addig végrehajtott 11 500 repülőgép-bevetésből mintegy 4400 volt harci bevetés.

Május végére Milosevics számára nyilvánvalóvá vált, hogy szövetségesek nélkül maradt, miközben a szövetség a román, a bolgár, az albán, a horvát, a macedón és a török légtér használatára vonatkozó engedélyek birtokában (Magyarország már korábban rendelkezésre bocsátotta légtérét) megteremtette a NATO-légierő korlátozás nélküli alkalmazásának feltételeit valamennyi számba vehető hadműveleti irányból Jugoszlávia ellen.

A légítámadások folytatására, intenzitásuk fokozására hozott NATO-döntés elenére a jugoszláv katonai vezetés folyamatosan számolt egy szárazföldi NATO-támadás lehetőségével is, melyet mindenekelőtt Macedónia, Albánia és Magyarország irányából feltételezett. Ennek elhárítására Magyarország déli határa mentén – de biztosító jelleggel más irányokban is – többlépcsős, mélységben tagolt védelmet épített ki. Egyre nyilvánvalóbbá vált a jugoszláv vezetés számára, hogy előbb-utóbb módosítania kell álláspontját. Milosevics elnöknek be kellett látnia, hogy a NATO eltökélt a katonai műveletek folytatásában (nem kizárva a szárazföldi opciót sem), s nincs esélye a túlélésre. Külső támogatásra (Oroszország) nem számíthat, s minél inkább halogatja a nemzetközi közösség feltételeinek elfogadását, annál inkább kockáztatja, hogy végleg és visszavonhatatlanul elveszíti Koszovót, sőt Montenegró esetleges kiválásával az egész országot, s ezzel együtt saját hatalmát is. Ennek felismerése juttathatta el Milosevics elnököt azon döntésének meghozatalára, hogy megbízottjai és a NATO képviselője – Michael Jackson altábornagy – 1999. június 9-én este aláírassák a jugoszláv hadsereg és a különleges rendőri erők Koszovóból történő kivonását biztosító katonai technikai megállapodást (Military-Technical Agreement), amely megnyitotta a válság rendezésének útját.

A NATO légicsapásainak hatékonysága

A légicsapások megkezdése előtt Jugoszlávia jól felfegyverzett hadsereggel, jelentős légvédelmi képességekkel rendelkező ország volt. A NATO légicsapásainak eredményeként a szövetség megsemmisítette a jugoszláv hadsereg legkorszerűbb harci repülőgépeinek és föld-levegő légvédelmi rakétarendszereinek több mint 80%-át. Ezen túlmenően megsemmisült Jugoszlávia közlekedési infrastruktúrájának jelentős része, megakadályozva a szárazföldi csapatok gyors, meglepetésszerű átcsoportosításának lehetőségét. A NATO légi tevékenysége eredményeként Jugoszlávia lőszergyártó képessége kétharmaddal csökkent, teljesen megsemmisült az ország nyersolaj-feldolgozó kapacitása, valamint üzem- és hajtóanyag-tartalékának 40%-a. A Koszovó területén tevékenykedő katonai erők jelentős veszteségeit jelzik, hogy a szövetség a légítámadások során megsemmisítette a szerb tűzérség több mint 50%-át, illetve a páncélozott szállító harcjárművek több mint egyharmadát. A NATO-légierő hatékonyságát bizonyítja, hogy a légi művelet 78 napja alatt egyetlen NATO-pilóta sem vesztette életét, s mindössze két NATO-repülőgép semmisült meg. Ezek az adatok egyértelműen jelzik a repülőgép-vezetők kiképzettségének magas fokát, a technikai

eszközök magas szintű hadrafoghatóságát, a kiszolgáló és logisztikai támogató hát-tér hatékony működését, továbbá a körütekintő hadműveleti tervezést.

A szövetség kitűzött céljait a szárazföldi csapatok alkalmazása nélkül, tisztán a légiereő, valamint a manőverező robotrepülőgépek felhasználásával érte el, ami a hadtörténelemben szinte egyedülálló eredménynek számít. A hadműveletek kezdetén az alkalmazott bombák és rakéták több mint 90%-a nagy pontosságú, irányított eszköz volt. Összehasonlításként megjegyzendő, hogy ez az arány az Öböl-háború során mindössze 8%-ot tett ki. A légi hadművelet teljes időtartamát figyelembe véve a felhasznált rakéták és bombák összmennyiségének 35%-a volt nagy pontosságú. Ezen harceszközök célpontjai között olajfinomítók, lőszerraktárak és csapat-összevonási körletek szerepeltek. A szövetség a hadművelet teljes időtartama alatt a polgári áldozatok és az ún. járulékos károk minimalizálására törekedett. *A mintegy 23 000 bomba és rakéta közül mindössze 20 tért el jelentősen a kiválasztott céltől*, polgári áldozatokat is követelve.

A hadművelet teljes időtartama alatt a NATO-légiereő több mint 37 500 repülőgép-bevetést teljesített – bonyolult légvédelmi tevékenység és időjárési körülmények közepette. A bevetéseknek megközelítően egyharmada (14 000) csapásmérő volt. A hadművelet során a megsemmisített harci technikai eszközök (harckocsik, páncélozott szállító harcjárművek, tűzérési lövegek) száma folyamatosan, a hadműveletek végéhez közeledve szinte hatványozottan növekedett. Ezzel arányosan csökkent a jugoszláv hadsereg harcképessége, ami elsősorban üzemanyaghiányban, az utánszállítási útvonalak elvesztésében, az elektromos ellátó rendszerek bénulásában s végül a katonai rendeltetésű ipari üzemek megsemmisülésében nyilvánult meg.

A hadműveletek kezdetén a szövetséges fegyveres erők dél-európai főparancsnoka összesen 214 csapásmérő harci repülőgéppel rendelkezett, melyből 112 amerikai volt. A légi tevékenység fokozása eredményeként ez a szám a *hadművelet végére 535-re emelkedet, melyből 323-at az Egyesült Államok biztosított.*

A bevetések számának alakulását természetesen a térség időjárási viszonyai nap mint nap befolyásolták. A hadműveletek 39. napján, május 1-jén például a NATO-légiereő 150 csapásmérő bevetést hajtott végre. Az ezt követő két hétben kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt a napi csapásmérő bevetések száma csökkent (egészen a 100 bevetés/nap szintig), majd május 15-ét követően ismét emelkedett, s a hónap végére elérte a 250–260 csapásmérő bevetés/nap szintet.

A NATO május közepéig megsemmisítette a Koszovóban települt szerb katonai, rendőri és paramilitáris erők eszközeinek mintegy 20%-át, azaz összesen kb. 300 harckocsit, páncélozott szállító harcjárművet, valamint tehergépkocsit, továbbá vezetési pontokat, aknavetőket és rakétaindítókat. A szövetséges légiereő lerombolta a tartományba vezető összes jelentősebb út- és vasútvonalat. Jugoszlávia teljes területén elpusztult – kettő kivételével – az összes Duna-híd, a MiG-29 típusú repülőgépek 60%-a, a meglévő hétből négy nagy üzemanyag-tároló komplexum, mindkét olajfinomító, 52-ből 40 rádióadó (átjátszóállomás), 14 rádiólokátor közül kilenc, a lőszerraktárak 50%-a, nyolc zászlóalj- és dandárharcálláspont, több más (köztük hadseregszintű) vezetési pont, híradó-létesítmények, repülőterek, laktanyák.

A szövetség beváltotta fenyegetését, és fokozatosan terjesztette ki a támadott célpontok körét, bővítette azok fajtáit, növelte a csapások számát és intenzitását.

Mindezek eredményeként Jugoszlávia-szerte akadozott az áramszolgáltatás, növekedtek a haderő utánpótlási s ezzel együtt a lakosság ellátási nehézségei.

A NATO légi hadművelete értékelésénél érdemes néhány szót ejteni a *Koszovóban állomásozó szerb szárazföldi csapatok pusztításának hatékonyságáról*, annál is inkább, mivel több kritika illette a szövetséget, hogy nem volt kellően hatékony ezen a területen. A Koszovóban állomásozó jugoszláv szárazföldi csapatok mozgékony eszközeinek szisztematikus pusztítását a NATO a 23. hadműveleti napon, április 14-én kezdte meg, ekkorra teremtődtek ugyanis meg a szárazföldi célok kis magasságból történő pusztításának feltételei. A megsemmisített harckocsik, páncélozott szállító harcjárművek és tüzérségi lövegek, aknavetők száma a kedvezőtlen időjárás és a precíziós csapásmérések követelményeinek érvényesítése, továbbá a saját erők megóvása miatt viszonylag lassan emelkedett.

Ugyanakkor a kedvező időjárás beköszöntével a 67. hadműveleti napot, május 29-ét követően a megsemmisített harci technikai eszközök szinte exponenciális növekedésének lehettünk tanúi. A légicsapások felfüggesztéséig a szövetséges légierő a Koszovóban állomásozó jugoszláv szárazföldi csapatok eszközeiből 122 harckocsit, 222 páncélozott szállító harcjárművet, valamint 454 tüzérségi löveget és aknavetőt semmisített meg, ami jelentősen befolyásolta a szerb erők harcképességét.

A jugoszláv hadsereg légierijében, illetve légvédelmi eszközeiben a hadműveletek során ugyancsak súlyos veszteségek keletkeztek. A NATO-légierő megsemmisítette, illetve használhatatlanná tette a jugoszláv légierő legkorszerűbbnek számító, MiG-29-es repülőgépeinek 85%-át (összesen 11 darabot). Ugyancsak megsemmisült 24 db MiG-21 típusú harci repülőgép (a típus összmennyiségének 35%-a). A légvédelmi rakétarendszerek közül a szövetség megsemmisített két SA-2 (Volhov) típusú rakétaosztályt, az SA-3 (Nyeva) eszközök 70%-át, valamint az SA-6 (KUB) típusú, önjáró légvédelmi eszközökből három indító harcjárművet (a jugoszláv hadsereg ezen típusból összesen 22 eszközzel rendelkezett). A KUB típusú légvédelmi rakéták megsemmisítését nehezítette, hogy azok telepítési helyét folyamatosan változtatták, s nagy figyelmet fordítottak álcázásukra. Ezen harcsezközők a légi hadművelet teljes időtartama alatt jelentős veszélyt jelentettek a NATO repülőgépei számára.

Ami a szárazföldi csapatok infrastrukturális létesítményeit illeti, a szövetség megrongálta vagy megsemmisítette a Koszovóban állomásozó 3. hadsereg katonai infrastruktúrájának 60, a Montenegróban lévő 2. hadsereg létesítményeinek 20, illetve a Vajdaság területén elhelyezkedő 1. hadsereg objektumainak 35%-át.

Az ország területén lévő utak, vasutak, hidak összességében közepesen rongálódtak meg. A Dunán átvezető közúti hidak 70%-a, a vasúti hidak fele megsemmisült meg, illetve vált használhatatlanná. A hidak megsemmisítésénél nemcsak a mozgás korlátozása szerepelt célként, hanem a Duna vízi szállítási útkénti felhasználásának megakadályozása is (pl.: nyersolaj-utánszállítás). Természetesen a koszovói közlekedési infrastruktúra rombolása a fent jelletteknél súlyosabb volt. A NATO teljes mértékben használhatatlanná tette a tartományban lévő vasútvonalakat, valamint az utak 50%-át.

A védelmi ipar veszteségeiről szólva megállapítható, hogy a légi hadművelet eredményeként a *jugoszláv hadiipari létesítmények mintegy fele megsemmisült* vagy megrongálódott. Gyártási profilok szerint megsemmisült a repülőgépipar 70%-a, a

páncélozott harcjármű gyártásának 40%-a, az olajfeldolgozó kapacitás 100%-a, a robbanóanyag-gyártás 50%-a, a lőszergyártás 65%-a.

A légi támadó-hadműveletben elszenvedett veszteségekről ellentmondó adatok láttak napvilágot. A NATO szerint a jugoszláv fél veszteségei halottakban és sebesültekben meghaladja a 10 ezer főt. A jugoszláv haderő nem tette közzé halottainak számát, az egyetlen bejelentett jugoszláv adat szerint mintegy 1800 katona sebesült meg Koszovóban. A bombázások polgári áldozatairól Belgrád mérlege: 2000 halott és 6000 sebesült.

A NATO két amerikai repülőgépet veszített Jugoszláviában, egy F-117 típusú lopakodó bombázót és egy F-16 típusú vadászbombázót. Mindkét repülőgép pilótáját sértetlenül kimentették. Természetesen a NATO veszteségeit illetően Belgrád egészen más számokat ad meg: 47 repülőgépnek, négy helikopternek és 21 pilóta nélküli feldehítő repülőgépnek a jugoszláv fél általi megsemmisítéséről beszél.

Megbízhatóan megállapítható, hogy mindezek következtében a jelentős veszteségeket szenvedett és meggyengült jugoszláv légvédelem és légierő a NATO légi hadműveletét követően átmenetileg nem, huzamosabb időn keresztül később is csak a korábbinál lényegesen alacsonyabb szinten lehet képes feladatai ellátására.

A szárazföldi csapatok ugyanakkor összességében megőrizték képességüket alapvető feladataik ellátására. Kiképzésüket a háború következményei, a nagyszámú objektum rombolása, az ellátási problémák stb. lényegesen nehezítik.

A NATO légi hadműveletének költségeiről senki nem tett közzé megbízható adatokat, s ez a közeljövőben nem is várható. Ugyanakkor szakértői becslések szerint a szövetség légi támadó-hadművelete Jugoszlávia gazdaságát mintegy 20–25 évvel vetette vissza.

Nagy Sándor–Zakariás Győző

A katonai doktrínák kidolgozásának helyzetéről

A Magyar Honvédség a kilencvenes évek vége felé jelentős változásokon ment keresztül. Ezek érintik a szervezet felépítését, a vezetés szintjeit és a létszámviszonyokat. Mindezek hatására egy kisebb, mozgékonyabb és jobban vezethető haderő körvonalai bontakoznak ki. A jövőre való tekintettel elengedhetetlenül fontos, hogy a reformfolyamat keretei között zajló változások kiterjedjenek a haderő alkalmazási elveire és doktrínáira is, mert nélkülik a reform nem lehet teljes. A szerző a nemzeti biztonsági és katonai stratégiákból levezetve bemutatja a katonai doktrínák – NATO-követelményeknek is megfelelő – rendszerét, a doktrínaalkotás és -kidolgozás folyamatát.

Minden ország fegyveres erejének a politikai-társadalmi rendszerben elfoglalt speciális helyzete miatt szüksége van azokra az alapelvekre és szabályokra, amelyek a nemzeti biztonsági és a katonai stratégiával összhangban meghatározzák a mindennapi tevékenység végrehajtásához szükséges szellemi alapfeltételeket. A modern hadviselés követelményeinek megfelelésen túl a teljes jogú NATO-tagságunk szintén megkívánja egy új doktrínarendszer működését, amely összhangban van a szövetségben alkalmazott értelmezéssel és szisztémával. A NATO és több más nyugati, de nem NATO-állam is egy úgynevezett háromszintű koncepciót alkalmaz, amely meghatározza a katonai doktrínák helyét és szerepét a biztonságpolitikai hierarchiában.

Fáziskéséssel ugyan, de Magyarország is ráállt erre a hármastagozódású irányvonalra. Az elmúlt év decemberében az Országgyűlés határozatot fogadott el a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről. Az alapok lerakásával közel egy időben, a szervezeti és működési korrekciókkal párhuzamosan megkezdődött a Magyar Honvédségen belül is az alapjaiban új filozófiájú doktrínális elvek kidolgozása, méghozzá úgy, hogy lényegében hiányzik a jóváhagyott nemzeti biztonsági stratégia és a nemzeti katonai stratégia. A doktrínaalkotás ezen alapidokumentumok vélhető iránymutatásai alapján kezdődött meg és teljeseedik ki.

A NATO-tagállamok értelmezése szerint a katonai doktrína alkalmazási elvek és szabályok gyűjteménye és ezzel együtt alá is van rendelve a stratégiának. Ez az alárendelés három, politikai és katonai szakmai konszenzust igénylő koncepcióban fejeződik ki, amelyek a fegyveres erők létrehozását, fenntartását és jövőbeni működését szabályozzák: nemzeti biztonsági stratégia, nemzeti katonai stratégia, katonai doktrína. A felsorolás egyben kifejezi a közöttük meglévő hierarchikus viszonyt is.

E rendszerben a katonai doktrínák a fegyveres erők alkalmazásának elveivel és szabályaival foglalkoznak. Igen találó megfogalmazás az, amelyet az Egyesült Államok küldötte használt az 1996. november 5–8. között a NATO-doktrína adaptációja a nemzeti doktrínákba megnevezéssel a Tiranában megtartott konferencián: „A doktrína a hadviselés elveinek olyan gyűjteménye, amely iránymutatást ad a harc, a hadműveletek megvívásához. Alapelv a csapatok állományának, kiképzésének, felszerelésének, vezetőképzésének a kialakításához. Olyan elméletek gyűjteménye, amely lehetővé teszi azt, hogy a katonai erő egységes szervezetként harcoljon.”

A NATO-tagállamok nemzeti és szövetségi doktrínákkal egyaránt rendelkeznek. A nemzeti doktrínát akkor lehet a szövetségi doktrína rangjára emelni, ha azzal a többi tagállam is egyetért. A közös szövetségi doktrínák integrálása a nemzeti doktrínákba nem kötelező, az első időszakban azonban a Magyar Honvédség vonatkozásában az tűnik gyorsnak és célravezetőnek, ha a már funkcionáló szövetségi doktrínákat a megfelelő kiigazításokkal átültetjük hazai viszonyokra, s a magyar katonai szervezetek vonatkozásában minél előbb hatályossá tesszük. Pontosítására, a fejlődés diktálta követelmények figyelembevételére, az időközben szerzett tapasztalatok bedolgozására a későbbiek folyamán számtalan lehetőség kínálkozik.

A NATO és tagországai – felismervén a tövényszerűségek uniformális jellegét – az összhaderőnemi hadműveletek gyorsabb és hatékonyabb tervezése és végrehajtása érdekében összhaderőnemi doktrínákat dolgoztak ki. Ez természetesen viszszahat magukra a haderőnemi doktrínákra is.

A doktrínaalkotás helyzete

A Magyar Honvédség doktrínafejlesztési rendszere már közel két éve kialakult. Az elmúlt időszak tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy a rendszer nem az eredeti szándékok szerint és nem megfelelő módon működik. A doktrínáról való gondolkodás minden pozitív kezdeményezés és erőfeszítés ellenére megmaradt annak „szovjet” keretei között. A doktrínával való foglalkozást a katona-közvélemény a magasabbparancsnokságok szakértői belügyének tartja. A felkészítés-kiképzés, az oktatás területén (még mindig) nem történt meg a doktrínaváltás. Ennek hiányában a doktrína nem tudja betölteni rendeltetését, a műveletek közös gondolati háttérének biztosítását, és nem alakult ki az a szakmai közvélemény sem, amely a hatékony doktrínafejlesztés alapja.

A hazai doktrínafejlesztést nagymértékben akadályozza egy sajátos személet-mód, amely – a „nemzeti sajátosságokra” hivatkozva – nem veszi tudomásul a szövetségi elvárásokat és sajnálatos módon a modern hadviselés alapelveit sem. A NATO-doktrínák széles körű, ugyanakkor körültekintő figyelembevétele nem a nemzeti érdekek ellen hat, hanem éppen azok érvényesülését segíti, mivel *időt, energiát és pénzt takarít meg, nem is szólva a már megszerzett tapasztalatok felhasználásának előnyeiről*. A NATO-csatlakozás megtörtént, Magyarországnak és azon belül a Magyar Honvédségnek kell tehát alkalmazkodnia a szövetséghez. Természetesen a NATO biztosít úgynevezett türelmi időt, de ez nem jelentheti azt, hogy hosszú távon elodázható a rendszer kialakítása.

Központi erőfeszítések hatására, bár vontatottan, de beindult a doktrínák meg-

teremtésével kapcsolatos feladatok végrehajtása. Ugyanakkor az is észrevehető, hogy a doktrínakezelő (kidolgozó) szervek nem érzik magukénak a doktrínák elkészítésének szükségességét.

A ratifikáció* (nemzeti hatálybaléptetés) kérdése különösen fontos a doktrínák esetében, mivel bizonyos elemeket a NATO-val történő interoperabilitás megteremtése érdekében már a csatlakozás első napjától alkalmaznunk kell. Sürgősen szükség van a nemzeti hatálybaléptetési folyamat kidolgozására és mielőbbi bevezetésére. Ebben meg kell határozni a jogosultságokat, majd koordinálni kell a folyamatos nemzeti hatálybaléptetést, amelybe beletartozik a doktrínák, szabványok életbeléptetése, a folyamatos változások nyomon követése, beépítése a már elfogadott dokumentumokba. Ki kell dolgozni továbbá a nemzeti fenntartások érvényesítésének jogrendszerét is.

A NATO-tagjaként nincs lehetősége arra, hogy a Magyar Honvédség a főbb szövetségi alapelvektől jelentősen eltérő hadviselési és vezetési elvek alapján működjön. Természetesen bizonyos nemzeti fenntartások megfogalmazására van lehetőség a kölcsönösen elfogadott elvek és okok alapján, de ezek nem sérthetik a szövetség érdekeit és működését.

Fontos kiemelni, hogy itt nem csupán a béketámogató műveletekről van szó, amelyek a hadműveletek egy speciális csoportjába tartoznak. A NATO az Észak-atlanti Szerződés V. cikkelyén nyugvó, kollektív védelemre felkészítő gyakorlatokba a nem NATO-országok (ahová 1999 márciusáig hazánk is tartozott) katonáit nem vonta be. Így a Magyar Honvédség (a 62. gl. dd. egy, ez év tavaszi olaszországi gyakorlatán kívül) nem rendelkezik gyakorlati ismeretekkel és tapasztalatokkal a szövetségben alkalmazott harcéljárásokról. A jelenlegitől eltérő tervezési eljárások és módszerek, valamint adminisztrációs követelmények ismerete viszont elengedhetetlen. Ez doktrinális, kiképzési és felkészítési feladat egyaránt.

A megfelelő felkészítés hiányában a szövetség gyakorlatain részt vevő magyar alakulatokat folyamatos kudarc érné a nemzetközi megmérettetések során. Ennek kapcsán ismét felmerül a modern hadviseléssel kapcsolatos tapasztalatok gyűjtésének, értékelésének és a megfelelő konzekvenciák levonásának fontossága.

A kidolgozás alatt álló doktrínák harmonizációja szintén elsődleges fontosságú kérdés. A különböző szervezetek által elkészített doktrínák diszharmonizálása egymással súlyos működési zavarokhoz vezethet.

Szintén problémát okoz, ha egy magyar doktrína nem felel meg a NATO-elveknek, illetve egyes témák, területek tartalma jelentősen eltér azoktól. Persze néhány nagyobb NATO-ország rendelkezik nemzeti és szövetségi doktrínákkal egyaránt. Ugyanakkor van olyan ország is, amelyik egy adott NATO-doktrínát „címlapcsere” útján nemzeti okmánnyá minősít, amennyiben elfogadhatóak számára az abban foglaltak.

Kiemelt területként kell kezelni a terminológiai tevékenység szervezését és koordinációját, mert a megfelelő terminológia kialakítása és alkalmazása nélkül a Ma-

* A ratifikáció kifejezés jelentése az érintett felek általi elfogadás, hatálybaléptetés lehet. Mivel a szó egy magasabb, diplomáciai szinthez kötődően állandósult a magyar nyelvben, ezért alkalmazását (nem csak ebben a tanulmányban) a szerzők tudatosan kerülik.

gyar Honvédség képtelen lesz a szövetség tagjaként együttműködni. Nem képzelhető el közös munka abban az esetben, ha a tevékenységekben részt vevők ugyanazon kifejezés alatt mást és mást értenek.

A NATO tagjaként nincs lehetőség arra, hogy a főbb szövetségi alapelvektől jelentősen eltérő hadviselési és vezetési elvek alapján működjön honvédségünk. Természetesen bizonyos nemzeti fenntartások megfogalmazására van lehetőség a kölcsönösen elfogadott elvek alapján, de ezek nem sérthetik a szövetség érdekeit és működését.

Az MH kialakuló doktrínarendszere

Az 1998-as év egyik legfontosabb feladata volt a Magyar Honvédség doktrínahierarchia-rendszerének kialakítása. MHPK, VKF-i intézkedés került kiadásra, amely előírja a HVK Doktrinális Tanács, valamint a haderőnemi doktrinális tanácsok létrehozását és működtetését.

Az idén végleges formát ölthet a Magyar Honvédség összhaderőnemi doktrínahierarchiája, amely a hazai sajátosságok figyelembevételével egy NATO-konform rendszer létrehozását eredményezheti. Létrehozásának célja: rendszerbe foglalni az MH összhaderőnemi doktrínáit, bemutatni a közöttük levő kapcsolatokat.

A doktrínahierarchiával szemben támasztott legfőbb követelmény, hogy: teremtsen meg az összhangot a kapcsolódó doktrínák között; legyen kompatibilis a megfelelő NATO-doktrínákkal.

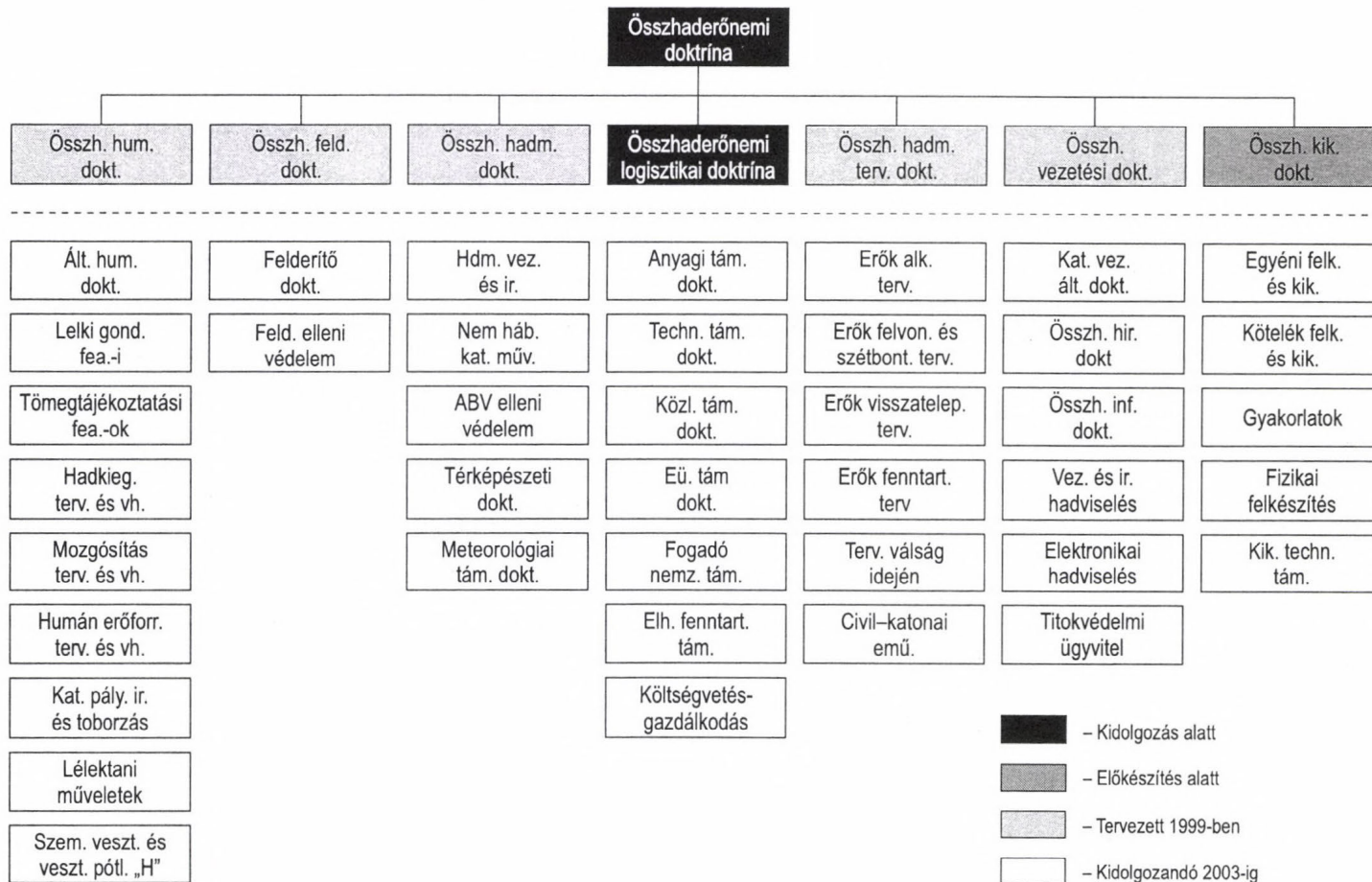
A Magyar Honvédség összhaderőnemi doktrínahierarchia-rendszerét a következő oldalon lévő ábra szemlélteti, amelyet a HVK Doktrinális Tanácsa várhatólag ez év végén fogad el. Összeállításánál olyan dokumentumok lettek forrásként felhasználva, mint: a NATO-, a brit- és az USA-doktrínák rendszere. Az első változatban kialakított tervezetet a HVK Doktrinális Tanácsának tagjai véleményezték, és gazdagon éltek javaslattevési lehetőségeikkel.

A viták, érvelések, ellentmondások a kidolgozó munka állandó jellemzői voltak, s valószínű, hogy a hierarchia-rendszer HVK DT általi elfogadását követően sem jut minden vitás kérdés nyugvópontra. Ezek a neuralgikus pontok azonban jobbra egyes részterületeket érintenek. A vita hátterében az sejlik, hogy a javaslattevők némely esetben mereven ragaszkodnak saját katonai szervezeteik pillanatnyilag meglévő állománytáblájához, és minden tevékenységi területet egy-egy doktrínával kívánnak lefedni. Csakhogy mindeközben elfelejtik, hogy a doktrína „...iránymutatást ad a harc, a hadművelet megvívásához...”, nem pedig a napi életet szabályozó jogszabályok, rendelkezések, intézkedések gyűjteménye.

Hasonló szemléletet követ az az észrevétel is, miszerint némelyek azt vetik fel kérdésként, hogy rendelkezzen-e a HVK minden vezető szerve (J-blokk) doktrínával. Teszik mindezt azért, mert (a J-5 kivételével) minden főcsoportfőnökség feladatkörének – szerintük – doktrinális lefedettséggel kellene rendelkeznie. Persze mindez már azért sem lehet igaz, mert a védelmi tervezés, mint a J-5 egyik legfontosabb területe, szintén nem harc vagy hadművelet, azaz nem olyan harcoló tevékenység, amelynek megvívásához elveket, iránymutatásokat kellene megfogalmazni.

Az ábrán nyomon követhető a különböző doktrínák egymáshoz való viszonya.

Az MH összhaderőnemi doktrínájának rendszere

Az MH összhaderőnemi doktrínája, mint meghatározó jelentőségű doktrína, felette áll a funkcionális haderőnemi és műveleti doktrínáknak. A belső szerkezetkialakítás, vagyis az egyes műveleti doktrínák hovatartozása, felügyelete sok esetben igen vitatott volt. Ilyenkor mindig a NATO vagy más NATO-ország alkalmazott elveit kellett segítségül hívni ahhoz, hogy objektív döntést lehessen előkészíteni.

Roppant nagy gondot jelentett a *megfelelő terminológia használata* is, noha ebben a munkában jobbra olyan, szakmailag jól felkészült tisztek vesznek részt, akiktől elvárható lenne az új szellemiségű, NATO által determinált szakkifejezések ismerete. Csak példaként és felsorolásszerűen kívánczik említésre, hogy „a légideszant” fogalom a NATO-ban ismeretlen. Használatos ellenben a légi szállítású (airborne), vagy a légimozgékonyoságú művelet (air mobile operation).

Az anyag több helyen foglalkozik a *befogadó nemzeti támogatással*. Itt magyar nyelvi probléma van, befogadni ugyanis menekülteket, új családtagokat stb. szoktunk. Mászt jelent tehát „befogadni” és mászt „fogadni” hosszabb-rövidebb ideig valakit, valamit. Ezért a tartalom jobban kötődik a diplomáciai életben is meghonosodott és használt „fogadó ország (nemzet)” elnevezéshez.

Szintén nagy a keveredés a *támogatás* kifejezés körül. Ismeretes, hogy a parancsnoknak céljai végrehajtására harcoló csapatai és ezek tevékenységét támogató erői vannak. A parancsnokot tevékenységében támogatni kell mindenoldalúan, és nem biztosítani. Ennek is ellentmond, hogy több esetben biztosítást emlegetnek a javaslattevők. Helyesen: anyagi támogatás, technikai támogatás, közlekedési támogatás, egészségügyi támogatás, elhelyezési támogatás. NATO-elvek szerint is van természetesen biztosítás, ami a védelmet erősítő elő-, utó-, oldalvédeket jelent, illetve a műszaki támogatás egyes műveleteinek a megóvást szolgáló biztosító tevékenységeit (erősítés, utak, átjárók biztosítása stb.). A biztosítás mindig megóvást, védelmet, biztonsággal összefüggő fogalmat jelent.

Ugyancsak terminológiai probléma, hogy az elektronikai harc helyett elektronikai hadviselés, hadműveletek helyett pedig műveletek kifejezést célszerű alkalmazni.

Végül is a Magyar Honvédség doktrínahierarchia-rendszere – a fenti nehézségekkel való megküzdés eredményeként – lassan végleges formát ölt. Az ábráról leolvasható, hogy a doktrínaalkotás ütemezése szerint 1999-ben a funkcionális doktrínák kidolgozása megkezdődött, s rövid határidőn belül befejezésükkel is számolunk. A funkcionális doktrínák megalkotása egy elkezdett és 2003-ig tartó folyamat eredménye lehet.

Az említett ábráról azonban nem olvashatók le a részletek. Nevezetesen az, hogy már rendelkezünk a Magyar Honvédség összhaderőnemi doktrínájának tervezetével, amelynek alapján elkezdődött a funkcionális, a haderőnemi és a műveleti doktrínák összeállítása. A NATO logisztikai doktrínája alapján megkezdődött az MH összhaderőnemi logisztikai doktrínájának elkészítése. Elkezdték a HVK vezetési doktrínája kidolgozásával összefüggő munkákat is. A HVK Hadművelési Főcsoportfőnökség gondozásában folyamatban van a felkészítési és kiképzési doktrína megalkotása, illetve a HVK Műveletirányító Központ égisze alatt a nem háborús műveletek doktrínájának összeállítása. Ezek a dokumentumok együttesen biztosítják a haderő tevékenységéhez nélkülözhetetlen új, egységes szemléletmódot, irányelveket és a hatékony cselekvés alapjait.

A Szárazföldi Vezérkar a szárazföldi doktrínarendszer kidolgozása területén időarányos tevékenységet folytat. A szárazföldi haderőnem doktrínájának tervezete elkészült, terminológiai és nyelvi lektoráltatása folyamatban van. Megkezdődött a dandártól szakaszig terjedő tíz alapidoktrína kidolgozása is. Ezen belül: a gépesített lövészdandár, a gépesített (harcocsi) gyalogzászlóalj és zászlóaljharccsoport, a gépesített (harcocsi) és gyalogszázad és szakasz, a különleges felderítőezred, az önjáró tűzérő, a páncéltörő tűzérő, a légvédelem, a logisztika, a műszaki támogatás és az összefegyvernemi harc doktrínája.

Ez utóbbi feladatcsoportnál meg kell jegyezni, hogy ez a munka feszített ütemben folyik. Az a célunk, hogy ezek zömét a tanintézeti oktatásban mielőbb felhasználhassák, illetve hogy a csapatok (a 25., 62., 5.g.l. dd., a 88. gyorsreagálású zászlóalj jogutódjaként felállítandó kötelékek) vezetői állománya olyan okmány birtokába jusson, amelyek segítségével bármely NATO-tagállam erőivel képes lesz sikeresen együttműködni.

A *Légierő Vezérkar* szintén kidolgozta a légierő-doktrína szinopszisának tervezetét és a doktrína megalkotásának ütemtervét.

A doktrínaalkotással párhuzamosan folyik a szintén meghatározó jelentőségű NATO-dokumentumok lefordítása és bevezetése a Magyar Honvédségnél. Ezek sorában a HVK Doktrinális Tanácsa elfogadta az AJP-01 (A) szövetségi összhaderőnem doktrína bevezetését a Magyar Honvédségben. Ezt hamarosan követi a NATO szárazföldi doktrínája, az ATP-35 B is. Példaként említhető meg, hogy a NATO által részünkre megküldött „Haderőfejlesztési Célkitűzési Javaslatok (Target Force Proposals)” azt határozza meg, hogy a csatlakozás időpontjára a szárazföldi csapatoknak az ATP-35 B, vagyis a szárazföldi csapatok harcának doktrínája alapján kell ténykednie.

A hazai terminológiai feladatok fejlesztése érdekében elkészült az AAP-6 U „A NATO-szakkifejezések gyűjteménye”, amely segítséget nyújt a NATO-szakkifejezések értelmezéséhez.

Látni kell azonban azt is, hogy a doktrínaváltás csak akkor eredményezhet teljes tudati fordulatot, szellemi kompatibilitást, ha együtt jár a személyi állomány átképzésével és sokoldalú felkészítésével, ami elsődleges minden más tényezővel szemben. Mindezt a kialakuló doktrinális irodalom teszi kézzelfoghatóvá.

A stratégia, a doktrína, a szervezet, a felszerelés és a felkészítés kölcsönös egymásra hatása és a felsorolás sorrendje szerint egymásból történő kialakítása nem tudatosult kellőképpen a személyi állomány körében. Úgy gondolom, nem igényel különösebb igazolást azon állítás, amely szerint a doktrína csak akkor tudja kifejteni a megkívánt hatást, ha az le van írva, ha oktatásra kerül, illetve ha a csapatok gyakorolják alkalmazását.

A felkészítés formái között meg kell újítani az önképzést, a parancsonoki és szakkiképzési foglalkozásokat, a gyakorlatokat és a hadijátékokat. A gyakorlatoknak, hadijátékoknak életszerűeknek kell lenniük, csak így biztosítható, hogy a megszerzett ismereteket éles helyzetben is megfelelően lehessen alkalmazni. Emiatt fontos a kiképzés anyagi, technikai és módszertani feltételeinek kialakítása, és olyan eljárások alkalmazása, amelyek az új követelményeknek megfelelnek.

A doktrínák oktatásának igen nagy segítője lehetne a számítógépes szimulációs

rendszerek bevezetése az oktatási intézményeknél és a csapatoknál egyaránt. Ez olyan terület, ahol a többi szövetséges hozzánk képeset igen nagy előnyben van. Nem biztos, hogy a hazai fejlesztés a gazdaságos megoldás. A doktrínafejlesztés és a kiképzés célja a hadműveletek sikeres megvívása, ezért a hadműveleti tapasztalatok és a kiképzés eredményei teszik lehetővé a jövő sikeres hadműveleteinek megtervezését és végrehajtását. A tapasztalatgyűjtésnek ki kell térnie a doktrinális elvekre, a kiképzettségre, a vezetők felkészültségére, a szervezeti elemek működésére és a felszerelés mennyiségi és minőségi mutatóira. A doktrínafejlesztés és a kiképzés tervezése és szervezése szorosan összefügg egymással.

A doktrinális irodalom hierarchiája szervesen kapcsolódik a doktrína hierarchia-rendszeréhez. Ennek tisztánlátása azért érdekes, mert tudni kell, hogy valamely doktrína nem egy bizonyos szabályzat átkeresztelése. A dolog lényege ennél jóval összetettebb. Például a szárazföldi csapatok doktrína- és kiadványrendszerébe sorolandók:

- a szárazföldi haderőnem doktrínája;
- a szárazföldi doktrinális kiadványok;
- a szárazföldi tábori szabályzatok;
- a segédletek, kézikönyvek, eljárási szabályok.

A doktrínaalkotás terén jelentkező feladatok

A Magyar Honvédségben beindulhatott a doktrinális áttekintő- és kidolgozómun-ka, ugyanakkor a biztonsági hierarchia legfontosabb elemeit, a nemzeti biztonsági stratégiát, illetve a nemzeti katonai stratégiát mind a mai napig nem hagyták jóvá. Az utóbbiakat minél előbb jóvá kellene hagyni, miután a biztonsági hierarchia meghatározó összetevőinek állapota, irányvonala döntően befolyásolja a katonai doktrínák helyzetét is. A helyzet jelentős javulását eredményezné, ha az 1999 nyarán megkezdett, az MH stratégiai felülvizsgálatára irányuló erőfeszítések eredményeként eljutnánk ezen irányadó dokumentumok kimunkálásához, alkalmazhatóságához.

Mindezek tükrében belátható, hogy *törekedniünk kell a nemzeti doktrinális rendszer kialakításának mielőbbi véglegesítésére*. Ennek elősegítése érdekében végre kell hajtani a beérkező NATO-doktrínák gyűjtését, rendszerezését, fordítását.

A Magyar Honvédség szervezeti felépítését egyelőre a korábbi doktrína öröksége terheli. A doktrínaalkotás egyik fontos feladata abban áll, hogy megfogalmazódjanak azok az elvek és iránymutatások, amelyek alapján a harc, a hadművelet eredményesen, a korábbinál nagyobb hatásfokkal vívható meg. Éppen ezért felül kell vizsgálni, hogy a jelenlegi struktúra mennyiben felel meg az előrelátható igényeknek, és mely alakulatok válhatnak a haderőfejlesztés alanyaivá.

Lassan el kellene már jutnunk oda, hogy a katonai tanintézeti oktatásban megszabaduljunk az úgynevezett kétnormás képzéstől. Ez egyrészt azt feltételezi, hogy az átvett szövetségi doktrínákat, illetve az elfogadott összhaderőnemi, funkcionális, műveleti, illetve haderőnemi doktrínákat minél előbb a tanintézetek és a csapatok (törzsek) rendelkezésére bocsássuk. Nem túlzott elvárás lenne a „digitális doktrinális könyvtár” létrehozása, amelyhez mind a harcoló alakulatok, mind pedig az oktatási intézmények könnyen hozzáférnének.

A dolog másik oldalát az jelenthetné, ha a korábbi meghatározó szabályzatokat (Ált./62 – Ideiglenes Hadműveleti Utasítás vagy különféle harcszabályzatok stb.) – az új doktrínák megjelenésével párhuzamosan – kivonnánk a rendszerből, mert ezek léte, rosszabb esetben oktatása zavart kelt, értetlenséget okoz és fékezőleg hat az új elsajátítására.

Nem egyszerű feladat a doktrínákat fordító, illetve a kidolgozói munkát végző személyek megfelelő szakmai szempontok szerinti kiválogatása. Olyan személyeket kell felkutatni, akik az adott szinten és szakterületen mind Magyarországon, mind külföldön szolgáltak és tapasztalatokkal rendelkeznek, valamint kiválóan ismerik a külföldi szabályzatok tartalmát és képesek az ismeretek átvételére, az adaptációra. Ezek a személyek a munka 90%-át tizedannyi idő alatt elvégzik, mint mások.

Meg kellene határozni a doktrinális kiadványok rendszerét. Ezen belül kialakításra vár a jövőbeni kiadványok külső és belső formája, illetve egy olyan „minta-kiadvány” létrehozása, amelynek mintájára a későbbieket kialakítják. A doktrinális kiadványok, tábori szabályzatok mellett szükség van olyan, széles körben alkalmazható kézikönyvekre, segédletekre, amelyek a szabad (könyv)piacon beszerezhetők, és nem csupán a szűk katonatársadalom számára adnak új ismereteket a katonai doktrínákkal összefüggő elméletekről, hanem – érdeklődésüktől függően – a lakosság szélesebb rétegei is hozzájuthatnának az új katonai gondolkodást közvetítő elvekhez, frazeológiához.

Mint látható: a folyamat elindult. Hazánkban a NATO-csatlakozás okán egy szellemiségében új, hierarchikus, összhaderőnemi doktrínarendszer van kialakulóban. Mindez azonban, akár a felülről lefelé, akár az alulról felfelé építkezés elvét követjük, huzamosabb időt vesz igénybe. Ennek állhatatos végigvitele nagy munkát követel mind az irányítóktól, mind a kidolgozóktól.

Magyar István őrnagy

A honvédség lehetséges feladatai válságok kezelésében

A biztonságpolitikai és katonai szakértők véleménye alapján egyértelmű: a nemzetközi politikai, katonai viszonyok gyökeres változása miatt Magyarországnak nem kell a belátható jövőben számolnia azzal, hogy szomszédos országgal (országokkal) olyan nagyméretű katonai konfliktusba bonyolódna, amely igénybe venné az ország teljes védelmi potenciálját. Ezzel, illetve a globális vagy regionális háború valószínűségének csökkenésével egy időben a gyorsan változó környezetiinkben, közvetlen szomszédságunkban, illetve a világ más pontjain új és más jellegű veszélyforrások kerültek előtérbe. Ugyanakkor a honvédségnek továbbra is készen kell állnia arra, hogy az Észak-atlanti Szövetség keretében képes legyen a biztonsággal összefüggő fegyveres feladatok megoldására. E feladatok közül a szerző a honvédségnek az ország területén kialakuló válsághelyzetek megoldásában való részvételét elemzi.

A rendszerváltozást követően a honvédség feladatrendszerében változások történtek és ezzel egy időben strukturális átalakításokra is sor került. A feladatrendszer főbb elemei – fontossági sorrendben és a felkészülési követelmények meghatározása alapján – a következők lehetnek: a védelmi hadművelet megvívása; válsághelyzetek fegyveres erőket érintő feladatainak megoldása; nemzetközi békeműveletekben való részvétel.

A lehetséges veszélyforrásokat és a honvédség feladatait elemezve megállapítható, hogy előtérbe kerülnek a nem hagyományos, fegyver nélküli feladatok, de egyes esetekben számolni kell fegyveres tevékenységgel is. Ezek – bekövetkezésük valószínűségének sorrendjében – a következők lehetnek:

- részvétel a nemzetközi szerződések és kötelezettségvállalás alapján békeműveleti feladatok végrehajtásában;
- megelőző és segítségnyújtó tevékenység természeti katasztrófák során bel- és külföldön;
- segítségnyújtás ipari, technikai, kozmikus eredetű szerencsétlenségeknél;
- rendvédelmi szervek, polgári hatóságok támogatása, amikor katonai eszközök, speciális szakértelem szükséges;
- részvétel az államhatár mentén kialakult menekültügyi veszélyhelyzetből adódó feladatok végrehajtásában;
- az államhatár biztosításában való részvétel – együttműködve a határőrséggel és a védelmi igazgatási szervekkel;
- két szomszédos ország egymás közti háborúja során a semlegességi kötelezettségek betartása, betartatása;

- két szomszédos ország egymás közti háborúja során az országhatár zárása, fegyveres biztosítása;
- az államhatáron áttevődő fegyveres veszélyeztetésből adódó válsághelyzet kezelése regionálisan korlátozott (védelmi) harccal;
- támadás elhárítása, feltartóztatása, szükség esetén hadművelleti szétbontakozás után védelmi hadművelet megvívása;
- nemzetközi csapatok (esetleg szövetséges NATO-erők) szétbontakozásának, harc-, ütközetbevetésének biztosítása;
- védelmi, támadó hadművelet végrehajtása NATO-irányítás alatt.

A reagálóerők szervezése és feladataik

A megváltozott feladatrendszerből kiindulva, a NATO-integrációs törekvéseinknek megfelelő struktúraátrendezések, átszervezések – a honvédelmi alapelvek fegyveres erőkkel foglalkozó részével összhangban – megteremtették a feltételeit egy létszámában kisebb, az ország területén bárhol alkalmazható, gyorsan reagálni tudó, reális visszatartó erővel rendelkező hadsereg kialakításának.

Az elgondolások szerint a honvédség két haderőneme – a szárazföldi és a légi – reagálóerőkkel, fő védő erőkkel (ami magában foglalja a területvédelmi és a tartalék erőket) rendelkezik. Ehhez természetesen szükséges eldönteni, hogy a békében meglévő létszámból mindkét haderőnemnél mennyi képezze a reagálóerőket és milyen megoszlású legyen a többi.

A reagálóerők állományában a magas békefeltöltöttségű azonnali és gyorsreagálású erők alapját a szervezetileg felkészített, kiképzettségét, technikai felszereltségét, vezetettségét, logisztikai biztonságát tekintve önálló tevékenységre képes zászlóaljharccsoport (repülőszázad) adja.

A szárazföldi haderőnemnél tehát alapvetően gépesített lövészászlóaljak, illetve harccsoportok, valamint légimozgékony század (később zászlóalj); a légi haderőnél pedig vadászpilóta-század és harcihelikopter-század, illetve ezek részei kerülhetnek beosztásra a reagálóerők kötelékébe.

A reagálóerőkre alapvetően azért van szükség a haderőben, hogy bármikor rendelkezésre álljanak a törvényekben (alkotmány 40/A,B. § (2) bek, a 19/E §, valamint honvédelmi törvény 22. § (1–4) bek.) foglalt feladatok rájuk eső részének azonnali végrehajtására.

A feladat végrehajtását illetően a reagálóerők:

- igénybevételre kerülhetnek veszélyhelyzet (alkotmány 35. § (1) i.) megelőzésére és elhárítására (pl.: elemi csapás, ipari szerencsétlenség stb.) személyi állománnyal és technikai eszközökkel – fegyverhasználat lehetősége nélkül;
- felhasználásra kerülhetnek szükséghelyzetben (alkotmány 19. § (3) i.), valamint az alkotmány 19/E. § szerinti helyzetben, megelőző, illetve elhárító, felszámoló feladattal (p.: belső vagy külső irányultságú fegyveres csapatok felszámolásában, illetve az állampolgárok élet- és vagyónvédelme érdekében) – szükség esetén fegyverhasználati joggal;
- alkalmazásra kerülhetnek rendkívüli állapot (alkotmány 19. § (3) h.) kihirdetését követően (pl.: védelmi harcban – hadműveletben való részvétel).

Természetesen feladataik döntő többségét együttműködésben kell végrehajtani a fegyveres erők más szerveivel, a rendvédelmi, a honvédelmi igazgatási és a polgári szervekkel. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a veszélyhelyzet, válsághelyzet kezelésébe az illetékes szervek bevonják a fegyveres erőket (*ehhez a megfelelő jogi hátteret is biztosítsák*) és a Magyar Honvédség reagálóerői rövid időn belül jelenjenek meg az érintett területen és feladataikat szakszerűen, gyorsan, nagy hozzáértéssel végezzék.

A reagálóerők reagálási idejét illetően – az ország területi kiterjedése, domborzata, úthálózata, a települések és veszélyes objektumok elhelyezkedése, valamint a rendelkezésre álló haditechnikai eszközök paraméterei alapján – *reálisnak tűnnek az alábbi követelmények:*

a) *A légierőnél: a készségi vadászpilóta-kötélekek 20–30 percen belül, a készségi harcihelikopter-kötélekek pedig 1–1,5 órán belül az ország bármely pontjára érkezzenek ki.*

Amennyiben az adott kötélekeket a repülőterektől „távol” kell a légtérben tartani és szükségessé válik a földi lépcső részeinek áttelepítése (rádiótechnikai alegységek ERIP-ek), ezeket úgy kell felkészíteni, hogy 1–2 napon belül az ország bármely pontjára kiérkezzenek feladataik végrehajtására. Természetesen ezt az időnormát befolyásolhatják a kialakult körülmények, mint az adott kötélek pillanatnyi helye, helyzete, feladata, feltöltöttsége, állapota, az időjárás stb.

b) *A szárazföldi haderőnem reagálóerői az elgondolások szerint két részből tevődnek össze. Azonnali és gyorsreagálású erőkből.* Ezek az erők békében jelentős mértékben alapvetően feltöltött gépesített lövészdandárok első és második zászlóaljából kerülnének kijelölésre és feltöltésre.

Az az elképzelés miszerint az „első” zászlóaljak hivatásos és szerződéses katonákkal való teljes feltöltés és kiképzés után a szárazföldi csapatok azonnali reagálású kötélekeit képezik, valamint a „második” zászlóaljak hivatásos parancsnokokkal és sorállománnyal kisebb belső vezénylések végrehajtása után a gyorsreagálású kötélekeket alkotják, a jelenlegi struktúrában megvalósítható. Ennek a kivitelezése viszont rövid távon nem reális, a szerződéses és hivatásos katonák fizetése ugyanis a megnövekedett követelményekkel és igénybevétellel nincs arányban. Ezért elképzelhető, hogy a szerződéses beosztások nem lesznek kellően „motiválhatók”, így a kijelölt erők feltöltése elhúzódik, illetve várható a szerződéses állomány kiáramlása. (Gyakorlati tapasztalat, hogy a gyakori állományváltozás negatív hat a felkészítésre és jelentősen befolyásolhatja az alkalmazhatóságot.)

Ebből adódó problémaként jelentkezhet (rövid távon), hogy a jelenlegi struktúrában kényszerhelyzetből fakadóan az azonnali reagálású zászlóaljakba rövidebb-hosszabb ideig sorállomány is beosztásra kerülhet. Megoldás lehet egy jól működő toborzási rendszeren keresztül az üres beosztások meghirdetése és kellő juttatások biztosítása mellett a feltöltés végrehajtása. Természetesen ez a folyamat is jelentősen növelheti a reagálási időnormákat.

A szárazföldi haderőnemenél követelmény, hogy az azonnali reagálású zászlóaljharcsoportok 1–2 napon belül; a gyorsreagálású zászlóaljharcsoportok pedig 1 héten belül érkezzenek ki az ország bármely pontjára.

A harcsoportok beérkezése a feladat körzetébe értelemszerűen attól is függ, hogy békében hol diszlokálnak.

A jelenleg kialakuló diszlokációs helyzetet megvizsgálva megállapítható, hogy az ország egyes régióitól messze vannak a szárazföldi reagálóerők. A reagálóerők első kötelékeinek beérkezési ideje relatíve csökkenthető lenne, ha az országban ezeket az erőket arányosan helyeznék el. (Például: Tatán, Egerben, Debrecenben, Szolnokon, Nagyatádon, Kalocsán és Hódmezővásárhelyen. Meghatározva az alkalmazás területét, irányát.) Amennyiben ez nem lehetséges úgy a válsághelyzet kezdeti szakaszában célszerű az előre tervezett bázislaktanyákba (bázisokba) átcsoportosítani a megfelelő erőket és vezetési elemeket.

Mivel a távlati tervekben szerepel, hogy NATO-felajánlásunk alapját a zászlóaljharccsoportok képezik, és az általam javasolt diszlokációs rendszerből is kitűnik, további harccsoportok felállítását javaslom. Ezzel a rendszerrel biztosíthatnánk az országos elhelyezésen kívül, hogy egy-egy NATO-kontingens felállítása és országon kívüli esetleges alkalmazása során *nem maradna az ország reagáló csapatok nélkül*. A későbbiek folyamán a megfelelő rotációval elérhető lenne, hogy valamennyi, azonnali reagálású harccsoportunk szerezzon külföldi tapasztalatokat. Azt viszont meg kell határozni, hogy az ország területén minimálisan mekkora reagálóerőnek kell maradnia és minden körülmények között biztosítani kell a váratlanul jelentkező feladat(ok) megoldásához szükséges feltételeket.

A reagálóerőknek a honvédségen belül nemcsak egy képességet, hanem minőséget is kell tükrözniük. Ugyanilyen képességekkel és minőségi mutatókkal kell tehát felruháznunk azokat a harccsoporton kívüli, harcbiztosító és kiszolgáló, valamint vezetésbiztosító kötelékeket, amelyek együttes tevékenységével komplex módon biztosítják a válságkezelésben részt vevő alegységek és az irányításukra kijelölt operatív parancsnokságok és törzsek tevékenységét. Így a reagálóerők között kell, hogy szerepeljenek: azonnali és gyorsreagálású felderítő-, vegyvédelmi, műszaki, híradó-, elektronikaiharc-, kommandáns-, katonai rendész-, logisztikai alegységek.

A kirendelt erők tevékenysége fegyveres válság(ok) kezelése esetén

Mivel a fegyveres jellegű válsághelyzetek külön problémamegoldó technikát igényelnek és magukban hordozzák az eszkalálódás veszélyét, ezért az ezekre felkészülés tervezése, a reagálóerők alkalmazási elveinek kidolgozása a hadművelleti főcsoportfőnökség feladata kell legyen. Adott esetben az (országhatár mentén) regionálisan fegyveres harcokra kerülhet sor ezért a különböző belső és a határon áttevődő fegyveres veszélyeztetések elleni tevékenység rendje részét kell hogy képezze a Magyar Köztársaság fegyveres védelmi tervének.

Az államhatár egy szakaszán kialakult válsághelyzet(ek) során nagyon fontos, hogy a jelentkező veszélyhelyzetekkel arányosan, azokat ellensúlyozva tegyük meg a kellő intézkedéseket és növeljük a fegyveres erők (honvédség) jelenlétét a határ mentén.

A kialakuló polgárháborús helyzetben a konfliktus – veszély – folyamatok több fázisban és változó intenzitással jelentkeznek. Ebben a helyzetben az államhatár rendjét, később pedig a határközeli lakosságot és objektumokat veszélyeztető események következhetnek be. Elsősorban a menekülők tömeges megjelenése okozhat problémát, ami olyan méreteket ölthet, hogy az adott térségre menekültügyi ve-

szélyhelyzetet rendelhetnek el. Ez alapvetően a Határőrség, a rendvédelmi szervek erő-, eszközátcsoportosítását és szigorított szolgálatellátását vonja maga után. Természetesen szoros együttműködést kell fenntartaniuk a menekültügyi és migrációs, a karitatív és a polgári közigazgatási szervekkel. Ebben a helyzetben az együttműködési megállapodások alapján a honvédség erői is igénybevételre kerülhetnek (menekülttáborok létesítésére, szállítási, ellátási stb. feladatokra). A határrendsértések, határsértések folyamatossá válása, a harci repülőeszközök, fegyveres csoportok határátlépései – a határőrség erőinek elégtelensége esetén – szükségessé tehetik a honvédség azonnali reagáló erőinek alkalmazását a megfelelő jogi feltételek keretében.

A fegyveres válsághelyzet kezelése nagyon összetett feladat, megelőző, felkészítő rendszabályok foganatosítását teszi ugyanis szükségessé már akkor, amikor még nem történtek fegyveres cselekmények.

A honvédség tevékenységi rendje magában foglalja:

- *A felkészülési időszakban:* a beérkező felderítési adatok, információk értékelését, elemzését; intézkedéseket kiegészítő adatok beszerzésére; a kialakult helyzetnek és a várható helyzetnek megfelelő tervek pontosítását, elkészítését; a rendvédelmi, az együttműködési feladatok biztosítását a polgári, védelmi igazgatási szervekkel; a terepnek, a várható feladatnak megfelelően az azonnali alkalmazású erők (haderőnemenként) állománya összetételének, megtervezését; operatív vezető szervek kijelölését; a feladat jellegétől, várható időtartamától, az alkalmazásra kerülő erő nagyságától és a várható anyagfelhasználástól függő pótköltségvetés elkészítését; az azonnali reagáló erők készségi szolgálati rendjének tervezését; gyakorlatok levezetését az alkalmazásra kijelölt kötelekeknel.
- *A végrehajtás előkészítésének folyamatában:* szemrevételezéseket a lehetséges vezetési pontokon, a bázislaktanyákban, a határterületen, az előrevonási útvoalakon; a határbiztosítási feladatok elgondolásának elkészítését; a válságkezelésre kijelölt erők anyagi készleteinek feladatorientált feltöltését; az együttműködés kérdéseinek tisztázását a rendvédelmi, helyi védelmi igazgatási, polgári szervekkel a feladat várható területén, körzetében; a készségi szolgálatok szigorítását, szükség szerinti folyamatos fenntartását.
- *A feladat-végrehajtás folyamatában:* a válságkezelő erők riasztását; az előkészítő részlegek, vezető szervek települését a vezetési pontokra; azonnali reagálású erők riasztását; az együttműködő szervek kiértékelését; az azonnali reagálású erők határhoz kivonulásának végrehajtását; a bázislaktanyák, körletek, kijelölt terepszakaszok elfoglalását, berendezését; a közös tevékenységek megszervezését, begyakorlását a határvadász-kötelekekkel; a egyes határbiztosító-osztagok létrehozását; az ellátási, kiszolgálási feladatok begyakorlását; a teljes készenlét elérését az államhatár fegyveres védelmére.

A válsághelyzet kezelésére kijelölt erők vezetése

A feladat kettősségéből adódóan a vezetés kérdése időszakokhoz van kötve. Amíg a Magyar Honvédség erői felhasználásra nem kerülnek, a menekültügyi veszélyhelyzet kezelést, illetve az abba beosztott erők irányítását a Határőrség illetékes határőr-igaz-

gatósa vagy ha megalakításra kerül, a Határőrség viszonylati parancsnoksága látja el. Munkáját segíthetik a HVK, illetve haderőnemi vezérkarok operatív törzsei.

Amennyiben a minősített jogrend alapján a fegyveres válsághelyzet (konfliktus) kezelésére a honvédség kijelölt erői felhasználásra kerülnek, úgy a válsághelyzet kezelésére kijelölt *fegyveres erők vezetése* más követelmények szerint valószínűsíthető meg.

❖ *Vezetési operatív csoport*: a Honvéd Vezérkarnál kerül felállításra. Feladata: vezetni, irányítani a válsághelyzeti erők parancsnokságát; fenntartani az együttműködést és a kölcsönös tájékoztatást a honvédelmi és az illetékes minisztériumokkal, a rendvédelmi szervek operatív törzseivel, a Határőrség Országos Parancsnokságával stb.

❖ *Válsághelyzeti erők parancsnoksága*: a két haderőnemi vezérkar operatív részlegeiből alakul meg a válsághelyzet kezelésének idejére. Magában foglalhatja a Határőrség viszonylati parancsnokságát, vagy a határőr-igazgatóságot is. Ezenkívül a helyi védelmi igazgatás, a rendőrség, a polgári védelem, a nemzetbiztonsági hivatal stb. összekötőit.

Feladata: az államhatár, illetve a kijelölt terület, objektumok, állampolgárok élet- és vagyonbiztonsága fegyveres védelmének megszervezése és végrehajtása; a válságkezelésbe beosztott erők feladatainak tervezése, együttműködési kérdéseinek koordinálása, mindenoldalú biztosításának megszervezése; a válságkezelésben részt vevő rendvédelmi, karitatív, helyi védelmi igazgatási, polgári szervek feladatainak összehangolása a fegyveres erők tevékenységével.

Parancsnoka lehet olyan, tábornoki rendfokozatú személy, aki kellő felkészültséggel rendelkezik a válságkezelés fegyveres megoldásában. Kellő tekintélye van a haderőnemi vezérkarok, rendvédelmi szervek, polgári szervek előtt.

❖ *Zászlóaljharccsoport-, vegyes határbiztosítóosztag-parancsnokságok*: a zászlóaljharccsoportot önálló alkalmazása esetén a rendszeresített parancsnok és törzse vezet; ha a határhoz érkező zászlóaljharccsoportot és a felelősségi körzetében (harcterületén) feladatot ellátó határvadász-kötélékeket célszerű egységes irányítás alá vonni, úgy megalakítható a vegyes határbiztosító osztag (VHBO) parancsnoksága; összetételét tekintve ezt lehet a gépesített lövészzászlóalj-parancsnokság és törzse bázisán létrehozni, amennyiben a megerősítő határvadász-kötél(ek) száma „keves”, illetve a határvadász-zászlóalj törzsének bázisán, ha ez megerősítésül összefegyvernemi alegységeket kap.

Feladatai: önállóan tervezni, szervezni, végrehajtani az államhatáron, a kijelölt terület, a meghatározott objektumok fegyveres védelmét, a korlátozó intézkedések betartását; fenntartani az együttműködést a felelősségi körzetben (harcterületen) feladatot végrehajtó rendvédelmi, védelmi igazgatási, polgári szervekkel.

❖ *Az azonnali reagálású zászlóaljharccsoport*: állományának, fegyverzetének összetétele függ: a várható fegyveres veszélyeztetés nagyságától; a veszélyeztető fegyverek mennyiségétől és minőségi mutatóitól; az elérni kívánt politikai, katonai céltól; a kijelölt határszakasz és felelősségi körzet nagyságától; a rendelkezésre álló erő- és eszközmennyiségtől.

Feladatát végrehajthatja: önállóan; együttműködésben határőrerőkkel és rendvédelmi erőkkel; vegyes szervezetű határbiztosító osztagban (VHBO).

Feladata lehet: rövidebb-hosszabb ideig tartó készségi szolgálat ellátása; átcsoportosítás (menet, kombinált menet) után bázislaktanya elfoglalása, berendezése; (harcterület) felelősségi körlet berendezése; támpontok, terepszakaszok, körletek, manőverutak előkészítése, fenntartása; objektumok őrzés-védelme; VHBO esetén a közös szolgálati rend kialakítása; begyakorlások végrehajtása; állandó készenlét fenntartása; együttműködés a rendvédelmi, a védelemigazgatás karitatív, a polgári szervek helyi feladat-végrehajtóival.

A zászlóaljharccsoport tevékenységének, harceljárásainak fajtái rendkívül változatosak, sokrétűek lehetnek, a harcászat szinte minden ismert formáját magukban foglalják.

A VHBO és a ZHCS felelősségi körzete (harcterülete) méreteit mindig az adott feladat, a terep, az elérendő cél és a rendelkezésre álló idő, eszköz mennyisége határozza meg. Ezek „sávhatárait” célszerű természetes tereptárgyak, terepvonalak mentén (folyók, utak, települések stb.) kijelölni.

* * *

Összefoglalva hangsúlyozzuk: a megváltozott biztonságpolitikai helyzet, az újszerű kihívások és az elmúlt év tapasztalatai, valamint a folyamatban lévő haderő-struktúraváltás megköveteli, hogy az állami vezetési szintektől a végrehajtásig egységes válságkezelési, tevékenységi rendszer kerüljön kidolgozásra.

Ebben a rendszerben nagyon fontos, hogy a vezetési szinteken közel azonos szervezetű és feladatú operatív csoportok, vezetési pontok, parancsnokságok működjenek. A végrehajtók szintjén viszont törekedni kell a rugalmas feladatmegoldásra és a dinamikus vezetésre. Ehhez a végrehajtók vezetését a legrövidebb úton kell megoldani, kerülni kell a felesleges, önmagukért működő vezetési elemek (dd., ho.- operatív csoportok) beiktatását. Amennyiben ugyanis a határ mentén (vagy az ország területén) kialakuló fegyveres válság mérete vagy veszélyeztető hatása szükségessé teszi a hadsereg alkalmazását, úgy ez a feladat már nem hadműveleti-harcászati probléma, hanem az ország tekintélyére, nemzetközi megbecsülésére kiható esemény lehet, aminek hadászati jelentősége lehet. Az erők szelektív növelésével törekedni kell arra, hogy az agresszív jelleget a legkevésbé se lehessen feltételezni. Természetesen a titokvédelmi rendszabályok betartása mellett fel kell vállalni a polgári lakosság és a nemzetközi közvélemény sajtó és tömegkommunikációs eszközökön keresztül rendszeres, korrekt, tárgyilagos tájékoztatását.

Úgy tűnik, felül kell vizsgálni a honvédség és a rendvédelmi, védelmi igazgatási, államigazgatási és más polgári szervek közötti együttműködési megállapodásokat. Meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy e szervek megismerjék egymás válságkezelési eljárásait és különböző veszély és válsághelyzetek során jelentkező együttműködési feladataikat közös gyakorlatok keretében begyakorolják.

A közeljövőben várható jogszabályváltozások, esetlegesen a szövetségi rendszer okozhat változásokat, de szükséges az alapvető válságkezelési módszer kidolgozása, a vezetési szervek és a bevont erők helyének, szerepének és tevékenységi rendjének meghatározása. Úgy vélem, hogy a téma további kutatása és a feladatok részletes kimunkálása is szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Végh Ferenc vezérezredes: A haderőreform folytatásának koncepciója az ezredforduló után; Hadtudomány 1999. évi 1. sz.
- Dr. Héjja István: Válságok és válságövezetek kutatása; Hadtudomány 1999/2. sz.
- Szép László: A terület-ellenőrzés mint a szárazföldi csapatok tevékenységének új eleme; Hadtudomány 1998. évi 4. sz.
- Fodor Lajos: A Magyar Honvédség helyzete, irányváltásai; Új Honvédségi Szemle, 1997/3., 48–5. old.
- Havril András: Zászlóalj-harcsoport alkalmazásának lehetőségei; Új Honvédségi Szemle, 1997/3., 12–23. old.
- Dr. Szternák György: A polgári katonai kapcsolatok problémái; Új Honvédségi Szemle, 1997/1., 12–20. old.
- Magyar Közlöny, 1993. 29. szám; az Országgyűlés 11/1993. (III.12.) OGY határozata: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelvei
- Kositzky Attila dandártábornok: Válságkezelés rendszabályai a Magyar Honvédség repülőcsapatainál (Szakdolgozat ZMNE címen)
- Tóth Sándor ezredes: A Magyar Honvédség légvédelmi csapatai vezetésének lehetőségei a válságkezelés – a készenlét fokozása és a védelmi hadművelet időszakában (Szakdolgozat ZMNE címen)
- Dr. Dzsupsin Ottó hőr. ezredes és dr. Kónya József hőr. alezredes: A Magyar Honvédség, a Határőrség, a rendőrség, a polgári védelem a nemzetbiztonsági szolgálatok és a védelmi igazgatás helye, szerepe és együttműködésük rendje a válság és a konfliktus kezelésében (ZMNE-HŐR tanszék címen)

Ruttai László

A légvédelmi rakétaegység ballisztikus rakéták elleni harcrendjének megtervezése

A Magyar Honvédség fejlesztési koncepciója, illetve a légvédelmi rakétacsapatok rendeltetése irányából közelítve a problémát, lényeges kérdés, hogy egy meghatározott cél eléréséhez milyen feladatokat és milyen szervezetben kell végrehajtani. Ez tulajdonképpen nem jelent mást, mint azt, hogy a légvédelmi rakétaegységek harcrendjére vonatkozóan is feltétlenül meg kell teremteniünk az igények, a szükségletek és a lehetőségek összhangját. A szerző a légvédelmi rakétaegység harcrendjével szemben támasztott követelményekből kiindulva – a harcrend paramétereinek figyelembevételével – vizsgálja a harcászati ballisztikus rakéták elleni tevékenység végrehajtásához szükséges rakétafegyverek mennyiségét.

A légtér fontossága a modern háborúk folyamán jelentős mértékben megnövekedett. Ennek megfelelően a technikai fejlesztés eredményeként természetesen kibővült azoknak a légi hadviselési eszközöknek a köre is, amelyekkel a légvédelmi erők egy esetleges fegyveres konfliktus esetén szembetalálhatják magukat. Míg nem is olyan régen csak a repülőgépek és a helikopterek képezték a légi hadviselési eszközök teljes arzenálját, addig a közelmúltban már megjelentek a távvezérelt és pilóta nélküli légi támadóeszközök, valamint a harcászati aerodinamikai rakéták és a harcászati ballisztikus rakéták is. Mindezek alapján – a légi szembenállás részeként értelmezhető légvédelem hagyományos megfogalmazását kitágítva – napjainkban már az úgynevezett kiterjesztett légvédelemről kell beszélnünk, ami a repülőgépek és helikopterek, a távvezérelt és pilóta nélküli légi támadóeszközök, valamint a harcászati aerodinamikai rakéták és a harcászati ballisztikus rakéták elleni tevékenységek összességét jelenti.

A légi hadviselési eszközök típusválasztékának kibővülésével, illetve ennek megfelelően a légvédelem kiterjesztésével párhuzamosan a légierő csapatai, így annak részeként a légvédelmi rakétacsapatok is teljesen újszerű helyzetbe kerültek, ami magától értetődően megköveteli alkalmazási kérdéseik felülvizsgálatát.

Mivel a légvédelmi rakétaegységek harcadataikat a légvédelmi rakétacsapatok csoportosításában, meghatározott harcrendben hajtják végre, és mivel a jelenleg is elfogadott és alkalmazott módszerek szerint ezek a harcrendek alapvetően a légi ellenség repülőgépei és helikopterei elleni tevékenységekre optimalizáltak, ezért

azok korszerűsítési igénye, tervezési módszereinek pontosítása napjaink feltétlenül fontos kutatási területét jelenti.

A légvédelmi rakétaegységek harcrendjével szemben támasztott követelmények

A légvédelmi rakétaegységek harcrendjének tervezését és létrehozását – az egységes értelmezés, és a harctevékenység sikeres végrehajtása feltételeinek megteremtése érdekében – a földi telepítésű légvédelem, illetve a légvédelmi rakétacsapatok úgynevezett *alkalmazási irányelvei* szabályozzák. Természetesen minden esetben a tényleges helyzet határozza meg az egyes irányelvek érvényességét. Ennek megfelelően a parancsnok – értékelve a kapott harcfeladatot, a szemben álló fél és az alárendelt csapatok harci lehetőségeit, valamint a környezeti elemek befolyásoló tényezőit – saját hatáskörében dönt a harcrend kialakításánál az alábbiak figyelembevételével:

A *kölcsönös oltalmazás* lehetőségének biztosítása a légvédelmi rakétafegyverek települési helyei közötti maximális távolságot illető határolást jelent. Ennek megfelelően az alegységek közötti intervallumokat olyan számvetéssel kell meghatározni, hogy azok képesek legyenek egymás kölcsönös oltalmazására a légi ellenség tevékenységével szemben. Ebben az esetben a légvédelmi rakétaegységek – a légi ellenség feladat-végrehajtási terepszakaszát is figyelembe véve – képesek a légi támadóeszközök megsemmisítésére, még mielőtt azok csapást mérnének a szomszédos alegységre.

Ebből következően az alegységek közötti távolságok nagysága alapvetően a légvédelmi rakétafegyverek megsemmisítési zónájának méreteitől, illetve hatótávolságától függ. A kölcsönös oltalmazás biztosításának igénye természetesen a nem harcoló, illetve az alacsonyabb készenléti helyzetben lévő alegységek oltalmazására is vonatkozik.

A *tűzátfedés* lehetőségének biztosítása a légvédelmi rakétafegyverek tüzelési zónáinak átfedtségét jelenti, vagyis az előző irányelvhez hasonlóan itt a légvédelmi rakétafegyverek települési helyei közötti maximális távolságot illető határolásként értelmezhető. Mivel a légi ellenség a tevékenysége során a légtér minden magasságtartományában tevékenykedhet, így a kölcsönös oltalmazás és az átfedett tűz lehetőségeinek biztosítása érdekében a légvédelmi rakétafegyverek hatótávolságának magasságfüggése miatt a harcrend megtervezése során vízszintes és függőleges síkú vizsgálatot is végre kell hajtani.

Az *arányos tűzelosztás* a légvédelmi rakétaegységek tűzzónájával szemben támasztott követelményként értelmezhető, és a légvédelmi rakétafegyverek tüzének minden irányban azonos nagyságrendű realizálhatóságát jelenti. Ennek jelentőségét elsősorban abban az esetben kell hangsúlyozni, amikor a légvédelmi rakétacsapatok harctevékenységi körzetében a terep jellemzői nem korlátozzák a légi ellenség tevékenységét, vagy annak várható támadási útvonalai nem jelezhetők előre.

A *súlyozott átfedés* biztosítása a légvédelmi rakétafegyverek tüzelési zónáira, illetve azok átfedtségére vonatkozik, és a légvédelmi rakétafegyverek tüzének a légi ellenség várható tevékenysége legvalószínűbb irányába történő összpontosításának lehetőségét jelenti. Mivel ez minden esetben a kialakult helyzettől függ, ezért

alkalmazása esetén a parancsnok az egyes irányok védetlenül hagyásával, vagy alacsonyabb szintű oltalmazásával esetlegesen kockázatot is vállal.

Az időbeni alkalmazás a légvédelmi rakétafegyverek és az érzékelőrendszerek védendő objektumhoz, illetve csapatcsoportosításhoz viszonyított olyan elhelyezési távolságával valósítható meg, ami biztosítja számukra a légi támadóeszközök megsemmisítésének lehetőségét a légi ellenség feladat-végrehajtási terepszakasza előtt, vagyis még az előtt, hogy megkezdjenék a védendő objektumok, illetve csapatcsoportosítások elleni tevékenységüket azokkal a pusztítóeszközökkel, amiket a légvédelmi rakétafegyverek már nem képesek megsemmisíteni.

A mélységi védelem biztosítása a légvédelmi rakétafegyverek és az érzékelőrendszerek olyan elhelyezését igényli, ami a légi ellenség elleni folyamatos tevékenység lehetősége mellett biztosítja a ráhatás intenzitásának fokozását a légi támadóeszközök védendő objektumhoz, illetve csapatcsoportosításhoz viszonyított távolságával fordított arányban.

A légvédelmi rakétaegységek harcrendje tervezésének folyamatában az előzőeken kívül természetesen még számos, a mindenkor helyzettől függő követelményt kell figyelembe venni (a rádiólokációs eszközök kölcsönös zavarásának kizárása, az alegységek folyamatos és megbízható vezetése, a terepviszonyok, a manőverek végrehajtásának lehetősége, az életképesség, a tűz- és vezetési rendszer zavarállósága), a megszabott harcfeladatok végrehajtását azonban minden esetben vézrlőelvként kell szem előtt tartani.

A légvédelmi rakétaegységek harcrendjének alapvető paraméterei

A légvédelmi rakétaegységek harcrendjének alapvető paramétereit, vagyis a harcfeladatok végrehajtását meghatározó főbb jellemzőit tulajdonképpen a légvédelmi rakétacsapatok alkalmazási irányelveinek elemzése alapján definiálhatjuk:

- Vonalas harcrend esetén a légvédelmi rakétafegyverek települési helyeinek, pontosabban rakétaindító állásainak védendő objektumhoz viszonyított, annak külső határától mért elhelyezési távolsága, terepszakasza, illetve körkörös vagy szektoros harcrend esetén elhelyezési terepszakaszuk sugara, amit a védendő objektum középpontjából mérünk;
- A légvédelmi rakétafegyverek települési helyeinek egymáshoz viszonyított távolsága.

Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a felsorolt alkalmazási irányelvek már első közelítésre is sok esetben egymásnak ellentmondó, illetve egymás teljesítését akadályozó követelményeket támasztanak a harcrend paramétereinek meghatározásánál. Azonban a NATO-ban is általános érvénnyel alkalmazott „centralizált vezetés, decentralizált végrehajtás” elvének megfelelően a légvédelmi rakétaegységek parancsnokaival szemben elvárásként jelentkezik, hogy a harcfeladat megkapása után, a szemben álló fél és az alárendelt csapatok harci lehetőségeinek, valamint a környezeti elemek befolyásoló tényezőinek ismeretében, a *légvédelem prioritásainak függvényében* önállóan döntsön a rakétaegység harcrendjét és a harcfeladatok végrehajtásának hogyanját illetően. Természetesen minden esetben elvárásként kell szem előtt tartani a változó környezeti igények maradéktalan kielégítését.

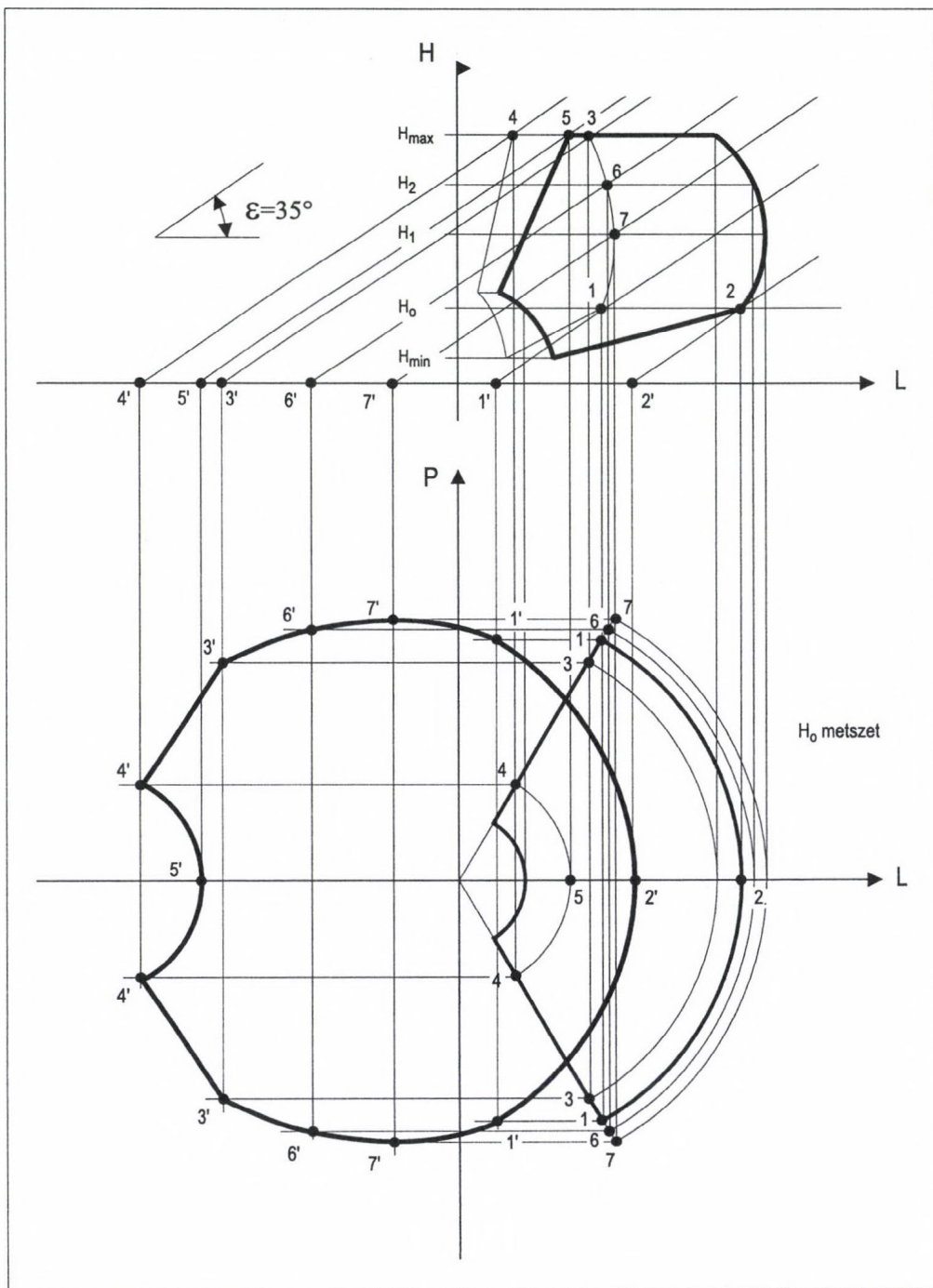
□ *Hagyományos légi támadóeszközöket (repülőgépeket, helikoptereket) figyelembe véve a légvédelmi rakétafegyverek települési helyeinek, pontosabban rakétaindító állásainak a védendő objektumhoz viszonyított elhelyezési távolságát alapvetően két szempont, illetve követelmény kielégítésének igénye befolyásolja. Az egyik követelmény szerint a légvédelmi rakétafegyvereket olyan számvetéssel kell telepíteni, hogy azoknak a légítámadás visszaverésében való részvételi tényezője a légi ellenség feladat-végrehajtási terepszakaszát (R_{fv}) is figyelembe véve minél nagyobb legyen. Ennek megfelelően a települési helyeket a rakétafegyverek oltalmazási szektorának növelése érdekében a védendő objektumhoz közelebb kell kijelölni. A másik követelmény a légvédelmi rakétafegyverek által leadható tüzelések számának növelésére vonatkozik, ami azonban csak az elhelyezési távolságok növelésével, vagyis a megsemmisítési zónák relatív, a légi ellenség feladat-végrehajtási terepszakaszáig értelmezett mélységének növelésével realizálható.*

Harcászati ballisztikus rakéták alkalmazása esetén azonban teljesen más kiindulóponttal találjuk magunkat szembe, mivel nincs lehetőségünk a hagyományos támadóeszközöknél jól megfogható feladat-végrehajtási terepszakasz referenciakénti definiálására. Ennek áthidalása, illetve egy megfelelő viszonyítási alap kijelölése céljából első lépésként definiálnunk kell a légvédelmi rakétafegyver *védelmi zónáját*, vagyis azt a légteret, minek határain belül meghatározott körülmények között, a légvédelmi rakétafegyver egy adott értékkel egyenlő, vagy annál nagyobb valószínűséggel képes a harcászati ballisztikus rakéták röppályán történő megsemmisítésére. A védelmi zóna mérete, formája és elhelyezkedése a légvédelmi rakétafegyver megsemmisítési zónája térbeli jellemzőinek, valamint a harcászati ballisztikus rakéták becsapódási pontban mérhető pályaszögének (ϵ) és megsemmisítésük veszélytelen magasságának (H_v) függvénye. A védelmi zóna ismeretében meghatározhatjuk a légvédelmi rakétafegyver által védett terület nagyságát (1. ábra).

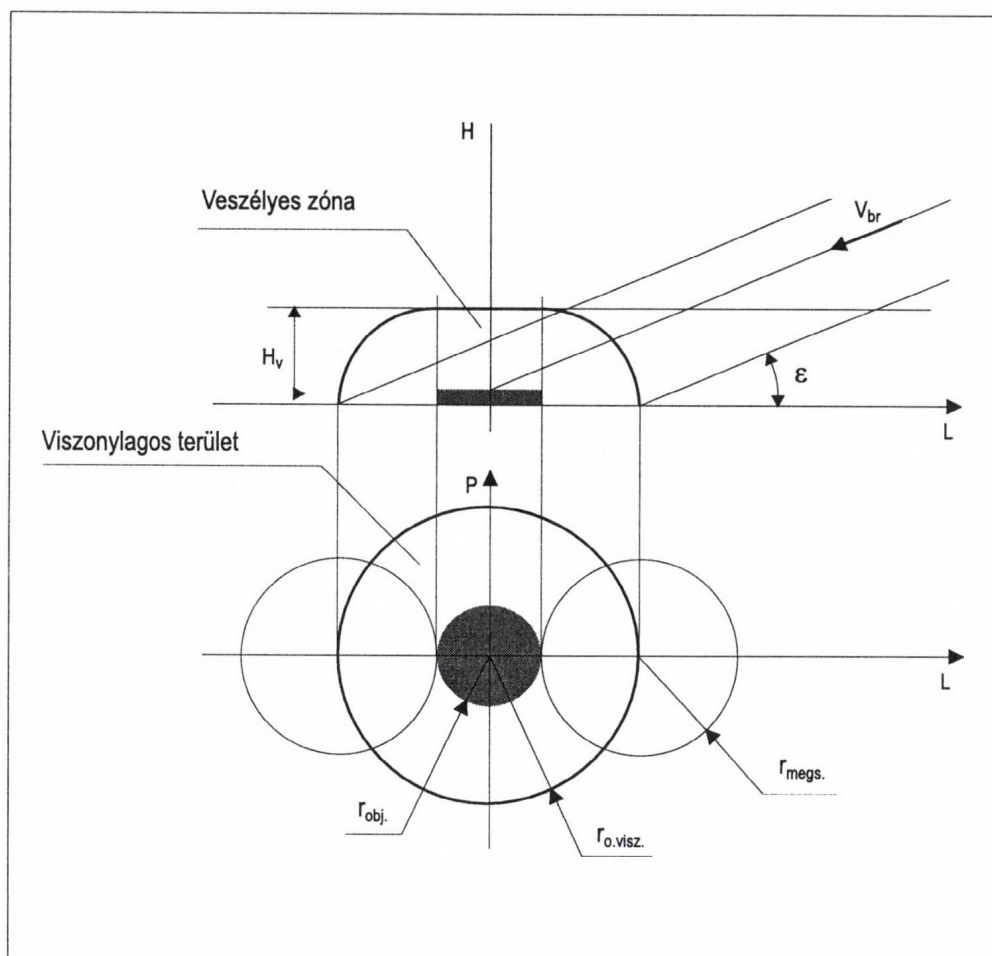
Második lépésként, mivel a harcászati ballisztikus rakéta megsemmisítése esetén is bekövetkezhet a védendő objektum sérülése, az úgynevezett *veszélyes zóna* alapján, annak vízszintes vetületét képezve meg kell határoznunk az *objektum viszonylagos területét* (2. ábra).

Mivel egy objektum harcászati ballisztikus rakéták elleni oltalmazása csak abban az esetben lehetséges, ha az adott objektum viszonylagos területe a rakétafegyverek által védett területen belül helyezkedik el, így e két referenciaterület méretét és átfedettséget elemezve következtethetünk az oltalmazottság szintjére.

Mindezek alapján a hagyományos légi támadóeszközöknél alkalmazott logikát követve, harcászati ballisztikus rakéták alkalmazása esetén is lehetőségünk nyílik a légvédelmi rakétafegyverek települési helyeinek a védendő objektumhoz viszonyított elhelyezési távolságával kapcsolatos követelmények megfogalmazására. Az egyik követelmény szerint a légvédelmi rakétafegyverek légítámadás visszaverésében való részvételi tényezőjének növelése érdekében törekednünk kell a légvédelmi rakétafegyver által védett terület és a védendő objektum viszonylagos területének egyeztetésére, mind nagyobb mértékű átfedtségének biztosítására. Ennek megvalósítása a települési helyeknek a védendő objektumhoz történő közelítését igényli. A másik követelményt a légvédelmi rakétafegyverek által leadható tüzelések számának növelése jelenti, ami a védelmi zónájuk veszélyes zónán kívüli mélységének mind teljesebb kihasználásával realizálha-

1. ábra A légvédelmi rakétafegyver által védett terület meghatározása

2. ábra A védendő objektum veszélyes zónájának és viszonylagos területének meghatározása

tó, ez pedig a települési helyek védendő objektumhoz viszonyított távolabbi kiejelölését igényli.

A szükséges tevékenységeket vizsgálva egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a felsorolt követelmények a kielégítés lehetőségeinek tekintetében alapjaiban antagonisztikus jellegűek. Ebből következően meg kell találnunk a légvédelmi rakétaegységek alkalmazhatóságának szempontjából optimálisnak tekinthető megoldást.

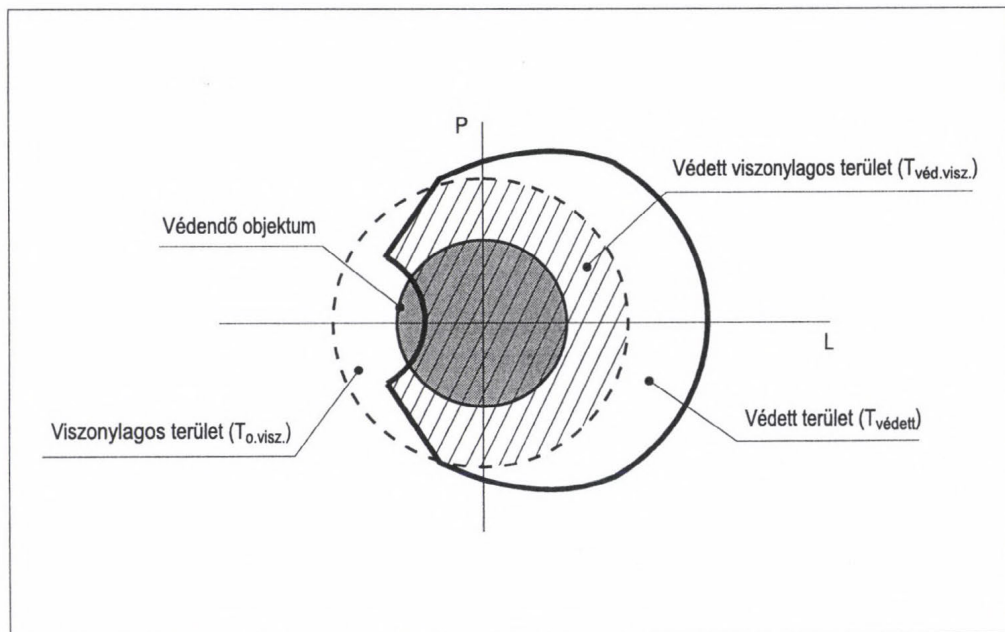
A feladat megoldása céljából definiálnunk kell a légvédelmi rakétaegység alkalmazhatóságát jellemző tényezőt, amit a harcászati ballisztikus rakéták egy támadási irányára, és azon belül is egy becsapódási szögtartományára vonatkoztatva a következő összefüggés szerint határozhatunk meg:

$$K_j = K_{Tj} K_{hj} = \frac{T_{\text{véd.visz.}j}}{T_{\text{o.visz.}}} \frac{h_j}{h_{\text{max.}}} \quad (1.)$$

ahol:

- K_j – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafeegyver alkalmazhatóságát jellemző tényező;
- K_{Tj} – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafeegyver területi értelemben vizsgált oltalmazási lehetőségét kifejező tényező;
- K_{hj} – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafeegyver által leadható tüzelések számát a megsemmisítési zóna mélysége alapján jellemző tényező;
- $T_{\text{véd.visz.}j}$ – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafeegyver által védett terület és az objektum viszonylagos területének közös része, a védett viszonylagos terület;
- $T_{\text{o.visz.}}$ – a védendő objektum viszonylagos területe;
- h_j – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafeegyver védelmi zónájának veszélyes zónán kívüli mélysége;
- $h_{\text{max.}}$ – a légvédelmi rakétafeegyver védelmi zónájának maximális mélysége.

A védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafeegyver által védett viszonylagos terület nagyságát – a 3. számú ábra szerinti értelmezésnek megfelelően – a következő halmazelméleti összefüggés szerint határozhatjuk meg:

3. ábra A védett viszonylagos terület meghatározása a légvédelmi rakétafeegyver által védett terület és az objektum viszonylagos területe alapján

$$T_{\text{véd.visz.j}} = T_{\text{o.visz.}} \cap T_{\text{védett}} \quad (2.)$$

ahol:

$T_{\text{védett}}$ – a légvédelmi rakétafegyver által védett terület.

A légvédelmi rakétafegyver alkalmazhatóságát jellemző tényező (1.) összefüggését egy konkrét támadási irányt feltételezve természetesen felírhatjuk a harcászati ballisztikus rakéták különböző és becsapódási szögű röppályáit és azok alkalmazásának valószínűségét figyelembe vevő általános alakban is:

$$K_j = \sum_{\epsilon=\epsilon_{\min.}}^{\epsilon_{\max.}} K_{Tj\epsilon} K_{hj\epsilon} p_{\epsilon} = \sum_{\epsilon=\epsilon_{\min.}}^{\epsilon_{\max.}} \frac{T_{\text{véd.visz.j}\epsilon}}{T_{\text{o.visz.}}} \frac{h_{j\epsilon}}{h_{\max.}} p_{\epsilon} \quad (3.)$$

$$\sum_{\epsilon=1}^n p_{\epsilon} = 1$$

ahol:

- ϵ – a harcászati ballisztikus rakéták becsapódási szögtartománya;
- $K_{Tj\epsilon}$ – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafegyver területi értelemben vizsgált oltalmazási lehetőségét kifejező tényező az ϵ -odik becsapódási szögtartományban;
- $K_{hj\epsilon}$ – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafegyver által leadható tüzelések számát a védelmi zóna mélysége alapján jellemző tényező az ϵ -odik becsapódási szögtartományban;
- $T_{\text{véd.visz.j}\epsilon}$ – védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafegyver által védett viszonylagos terület az ϵ -odik becsapódási szögtartományban;
- $h_{j\epsilon}$ – a védendő objektumhoz viszonyított j távolságon telepített légvédelmi rakétafegyver védelmi zónájának veszélytelen zónán kívüli mélysége a harcászati ballisztikus rakéta az ϵ -odik becsapódási szögtartományban;
- p_{ϵ} – az ϵ -odik becsapódási szögtartomány alkalmazásának valószínűsége.

Könnyen beláthatjuk, hogy a számításokat a légvédelmi rakétafegyver települési helye objektumhoz viszonyított távolságának diszkrét értékek szerinti változtatásával végrehajtva, és a kapott eredményadatokat összehasonlítva meghatározhatjuk azt az elhelyezési távolságot, ami – egy konkrét támadási irányt feltételezve, a követelmények kielégítése szempontjából – a harcászati ballisztikus rakéták lehetséges becsapódási szögeit figyelembe véve optimálisnak tekinthető. Ennek érdekében a vizsgálat logikájából következően mindössze *ki kell választanunk a légvédelmi rakétafegyver alkalmazhatósági tényezőjének legnagyobb értékéhez ($K_{j,\max.}$) tartozó telepítési távolságot.*

Természetesen a légi ellenség, illetve a harcászati ballisztikus rakéták tevékenységét nemcsak egy, de több támadási változat szerint is valószínűsíthetjük, a becsapódási szögtartományok bekövetkezési valószínűségének más és más értékeit feltételezve. Ebben az esetben a (3.) összefüggés alapján meghatározható, egy támadási változatra vonatkozó $K_{j,\max.}$ értékeket az adott változat bekövetkezési valószínűségével súlyozva, majd a kapott eredményadatokat összegezve kapjuk meg a légvédelmi rakétafegyverek objektumhoz viszonyított elhelyezési távolságának, illetve sugarának

követelmények szempontjából optimálisnak nevezhető értékét a következő összefüggés szerint:

$$R_{\text{AS}} = \sum_{v=1}^n R_{\text{AS},v} p_v$$

$$\sum_{v=1}^n p_v = 1 \quad (4.)$$

ahol:

- v – a harcászati ballisztikus rakéták támadási változatai (a becsapódási szög tartományok bekövetkezési valószínűségének más és más értékeit feltételezve)
- $R_{\text{AS},v}$ – a harcászati ballisztikus rakéták v -edik támadási változata esetén a légvédelmi rakétaegységek alkalmazhatóságát jellemző tényező maximális értékéhez tartozó elhelyezési távolságának védendő objektumhoz viszonyított sugara;
- p_v – a harcászati ballisztikus rakéták v -edik támadási változatának bekövetkezési valószínűsége.

A légvédelmi rakétaegységek települési helyei objektumhoz viszonyított elhelyezési távolsága meghatározásának előzőek szerint javasolt módszere biztosítja a légvédelmi rakétaegységek harcrendjével szemben támasztott legfőbb követelmények kielégítésének lehetőségét, azaz a harcászati ballisztikus rakéták elleni maximális mennyiségű tüzelés végrehajtását a védendő objektum veszélyes zónáján kívül, a légi ellenség várható tevékenységi változatait figyelembe véve.

A követelmények kielégítése szempontjából optimálisnak tekinthető elhelyezési távolság, illetve elhelyezési sugár meghatározása után – a légvédelmi rakétaegység részére kijelölt oltalmazási sáv szélességének, illetve az oltalmazási szektor nagyságának ismeretében – a légvédelmi rakétaegységek szükséges mennyiségének megállapítása érdekében meg kell határoznunk a légvédelmi rakétaegység harcrendjének másik paraméterét, vagyis a légvédelmi rakétaegységek települési helyeinek egymáshoz viszonyított távolságát, a köztük lévő intervallumokat.

□ A légvédelmi rakétaegységek települési helyei egymáshoz viszonyított távolságának elemzése előtt tekintsük át azokat a követelményeket, amelyek alapvetően befolyásolják az intervallumok lehetséges értékeit:

- a támadási sűrűségét figyelembe véve, valamennyi légi támadóeszköz kiszolgálásának biztosítása;
- a légvédelmi rakétaegységek kölcsönös oltalmazásának biztosítása;
- egy zavaróeszközzel két vagy több légvédelmi rakétaegység egyidejű zavarásának kizárása;
- egy pusztítóeszközzel két vagy több légvédelmi rakétaegység egyidejű megsemmisítésének kizárása.

A felsorolt követelményeket értelmezve, könnyen beláthatjuk, hogy az azokat kielégítő intervallumértékek, illetve értéktartományok meghatározásánál nem járunk el helyesen, ha minden esetben csak a harcászati ballisztikus rakéták tevékenységével számolnánk. Részleteiben ez azt jelenti, hogy a légi ellenség lehetséges tevékenységi változatait, valamint az alkalmazható légi támadó- és pusztítóeszközök lehetőségeit figyelembe véve, az utolsó három követelmény nem is értelmezhető a

harcászati ballisztikus rakéták vonatkozásában, azok lehetséges célpontjait és lehetőségeit figyelembe véve. Mindezeket túl az intervallumok negyedik követelményét kielégítő lehetséges értékeinek meghatározása csak abban az esetben szükséges, ha légi ellenség a támadása során várhatóan atomeszközök alkalmazását is tervezi.

A felsorolt követelmények természetesen különböző, és mint azt a későbbiekben láthatjuk, egymásnak ellentmondó elvárásokat jelentenek a légvédelmi rakéta-fegyverek közötti távolságokat illetően. Az intervallumok csökkentése a megsemmisítési zónák átfedtségének növekedéséből adódóan a tűzsűrűség növekedését eredményezi, ezzel egyidejűleg azonban csökken a tűzrendszer zavarálló-képessége. A rakétafegyverek állásainak közelítésével természetesen jelentősen befolyásoljuk életképességüket is, mivel a kölcsönös oltalmazás lehetősége megnövekszik. Ekkor azonban éppen ellentétes hatást érünk el a légi ellenség atomfegyvereinek alkalmazása esetén, mivel ekkor megnő annak valószínűsége, hogy egy pusztítóeszközzel egyidejűleg több rakétafegyver is megsemmisíthető. Láthatjuk tehát, hogy a légvédelmi rakétafegyverek települési helyei egymáshoz viszonyított távolságának meghatározásához – a légi ellenség hagyományos légi támadóeszközeit feltételezve – részletesen elemezni kell a felsorolt követelmények mindegyikét.

Mivel azonban az előzőekben rögzítettek szerint harcászati ballisztikus rakéták alkalmazása, illetve az ellenük való tevékenység előkészítése esetén – a légvédelmi rakétafegyverek állásai közötti intervallumok meghatározásához – csak az első helyen megjelölt követelményt, vagyis a megkövetelt tűzsűrűség biztosítását kell figyelembe vennünk, így a következőkben csak ezzel a kérdéssel foglalkozunk.

□ A légvédelmi rakétaegység harcrendjével szemben támasztott alapvető követelmény: *a rakétafegyverek állásai közötti intervallumokat annak függvényében kell meghatározni, hogy az egység a harctevékenység végrehajtása során a légitámadás sűrűségét figyelembe véve képes legyen valamennyi légi támadóeszköz – esetünkben harcászati ballisztikus rakéta – kiszolgálására. Ennek realizálása csak az alábbi feltétel megvalósulása esetén lehetséges:*

$$S_{\text{tüz.}} \geq S_{\text{tád.}} \quad (5.)$$

ahol:

- $S_{\text{tüz.}}$ – a légvédelmi rakétaegység realizálható tűzsűrűsége;
- $S_{\text{tád.}}$ – a légi ellenség várható támadási sűrűsége.

Ez a követelmény, illetve ennek kielégítése természetesen semmi problémát nem jelent abban az esetben, ha a támadási sűrűség kisebb, mint az egy légvédelmi rakétafegyver által realizálható tűzsűrűség, minek meghatározása a tüzelési ciklus alapján történik. Ebben az esetben ugyanis már a megsemmisítési, illetve harcászati ballisztikus rakéták esetén a védelmi zónák átfedtsége nélkül, azok maximális paraméterénél történő összeérésével képesek vagyunk az (5.) összefüggés szerinti reláció biztosítására, vagyis azonos típusú légvédelmi rakétafegyverek esetén:

$$I_{AS.max.} = 2P_{max.} \quad (6.)$$

ahol:

- $I_{AS.max.}$ – a légvédelmi rakétafegyverek állásai közötti intervallumok maximális értéke;
 $P_{max.}$ – a légvédelmi rakétafegyver védelmi zónájának maximális paramétere.

Az összefüggést elemezve, szólnunk kell a maximális paraméter értelmezéséről. Hagyományos repülőgépek alkalmazása esetén, amikor lehetőségünk nyílik a légi ellenség feladat-végrehajtási terepszakaszaának meghatározására, akkor a maximális paraméter értékét – a légvédelmi rakétaegység harcrendjének típusától függetlenül – minden esetben csak a légvédelmi rakétafegyver feladat-végrehajtási terepszakasza előtti, úgynevezett hasznos megsemmisítési zónáját figyelembe véve kell meghatározni. Ezzel ellentétben *harcászati ballisztikus rakéták alkalmazása esetén*, vagy amikor az egység harcadata egy meghatározott támadási sávban a légi támadóeszközök átrepülésének megakadályozása, a maximális paraméter értéke megegyezik a rakétafegyver technikai lehetőségeiből adódó, a löszabályzatokban megadott határparaméter értékével.

Összetettebb a helyzet abban az esetben, amikor a légi ellenség támadási sűrűsége várhatóan meghaladja az egy légvédelmi rakétafegyver által realizálható tűzsűrűség értékét. Ekkor a vizsgált követelmény kielégítésére, csak a megsemmisítési zónák átfedtségének biztosításával, vagyis ebből következően a realizálható tűzsűrűség átlagos értékének növelésével van lehetőségünk. Ekkor a légvédelmi rakétafegyverek közötti maximális távolságokat ($2P_{max.}$) a tűzsűrűség és a támadási sűrűség arányában csökkenteni kell a következő összefüggés szerint:

$$I_{AS.} = 2P_{max.} \frac{S_{tüz.aeg.}}{S_{tád.}} \quad (7.)$$

ahol:

- $S_{tüz.aeg.}$ – az egy légvédelmi rakétafegyver által realizálható tűzsűrűség.

A légvédelmi rakétaegység harcrendjének fő paraméterei alapján, következő lépésként meghatározhatjuk a harcászati ballisztikus rakéták elleni tevékenység végrehajtásához szükséges rakétafegyverek mennyiségét.

A légvédelmi rakétafegyverek szükséges mennyiségének meghatározása a harcrend fő paraméterei alapján

A rakétafegyverek szükséges mennyiségének meghatározása a légvédelmi rakétaegység harcrendjének típusától függően történik. *Vonalas harcrend esetén* – amikor az egység harcadata egy adott objektum vagy körzet meghatározott sávban történő oltalmazása – az oltalmazási sáv szélességének és a légvédelmi rakétafegyverek egymáshoz viszonyított távolságának ismeretében – a két tényező hányadosát képezve – a következő összefüggés szerint kell eljárunk:

$$k_{\text{szüks.}} = \frac{L_{\text{olt.}}}{I_{\text{AS.}}} \quad (8.)$$

ahol:

- $k_{\text{szüks.}}$ – a légvédelmi rakétafegyverek szükséges mennyisége;
 $L_{\text{olt.}}$ – a légvédelmi rakétaegység részére kijelölt oltalmazási sáv szélessége.

Bonyolultabb a helyzet a légvédelmi rakétaegység körkörös vagy szektoros harcrendje esetén, amikor az egység harcfeladata egy adott objektum vagy körzet meghatározott szögtartományban történő oltalmazása. Ekkor a rakétafegyverek szükséges mennyiségét az egység részére kijelölt oltalmazási szektor nagyságának, és a légvédelmi rakétafegyverek oltalmazási szektorának ismeretében határozhatjuk meg. Ennek megfelelően első lépésben, a cosinustétel felhasználásával a rakétafegyverek objektumhoz viszonyított elhelyezési terepszakaszának sugara és a köztük lévő intervallumok ismeretében meghatározzuk a légvédelmi rakétafegyverek oltalmazási szektorát:

$$\varphi = \arccos \left(1 - \frac{I_{\text{AS}}^2}{2R_{\text{AS}}^2} \right) \quad (9.)$$

ahol:

- φ – a légvédelmi rakétafegyver oltalmazási szektora.

A következő lépésben – a légvédelmi rakétaegység kijelölt oltalmazási szektorának és a rakétafegyver oltalmazási szektorának hányadosát képezve – megkapjuk a harcászati ballisztikus rakéták elleni tevékenység végrehajtásához szükséges légvédelmi rakétafegyverek mennyiségét:

$$k_{\text{szüks.}} = \frac{\Phi}{\varphi} \quad (10.)$$

ahol:

- Φ – a légvédelmi rakétaegység oltalmazási szektora.

Abban az esetben, ha a kapott eredményadatok alapján a rendelkezésre álló légvédelmi rakétafegyverek száma kevesebb a szükséges értéknél, két lehetőség közül választhatunk. Az egyik és egyben a legjobb megoldás a rendelkezésre álló rakétafegyverek mennyiségének növelése lenne, ami egyértelmű és minden szempontból kielégítő eredményt adna. Azonban erre a megoldásra nem minden esetben van lehetőségünk. Ilyenkor – mintegy második megoldásként – a rendelkezésre álló légvédelmi rakétafegyvereket a légi ellenség legvalószínűbb támadási irányában a számítások eredményeként kapott elhelyezési távolságon, a szükséges intervallumokon kell telepíteni. A többi irányban pedig vagy az intervallumok megnövelését vagy az objektumhoz viszonyított elhelyezési távolság csökkentését kell végrehajtanunk.

Befejezésül röviden tekintsük át a feladat, vagyis a harcászati ballisztikus rakéták elleni tevékenység végrehajtásához szükséges rakétafegyverek mennyisége meghatározásának logikai folyamatát, ami tulajdonképpen a légvédelmi rakétaegység harcrendje paramétereinek meghatározását jelenti.

Az *első lépésben* – a légvédelmi rakétafegyverek légitámadás visszaverésében való részvételi tényezőjének és védelmi zónája realizálható mélységének növelését szem előtt tartva – meghatározzuk a légvédelmi rakétafegyverek települési helyei objektumhoz viszonyított optimális elhelyezési távolságát a következők szerint:

- az oltalmazásra kijelölt objektum veszélyes zónájának és viszonylagos területének meghatározása;
- a harcászati ballisztikus rakéták lehetséges becsapódási szögtartományai bekövetkezési valószínűségének prognosztizálása;
- a légvédelmi rakétafegyver légitámadás visszaverésében való részvételi tényezőjét jellemző tényező meghatározása a védett terület és az objektum viszonylagos területének egybeesése alapján;
- a légvédelmi rakétafegyver által leadható tüzelések számát jellemző tényező meghatározása a védelmi zóna és a védendő objektum veszélyes zónája alapján;
- a légvédelmi rakétafegyver alkalmazhatósági tényezőinek (3.) összefüggés szerinti meghatározása, és az adott tevékenységi változat esetén optimális elhelyezési távolságának kiválasztása;
- a harcászati ballisztikus rakéták tevékenységi változatainak (amik a lehetséges becsapódási szögtartományok bekövetkezési valószínűségében különböznek egymástól) prognosztizálása, és a (4.) összefüggés alapján a rakétafegyverek objektumhoz viszonyított optimális elhelyezési távolságának meghatározása.

A *második lépésben* – a légi ellenség tevékenységének prognosztizálása alapján megkövetelt tűzsűrűség biztosításának szempontjából – a (6.) összefüggést figyelembe véve, a (7.) összefüggés alapján meghatározzuk a légvédelmi rakétafegyverek települési helyei egymáshoz viszonyított elhelyezési távolságát.

A megoldás *harmadik, és egyben utolsó lépéseként* a – légvédelmi rakétaegység harcrendje paramétereinek, számítások eredményeként kapott értékeinek felhasználásával – az egység harcrendjének típusától függően a (8.) vagy a (9.) összefüggés szerint meghatározzuk a légvédelmi rakétafegyverek harcászati ballisztikus rakéták elleni tevékenysége végrehajtásához szükséges mennyiségét.

Kis Csaba

A légierő alkalmazásával kapcsolatos NATO-elvekről*

A Magyar Honvédséggel szemben támasztott követelmények közül első helyen szerepel a NATO-szövetségeseinkkel történő hatékony együttműködés képessége. Ennek alapja a szellemi kompatibilitás, melynek megvalósításához elengedhetetlen a szövetségen belül kialakult, egységes gondolkodásmód pontos ismerete és az azonos szakmai nyelv használata. Rendkívüli fontosságú tehát a fordítási és értelmezési hibák kiküszöbölése, valamint az általunk hasznosítható, tradicionális „keleti” elvek és a számunkra – több szempontból – új, de mégsem teljesen ismeretlen nyugati gondolkodásmód együttes feldolgozásához szükség szakmai szemlélet kialakítása. A szerző ezt kívánja elősegíteni a légierő haderőnem felkészítésével, alkalmazásával és a korszerű hadviselésben betöltött szerepével kapcsolatos nyugati elvek leglényegesebb elemeinek összefoglalásával.

A Magyar Honvédség struktúrájának nyugati elvekhez igazodó átalakítása előtérbe helyezte a légierő mint önálló haderőnem fejlesztésének kérdéseit. Az utóbbi években egyre több, a témával foglalkozó cikk és tanulmány jelent meg, valamint rendszeressé váltak a repülőharcászat és a légierő hadműveleti művészetének aktuális kérdéseivel foglalkozó szakmai viták és konferenciák is. Mindezen felül az 1999-es év egyik legfontosabb katonai-védelempolitikai feladata a doktrinális tervező-, kidolgozó munka lefolytatása, melynek keretében megkezdődött a légierő doktrínájának összeállítása. Az elméleti és a kidolgozó munka során gyakran találhatunk utalásokat vagy hivatkozásokat a NATO-légierők haderőnemi doktrínájára, illetve a repülőerők alkalmazásával kapcsolatos nyugati gondolkodásmódra. Sajnálatos módon azonban az idézett vagy átvett gondolatok nagy részének értelmezése, sőt nem ritkán fordítása is hibás.

Munkám során azokat az alapvető elemeket gyűjtöttem össze, melyek megértése kulcsfontosságú a nyugati típusú szemléletmód alapjainak megértéséhez.

* A tanulmányban oldalain gyakran előfordulnak az „Észak-atlanti Szövetség légierője” és a „NATO-légierő” kifejezések, melyek használatát – bár félreértésre adhatnak okot – a célszerűség (a bonyolult megfogalmazások alkalmazásának elkerülése) tette szükségessé. A NATO-nak ugyanis – mint az a szövetséges fegyveres erők vázolt struktúrájából következik – nincs, úgymond „saját” légierője, csupán a tagországok nemzeti légierőjének kötelékébe tartozó egyes repülőalakulatok összességéről beszélhetünk, melyeket a közösen kidolgozott alkalmazási elvek, valamint az egységes vezetési és irányítási rendszer integrál koalíciós katonai erővé. – A szerző

A haderőnemi doktrína a légierő helyéről és szerepéről

A magyar légierő jelenleg csupán alkalmazási alapelvekkel rendelkezik, melyek általános ajánlásokat tartalmaznak a haderőnem tevékenységével kapcsolatban, de nem határozzák meg a légierőnek az ország védelmét biztosító erők rendszerében betöltött szerepét és a vele szemben támasztott követelményeket. A NATO-tagországokban a légierő feladatait, felhasználásának alapelveit a haderőnemi doktrína tartalmazza.

A NATO-légierők alkalmazási elveinek elemzésénél abból célszerű kiindulni, hogy a nyugati katonai gondolkodás miként határozza meg magát a légierőt. Ismernünk kell azt, hogy a nyugati szakemberek milyen koncepció alapján helyezik el a légierőt a hadviselés céljából létrehozott erők rendszerében, valamint hogy mit értenek a légierő fogalma alatt.

A katonai repülés hajnalán a repülőcsapatok a szárazföldi erők szerves részeként, azokat közvetlenül támogatva tevékenykedtek. Ezen tevékenység pozitív és negatív tapasztalataira építve számos katonai gondolkodó (például a német Ludendorf, az angol Fuller vagy a magyar Werth Henrik tábornok¹) munkája nyomán alakult ki az együttműködő légierő koncepciója. Az elgondolás a gépesített tömeghadsereg támadó doktrínájára épít és lényege az, hogy a repülőcsapatok csak a szárazföldi hadműveletek megindulása előtti időszakban rendelkeznek némi önállósággal, amikor is az ellenség szárazföldi csapatai és – a maximálisan hadműveleti mélységben települő – repülőerői ellen hajtanak végre hadműveleteket. Ezután a légierő elsődleges feladata a gyorsan előrenyomuló saját szárazföldi csapatok közvetlen légi támogatása.

Szintén az első világháború idejéből származik, de igazán a második világháború tapasztalatainak elemzése alapján kristályosodott ki az önálló légierő koncepciója, melynek támogatói voltak – többek között – lord Trenchard marsall, a brit Királyi Légierő (Royal Air Force – RAF) megalapítója, lord Tedder, a RAF marsallja, a Mediterrán Légi Parancsnokság parancsnoka és az amerikai Mitchell tábornok. Az elgondolás alapján, az önálló haderőnemként tevékenykedő légierő elsődleges feladata a légi uralom megszerzése az ellenség légierőjének földön és levegőben történő pusztítása, megsemmisítése által. Ezt követően a légtér uralmának birtokában a repülőerők hadászati szintű légi hadjáratot indíthatnak az ellenség stratégiai súlypontjai ellen, valamint – a saját szárazföldi csapatokkal és haditengerészettel együttműködésben, de nem azok alárendeltségében – pusztíthatják az ellenség felszíni erőit².

A légierő nyugati hadtudományban elfogadott fogalmának értelmezése korántsem könnyű feladat. Ez elsősorban abból adódik, hogy az angol katonai szaknyelv két különböző kifejezést – *air power*, *air force* – is használ, melyek jelentése közötti különbség csak árnyalatnyinak tűnik. Az „*air power*” fogalom lényegében a légi hadviselés képességét meghatározó erők és eszközök összefoglaló megnevezése, például: a „*the air power of the United States*” kifejezés az Egyesült Államok teljes légi hadviselési potenciálját (a haditengerészet, a tengerészgyalogság, a légierő, a nemzeti Gárda légierőinek összességét) jelenti. Az „*air force*” kifejezés ugyanakkor magát a légierő-haderőnemet jelöli (Pl.: U.S. Air Force: az Egyesült Államok Légierője)³.

A megnevezés megértése elképzelhetetlen a mögöttes tartalom pontos ismerete nélkül. A helytálló fogalmi értelmezés érdekében figyelembe kell venni az adott állam vagy szövetségi rendszer fegyveres erőinél elfogadott légierő-koncepciót, mely

meghatározza a haderőnem korszerű hadviselésben betöltött szerepéről alkotott nézeteket. Az Észak-atlanti Szövetségen belül alapvetően az „önálló légierő” koncepciójának – a kor követelményei és a hadtudomány fejlődési tendenciái alapján – továbbfejlesztett változata az elfogadott. Ez alapján a légierő fogalma a következő: *a korszerű légierő a fegyveres erők egyik haderőneme és legfontosabb jellemzője, hogy magában foglal minden olyan katonai szervezetet, eszköz- illetve fegyverrendszert, melyek képessé teszi a politikai-katonai célkitűzésektől függően különböző nagyságú és szintű légi hadműveletek önálló végrehajtására*⁴. Ezen összetett és bonyolultnak tűnő megfogalmazás a légierő önállóságát hangsúlyozza. A haderőnemi mivolt tehát nem a különböző repülőeszközök nagy mennyiségében vagy a katonai szervezetek számában és szintjében mutatkozik, hanem az önálló hadműveletek eredményes végrehajtásában, az ehhez szükséges támogató, valamint harcbiztosító repülő szervezetek és eszközök meglétében nyilvánul meg. Szembetűnő a különbség, amely a légierő fogalmának NATO-elvek szerinti értelmezése és a nálunk általánosan elterjedt „légierő-szemlélet” között jelentkezik. Ennek az eltérésnek az alapvető okát nem a nyugati gondolkodásmód „repülőcentrikusság”-ában, hanem a hazai viszonyok egyediségében kell keresni. A magyar légierő ugyanis szervezeti struktúrájának felépítését, vezetési-irányítási rendszerének kialakítását, technikai eszközei, illetve fegyverrendszerei alkalmazási lehetőségeit, valamint a személyi állomány kiképzettségét és az uralkodó szakmai kultúrát tekintve erősen magán viseli az egykori honi légvédelmi csapatok jellegzetességeit. Az Észak-atlanti Szövetségen belül azonban – az egyes tagországok fegyveres erőinek felépítése közötti kisebb-nagyobb különbségek ellenére – általánosan elfogadott az az elv, mely szerint a légierő alapvetően, a különböző elérendő célkitűzések alapján definiált légi hadműveletek önálló végrehajtására létrehozott, haderőnemi szintű szervezet. Ezen túlmenően az olyan problémák, mint hogy a légvédelmi rakétacsapatok vagy a harcihelikopter-erők a szárazföldi haderőnem vagy a légierő alárendeltségébe kerüljenek-e, csupán másodlagos fontossággal bírnak.

A légierő alkalmazásának elvei és formái

a) *A hadviselés alapelvei* olyan általános törvényszerűségek, melyek minden fegyveres küzdelemre vonatkoznak és a katonai doktrínák kiindulóalapját képezik. Bármely katonai akció sikerének alapvető feltétele, hogy a feladatok végrehajtása, valamint a különböző haditevékenységek során a hadviselés alapelvei érvényesüljenek. A nyugati hadtudomány nem határoz meg minden haderőnem számára szigorúan követendő alkalmazási elveket, hanem azt vizsgálja, hogy a hadviselés alapelvei hogyan érvényesülnek az adott haderőnem sajátosságainak és képességeinek tükrében. A hadviselés alapelvei nem dogmák vagy merev előírások, hanem pusztán iránymutatók, melyek – bár lényegükben azonosak – megfogalmazásukat tekintve, tagállamonként különbözőek lehetnek. Az alábbiakban azokat az elveket soroltam fel, melyeket az 1991-es kiadású ATP-33(A) és az AJP-1 jelzésű dokumentumok tartalmaznak (az újabb NATO-kiadványokban a hadviselés alapelvei között valószínűleg ezektől eltérő elemeket is találunk)⁵:

- az elérendő cél kiválasztása és követése,
- a harci szellem fenntartása,

- a kezdeményező magatartás,
- az erők összpontosítása,
- az erőfeszítésekkel és az erőforrásokkal való gazdálkodás,
- a biztonság,
- a váratlanság,
- a rugalmasság,
- az együttműködés,
- az adminisztráció.

A légierő alkalmazása során – annak dinamizmusából eredően – különösen fontos a kezdeményezés megragadása, hiszen az első csapás, a határozott, gyors harcba lépés az egész konfliktus kimenetelét eldöntheti. A légierő szempontjából kulcsfontosságú az erőforrásokkal történő gazdálkodás, mivel a repülőeszközök, illetve a különböző fegyverrendszerek beszerzésének költségei igen magasak, a harcba vethető személyi állomány kiképzése pedig hosszú időt igényel. Hasonlóan nagy jelentőségű a biztonságos működés alapelve, mivel a – más haderőnemek bázisaihoz viszonyítva – nagy kiterjedésű repülőterek folyamatos működtetése és a hagyományos rádiókommunikáció, valamint az elektronikus adattovábbítás és a különböző rádióelektronikai berendezések szabad felhasználása elengedhetetlen ahhoz, hogy a légierő képes legyen eredményes műveleteket végrehajtani.

Napjaink váratlanul és gyorsan eszkalálódó helyi konfliktusokkal fenyegető világában a *rugalmasság a fegyveres erőkkel szemben támasztott legalapvetőbb követelmény*. Ennek szellemében történik az Észak-atlanti Szerződés belső átalakítása, melynek célja rugalmas, alkalmazkodóképes szövetségi katonai struktúra kialakítása. A légierő alapvető fegyverrendszereit jelentő repülőeszközök alkalmazási lehetőségei, valamint a hatékony vezetési és irányítási rendszer biztosítja a dinamikus változó harci helyzethez alkalmazkodás alapját, és egyben lehetővé teszi a gyors reagálást.

A korszerű légierő széles körű alkalmazhatósága csak abban az esetben aknázható ki teljes mértékben, ha a fegyvernemek és haderőnemek közötti eredményes együttműködés feltételei biztosítva vannak. Ez főként a hadművelleti terület feletti légtér felhasználásának folyamatos ellenőrzésében és a saját harcoló szárazföldi csapatok, valamint a haditengerészeti erők légi támogatásakor szükséges koordinációban mutatkozik meg.

b) A magyar katonai gondolkodásban általánossá vált gyakorlattól eltérően a nyugati hadtudomány nem határoz meg a légierő egyes erői és fegyverrendszerei számára precízen megfogalmazott, szigorúan végrehajtandó feladatokat. A különböző NATO-dokumentumokban és a tagországok nemzeti légierő doktrínáiban csupán alkalmazási formákat fogalmaznak meg, melyeket az elérendő célok és nem az alkalmazott erők és eszközök típusa alapján definiálnak. A lehető legnagyobb hatékonyság érdekében ezek az alkalmazási formák a legfőbb célkitűzések figyelembevételével, az adott helyzetnek megfelelő módon, rugalmasan kombinálhatók.

A NATO-légierők alkalmazási formái különböző szinteken kerültek meghatározásra. Ezek pontos lefordítása bonyolult, mivel az angol nyelvben a „feladat” szó több, különböző megfelelője is megtalálható (pl.: task, role, mission). A vonatkozó angol nyelvű dokumentumok közül a brit Királyi Légierő haderőnemi doktrínája tárgyalja a legrészletesebben az alkalmazási formák szintjeit, melyek a következők⁶:

- *légi hadjárat*: csak a brit Királyi Légierőben használatos kifejezés, mely a légierő haderőnemnek, a meghatározott hadászati célok elérése érdekében történő alkalmazását jelöli;
- *légi hadművelet*: a NATO-dokumentumokban a légi hadművelet jelenti a légierő legfelső szintű alkalmazását, a kitűzött hadászati-hadműveleti célok elérése érdekében;
- *légi tevékenység*: a légierő erőforrásainak felhasználása a meghatározott harcászati célok elérése érdekében;
- *repülőfeladat*: a repülőfeladatok a harcászati célok alapján meghatározott egyes, bizonyos célok elérése érdekében kerülnek végrehajtásra;
- *repülőküldetés*: egy vagy több repülőgép több felszállásból történő alkalmazását jelenti egy, csak számukra kijelölt feladat végrehajtása érdekében;
- *repülőgépbetetés*: a repülőbetetés egy repülőgép egyetlen repülését jelenti.

Tanulmányomban a NATO-légierők hadászati-hadműveleti szintű alkalmazásának kérdéseit vizsgálom, következésképpen a különböző légi hadműveleteket tekintem kiindulópontnak. A NATO-kiadványok és egyes tagországok légierődoktrínái – kisebb eltérésekkel hasonló típusú légi hadműveleteket jelölnek meg. A szövetséges összhaderőnemi erők doktrínájának vonatkozó fejezetét alapul véve a NATO-légierők az alábbi légi tevékenységi formákat hajthatják végre⁷:

- az ellenség légierője elleni légi hadműveleteket,
- az ellenség szárazföldi csapatai elleni légi hadműveleteket,
- az ellenség haditengerészeti erői elleni légi hadműveleteket,
- hadászati, harcbiztosító légi hadműveleteket és
- az alkalmazott erők támogatását célzó műveleteket.

A légi hadműveletek típusai

❖ *Az ellenség légierője elleni légi hadműveletek* a légierő azon tevékenységi formáinak csoportját alkotják, melyek végrehajtásával biztosítható, hogy a hadszíntér légtere feletti ellenőrzés a saját erők kezében legyen. A magyar szakfolyóiratokban megjelent tanulmányokban és a különböző fordításokban számtalan esetben előfordul a „légi fölény” és „légi uralom” kifejezések helytelen használata és sokan összekeverik a „légtér feletti ellenőrzés” és a „légtérelőny” fogalmát. A légtér feletti ellenőrzés nem más, mint a légtér saját célokra történő felhasználásának képessége, szintjei pedig az elérendő katonai céloktól függenek. A NATO-légierők doktrínája a légtér feletti ellenőrzés három fő szintjét (fokozatát) ismeri⁸:

Kedvező légi helyzet: kedvező légi helyzetről beszélünk akkor, ha az egyik fél légierőjének erőfeszítései nem elegendőek ahhoz, hogy megakadályozzák a másik fél légi, szárazföldi vagy tengeri erőinek sikeres haditevékenységét. Abban az esetben tehát, ha a fegyveres konfliktus során a légi helyzet a saját erők számára kedvező, akkor az ellenség légierője – bár képes légi hadműveletek kivitelezésére – különböző objektív okokból (pl.: terepviszonyok, időjárási helyzet, a harcbevétési terület bázisrepülőterektől mért nagy távolsága stb.) kifolyólag nem tudja megakadályozni, illetve lehetetlenné tenni erőink – levegőben, földön és vízben folytatott – sikeres tevékenységét.

Légi fölény: légi fölénynek nevezzük az olyan légi helyzetet, amikor az egyik

fél, adott időben és helyen, képes olyan szárazföldi légi és tengeri hadműveleteket lefolytatni, melyek eredményes végrehajtását a másik fél légierője nem képes megakadályozni. Más formában megfogalmazva: a saját légierő térben és időben képes olyan erő-összpontosítást, illetve súlypontképzést végrehajtani, mely lehetővé teszi, hogy a szemben álló fél légierőjével szemben számbeli, technikai vagy helyzeti előnyre tegyen szert. A légi fölény megszerzése feltételezi az ellenséges légi hadviselési képességének – a konfliktus kezdetekor mérhető nagyságához viszonyított – csökkenését, melyet a saját repülőerők csapásai eredményeznek.

Légi uralom A légi uralom a légtér ellenőrzésének az a szintje, amikor az egyik fél légierője nem képes hatékony harctevékenységgel végrehajtására.

Az ellenséges légierő elleni légi hadműveletek körébe tartozó tevékenységi formák lehetnek támadó vagy védelmi jellegűek attól függően, hogy a kitűzött célok elérése a légtér feletti ellenőrzés milyen szintjét teszi szükségessé⁹.

Az *ellenség légierője elleni támadó jellegű tevékenységi formák* az erők és eszközök olyan offenzív alkalmazását jelentik, melyek a szemben álló fél repülőerejének hatékony működését biztosító fegyverzet, infrastruktúra, vezetési-irányítási rendszer és támogató eszközök valamint az ellenséges légvédelmi rendszer megsemmisítésére, illetve lefogására irányulnak¹⁰. Az ATP-42 jelzésű NATO-doktrína az *ellenséges légvédelem lefogása, légtérmeztisztítás, védőkísérés és az ellenség repülőtereinek támadása* feladatokat az ellenséges légierő elleni, támadó jellegű tevékenységi formák közé sorolja.

Összefoglalva:

	<i>Az ellenség légierője</i>	<i>Saját légierő</i>
Kedvező légi helyzet	A felszíni infrastruktúrája és harci ütőereje sértetlen, képes légi hadműveletek végrehajtására	Hadműveleteinek eredményességét nem befolyásolja az ellenséges légierő tevékenysége
Légi fölény	A felszíni infrastruktúrája és harci ütőereje sérült, korlátozottan képes légi hadműveletek végrehajtására	Képes adott helyen és időben erőit úgy összpontosítani, hogy számbeli, technikai vagy helyzeti előnyben legyen az ellenséggel szemben
Légi uralom	A felszíni infrastruktúrája és harci ütőereje megsemmisült, nem képes légi hadműveletek végrehajtására	Bármely helyen és időben képes eredményes légi hadműveleteket folytatni

A *légvédelem* – vagy más néven az *ellenséges légierő elleni védelmi jellegű tevékenység* – a rendelkezésre álló erőforrások olyan módon történő felhasználását foglalja magában, mely biztosítja a saját csapatok és infrastruktúra ellen irányuló ellenséges légitámadások elhárítását, illetve hatékonyságának csökkentését¹¹. A légvédelem nem kizárólag a légierő feladata, hanem magában foglalja a többi haderőnem repülő- és légvédelmi erőinek alkalmazását is. A NATO összhaderőnemi műveleteivel foglalkozó dokumentum kitér rá, hogy a hatékony és egységes légvédelem biztosítása érdekében egy adott hadszíntéren az elvárásoknak megfelelő képességekkel rendelkező légvédelmi szervezetet kell létrehozni¹².

Az elérendő cél, valamint az alkalmazott erők és eszközök jellege szerint a légvédelemnek alapvetően két fajtája különböztethető meg: az aktív és a passzív légvédelem. Az *aktív légvédelem* az ellenség támadó repülőeszközei megsemmisítését, illetve feladatuk végrehajtásának megakadályozását célzó tevékenységek csoportját foglalja magában. Ezen belül a légi célok felderítésére, harcászati repülőgépek és földi telepítésű fegyverrendszerek alkalmazására, illetve azok harcának minden oldalú biztosítására kerül sor. A *passzív légvédelem* azon tevékenységek összessége, amelyek végrehajtásának célja közvetett módon csökkenteni az ellenséges légitámadások eredményességét. Ide sorolhatóak az olyan tevékenységek, mint az erők széttelepítése, álcázás, megerősített fedezékek építése, az ellenség által okozott károk felszámolása, a mobilitás biztosítása, bázisok fenntartása és védelme, valamint az elektromágneses spektrum felhasználásának ellenőrzése¹³.

❖ A korszerű szárazföldi hadviseléssel, valamint a hadsereg és a légierő együttes alkalmazásával kapcsolatos nyugati katonai gondolkodásmód vizsgálatánál az úgynevezett „*Airland Battle*”-konceptióból célszerű kiindulni. Az „*Airland Battle Doctrine*” alapvetően az Egyesült Államok Hadseregének (U.S. Army) haderőnemi doktrínája, melyet a *Field Manual 100-5* jelzésű szabályzatban tettek közzé. A dokumentumban foglalt alapelvek az elmúlt években egyre inkább elfogadottá váltak a NATO európai tagországainak körében is. Sőt, az „*Airland Battle*”-konceptió meghatározó jelentőségű hatást gyakorolt a *szövetséges szárazföldi hadműveletek harcászati doktrínájának* kialakítására is. Következésképpen számunkra is elengedhetetlen az említett konceptió főbb elemeinek ismerete.

Az „*Airland Battle*”-konceptión belül fontos szerepet játszik a légierő alkalmazása. A repülő-haderőnem légi hadműveleteinek végrehajtásával közvetett és közvetlen módon segítheti elő a szárazföldi harc eredményességét. Közvetett hatást gyakorolhat a légierő azon feladatok végrehajtásával, melyek célja a saját fegyveres erők harcképességének, valamint akció- és mozgásszabadságának fenntartásához szükséges feltételek megteremtése. Ezek közül első helyen szerepel a *hadszíntér feletti légtér uralmának* megszerzése, melynek fontosságáról és megteremtésének lehetséges módjáról korábban már szóltam. A légierő a haderő egészének tevékenységét segíti az úgynevezett harcbiztosító légi hadműveletek végrehajtásával, melyek közül a szárazföldi harc szempontjából a *felderítés és harcmező-megfigyelés, a légi szállítás és a különleges légi hadműveletek* a legjelentősebbek. A légierő közvetett hatást fejthet ki a szárazföldi erők harcának sikerére, az ellenség csapatösszevonásaira, csoportosításaira és utánpótlási útvonalaira mért légi csapásokkal is. A NATO-doktrínák a légierő ezen tevékenységi formáját *légi elszigetelésnek* nevezik. A nyugati katonai gondolkodásban elfogadott elvek szerint a repülőerők a szárazföldi műveletek eredményességét közvetlenül befolyásolhatják a saját csapatokkal harcba lépni készülő *ellenséges felszíni erők pusztításával* és a saját csapatok harcának *légi tűztámogatásával*. Az FM 100-5 szabályzat¹⁴ és a légierő alkalmazási elveit magába foglaló NATO-dokumentumok az ilyen jellegű tevékenységet az *offenzív légi támogatás* fogalommal jelölik.

Az offenzív légi támogatás két részből, a légi harctéri elszigetelésből és a közvetlen légi támogatásból áll. A *légi harctéri elszigetelés* során a repülőerők csapást mérnek azon ellenséges szárazföldi erőkre, melyek még nem léptek közvetlen harc-

érintkezésbe a saját csapatokkal, de már megkezdték harcrendjük felvételét. A légi harctéri elszigetelés végrehajtásának célja az ellenség előkészületeinek akadályozása, harctéri mozgásszabadságának korlátozása és ezáltal az arcvonalon elhelyezkedő saját szárazföldi erők számára kedvező harcászati helyzet létrehozása. *Közvetlen légi támogatásnak* a harcászati mélységben elhelyezkedő azon ellenséges szárazföldi erők elleni légi tevékenységet nevezzük, amelyek harcban állnak a saját csapatokkal. A repülőerők ezen alkalmazási formája az összpontosított légi tűzerő döntő helyen és időben történő felhasználásával közvetlen hatást gyakorol a szárazföldi harc eredményességére.

❖ A különböző NATO-doktrínákban foglaltak szerint a szövetséges *légierőknek aktív szerepet kell vállalniuk a part menti vizek, tengerrészek és hajózási útvonalak ellenőrzéséért vívott, az ellenség haditengerészeti erői ellen irányuló harcban*¹⁵. A légierő-haderőnem ilyen célú alkalmazásának különösen abban az esetben van nagy jelentősége, ha a rendelkezésre álló haditengerészeti csoportosítás nem rendelkezik számottevő, elsősorban a repülőgép-hordozó hajók fedélzetéről bevezethető repülőeszközökre épülő, tengerészeti repülőerővel. A szárazföldi légierő ellenséges haditengerészeti erők elleni légi hadműveletei elsősorban a *tengeralattjárók elleni hadviselést* és a *tengeri hadműveletek légi támogatását* foglalják magukban és kivitelezésükre – a hadszíntéren folytatott légi hadműveletek összességének integrált részeként –, az elérendő stratégiai célok figyelembevételével kerül sor.

❖ Egy ország hadviselési képességét politikai-katonai vezetésének, gazdasági termelőkapacitásának és infrastruktúrájának működőképessége, valamint lakosságának morális helyzete és a fegyveres erők hadrafoghatósága határozza meg. A NATO-szabályzatokban ezeket a tényezőket együttesen *stratégiai súlypontokként* jelölik. A *vezetés (Leadership)* fogalma alatt az említett doktrínák az ellenség helyzetének politikai-katonai felső vezetését értik, azt a szintet, ahol a háború megvívásának módját meghatározó döntések születnek. A *termelőkapacitás (Production)* kifejezés pedig a hadiipart, illetve a fegyveres erők alkalmazásához szükséges anyagok és eszközök előállítását végző potenciált jelöli. A *lakosság* kifejezés nem a civil polgárok fizikai valóságát jelöli, hanem mint morális tényezőt határozza meg. A hadászati légi hadműveletek végrehajtásának egyik célja tehát nem a lakosság pusztítása, hanem a polgárok a háború folytatásába vetett hitének, moráljának megtörése. Az *infrastruktúra* fogalom az ország működőképességéhez nélkülözhetetlen közlekedési, energia- és kommunikációs hálózatot jelenti.

A *hadászati légi hadműveletek* végrehajtása során a légierő csapásmérő potenciáljának alkalmazására kerül sor a szemben álló fél stratégiai súlypontjai ellen abból a célból, hogy az ellenség elveszítse a további hadviseléshez szükséges képességét. A NATO-légierő doktrínája szerint a „hadászati” jelző nem a haditevékenység területi mélységére utal, vagy az alkalmazott fegyverrendszerek típusát jelöli, hanem a célpontok jellegét, jelentőségét mutatja¹⁶.

❖ A *harcbiztosító légi hadműveletek* közé sorolható valamennyi olyan nem harci (fegyveres) légi tevékenység, melynek célja a rendelkezésre álló fegyverrendszerek alkalmazásának támogatása, valamint a szárazföldi, tengeri és légi hadműveletek végrehajtásának biztosítása, a harci hatékonyság növelése¹⁷. NATO-elvek szerint a

légi harcbiztosítás alapvető fontosságú, mivel ez biztosítja a légierő önálló haderő-nemkénti alkalmazásának lehetőségét, és elősegíti az összhaderőnemi hadviselés egészének sikere szempontjából fontos, kedvező feltételek megteremtését, sőt ez az alkalmazási forma a válságok, korlátozott fegyveres konfliktusok kezelése során is meghatározó jelentőséggel bír. Az Észak-atlanti Szövetség tagországainak fegyveres erőiben a harcbiztosító légi hadműveleteken belül a *légi szállítás, légi utántöltés, légi fel-derítés és kutatás, elektronikai harc* tevékenységi formákat különböztetik meg¹⁸.

A magyar katonai gondolkodáson belül, a légierőről alkotott „vadászrepülő-centrikus” nézetek rendszeréből gyakorlatilag teljesen hiányzik a harcbiztosítás jelentőségének, módjának és eszközeinek ismerete. Ennek fényes bizonyítéka, hogy míg a különböző fórumokon és a szakajtóban a magyar légierő modernizációjával kapcsolatban a harcászati repülőgépek beszerzésének kérdése áll a középpontban, addig sehol sem esik szó a már meglévő és az esetleg beszerzendő fegyverrendszerek eredményes harci alkalmazását alapjaiban befolyásoló harcbiztosító és támogató szervezetek létrehozásának, valamint megfelelő technikai eszközökkel történő ellátásának igényéről. Ugyanakkor a harcbiztosító erők a NATO-tagországok légi-erőinek szerves részét és jelentős hányadát alkotják.

❖ A légierő alkalmazása szempontjából alapvető fontosságú egy, a logisztikai biztosításához, a technikai eszközök üzemen tartásához és a repülőfeladatok végrehajtásának megfelelő előkészítéséhez nélkülözhetetlen eszközöket, valamint szervezeteket magában foglaló földi infrastruktúra kialakítása és folyamatos működtetése. *A harci és a harcbiztosító erők alkalmazásához szükséges háttértámogatással kapcsolatos tevékenységek* csoportjával részletesen csak a tagországok nemzeti légierőinek doktrínái foglalkoznak, a szövetségi szabályzatokban és dokumentumokban erre vonatkozóan csak utalások találhatók. Ennek oka az, hogy szövetség tagországainak NATO-alárendeltségbe kijelölt erői felett az illetékes NATO-parancsnok csak az úgynevezett hadműveleti vezetés és irányítás jogával rendelkezik, melynek értelmében a csapatok támogatása (logisztika, a személyi állomány váltása, élelmezés és más adminisztratív tényezők biztosítása) a kiküldő ország nemzeti felelőssége¹⁹.

A légierő vezetése és irányítása

A fegyveres erők összehangolt, eredményes alkalmazásának alapvető feltétele a jól szervezett vezetés és irányítás. A katonai vezetéselmélettel foglalkozó nyugati szakirodalom mélyrehatóan tárgyalja a koalíciós hadviseléssel kapcsolatos problémákat, mivel a védelmi szövetség keretein belül, időszakosan felállított, többnemzetiségű erők eredményes alkalmazásának kulcsfontosságú feltétele a működési nehézségektől mentes vezetés és irányítás. Az Észak-atlanti Szövetségben éppen ezért rendkívül nagy súlyt helyeznek a tagországok által közösen elfogadott elveken alapuló, egységes vezetési és irányítási struktúra kialakítására, melyen belül egyértelműen meghatározott felelősségi viszonyok, átlátható szolgálati út és megfelelő technikai eszközrendszer biztosítja a hatékony működést.

1997. december 20-án, a NATO-tagországok védelmi minisztereinek találkozó-ján nyilvánosságra hozták a szövetség új katonai vezetési struktúráját, melyet vég-

legesen a Katonai Tanács esedékes, következő ülésén fogadnak majd el. A megváltozott rendszerben a szövetséges összhaderőnemi erők vezetésének felelőssége három szinten, négy különböző típusú parancsnoki forma között oszlik meg²⁰:

Vezetési szint	Parancsnokság formája	Felelősség
Legfelső katonai vezetési szint a NATO Katonai Tanácsának alárendelve	Stratégiai Parancsnokság	Egy adott hadszíntéren állomásozó, valamennyi szövetséges erő vezetése
Felső szintű	Regionális Parancsnokság	A hadszíntéren belül kijelölt régiókban állomásozó erők vezetése
Középszintű	Componens Parancsnokság	Haderőnemi (légierő és haditengerészet) komponensek vezetése
Alsó szintű	Összhaderőnemi Szubregionális Parancsnokság	Szárazföldi erők és a mellékük rendelt támogató erők vezetése

A fent felsoroltak közül a tagországok által egy hadszíntéren, illetve régión belül szövetségi alárendeltségbe delegált repülőalakulatok alkalmazása szempontjából a hadműveleti vezetés és irányítás jogkörével rendelkező komponensparancsnokság parancsnoki forma a meghatározó fontosságú. A *szövetséges összhaderőnemi hadjáraton* belül a légi hadműveletek tervezéséért, végrehajtásának ellenőrzéséért, a rendelkezésre álló repülő-erőforrások célszerű felhasználásáért, valamint a többi haderőnemmel történő együttműködés megszervezéséért ugyanis a *szövetséges összhaderőnemi erők légierő-komponens parancsnoka* (*Allied Joint Forces Air Component Commander – AJFACC*) felel, akit a COMAJF nevez ki. Az AJFACC és törzse a COMAJF által kialakított, az adott hadszíntéren lefolytatandó hadjáratra vonatkozó tervekben megfogalmazott célok alapján kidolgozza a szövetséges légi hadműveletek tervét, valamint elvégzi az erők és eszközök feladatok szerinti elosztását. Ezen kívül az AJFACC folyamatosan koordinál a többi haderőnemi komponensparancsnokkal és ellenőrzi a légi hadműveletek végrehajtását. Az adott hadszíntéren vagy régióban az AJFACC látja el a *légvédelmi parancsnok* (*Air Defence Commander ADC*) feladatkörét is²².

A repülőerők feladatszabásának és alkalmazásuk tervezésének körforgása olyan eljárás, melynek követése a parancsnokok és törzseik számára biztosítja a rendelkezésre álló repülő-erőforrások felhasználásával kapcsolatos tervező, szervező és koordináló munka lefolytatását célszerű módon, vagyis a rendelkezésre álló fegyverrendszerek elosztása, illetve hozzárendelése a megsemmisítendő célpontokhoz, a lehető legnagyobb hatékonyság elérése érdekében. A több lépésből álló körforgás lehetővé teszi a légierő komponens-parancsnoka számára, hogy kövesse a COMAJF által meghatározott direktívákat, és hogy a változó harcászati-hadműveleti helyzetnek megfelelően teljesíthesse más komponensparancsnokok támogatást, illetve együttműködést igénylő kéréseit. A repülőerők feladatszabásának és alkalmazásuk tervezésének körforgása hat fázisból — az erőfeszítések irányultságának megállapítása, a célpontok meghatározása, a fegyverzet elosztása, a repülő-feladatszabó parancs összeállítás, végrehajtás, hadműveleti elemzés — áll²³.

A légierő tevékenységének vezetése és irányítása – a haderőnemi sajátosságokból eredően speciális, a többi haderőnemétől eltérő működési jellemzőkkel és strukturális felépítéssel rendelkező rendszer kialakítását igényli. Ezért az Észak-atlanti Szövetség, az Atlanti Tanács 1992. márciusi döntésének megfelelően, európai tagországai területén megkezdte a NATO Légi Vezetési és Irányítási Rendszerének (Air Command and Control System – ACCS) kiépítését, mely az alábbi feladatokat hivatott ellátni²⁴:

- az alárendelt erők felhasználásának felügyeletét,
- a rendelkezésre álló légtér felhasználásának irányítását,
- a légtérellenőrzését,
- a repülőbevetések és
- a légiforgalom irányítását.

Az ACCS nem teljesen új rendszer, hanem az 1970-es évek közepén létrehozott szövetségi légi vezetési és irányítási struktúrára épülve kerül kialakításra. A NATO Légi Vezetési és Irányítási Rendszerének legfontosabb tulajdonságai az alkotóelemek interoperabilitása és kompatibilitása, valamint a magas fokú integráltság és automatizáltság. A NATO ACCS szervesen illeszkedik a szövetség katonai vezetési struktúrájába, és rugalmasságánál, könnyű telepíthetőségénél fogva lehetővé teszi a NATO-légierők hadművelleti területen kívüli hatékony alkalmazását is.

A NATO Vezetési és Irányítási Rendszere olyan szervezetekből, vezetési pontokból (harcálláspontokból), valamint felderítő- és információtovábbító alrendszer-ekből áll, melyek biztosítják az összhaderőnemi hadjárat céljai szerint tervezett védelmi és támadó jellegű légi hadműveletek eredményes végrehajtását, valamint a folyamatos együttműködést más haderőnemek erőivel. Az ACCS-rendszer számos eleme e tanulmány elkészítésének idején még nem állt a teljes működőképesség szintjén. Az ACCS elemeit új számítógépszoftverek és automatizált informatikai be-rendezések felhasználásával a régi szektor hadművelleti központok (Sector Operation Center SOC), valamint jelentő és irányító pontok (Command and Reporting Center CRC) hálózatának bázisán alakítják ki.

* * *

Összegzésként nyugodtan megállapíthatjuk: a légierő-haderőnem alkalmazásával és felkészítésével kapcsolatos, a NATO-tagországaiban általánosan elfogadott elképzelések jóval összetettebbek a hazánkban meghonosodott elveknél. Az is egyértelmű, hogy a nyugati légierő-doktrína alapjainak megértése gyökeresen más szemléletet igényel, mint a keleti (szovjet-orosz eredetű) gondolkodásmód. Meggyőződésem, hogy a számunkra új elemekkel is rendelkező elvek gyors és alapos megismerése az eredeti angol nyelvű dokumentumok mélyreható tanulmányozásával érhető el. Ehhez azonban olyan szintű nyelvtudásra van szükség, mely a NATO katonai szervezetébe tartozó országok fegyveres erőiben általánosan jellemző és melynek megszerzéséhez a magyar légierő hivatásos katonáinak még hosszú évekre van szükségük. Következésképpen mintegy első lépésként magyar nyelvre fordítva kell megismernünk azokat az elméleti alapokat, melyek nélkül megvalósíthatatlan a hatékony együttműködés szövetségeseinkkel.

JEGYZETEK

1. Az említett katonai gondolkodók munkái megtalálhatóak az alábbi kiadványokban:
Giulio Douhet: *Luftherrschaft Drei Masken*, Verlag, Berlin 1935.;
Fuller, J F C: *La Guerre Mecanique et ses applications* Edition Berger-Levrault, Paris 1948.;
Ludendorff, E: *Der totale krieg*, München 1935.;
A hadvezetés elmélete összeállította és a bevezetőt írta Werth Henrik, Ábrahám és Slgó Kiadó, Bp. 1930.;
Tuhacsevszkij válogatott művei, Zrínyi, Bp. 1975.;
Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1914–1940) ZMKA, BP. 1969.;
Az általam említett gondolatokat Dr. Szabó Miklós összefoglalja *A Magyar Királyi Honvéd Légierő létrehozásával és továbbfejlesztésével kapcsolatos elméleti tevékenység* című munkájában (in: *A magyar repülőharcászat múltja, jelene és jövője*, Bp. 1995)
2. The Short History of the Royal Air Force Ministry of Defence of the UK, 1994. p. 15–23.
3. OXFORD Advanced Learner's Dictionary , Oxford University Press, 1997
4. AP 3000 – Royal Air Force Doctrine p. 13. s AP-6 NATO Glossary of Terms p. 5.
5. AJP-1 – NATO Joint Operations Doctrine p 3-1 — 3-2., ATP-33(B) – NATO Tactical Air Doctrine p. 2-2 2-4. és AP 3000 – Royal Air Force Doctrine p. 9.
6. AP 3000 – Royal Air Force Doctrine pp. 27–29.
7. ATP-42 – Counter-Air Operations p. II-2. és AAP-6 – NATO Glossary of Terms p. 2-0-1.
8. ATP-42 – Counter-Air Operations p. I-1.
9. ATP-42 – Counter-Air Operations p. V-1.
10. ATP-42 – Counter-Air Operations p. VIII-1.
11. AJP-1 – NATO Joint Operations Doctrine p. 8–10.
12. ATP-42 – Counter-Air Operations p X-1. és ATP-33 (B) – NATO Tactical Air Doctrine pp. 4-5 — 4-6.
13. U.S. Army Field Manual 100-5 Buletpoint for Airland Battle, Washington 1991; pp. 48.
14. ATP-33 (B) – NATO Tactical Air Doctrine p. 5-14. és AJP-1 (A) Allied Joint operations Doctrine p 8-3.
15. AJP-1 (A) Allied Joint operations Doctrine p. 8-3. és AP 3000 – Royal Air Force Doctrine p. 69.
16. ATP-33 (B) – NATO Tactical Air Doctrine p. 9-1.
17. AJP-1 (A) Allied Joint operations Doctrine pp. 8-3 — 8-4. és ATP-33 (B) – NATO Tactical Air Doctrine pp. 9-1 9-2.
18. AJP-1 (A) Allied Joint operations Doctrine p. 2-1.
19. NATO'S New Military Command Structure by General Klaus Naumann in NATO Review spring 1998 pp. 10-14.
20. AJP-1 – NATO Joint Operations Doctrine p. 8-10.
21. AJP-1 – NATO Joint Operations Doctrine p. 8-9.
22. Szabó Pál: Megújul a NATO légi vezetési és ellenőrzési rendszere; in: *Új Honvédségi Szemle* 1997/12. pp. 17-28. és SHAPE Technical Center: *NATO Air Command Architecture*

Gál Anna

A hivatásos katona társadalmi szerepéről

A szerző cikkében a hadsereg és legfőbb alanya, a katonatiszt társadalmi szerepét és átalakulásának állomásait tekinteni át, miközben bemutatja az ezzel kapcsolatos viták fő csomópontjait, illetve a Magyar Honvédség rendszerváltás utáni útkereséséhez, reformjához kapcsolódó, a témával összefüggő egyes nézeteket is.

Az egyik legrégebb mesterség a katonáé, fejlődése a társadalmak átalakulásához és a technika fejlődéséhez kapcsolódik. A technika, a munkamegosztás fejlődése, a polgári társadalom és a nemzetállamok létrejötte tette szükségessé az állandó hadsereg vezetésére, irányítására alkalmas hivatásos tisztikar kialakulását és hívta azt életre a 19. században.

A katonatiszt a társadalomban betöltött szerepe és sajátos jellemzői alapján különbözik minden más foglalkozástól és hivatástól. Napjaink modern társadalmában a hadsereg helye és szerepe is megváltozott, ami maga után vonta a hadsereg, valamint a katonatiszt iránt támasztott társadalmi elvárások, követelmények átalakulását is.

A jogi szabályozást tekintve a modern társadalmak gyakorlatában a hadsereg és a társadalom viszonyának kétféle felfogása alakult ki. Az egyik, az USA-ban elfogadott, amely szerinti megközelítés tudatosan elkülönített, sajátos helyet jelöl ki a hadseregnek a társadalomban, „Mi mások vagyunk, sajátos rendszerben működünk, sajátos magasztos értékeket hordozunk azért, hogy megvédhessünk titeket.”¹ Az európai gondolkodást tükröző megítélés abból indul ki, hogy a hadseregnek integrálódnia kell a társadalomba. „Mi (katonák) ugyanolyanok vagyunk, mint ti (civiliek), legfeljebb egy nagyon kicsit különbözünk, ezért fogadjatok el minket.”² A Magyar Honvédségnek a társadalommal való kapcsolatát kifejező jogi szabályozását az európai megközelítés jellemzi, a katonára, a tisztre, mint egyenruhás állampolgárra tekint. Ennek alapján a katonák alapvető jogait csak a lehető legkisebb mértékben, a szolgálat sajátosságai miatt feltétlenül szükséges mértékben lehet korlátozni, amelyet a törvényi szabályozás igyekszik többlétszolgáltatásokkal ellentételezni.

A katonai professzió tartalmi jellemzőit vizsgálva dr. Szabó János két, egymástól eltérő szemléletet mutat be. Az egyik szerint, Huntingtonra alapozva, a katonára, mint az állami politika eszközére tekintenek és elsősorban szakmai-technikai képzettségét emelik ki, a másik, Janowitz álláspontját fogadva el, inkább a katonának az emberi kapcsolatok megértésén alapuló menedzseri funkcióit állítja a középpontba.

A katonai hivatás tartalma

Vizsgáljuk meg először a katonai hivatást 1957-ben publikált művében legátfogóbban elemző amerikai szerző, S. Huntington nézeteit! Általánosan elfogadott megállapítása szerint a tiszti hivatás jellegét három alapvető mozzanatban szokás megragadni: a speciális illetékességben, az univerzális felelősségben és a testületi jellegű működésben³.

A katona a nemzet egyik alapfunkciójában, a biztonság és a védelem biztosításában rendelkezik speciális illetékességgel. Huntington szerint a speciális illetékesség olyan normák összessége, amely elkülöníti a megfelelő szakértelem, ismeret és jártasság képviselőit egyfelől a kívülálló laikusoktól, másfelől az adott illetékesség szintje szerint egymástól is.

A rendkívül sokféle, sokszor a polgári életben is megtalálható szaktudással rendelkező speciális illetékesség, ami megkülönbözteti a tisztet csaknem minden civiltől, illetve a védelmi szektor más szereplőitől, H. D. Lasswelltől eredő szóhasználat: „az erőszak kezelése”. Ez magában foglalja az erőszak alkalmazására alkalmas haderő megszervezését, felszerelését, kiképzését, működésének megtervezését, vezetését és irányítását – háborúban és békeidőszakban egyaránt. Ilyen speciális feladatot a hadseregben csak a tisztek látnak el, a kiegészítő hivatást ellátó tiszt-helyettesek, az erőszakot konkrétan végrehajtó sorkatonák, sőt a tisztikarba formálisan beletartozó szakemberek, például a jogászok nem képesek erre. A tiszt szakértelme más, mint a mesterség, széles körű általános műveltségre támaszkodó, átfogó szakmai képzésben megszerezhető, rendkívül bonyolult szaktudást jelent. A tisztek illetékessége az irányításukra bízott szervezetek nagysága és a megoldandó feladatok összetettsége szerint különbözik, ezt jelöli a képességekre, a megszerzett tapasztalatokra, az elsajátított készségekre épülő rendfokozatok rangsora.

Huntington arra is rámutat, hogy miközben a műszaki-technikai fejlődés nagyobb szakmai tudást, műveltséget követel a katonatiszttől, *a növekvő specializáció sok problémát is okoz a tiszti hivatás területén*. A polgári foglalkozásokban is megfigyelhető szakosodás a katonatiszt esetében ellentmondásba kerülhet előmeneteli igényével, mivel a katonai felső vezetés tagjainak a bürokratikus követelmények miatt általánosabb képzettséggel kell rendelkezniük. A szakosodást választó tiszteknek tehát a nyugdíjazásuk után is felhasználható szaktudás érdekében le kell mondaniuk a magasabb parancsnoki kinevezés lehetőségéről, az utóbbi beosztásra készülőknek pedig a polgári életben is hasznosítható szaktudást kell feláldozniuk.

A tiszt felelőssége abból a kötelezettségből ered, hogy monopolizált szaktudását – valahányszor azt megkövetelik tőle – a társadalom rendelkezésre bocsátja, azaz az erőszak csak társadalmilag elfogadott célok érdekében, de akkor a maximális hatékonysággal kerüljön alkalmazásra. A tisztnek a felelőssége megbízója, a társadalom biztonságáért univerzális és oszthatatlan. Szaktudásának kifejtésében nem gazdasági motivációk, hanem törvények, szabályzatok, szokások, hagyományok segítik és korlátozzák. A tiszt felelőssége azon alapul, hogy a társadalom saját biztonságának védelmére ruházza fel speciális hatalommal: „... a fegyveres erőszak legjelentősebb szférájának monopóliumával”.⁴ A hadsereg tehát mindig a védelemre való készség legmagasabb szintjén áll, de nem folytathat az általa szolgálni

kívánt társadalom, állam értékeivel ellentétes tevékenységet. Ezt biztosítja a fegyveres erők működése feletti civil kontroll. Ugyanezt fejezik ki egy brit katonatiszt szavai: „A fegyveres erők szerepe az erő megrendelt alkalmazása egy társadalmi probléma megoldására”.⁵ A felelősség azt az elkötelezettséget jelenti, hogy az erőszak irányítása élethivatássá válik.

A modern társadalmakban a magasan képzett és ezzel egyidejűleg elkötelezett tisztek iránti igény ellentmondáshoz is vezethet. Megfigyelhető az a tendencia, hogy „minél intelligensebb, jobban és intenzívebben képzett egy tiszt, annál kevésbé valószínű, hogy magas szinten elkötelezi magát a hivatásos katonatiszti pályának.”⁶

A testületi jelleg formálja a tisztikart autonóm társadalmi egységgé. A szervezet határozza meg és alkalmazza a szakértelem normáit, illetve szerez érvényt a felelősségi normáknak, egyben védi tagjait a kívülállókkal szemben. A testületi jelleg legfontosabb kifejezői közé tartozik a testületbe való bejutás feltételekhez kötése; az előmenetel szabályozottsága; a kötelező etikai kódex betartása; a hatáskörök szintjeit, valamint a kötelmeket jelző rendfokozatok és beosztások hierarchiája; az összetartozást szimbolizáló egyenruha és a fegyvernemi jelzések.

Az 50-es és 60-as években került előtérbe, főként az USA-ban és Németországban, a menedzser típusú tiszt képe. Kialakulását egyrészt a hatékonyság követelményét szem előtt tartó gazdasági hatások indokolták. Az igazgatási menedzser iránti igényt a mind nagyobb számban polgári felsőfokú végzettséget szerző tisztek és az új, magas fokú technikai tudást igénylő fegyverrendszerek kiszolgálását végző növekvő számú polgári állomány racionalista szemlélete közvetítette. A menedzser típusú katonai vezető elfogadását az olyan világháborús tapasztalatok is erősítették, amelyek szerint a csapatok eredményességében meghatározó jelentősége volt a parancsnok vezetői tevékenységének, a beosztottakkal kialakított interperszonális kapcsolatoknak.

Janowitz a hadsereget szociális rendszernek tekinti, egy, a körülmények változására dinamikusan reagáló modellként fogja fel a tisztí hivatást. Hosszabb távon ez azt jelenti, hogy a katonai hivatásnak közelednie kell a polgári struktúrákhoz, normákhoz. Álláspontja szerint a katonai szolgálatot életmódnak tekintő, hagyományos katonai vezetővel szemben a katonai menedzser feladata a nemzet erőforrásainak háborúra mozgósítása. A katonai menedzsert kevésbé kötik a hagyományok, fogékonyabb az innováció iránt, és így elősegíti, hogy a hadsereg lépést tudjon tartani a technikai fejlődéssel.

A 70-es évek megváltozott társadalmi és gazdasági környezete újabb érveket jelentett a hadsereg, a katonatiszt társadalmi szerepének változásához. A technikai fejlődés nemcsak a gazdaságban, hanem a hadseregben is fokozta a munkamegosztást, a specializációt és megalapozta az ún. menedzserszemlélet további térhódítását, maga után vonva a beosztástól és a rendfokozattól függő tekintélyelv erodálását, egyre szélesebb körű felváltását szakértői tevékenységgel, az ösztönzés polgári életben már bevált formáival.

Perjés Géza, aki nem hagy kétséget afelől, hogy ő a reformistákkal szemben a tradicionalisták álláspontját vallja, tanulmányában bemutatja a két tábor között folyó több évtizedes vitát.⁷ Az átalakult társadalmi környezet következő fő vonásait emeli ki, a svájci Haltiner tanulmányát idézve: „... a gazdasági növekedés, az élet-

színvonal emelkedése, a városi életmód térhódítása, a technika és a tudomány fejlődése, az információs technológia térhódítása következtében megváltoztak a társadalmi értékek és normák, a közösen vállalt, a nemzet, az egyház, az iskola, a család és nem utolsósorban a hadsereg által hirdetett értékek visszaszorultak, az individuális értékek váltak meghatározóvá, az engedelmesség, a kötelesség, a rend, a tekintély helyett az önmegvalósítás, esélyegyenlőség, tolerancia vált fontossá az emberek számára. A közvéleményben megjelent a hadsereg demokratizálásának igénye, a kötelező katonai szolgálat értelmének megkérdőjelezése.”⁸ A hadtudomány művelésével foglalkozó katonatisztek közül is voltak, akik az ún. reformisták véleményét támasztották alá.

A hadsereg funkcióinak módosulása

A biztonságpolitikai környezet megváltozása, a kétpólusú világrend megszűnése és ezzel a háború veszélyének minimálisra csökkenése a háború természetének értelmezésében is sokak szerint változást okozott. *Däniker svájci tábornok* például úgy fogalmazott, hogy a politikai vezetés feladata, miszerint a hadsereg alkalmazása „ne egyszerűen a háború úgynevezett logikáját kövesse, hanem mindenekelőtt a béke végső céljának elérését segítse.”⁹ *Baudissin tábornok*, a Bundeswehr megalapítója szerint pedig nincs lényeges különbség a katonai és polgári foglalkozások között, hiszen „A hadsereg funkcióinak többsége nem katonai, hanem igazgatási és gazdasági természetű.”¹⁰ A hadseregek feladatrendszerében is egyre nagyobb súlyt kap a háborúra való felkészülés, a békeműveletek végrehajtásának képessége és készsége.

A tradicionalisták viszont tagadják, hogy az új körülmények között új típusú katonai vezetőre lenne szükség. Hangsúlyozzák, hogy már a kezdetektől volt menedzseri feladata a katonai vezetőnek, hiszen e nélkül nem lehetett volna a nagy létszámú tömeghadseregeket irányítani. *Perjés* idézi *Nye* véleményét, miszerint „De téved a parancsnok, ha szemléletét a civil intézmények menedzser elmélete befolyásolja.”¹¹ Az amerikai hadsereg vietnami kudarcát illetően sok szerző, például *Gabriel*, *Savage*, *Faris* fejtette ki azt a véleményét, hogy azt jelentős részben e szemlélet elterjedése idézte elő. Az utóbbi szerint nagy kárt okozott az amerikai hadseregnek, hogy „az alacsony kockázatra törekvő menedzsmentet részesítette előnyben a kockázatvállaló vezetéssel szemben, hogy aránytalanul nagy súlyt helyezett a pénzbeni ösztönzés és individualizmus bátorítására, figyelmen kívül hagyva a csoportdinamikát és a kohéziót.”¹² *Gabriel* és *Savage* pedig egyenesen azt állították, hogy „... a menedzseri magatartás ártalmas a katonai szervezetre.”¹³ Szerintük a hadseregnek nemzet- és nem szervezetközpontúnak, küldetés- és nem karrierközpontúnak, csoport- és nem egyénközpontúnak, szolgálat- és nem munkaközpontúnak kell továbbra is lennie.

Charles Moskos a menedzserszemléletű tiszt koncepciójánál is tovább megy és a hadsereget, mint társadalmi szervezetet, történeti fejlődésében vizsgálva 1977-ben publikált tanulmányában¹⁴ arra a következtetésre jut, hogy az amerikai hadsereg az intézményi formától egyre inkább a foglalkozási forma felé halad. Felfogásában az intézményi szervezet értékeket, normákat feltételez, az ilyen szervezetben a katona motivációja az önfeláldozás, az elhivatottság, az összetartás, a morál, a hazafiság lehet. Bár nem számíthat a piaci viszonyoknak megfelelő anyagi elismerésre, de mindezt

kompenzálják az intézmény révén elérhető társadalmi előnyök, a tagoknak járó természetbeni juttatások, kiváltságok. A foglalkozási szervezet ezzel szemben piaci kategória, tagjainak motivációja elsősorban az önérték, a foglalkozással járó megelégedettség.

Moskos megítélése szerint a hivatásos hadseregbe való áttérés, a katonák fizetésének a hasonló polgári foglalkozásokhoz való közelítése, a polgári szakemberek tömeges foglalkoztatása a védelmi szektorban, a piaci ösztönzők használata annak biztosítására, hogy elegendő számú önkéntes álljon a hadsereg rendelkezésére, az üzleti világ fogásaival történő motiválás: a foglalkozási modell felé történt elmozdulás megannyi jele.

Gwin Harries-Jenkins megpróbálkozik a katona és a társadalom viszonyát elemző koncepciók szintézisének megalkotásával¹⁵. Álláspontja szerint több ellentmondás van a katonai hivatás általánosan elfogadott értelmezésében, például a többi hivatástól eltérően a hivatásos katona nem autonóm, független személy, a koncepció a valóságtól eltérően relatívan homogén csoportnak fogja fel a rendkívül különböző szaktudású, rendfokozatú, más-más fegyver- és haderőnem állományában tevékenykedő katonákat. Rámutat arra is, hogy az a tendencia, amely szerint a modern hadviselésben az „erőszak menedzselése” a hadsereg feladatainak arányaiban csak egyre kisebb részét alkotja, megkérdőjelezi a tiszti rendfokozatot viselő, de az „erőszak menedzselésében” közvetlenül nem résztvevő szakemberek kirekesztését a hivatásból. *A szerző a katonai szolgálatot nem egyszerűen hivatásnak tekinti, hanem olyan egyedülálló foglalkozási modellnek, amelyben a hivatás és a szervezet teljes egységet alkot.* Értelmezésében az intézményrendszer magában foglalja a tiszteken kívül a tiszthelyetteseket, sorkatonákat, illetve a polgári alkalmazottakat és a rendfokozatokkal szemben a szaktudást, a beosztással szemben a szakmai és szervezeti státuszt helyezi előtérbe. Ez a koncepció a hadsereget hierarchikusan felépülő bürokratikus szervezetnek, tagjait pedig fegyveres bürokratának tekinti.

A már hivatkozott dr. Szabó János is aláhúzza tanulmányában¹⁶, hogy a hadsereg működése minden korban az adott társadalomban uralkodó gazdasági, politikai, társadalmi viszonyoknak felel meg. Mivel a hadsereg feladata egyre inkább a háború elkerülése, a visszatartás, az elrettentés, ezért a tiszttel szembeni elvárások is megváltoznak: pontosabban kell ismernie és értenie a viselkedés- és társadalomtudományokat, illetve tudnia kell alkalmaznia ezen ismereteit vezetői és menedzseri szerepeiben. Tehát *„a tisztnek politikailag képzettnek, az interperszonális viszonyokban szenzitívnek, a kritikai gondolkodásban jártasnak kell lennie, valamint gyakorlati helyzetekben elháríthatatlan elvárás vele szemben, hogy pragmatikus és adaptív legyen...”*¹⁷

Megítélése szerint Magyarországon a hadsereg modernizálási törekvései a rendszerváltás következtében (forráshiány, NATO-orientáció követelményei) egyrészt sürgetőbbek, másrészt sok konfliktussal, vitával terhelt zajlanak. A rendszerváltást követően a honvédséget működtető szabályozórendszer összeomlása, a piaci hatások megjelenése, az anyagi források tartós szűkössége, a honvédséget érintő, követhetetlennek tűnő reformlépések elbizonytalanították a személyi állományt. A hadsereget ért kihívásokat tetézte, hogy a modernizálási feladatokat a keletiről a nyugati típusú haderő-szervezési és -integrálási elvekre való áttérés szükségessége mellett kellett és kell véghajtani. Szabó János a kétfajta szerveződési formát az alábbi vonásokkal írja le:¹⁸

<i>a nyugati típusú hadseregszervezés</i>	<i>a keleti típusú hadseregszervezés</i>
❖ a társadalmi kontroll vállalása	❖ a társadalmi ellenőrzést hatékony-ságként tényezőként kezeli
❖ a szakmai és személyes autonómiákat megőrzi	❖ kizárja a szakmai és személyes autonómiákat
❖ a katonát egyenruhás állampolgárnak tekint	❖ a katonát a jogon kívülre helyezi (fent teljhatalom, lent jogfosztottság)
❖ a társadalmi legitimációra érzékeny	❖ a társadalmi legitimációra nem érzékeny
❖ a foglalkozáselvűség felé fejlődik	❖ az intézményi jelleget szimbólumokkal, ideológiákkal tartja fenn
❖ a társadalmi státusnak megfelelő életmódelemeket társít	❖ a hatalmilag kijelölt státusz és az ennek nem megfelelő életmódelemek eltérését ideológiákkal, szimbólumokkal kompenzálja
❖ a társadalommal való kölcsönös átjárásosság	❖ a társadalommal való kölcsönös átjárásosságot gátolja
❖ a professzionalitás dominál	❖ az ideológiai-politikai megfelelés dominál

Meggyőződése szerint a modern társadalomban a hadsereg tradicionális, normatív értékekre, szimbólumokra épülő *intézményi* jellegű legitimitása fokozatosan átadja a helyét a nyilvánosság által ellenőrizhető, piaci értékekre támaszkodó *foglalkozási* jellegű legitimitásnak.

A ZMNE Szociológia tanszéke által 1990-ben végzett, a hivatásos katonai pálya választásának motívumait kutató felmérés egyértelműen a konkrét személyes és foglalkozási értékek túlsúlyát mutatta, de a tisztek katonai szolgálatról vallott felfogása már nem jelzett ilyen egyértelmű elmozdulást, „*a tisztek szemében a hadsereg nem képes intézményi jellegét dominánssá tenni, de nem képes a foglalkozási jellegzetességeket sem felvonultatni*”¹⁹.

Dr. Szabó az intézményiből a foglalkozási jelleg felé elmozdulás érzékelhető jelei közé sorolja a katonai szervezetek működésében megfigyelhető, a fenti felmérésnek is nagyjából megfelelő, következő változásokat:²⁰

- a katonák társadalmi tekintélyét a szolgálat vállalása, az elhivatottság, a közösségi értékorientációk, a sajátos életstílus vállalása helyett a szervezet tagjainak nyújtható kompenzációk (magas fizetés, technikai képzés, egyéni érvényesülés) kerülnek előtérbe;
- az egyes állománykategóriák nem egymáshoz, hanem a hadseregen kívüli azonos szakmaszerkezetű foglalkozásúakhoz hasonlítják helyzetüket;
- a szolgálati terhek vállalásának kompenzációjában a rendfokozat és a szenioritás elvét egyre inkább átveszi a szakképzettségen, a valós teljesítményen, sőt a munkaerőpiacon jelentkező esetleges szakemberhiányon vagy túlkíná-

laton alapuló értékelés és anyagi elismerés, a csökkentett vagy halasztott, illetve erkölcsi kompenzáció helyett pedig az azonnali és készpénzben kifizetett ösztönzés válik meghatározó eszközzé;

- a katonai igazságszolgáltatás illetékességét sok területen veszi át a polgári igazságszolgáltatás;
- a nők foglalkoztatása kibővül és a korábbiaknál nyitottabb karrierlehetőségekkel számolhatnak;
- a család egyre inkább privát jelleget kap, a katonai közösségen kívül marad;
- a munka- és lakóhely elkülönül, csökkentve a tisztt függőségét a hadseregtől.

A Magyar Honvédség átalakítása során a fent kifejtett környezeti kihívásokra próbálnak adekvát, a katonatársadalom számára biztos, de piaci alapokon nyugvó, egzisztenciát biztosító, a társadalom egésze számára is elfogadható, a honvédség hatékony működését megalapozó válaszokat kimunkálni. Ennek egyik meghatározó eleme lesz a nemzetközi követelményeknek megfelelő, professzionizálódó haderő személyi fel-tételrendszerének biztosítását szolgáló, jelenleg kidolgozás alatt álló humánstratégia.

JEGYZETEK

- 1 Dr. Kelemen László: Az amerikai fegyveres erők érték- és normarendszere; Új Honvédségi Szemle, Budapest, 1996/12. szám, 127. o.
- 2 Uo. 127. o.
- 3 Samuel P. Huntington: A katona és az állam; Zrínyi Kiadó–Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest, 1994.
- 4 Makrai Tibor István: A társadalomtudományok szerepe a tisztképzés rendszerében; Humán Szemle, 1997/1. szám, 87. o.
- 5 Idézi Samuel P. Huntington: Hatalom, szakértelem s a katonai professzió; Daedalus, 1963. ősz (fordítás, kézirat) 1. o.
- 6 Uo. 7. o.
- 7 Perjés Géza: Olyan foglalkozás, mint a többi? in: A katonai felsőoktatás korszerűsítése (Tanulmánygyűjtemény), Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Bp. 1995., 213–251. o.
- 8 Uo. 214. o.
- 9 Uo. 225. o.
- 10 Uo. 224. o.
- 11 Uo. 218. o.
- 12 Uo. 220. o.
- 13 Uo. 220. o.
- 14 Charles C. Moskos: A hivatástól a foglalkozásig. Trendek a katonai szervezetben; Fordítás, kézirat az Armed Forces and Society, 1977/4. novemberi számából.
- 15 Gwin Harries-Jenkins: A katonai professzionizmus koncepciója; Defence Analyses 1990. 6. szám (fordítás, kézirat).
- 16 Dr. Szabó János: Hogyan védekezzünk az elháríthatatlan ellen? (a katonai intézmény iránti elkötelezés s a piaci racionalizmus küzdelme, szervezerválaszok az USA és Magyarország katonai felsőoktatásában) in; A katonai felsőoktatás korszerűsítése (Tanulmánygyűjtemény), Felsőoktatási Koordináció Iroda, Bp., 1995., 165–195. o.
- 17 Dr. Szabó János: A katonai felsőoktatás modern tendenciái a nyugati országokban: a katonai technikák elsajátíttatásától a szakértelmiségi tisztképzésig; 160. o. in: A katonai felsőoktatás korszerűsítése (Tanulmánygyűjtemény), Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1995., 139–163. o.
- 18 Uo. 167. o.
- 19 Uo. 185. o.
- 20 Uo. 168–170. o.

Kassai Károly

A vezetés ellenőrzési funkciójának érvényesüléséről

A vezetés haderőreform részét képező korszerűsítése bonyolult, hosszú folyamat eredménye lesz, amelynek technikai, szervezési oldala mellett jelentős mennyiségű szubjektív problémát is meg kell oldani. Bár a vezetés funkcióinak és folyamatainak sokféle értelmezése esetenként fogalmi zavarokkal küzdve, gyakorlati okokból gyakran még vegyesen tartalmazza a fontosabb területeket, az ellenőrzés fontosságát azonban senki sem vitatja. A szerző cikkében – amely HVK Tudományszervező Osztály III. díjas pályázatának rövidített változata – bemutatja a vezetés ellenőrzési funkciójának lényegét és az érvényesülésének folyamatát befolyásoló tényezőket, azok pozitív és negatív hatásait és az utóbbiak elleni védekezés lehetőségeit.

Az utolsó évtized rengeteg változást hozott társadalmunkba, így a Magyar Honvédség életébe is. Ebben a változó időszakban a külföldi tapasztalatok tanulmányozása mellett a erősödött a hazai jelenségeket kutatók tábora is, mert a korszerű eszközök megjelenése, a speciális működési jellemzők feltárása maga után vonja a vezetés átalakításának igényét is.

Az ellenőrzés az a terület, amely visszajelzést ad a vezetés számára a szervezetek állapotáról, egy új elgondolás helyességéről vagy pontatlanságáról, megoldási javaslatokat gyűjthet a jobbítás érdekében. Mivel ezekre a jellegzetességekre napjainkban jobban szükség van, mint eddig bármikor, érdemes környezeti hatásaival együtt áttekinteni ennek a területnek az érdekességeit, keresni azokat a lehetőségeket, amelyek segíthetik mindennapjainkat, növelhetik a szervezetek hatékonyságát.

A hosszas elméleti fejtegetést mellőzve, az ellenőrzésről annyit érdemes tényyszerűen megjegyezni, hogy ez az a vezetési funkció, amely az irányított folyamatok kívánt halmazban tartását segíti a pillanatnyi állapotok és a kitűzött célok összehasonlításával.

Az ellenőrzés magában foglalja: a folyamatos informálódást a rendszer állapotáról, az értékelést (az elért és a kívánt állapot összevetése, az okok megkeresése), és a beavatkozás szükségességének (és irányának) meghatározását.

Az objektív értékeléshez szükséges: a cél pontosan meg legyen határozva, a végzett (elvégzendő) feladatokat a szereplők ismerjék.

A fentiek alapján e funkció jelezze a vezetésnek a tapasztaltakat az alárendelt szervezet állapotáról annak megfelelően, hogy a tevékenységet megelőző, folyamatkövető vagy utólagos fázisban ellenőrizte.

A jelzések megismertetik a vezetővel a valóságot, és lehetővé teszik számára a beavatkozás előkészítését, majd magát a beavatkozást, ha a tapasztalt állapot eredménytelenségre utal, a környezeti hatások változása a tervezettnél negatívabban befolyásolja a tevékenységet, vagy a résztvevők rosszul végzik feladataikat.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy nemcsak a parancsok, az elrendelt feladatok végrehajtását szükséges ellenőrizni, hanem a különböző szintek működését meghatározó szabályozók működését is [11.].

A Magyar Honvédségben az ellenőrzési tevékenység rendje meghatározott, feladatkörei kialakítottak [6., 10.], de napjaink állandó változásai, gazdasági és egyéb okok ezt a rendszert többoldalúan befolyásolhatják.

Az ellenőrzési funkciót befolyásoló tényezők

Bármilyen tevékenységet, vagy szervezetet veszünk alapul, azok tevékenysége (működési színvonala) a felhasznált erőforrásokon, információkon, vezetésen keresztül ezer szálon kapcsolódik a környezethez, így ezen általános hatások – pontosabban a hatások összessége, eredője – *közvetetten* állandóan jelen vannak az ellenőrzési funkció tervezésétől a megvalósulásáig. Ez az összetett hatásmechanizmus mutatja, hogy egy-két állapotot, jelenséget nem szabad a környezetéből kiszakítva értékelni és általánosítani, mivel így az eredmény esetenként nagyságrendekkel is eltérhet a valóságos állapottól. Ugyanezen hatások *közvetlenül* is megjelennek, mert az ellenőrzési tevékenység is valós anyagi folyamat, céllal, tervezővel és végrehajtó személyekkel és azok anyagi-technikai igényeivel együtt.

a.) A gazdasági körülmények

A romló anyagi és pénzügyi ellátottság arányosan rontja a végzett tevékenység minőségét. Amennyiben az anyagi helyzet romlását nem követi a szabályozórendszer „visszaállítása” az alacsonyabb lehetőségek színvonalára, a betű szerint értelmezett elvárások az esetek nagy részében csak felesleges erőfeszítéseket és próbálkozásokat okoznak. Ezeket a helyzeteket jellemzik az anyag- és emberhiányt ellensúlyozó mozgósító jelszavak, vagy alakulnak ki laktanyánként azok a mintakörletek, amit még meg lehet mutatni az előjáróknak, leplezve az egyébként kevésbé színvonalas helyzetet. Természetesen a sorozatosan elhalasztott karbantartások, olcsóbb anyagokkal történő pótlások, nem szakember által végzett javítások egy idő múlva visszaköszönnek és a látszólagos megtakarítás ellenére jelentős többletkiadást és nagyságrendekkel nagyobb kiesési időt okoznak. A létszámcsökkenés és a nehezező anyagi körülmények gyakran okoznak olyan méltatlan körülményeket, amelyeket egy konzervatív szemléletű, más állapotokhoz beállított ellenőrzési szint már az első pillanatban visszautasítana, most pedig vizsgálnia (sőt, értékelnie!) kell.

A jelenlegi, alapvetően alulfinanszírozott helyzetben nehéz megtalálni azt az arany középutat, amely az igények és a lehetőségek között húzódik, így súlyozottan szükség van a *helyzet pontos ismeretére*, amelyet például az ellenőrzés szolgált, iránytűként mutatva a szükséges *beavatkozási irányt*. Fontos dolog, hogy az ellenőrzési tapasztalatok, a befutott jelentések és javaslatok mennyire tartalmaznak érzékelteket a különböző szintek vezetői, parancsnokai számára a helyzet tarthatatlansá-

gát. A pesszimista vezető persze nem ötletet, hanem költségvetési többletlehetőséget akar (majd ő tudja, mi a fontos!), de ezt igazán nem lehet közvetlenül az ellenőrzéstől elvárni.

b) A szervezeti változások

Az ellenőrzések eredményessége nem lehet független az érintett (ellenőrző és ellenőrzött) szervezetektől, azok helyzetétől:

- a kilencvenes évek létszámleépítései nem kímélték az ellenőrzésre kialakított szervezeteket sem;
- ugyanez a létszámleépítés az előjáró szervezeteknél nem párosult a feladatok csökkenésével, sőt a távozások miatt túlterheltségek keletkeztek, ami a saját munkakörök ellátását is nehezítette, nemhogy az alárendelt szervezetek ellenőrzését segítette volna;
- az előjáró törzsekben az új szervezeti működés kialakításakor még nem minden esetben alakultak ki a szükséges munkakapcsolatok és az azoknak megfelelő információs kapcsolatok;
- a létszámcsökkenés és átszervezés a végrehajtó alakulatok törzsének állományát is érintette, így ezek a negatív hatások értelemszerűen vonatkoznak nemcsak az előjárói, hanem az alakulaton belüli ellenőrzési tevékenységre is.

Ezek az önállóan is jelentős problémák gyakorlatilag egyszerre keletkeztek és egymás mellett fejtik ki hatásaikat, bonyolítva az így sem könnyű helyzetet. A későbbiekben még látható lesz ezeknek a tényezőknek a hatása, de az külön említendő, hogy egy vezetőnek (parancsnoknak) a napi rohanás közepette gyakran nincs ideje, energiája az apró jelzésekből összerakni, hogy a törzsek gyakran alacsony színvonalat produkáló tevékenységének nemcsak a túlterheltség, gyakorlatlanság, hanem a rosszul kialakított kapcsolati rendszer is oka, amelynek megoldása központi beavatkozást igényel.

c) Az emberi tényező

Az embert, mint jelentősen befolyásoló tényezőt az alábbi munkafázisokban érdemes vizsgálni: az ellenőrzés tervezése (cél, hely, idő feladat stb.), szervezése, előkészítése alatt; az ellenőrzés végrehajtásakor, majd az értékeléskor és az eredmény figyelembevételkor.

Amikor egy ellenőrzés tervezése vagy ellenőrzési rendszer kialakítása történik, hibás indulóadat esetében a tökéletes végrehajtás és értékelés is magán fogja hordani a tévedés jegyeit, arról nem is beszélve, hogy megfelelő helyzet- és rendszerismerettel egyéni vagy csoportérdekek kielégítésére lehet fordítani ezt a „fegyvert”. Ezért fontos már az induló fázisban kijelölni az alapvető paramétereket, illetve ugyanilyen fontos magának az ellenőrzési rendszernek az időnkénti felülvizsgálata is, biztosítva az elérendő cél és az esetleg megváltozott körülmények harmóniáját.

Az ellenőrzések végrehajtásának szubjektív veszélyeire a beszámolók készítése és a különböző helyszíni ellenőrzések végrehajtásának témaköre figyelmeztet. A különböző időszakos parancsnoki beszámolók, repülésbiztonsági, kiképzési vagy fegyelmi értekezletek és jelentések lényege az adott szervezet helyzetének reális ér-

tékelése, a kívánt állapottól való eltérés kimutatása, indoklása és megoldási javaslatok felterjesztése [11.]. Ezeknek a beszámolóknak, jelentéseknek összeállítása többlépcsős, egymásra épített folyamat.

Szintén az ellenőrzés lényegét (jellemzően a helyszíni ellenőrzést) akadályozza az általános álláspont, amely az ellenőrzött részéről a bizalom hiányát érzékeli, vagy az ellenőrzést tekinti felesleges, hiábavaló feladatnak, esetleg az ellenőrző személyét (felkészültségét) tartja alkalmatlannak erre a feladatra. Természetesen az ellenőrző fél is hibázhat, illetve őt is zavarhatja, ha egy nála 10–15 évvel idősebb szakembert kell bizonytalan szakmai tudásával, helyismeret nélkül ellenőriznie, vagy éppen zavartan emlékszik arra a helyzetre, amikor ő volt hasonló helyzetben egy problémákkal tűzdelt alegységnél.

Az értékelés és az eredmény figyelembevétele, rosszabb esetben ezek mellőzése szintén olyan kényes kérdések, amelyeknek gyökerei a vezetésben keresendők. Amikor például az erősen autokrata parancsnok a beérkező jelzések alapján nem teszi meg a szükséges lépéseket, vagy nem változtatja meg helytelen álláspontját, gyakorlatilag a saját vezetői mozgásterét korlátozza.

A vezetői hiba kapcsán említést érdemel még a vezető és beosztott közötti kapcsolatok átalakulásának érdekes jelensége is. Az évtizede formálódó parancsnokszolgálati ág főnöki kapcsolat, amelyet talán már baráti viszony is erősít, más mederbe tereli a vezetési stílust, a követelménytámasztást és az ellenőrzést is. Az alegység megítélése ebben a kapcsolatrendszerben valószínűleg az erősebb emberi kapcsolatnak megfelelően fog alakulni, ami nem minden esetben egyezik a keserves helyzettel.

Az ellenőrzést befolyásoló tényezők negatív hatásai

Mivel a tapasztalható általános jelenségek előre megjósolható formában fejtik ki hatásukat, a kiszámíthatóság megteremti azt a lehetőséget, hogy az ok-okozati összefüggések alapján a továbbiakban *kimutassuk* a befolyásoló tényezők negatív hatásait, megpróbáljuk ezeket a hiányosságokat *csökkenteni*, a tapasztalatokból *általánosítani* és a *továbblépési* lehetőségeket keresni.

a) Az ellenőrzés szakszerűségének csökkenése és felszínessé válása

Az ellenőrzésért felelős szervezetek, személyek kettős szorítás alatt állnak:

- a meghatározott ellenőrzési kötelek végrehajtásáért fegyelmileg és anyagiilag felelősséggel tartoznak;
- az ellenőrzés erőforrást terhelő tevékenység, melynek eredményessége közvetlenül nem mindig látványosan kimutatható, végzése rengeteg időt vesz el, amely más tevékenységek rovására történik.

A technikai fejlődés, a feladatok szaporodása, az üzemeltetett rendszerek összetettsége és ezekkel párhuzamosan az alakulatok működési rendje évről évre egyre bonyolultabbá válik, amelynek egyik velejárója az ellenőrzések jelentőségének növekedése is. Amennyiben nem következik be az ellenőrzési funkció korszerűsítése, nem növekszik a ráfordított erőforrás mennyisége és minősége, belátható, hogy az említett kettős szorítás hatására visszaesik ennek a vezetési funkciónak a színvonala is.

A szakszerűség csökkenése – értelemszerűen a szubjektív tényezők hatásaként – megnyilvánulhat:

- az ellenőrzés tervezésében, az ellenőrzési rend kialakításában (időpont, időtartam, fő szempontok stb.);
- a végrehajtásban;
- az eredmények feldolgozásában.

Nem részletezve ezeket a problémákat, azért érdemes megemlíteni a kötelezően le tudott, dokumentált ellenőrzés azon tulajdonságát, hogy akár évekkel később is visszaköszönhet a felelőtlen ellenőrzőnek.

Ugyanígy problémás lehet a külön elrendelt vagy ismétlődő feldolgozatlan jelentések tornyosulása valamelyik íróasztalon – amellyel párhuzamosan állandóan újabb és újabb információkérések történnek szóban és írásban –, de egy adott probléma az alárendelt alakulatnál még mindig csak újabb információkérést okoz, nem a rendelkezésre álló adatok feldolgozását és elintézését.

Arról sem szabad elfeledkezni, hogy a vezetésnek ismernie kell az anyagi ellenőrzésekkel kapcsolatos eljárási szabályokat. Ez például akkor válhat érdekessé, amikor a feldolgozatlan leltározási eredményekhez kellene viszonyítani egy következő anyagi ellenőrzés eredményét (például leszerelés, áthelyezés miatt).

b) Az ellenőrzés tapasztalatainak és az összegyűjtött információknak a forgácsolódása

Ennek a jelenségnek két érzékelhető területe van. Egyrészt a Magyar Honvédségen belül a különböző szinteken eltérően lehetnek csoportosítva a feladatok és hatáskörök. Erre markáns példa a híradás és az informatika, amely területek egységszinten még egy kézben vannak, de e szint felett az informatika és a híradás már önálló szakterületre különül. Másrészt a különböző alegységek egy része összetett rendszereket üzemeltet. A stabil és a mobil rendszerű komplexumok anyagfelelősei és üzemeltetői egységszinten egy szervezethez tartoznak, de az egység szolgálati ág főnöki szintjén már elágaznak a szakterületek és saját vonalukon haladnak tovább. Emiatt például a híradó szakterület problémája egy komplexum esetén több más szakterülethez kapcsolódhat (páncélos és gépjármű, fegyverzet, vegyvédelmi, elhelyezés, elektronika).

Az eltérő csoportosítások eredménye, hogy saját szakterületén mindenki gyűjti a munkájához szükséges információkat. Ezek a széttagoltan megtalálható információk gyakran fedik egymást, vagy ami veszélyesebb: réseket hagynak egymás között. Az összetett problémák megoldása, egy működési egység korrekt vizsgálata ennek megfelelően a különböző előljárói szinteken szoros együttműködést igényel.

c) A problémák megoldatlansága és a hatástalanság érzete

Gyakran éri vád az alakulatok parancsnoki állományát, középvezetőit (kiemelten valamilyen sikertelen esemény kapcsán), hogy nem tettek meg mindent a feladatok végrehajtása, a követelmények maradéktalan kielégítése érdekében. Ilyenkor ezeket a vádakokat még kísérheti az a bölcs megállapítás is, hogy az anyagi-technikai problémák, hiányosságok nem lehetnek minden rossznak az okai, több odafigyeléssel a problémák egy része megoldható lett volna. Az említett stílusú vádak esetén az alakulat parancsnoka gyakran választás előtt áll, mert az elmarasztalt szakterületért

felelős alegységparancsnok védelmét kell megfontolnia az előjáró törzs szolgálati ágainak elmarasztalásával szemben. A vázolt ellentmondás feloldása bonyolult, soktényezős feladvány, amely két tényező nélkül nem lehet hatásos:

- az alakulat vezetése ismerje a pontos helyzetet (belső ellenőrzés, vezetői munkakapcsolatok stb.), mert nem védhető egy hasonló vélekedés ellen az alakulat becsülete, ha kiderül, hogy az alakulat vezetése kevésbé pontosan ismeri a helyzetet, mint a hiányosságot feltáró ellenőrző előjáró;
- a szakterületek (szolgálati ágak) önállóságának növekedése, a környezeti, technikai stb. problémák önálló feltárása és az átfogó megoldás keresése, párhuzamosan a szabályos, dokumentált jelentéssel, amelyet célszerű megoldási javaslattal is megtoldani.

Az a veszélyesebb, amikor a parancsok – megúván az egyik szakterületet érő folyamatos kritikát – a „majd most rendet teszek” szisztémát választja. A végtelenített napirend, technikai, kiképzési ellenőrzések, alaki szemlék hetekig fogják tépni a résztvevők idegeit, esetleg más szakterületektől elvont keretek terhére meszelési hullám indul az érintett munkahelyeken, körletekben és minden okmány újra lesz cserélve. A legnagyobb megdöbbenés általában akkor éri a parancsnokot, ha ugyan-ezen a munkahelyen a rendcsinálási akció után két hónappal ugyanaz lesz a helyzet, mint azelőtt.

d) Hullámozás és polarizálódás megjelenése a napi életben

Az előjárói és a saját ellenőrzések problémái (és más vezetési/egyéb tényezők szorítása) gyakran okozhatnak aránytalanságokat:

- könnyen kialakulhat a végrehajtás irányítói szintjének az a szemlélete, hogy a napi, heti munkavégzés során az aktuális munkaperiódus *veszélyesebb* területeit próbálják lefedni, a többi pedig a „majd lesz valahogy” elven fog alakulni;
- a feladatok tervezése, szervezése során értékelés indulhat meg azon az alapon, hogy melyek azok a kritikus pontok, amelyek *fennakadhatnak* egy ellenőrzés szűrőjén és bajt okozhatnak, illetve mi az, amit *objektív okokra* lehet fogni.

Az ellenőrzésre ható fékező erők és más vezetési problémák együttes hatásaként szervezeti szinttől függően az anyagi, személyi körülmények által meghatározottan az ellenőrzési tevékenység lassan megosztottá válhat egy *végrehajtandó, fontosnak ítélt* és egy zömében csak *elméletben létező, kényszerűen végzett* ellenőrzési tevékenységre.

A hatások összegzése

A felvillantott példák nyomvonalán körvonalazható: rosszul végrehajtott ellenőrzés csak energiát von el a résztvevőktől, esetleg csak a helyzetet mérgeíti.

A túlterheltség, fásultság sajátos hatásaként előfordulhat, hogy a vezetők (és a szervezet tagjai) nem a szervezet hosszú távú programja szerint döntenek és cselekszenek, hanem a *logikai inkrementalizmus* (James Brian Quinn; 1978, 1980, 1995) megnyilvánulásaként csak a felmerülő legsürgősebb problémákat kezelik. Ez a jelenség főleg akkor ütheti fel a fejét egy szervezetnél, ha nincs idő a lehetőségek feltárására, vagy már annyira „telített” a rendszer a problémák jelzésével, hogy újabb

jelzésekre már nem fordít energiát a vezetés. Ilyenkor számolni kell még a vezetőket érő folyamatos nyomás magatartásbeli, pszichikai hatásaira, amelyek a problémás helyzetek éleződésével egyre jelentősebbek lesznek.

A vissza-ellenőrizhető és szankcionálható, valamint az utólag nem kideríthető feladat-végrehajtásra szakadásnak az lesz a következménye, hogy *a vezetés elveszti kapcsolatát a valóságos helyzettel*, eltávolodik a problémáktól és egyre szaporodni fognak azok az intézkedések, rendezvények amelyek végrehajtása csak valamilyen külön trükk bevetésével biztosítható. A megjelenő szabályozók nem a valóságra támaszkodnak, így nem láthatják el feladataikat. Érdemes megemlíteni a laktanyák ruházati raktárában kialakított, egy szakaszra elegendő első osztályú gyakorlót az esetleges díszelgési alkalmakra, vagy az ellenőrzések előtt pánikszerűen kimeszelt ügyeleti szobákat, gyengélkedőket és étkezdéket.

Az alrendszer működését pontosan nem ismerő, nyomás alatt álló parancsnok a problémás terület tényleges átvilágítása, az ok-okozati összefüggések feltárása nélkül kezdi a „rendcsinálást”, amikor előfordul, hogy azokat a feladatokat fogja erőltetni, amelyek nem a probléma lényegén segítenek, hanem csak egy látványos javulási tendenciát mutatnak. Ilyen esetek főleg a létszámhiányos, rosszul összeállított sorállománnyal rendelkező, gyakran túlterhelt hivatásos állományú alegységek, a nagy mennyiségű technikai eszközöket kezelők, a szakértelem és javítóanyag terén hátrányos helyzetű műhelyek, raktárak környékén alakulnak ki.

A jelentősen csökkent létszámú alosztályok, osztályok kénytelenek kialakítani a mindenkori létszám és szakértelem szerinti munkamegosztást, amely megfelelő koordináció és egymás tájékoztatása nélkül könnyen okozhatja, hogy a néhány fős csoportból egy fő hiányában akár hetekre is megakad a napi ügyek intézése is. Az így túlterhelt csoportok állandóan versenyeznek az idővel, az elmaradt feladatokkal, a ki nem vett szabadságokkal és egyebekkel.

Az előjárói szinteken felhalmozódott, feldolgozatlan információk, ellenőrzési tapasztalatok, ötletek, javaslatok elszigeteltek maradhatnak, majd a sokadik átszervezés, személyi változás után megsemmisülhetnek, vagy elsüllyednek valamelyik ügyviteli szervnél.

Érdemes még néhány tapasztalat által diktált jellegzetességet, érdekességet áttekinteni, amelyek nagy valószínűséggel felbukkannak az ellenőrzések környékén és ismertségük ellenére gyakran meglepetéseket okoznak tapasztalt vezetőknek is.

A „lavinahatás”

A számtalan közmondás igazolásaképpen előfordul, hogy egyes szakterületeken nagyon „nem mennek a dolgok”. Ilyenkor egymást érik a fegyelmi problémák és a meghibásodások, az előjárók sorozatban nem fogadják el a felterjesztéseket, a kapott határidőket nem sikerül tartani, a gépirónő szülni megy, egyszóval minden jel arra mutat, hogy itt nagy baj van. A problémás szakterület előjárója az első esetek hallatán természetesen nem tulajdonít ennek jelentőséget, de egy idő után már jobban odafigyel a területre. Ez először csak az új hibák gondos megjegyzése, majd az azokra való reagálások értékelése lesz, de később már parancsnoki rendcsinálási akciók következnek. Ennek legvalószínűbb megnyilvánulása a sűrített ellenőrzés, majd a kézivezelés egyre több megnyilvánulása és a fesztített határidők, kemé-

nyebb hang megütése lesz. Ezek azok a rögtönzött ellenőrzések, amelyek a kezdeti segítség után egyre több és több problémát találnak, végül az érintettek már abban is hibázhatnak, amiben valóban profik. Ha ilyenkor a szakterület vezetője nem védi teljes erőből beosztottait és nem kezdi meg saját erőből megállítani a szerencsétlen sorozatot, felrázva és ösztönözve a kollektívát, könnyen minden addigi eredmény veszélybe kerülhet, mert az események és azok felerősített hatása már olyan problémahalmazt okoz, ami meghaladja az érintettek kapacitását. A tapasztalt rókák ilyenkor kezdenek lassabban és figyelmesebben dolgozni, felhívni a figyelmet a túlterheltségre és minden eszközzel kimutatni az objektív nehézségeket, bizonyítani önállóságukat és alkalmasságukat, míg a rutintalanabbak kapkodásba és felelőtlen túlvállalásokba kezdenek.

Az előjárói ellenőrzésre való felkészülésről

Amikor egy alakulatnál vagy annak komolyabb szakterületénél előjárói ellenőrzés várható, gyakori eset, hogy az alakulat vezetése a nagy megmérettetés előtt saját ellenőrzéseket hajt végre, mivel segíteni kell a beosztottak felkészülését (illetve a rosszmájúak szerint végre rá kell nézni az érintett területre, hogy ne legyen teljes tudatlanság a vezetésnél és az elmaradt ellenőrzéseket, intézkedéseket is gyorsan be lehessen pótolni). Az ilyen hatványozott előjárói aktivitás mindig túlterheli az elszenvedő területet. Az amúgy is intenzíven dolgozók ilyenkor (főleg írásban, lehetőleg utólag is feltűnő módon) rengeteg feladatot kapnak, sűrűsödnek azok az eligazítások, amelyek az ellenőrzés alatti viselkedés szabályait taglalják.

A beosztottaknak ilyenkor kényelmetlen helyzetük van, főleg ha a kapott információk, alibiintézkedések csak az időt rabolják és igen nehéz az addig nehezen kivívott önállóságot megőrizni. De mivel minden rosszban van valami jó, ilyenkor a legszükségesebb feladatokra könnyebben lehet pénzt, anyagot szerezni, egyéb ügyintézészt gyorsítani. Egyszer egyik idősebb tiszt beosztottam ezeket a hatásokat így summázta: „Bárcsak minden héten jönne valaki ellenőrizni erre a repülőtérré!”

Védekezés a negatív hatások ellen

Egy figyelemfelkeltő, problémamegoldást segítő dolgozatnak a honvédség jelenlegi állapotában nem új, függetlenített ellenőrzési feladatok, szervezetek körvonalazásával, beruházásigényes rendszerek tervezésével, hanem a rendelkezésre álló lehetőségek kihasználásával, ésszerűsítésével kell foglalkoznia, amelynek lényege néhány gondolatban egyszerűen megfogalmazható.

A vezetési tevékenység támogatása az ellenőrzési funkció fejlesztésén keresztül a tudatosságon, az alkalmazási képességen és az előrelátáson keresztül fogható meg a legjobban [1., 2].

Egy katonai vezetőnek *tudatosan és célirányosan* keresnie kell a vezetést gátló tényezőket, majd olyan hatékonyabb megoldásokat kell kialakítania, amelyek ezeket a jelenségeket kiküszöbölik. Ebben a tevékenységben fontos szerepe van a *felismerésnek*, amely az adott körülmények közötti jelenségeket azonosítja, hasonlítja egy már megtapasztalt helyzethez, segít a hibák elkerülésében, így gyorsítja a problémamegoldást. Ez már megköveteli a *tanulási és tanítási képességet* is, amelynek célja

a vezetési tapasztalatok, ismeretek megosztása, értékelése és erre alapozva új megoldások kialakítása.

Ezek után még a vezetők számára létfontosságú *előrelátási képességről* kell szót ejteni, aminek oka, hogy a vezetői tevékenység célja egy jövőbeli eltervezett állapot céltudatos megközelítése és elérése. Ennek az előrelátásnak meg kell nyilvánulnia az ellenőrzési területen is, mivel az új feladatok, funkciók, eljárások, fenntartási és üzemeltetési rendszerek kialakításakor már a tervezési fázisban gondolni kell azok ellenőrizhetőségére. Ugyanígy fontos a belső szabályozás időnkénti pontosítása, átállítása a jövőbeni zökkenőmentes működés érdekében [11.].

A romló anyagi-technikai helyzet hangsúlyozza a tevékenységek racionalizálásának, az erőforrás hatékonyabb kihasználásnak, a vezetési funkciók és folyamatok felgyorsításának jelentőségét, de az is megállapítható, hogy a jövőben az információk áramlásának, csoportosításának, szűrésének és valós idejű felhasználókhöz való juttatásának az ellenőrzés területén is számtalan feladata van.

a) Az ellenőrzési feladatok racionalizálása

Az alapszabályozók [11.] áttanulmányozása során megállapítható, hogy a különböző szakterületek önálló vonalakon kialakították a saját szakmai szempontjuk szerinti vezetési, adatszolgáltatási, ellenőrzési feladatköröket, amely szabályozókat egy-egy új helyzet, bekövetkezett esemény kapcsán központilag kiegészítene, módosítanak, illetve a helyi sajátosságok érvényesítése miatt ugyanez megtörténik az alakulatok szintjén is. Elég csak a őrzés-védelmi feladatrendszerre, a sorállománnyal kapcsolatos halmozódó eljárásokra (pl. fegyelmi és káreljárás), az ezekkel kapcsolatos ellenőrzési kötelezettségekre gondolni.

Ezek alapján érdekes kísérlet lenne, ha egy nagy létszámú, összetett technikai eszközparkkal rendelkező, területileg is szétagoltan tevékenykedő század (például egy repülőter-hálózati, földi repülésirányító század, esetleg szállító/ellátó/javító alegység) parancsnoka és vezetése fél évig megpróbálná szakaszai, raktárai és eszközei kététi, havi, negyedéves ellenőrzéseit végrehajtani (dokumentálással együtt). Emellett természetesen végezné a kiképzéssel, a járandóságokkal, az élet- és munkakörülményekkel kapcsolatos ellenőrzési feladatait, egyéb tevékenységeit (ha még mozgásképes). Előre megjósolható, hogy ez az elhatározás még komoly végrehajtási szándék esetén sem valósulna meg, mert a legelső komolyabb kár- vagy fegyelmi ügynél – amit az igazgatási tiszt túlterheltsége miatt nagy valószínűséggel az alegységparancsnok fog végezni normális irodatechnikai kapacitás nélkül – a feladatok torlódni fognak.

Ugyanígy érdemes lenne területenként időnként nemcsak áttekinteni, hanem kritikus szemmel ki is próbálni egy egységügyeleti szolgálat teljes körű ellátását, valamelyik nagyobb területű laktanyában vagy katonai repülőtéren.

Az ellenőrző oldaláról is problémás a helyzet, ha áttekintjük a magasabbegységek, vezérkarok néhány fős csoportjait, viszonyítva a különböző parancsnoki és szakellenőrzési igényekhez.

Az említettek alapján logikus, hogy a tervbe vett deregulációs folyamatnak [7.] nemcsak az érvényben lévő szabályozók számának csökkentésével, hanem az érvényben maradók összhangjának megteremtésével, a feladatok és hatáskörök új helyzetre való átrendezésével is kell foglalkoznia.

Változtatási lehetőségek:

Az anyagi jellegű ellenőrzéseket (belső ellenőrzés, leltározás stb.) nem anyagnem, állománytábla szerint, hanem területi elhelyezkedés, biztosított feladat, munkaritmus figyelembevételével kell kialakítani:

- egy alegységnél, egy-két helynél több nem ellenőrizhető egyszerre, mert megáll az élet;
- lényegesen nagyobb hangsúlyt kell arra helyezni, hogy a szereplők az egész folyamatot átlássák, ötleteiket beépíthessék a végrehajtásba;
- a nem szorosan kapcsolódó területeket jobban be kell kapcsolni az egész folyamatba, hogy mindenki valóban érezze helyét, szerepét és felelősségét, különben ezek a partnerek még akaratlanul is akadályozzák a tevékenységet.

Mivel az alakulatok önállósága várhatóan nő, így megnövekszik a jelentősége a belső ellenőrzéseknek és a közvetett előjárói ellenőrzéseknek (pl. rendszeres és alkalmhoz kötött jelentések), amelyre tudatosan előre fel kell készülni. Erőteljesen át kell alakítani a felügyeleti ellenőrzés feladatait, szétválasztva a személyes jelenlétet igénylő és az írásban vagy berendeléssel megoldható feladatokat.

A képzettségi paraméterek ellenőrzését a csoportos végrehajtásokra kell koncentrálni (ahogy a gyakorlatban általában ez történik, pl. komplex foglalkozások, parancsnoki repülések esetében), az egyéni felmérésekkel csak indokolt esetben szabad az időt tölteni [9.].

A komolyabb képzettségi ellenőrzéseket (hivatásos állomány speciális feladatismerete, nagy bonyolultságú eszköz kezelőjének/technikusának osztályba sorolása stb.) szintén nem szabad egy felügyeleti ellenőrzésbe erőltetni, de ezeket berendeléssel sem lehet megoldani. Az is lényeges, hogy a szakosító tanfolyamok, továbbképzések ne „rész vett”, vagy „a tanfolyamot elvégezte” semmitmondó értékeléssel, hanem valódi vizsgához kötött értékeléssel záródjanak.

b) A szervezeti változások lehetőségeinek kihasználása

A törzsek J/G(A)/S rendszerű csoportosítása – bár tartalmazhat buktatókat – már önmagában is erősíti a vezetést, alaposabbá teheti a döntések előkészítését és az alárendeltek segítségét. Ez a csoportosítás a horizontális kommunikáció és a koordinációs feladatok megnövelésével könnyen segítheti az ellenőrzési tevékenységet is.

A funkciók szerint kialakított csoportok összetétele heterogén, amely lényegesen gyorsabban lehetővé teszi egy probléma, ellenőrzési eredmény többoldalú vizsgálatát. Összetett probléma esetén az alárendelteknek nem kell minden érintett félnek jelenteni, ezt a tájékoztatást a törzsön belül sokkal gyorsabban meg lehet oldani.

Mivel a csoportokban a különböző területek felelősei közvetlenül együtt dolgoznak, így közösen kialakított adatbázisaik, belső és külső információs rendszerük életképesebb lesz. Ha ezeket az adatokat az alárendeltektől megpróbálják egységes értelmezéssel és formában begyűjteni, egymás segítése is könnyebbé válik.

A részterületek nagyobb rálátással rendelkeznek a szomszédos területek munkájára és – ha a vezetés megköveteli – a munkakapcsolatok könnyen kialakíthatják egymás segítségét a napi munkában, adatszolgáltatásban és az ellenőrzésben is, elkerülve a kisebb munkacsoportok már taglalt problémáit.

Egységszinten az átalakított törzs terheket vesz le az alegységek vezetéséről, amely segítség támogatja az alegység vezetési tevékenységét, amely így sokkal jobban igazodhat a napi problémákhoz, alaposabban végezheti belső ellenőrzési tevékenységét. Ez a segítség főleg a nagy létszámú, szétagolt, nagy technikai parkkal rendelkező alegységek munkáját erősíti.

A törzsek átalakításával a parancsnok és parancsnokhelyettesi szint koordináló feladatköre csökken, így a vezetők több időt fordíthatnak a környezeti hatások időbeli érzékelésére, a működési feltételek biztosítására és nem utolsósorban a szervezeti működés figyelemmel kísérésére (ellenőrzésére), az időbeni beavatkozásra.

Nemcsak a törzsek átalakítása kezdődött meg, hanem az alakulatok fenntartási, javítási, őrzési tevékenységének korszerűsítése is. Ennek a nehéz, de hálás folyamatnak eredménye lehet, hogy az alegységek azzal foglalkoznak, ami a feladatok és így valóban egységes mércével mérhető alaprendeltetési feladataik szerint, nem pedig ellátási vagy építési, fenntartási tevékenységük alapján. A másodlagos tevékenység megszűnése nemcsak a végrehajtók, hanem a vezetés munkáját is könnyíti.

Ezeknek a lehetőségeknek, pozitív hatásoknak a felismerése, konkrét helyzetben történő kiaknázása a vezetés felelőssége és feladata. Ha ugyanis a bizonyos helyeken könnyebbégeket okozó változások ellenére továbbra is centralizáltan vezet valaki, vagy kevesebb munkáját csak ajándékként éli meg, nincs mit tenni.

c) A normatív jellegű szabályozás erősítése

A parancsnokok, vezetők szerencséjére nincs szükség ismétlődő feladatok esetében naponta ugyanarra intézkedni, ez a normatív (vagy általános) szabályozás feladata. Hatásos működésének két sarokköve van: pontosan illeszkedjen a napi élethez; a résztvevők ismerjék és tartsák be előírásait, használják ki az egyszerűsítés előnyeit.

A kivételek pontos meghatározása és az ilyen esetekben történő eljárás rögzítése, a szabályozás időnkénti pontosítása és kiegészítése a rendelkező feladata [11.].

Ennek az irányításnak a széles körű értelmezése és elterjesztése, bár induláskor rengeteg bonyodalommal jár, mindenképpen megéri a fáradságot. Azt viszont a hatékony működés érdekében meg kell követelni, hogy valóban mindenki egységesen értelmezze és hajtsa végre a feladatokat. A közlőnyben történő megjelentetés, esetleg az alárendeltek szóbeli figyelmeztetése gyakran kevés, mert például egy szélesebb méretű szakmai szabályozás nem fog pontos adatokat szolgáltatni, ha minden fél nem tesz eleget az adatszolgáltatási és pontosítási kötelezettségének.

A meghatározott normák, javadalmazások világában érdekes kérdés, amikor a szakterületek céljai egymást akadályozzák, esetleg összeütközésbe kerülnek szervezeti célokkal is. Példaként azt az esetet említem, amikor az ételmezési szolgálat ügyintézője nem tud a szállítóval térítésmentesen beszélni telefonon (mert a távbeszélőnorma a végét rúgja) és kerít egy gépjárművet, amivel kimegy személyesen intézkedni. A példa általános – talán jobb is akadna –, de az még következik belőle, hogy a szereplő, ha nem talál személyszállító eszközt, egy ZIL, vagy AVIA lesz az emberi leleményesség áldozata (mert enni muszáj!).

Minden parancsnoknak, vezetőnek gondolnia kell arra, hogy egy (talán jól működő) szakterület mekkorát tud ütni a másik költségvetésén (hatékonyságán, fe-

gyelmezettségén) és meg kell találni belső ellenőrzési tevékenysége során azokat az eszközöket, amelyek a hasonló eseteket megelőzik, illetve feltárják.

d) A negatív érzetek megváltoztatása, az ellenőrzés, kontroll beépítése a napi gondolkozásba

Napjainkban már egyre gyakrabban állítanak bennünket valamilyen formában egy teljesítendő norma és az annak megfelelő állapot, tudásszint ellenőrzése elé (fizikai állóképesség, nyelvi követelmények, NATO-tanfolyamok stb.). Az idők változásával meg kell érteni, hogy a vezetési rendszer hatékony működése nemcsak a vezetők, hanem az egész szervezet, tehát a beosztottak érdeke is. Ez nem azt jelenti, hogy mindenki állandóan a parancsnokhoz rohangáljon a vezetés hatékonyságára vonatkozó ötleteivel, a gyakorlatban „elég” segítség a saját környezet vezetési problémáinak megoldása, általában nem is többletfeladatok, hanem a csoporttevékenység támogatásával, a kötelezettségek figyelmesebb végzésével.

A sikeres tevékenységhez nem elég a vezetés tevékenysége, a végrehajtóknak is *vezethető*nek kell lenniük, ami jelentős mértékben a szervezet tagjainak is a felelőssége.

A másik fontos tényező a helyes megoldásokra rámutató vezetői magatartás. A parancsnoknak manapság nem elég átböngészgetni a hadművelleti főtiszttel a testnevelési tiszttel felméréseinek eredményét, közvetlenül be kell avatkoznia az eseményekbe pocakos alkata, idősebb kora ellenére.

A pályázatok útján betölthető beosztások, a meghatározott ideig szóló kinevezések, a beosztások betöltéséhez a régebben megszokotthoz képest sokkal részletesebb feltételek kiírása, az új minősítési rendszer bevezetése, a „fel, vagy ki” elv megvalósítása mind egy-egy mozzanata ez irányú tudatformálásunknak, csak az a kérdés, hogy ezeknek az új szabályozóknak a működése mikorra rögzül annyira, hogy átfogva egész életünket, természetessé tegye az állandó megmértetést. Az említett elvek, módszerek jól látható elmozdulást jelentenek az objektív értékmérés felé, ami nem csak az egyén tevékenységére fog hatásokat gyakorolni. Belátható, hogy az alárendelt vezető ezután nem fogja a területén jelentkező problémát előljárójának feljebb passzolni a megoldás megkísérlése nélkül, amikor éppen az az érdeke, hogy rátermettsége, önállósága minél jobban megmutatkozzon [7.].

A honvédség átalakításának részeként meg kell teremteni a korszerű vezetés szellemi, anyagi feltételeit. A korszerű, többfunkciós, felhasználóbarát vezetési eszközök és rendszerek alkalmazása, a szükséges összetett adatbázishoz való csatlakozás és az abból megfelelő szűrőrendszereken keresztül történő, valós idejű információellátás, az automatikus útkeresés és adattovábbítás lehetősége, a hálózat menedzselési lehetőségeinek megjelenése már más feladatot ad a híradó, az informatikai, az elektronikai, az információvédelmi szakterületeknek. Ezek a feladatok a NATO-szervezetekben is más vonalat követnek, mint nálunk, tehát az együttműködés érdekében gyakran a biztosító szervezetek feladatainak átrendezéséhez is hozzá kell nyúlni.

A korszerű, nagyságrendekkel költségesebb vezetési rendszerek közvetlenül utalnak az anyagiakra is. A társadalmi-gazdasági helyzet nem teszi lehetővé, hogy ezeket a módszereket azonnal rendszeresítsük, így napjaink feladata a tájékozódás (mit szeretnénk és mikor) és az ennek megfelelő alapok kialakítása. Fontos tehát

más hadseregek megoldásainak megismerése, az ő tapasztalataik feldolgozása, de azon a szűrőn keresztül, amely figyelembe veszi az országok, gazdaságok technikai színvonalkülönbségeit és a sajátosságok következményeit is. Ez a megoldás segíthet abban, hogy a már elkövetett hibák ne okozzanak még egyszer fennakadást másnak is. Mivel a komolyabb korszerűsítés ezeken a területeken évtizedekben lesz mérhető, így kiemelkedik a jelentősége annak, hogy a honvédség átalakítása lépésről lépésre megteremtse a változtatások szervezeti, technikai alapjait a kitűzött céloknak megfelelően, amelyek alapján megtörténhet a szükséges képzés és egyéb tudati tényezők „átállítása”.

* * *

A csapatoknál gyakran találkozhatunk olyan fonák helyzetekkel, nehézségekkel, amelyek megoldásában a szervezetszerű oktatás/képzés során elsajátítottnál lényegesen szélesebb szervezet működési ismereteire van szükség. Mivel a vezetési tevékenység tudományos megalapozása, elméleti és gyakorlati ismereteinek elsajátítása mellett szükség van a káros jelenségek időbeni felismerésére, elemzésére és megfelelő gyakorlati módszerek kialakítására, ezért megpróbáltam egyszerű eszközökkel rámutatni az ellenőrzés környékén található összefüggésekre. Az állandó rohanásban nincs idő a hatásmechanizmusok végiggondolására; sőt ami még nagyobb baj, gyakran elfelejtkezünk a tapasztalatok átadásáról fiatalabb kollégáinknak, beosztottainknak. A szabályzatok, előírások tanulmányozása kellő tapasztalat hiányában nem mindig ad kellő mélységben választ gyakorlati kérdésekre.

Terjedelmi okok miatt nem lehetett céloom a teljes körű vizsgálat, így a bemutatottakat mindenki kiegészítheti saját tapasztalataival, gondolataival, esetleg vitába szállhat velem az ő tapasztalatai alapján. Az eltérő vélemény nem ennek a dolgozatnak a kritikája lesz, hanem a téma alaposabb ismeretét, a jövő vezetési tevékenységének tartalmasabb megalapozását segíti.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1) Dr. Kocsis József: *Változások menedzselése*; Műszaki Könyvkiadó, 1994
- 2) Hitt, William D.: *Vezérfonal a cselekvéshez (A mestervezető sorozat)*; OMIKK, 1990
- 3) Horváth, Péter: *Controlling: a sikeres vezetés eszköze*; KJK, 1995
- 4) Bokor Zoltán: *A controlling gazdálkodási rendszer*; Vezetéstudomány, XXIX. évf., 1998/5.
- 5) Kapás Judit: *A vállalati stratégia elméletei*; Vezetéstudomány, XXIX. évf., 1998/5.
- 6) A Vezetési Főcsoportfőnökség szerzői kollektívája: *Vezetői elképzelések és gondolatok*; Új Honvédségi Szemle, 1998/11. (35–49. o.)
- 7) Végh Ferenc: *A haderőreform folytatásának koncepciója az ezredforduló után*; Hadtudomány, 1999/1. sz.
- 8) Izsa Jenő: *A vezetői szerep néhány erkölcsi konzekvenciája*; Új Honvédségi Szemle 1998/6. (142–157. o.)
- 9) Németh Sándor-Kiss Gergely: *A Magyar Honvédség felkészítés-képzési rendszerének korszerűsítéséről*; Új Honvédségi Szemle 1999/2. (53–69. o.)
- 10) A honvédelmi miniszter 2/1975. (HK 1.) HM számú utasítása az ellenőrzési tevékenységről
- 11) A honvédelmi miniszter 25/1997. (HK 11.) HM számú utasítása a Magyar Honvédség belső szabályozó tevékenységének rendjéről
- 12) A honvédelmi miniszter 30/1995. (HK 19.) HM számú utasítása a védelmi tervezés integrált rendszeréről (VTR) és 12/1996. (HK 19.) HM számú utasítása a VTR fejlesztéséről

Kiss Sándor

A biztonságtechnikai képzésről

Melyek a Magyar Honvédségben folyó biztonságtechnikai mérnökképzés céljai, követelményei? Hogyan alakul a biztonságtechnikai mérnök-, illetve mérnöktiszt-képzés helyzete napjainkban? Hol van a biztonságtechnikai képzés helye, és miért van aktualitása a Magyar Honvédségben? Hogy áll a biztonságtechnikai mérnöktiszt-képzés illeszkedése a NATO fegyveres erőiben folyó képzéshez, követelményekhez? Melyek lehetnek a fejlődés, fejlesztés irányai, lehetőségei? Ezekre a kérdésekre válaszol a cikk szerzője.

A biztonságtechnikai képzés aktualitása vitathatatlanak tűnik. A bonyolult technikai rendszerek biztonságos kezelésének, üzemeltetésének megszervezése nagy áttekinthetőséget, összetett gondolkodást igényel. A nagy értékű berendezések, eszközök, fegyverrendszerek őrzése, védelme, bonyolult, magas intelligenciájú biztonságtechnikai berendezések üzemeltetését, kezelését, kiépítését igényli. Az újabb, sokfunkciójú technológiák magukban hordozzák a környezet szennyezésének, a különböző balesetek, katasztrófák, tüzek kialakulásának lehetőségét. A megelőzés egyik fontos területe a munkavédelem megszervezése. Mindezek együttes kezelése, szervezése, irányítása komplex felkészültségű, átfogó és alapos ismeretekkel rendelkező biztonságtechnikai szakembereket igényel a Magyar Honvédségben.

Amikor a Magyar Honvédségben folyó biztonságtechnikai képzés aspektusait, helyzet, aktualitását vizsgáljuk, célszerű elsőként elgondolkodni azon, hogy melyek vagy mik lehetnek ennek a képzési formának a céljai és követelményei.

□ Tanulmányozva az elmúlt évek során felhalmozódott tapasztalatokat, a képzés folyamatát, elsőként beszélhetünk általános célokról és követelményekről, így például:

- a biztonságtechnikai mérnöktiszt feleljen meg a Magyar Honvédség tisztjeivel szemben támasztott képzettségi, általános katonai, erkölcsi követelményeknek;
- képzése legyen összhangban a Magyar Honvédség béke- és háborús feladataira felkészítés elvárásaival, követelményeivel, normatíváival;
- ismeretei mind általános, mind szakmai értelemben feleljenek meg a NATO-ban elfogadott és elvárt követelményeknek, illetve legyen azokkal összhangban;
- szerezzék meg és birtokolja a szak gyakorlati műveléséhez szükséges általános műveltséget, műszaki intelligenciát;
- rendelkezzen legalább egy idegen nyelvből középfokú ismeretekkel;
- rendelkezzen természettudományi, műszaki tudományi, biztonságtechnikai, környezetvédelmi és társadalomtudományi alapokkal.

Másodsorban beszélhetünk úgynevezett szakmai célokról, amelyek a következők lehetnek: a biztonságtechnikai mérnöktiszt a szakterületének megfelelő speciális katonai vezetői ismeretek megszerzése után, illetve a konkrét gyakorlati módszerek és reproduktív mérnöki alkalmazási készség birtokában, a munkahelyi, beosztási sajátosságok megismerése, illetőleg kellő gyakorlat megszerzése után legyen még inkább képes a vagyoni- és személyi védelemmel kapcsolatos műszaki és szervezési problémák felismerésére és megoldására, a végrehajtás irányítására; a tűz, baleset, valamint ipari katasztrófák során az elsődleges beavatkozási feladatok ellátására; az adatbiztonság, adatvédelem feladatainak megoldására; a biztosítási kockázatok és károk, valamint rendkívüli események (balesetek, tűz, katasztrófa) során keletkező károk felmérésére. A honvédségi objektumok területén jelentkező biztonságtechnikai (őrzés-védelmi, vagyoni- és személyvédelmi, információvédelmi, munka- és tűzvédelmi, valamint környezetvédelmi) problémák alapvető megoldására.

Harmadsorban nagyon fontos feladatnak ítélem a szemléletformálás egyes aspektusait. Így például: a katonai műveletek környezetre gyakorolt hatásainak figyelemmel kísérése, a természeti kincsek védelme, környezeti károk megelőzése a természeti erőforrások körültekintő használata terén, alapvető környezetvédelmi ismeretek megszerzése érdekében törekvés feladatorientált szervezeti struktúrák kialakítására, környezetbarát alternatívákra való áttérés kutatása. Előrelátó hosszú távú tervezés, az új eszközök rendszerbe állítását megelőző környezeti hatástanulmányok készítése, veszély- és katasztrófhelyzetekben segítségnyújtás, más szervezetekkel való hatékony, kölcsönös bizalmon alapuló együttműködés lehetőségeinek, módjainak kutatása, megvalósítása.

□ *Hogyan alakult, alakul a biztonságtechnikai mérnök, illetve mérnöktiszt-képzés helyzete, lefolyása napjainkban?*

A képzés kialakulása:

- a biztonságtechnikai mérnökképzés önálló szakként először a polgári műszaki felsőoktatásban jelenik meg 1993–94-ben;
- a képzés a Budapesti Politechnikum (BPT) keretében folyik;
- a műszaki főiskolák kialakítják az egységes képzési, cél- és követelmény-rendszert, összehangolják a képzés levezetését;
- a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola bekapcsolódik a Budapesti Politechnikum rendszerébe, és egyebek mellett részt vállal a biztonságtechnikai képzésben; a főiskola tervbe veszi saját nappali, alapképzésű biztonságtechnikai osztály indítását;
- a tervező-szervező munka befejeztével – a BPT keretében – megindul egy katonai specializációt is megcélzó osztály képzése;
- a katonai életben önálló beosztásra alkalmas szakismerettel rendelkező tisztek iránt egyelőre bizonytalan a „kereslet” (hiszik egyesek);
- ugyanakkor ahogy „híre ment a dolognak”, újabb igények merülnek fel, ennek egyik megoldásaként megjelenik a levelező rendszerű képzés;
- ahogy egyre több információ lát napvilágot a képzés céljairól, tartalmáról, megerősödni látszanak a képzés szükségességét hirdető nézetek.

A képzés lefolyása napjainkban:

- a BPT társfőiskolái összehangolják a képzést, a főiskolák anyaintézetként külön-külön osztályokat indítanak, a hallgatók az egyes tantárgyakat más-más főiskolán hallgatják;
- minden főiskola körülbelül hasonló arányban veszi ki a részét a képzésből;
- a főiskolák szakmai habitusuknak megfelelően igyekeznek fejleszteni a képzés hatékonyságát, sokoldalúságát, általános színvonalát;
- a BJKMF a katonai ismeretek, gépjárművek, közlekedés, környezetvédelem és a testnevelés területén folytatja elsősorban a biztonságtechnikai szak hallgatóinak a felkészítését;
- a levelező képzés anyaintézete a BJKMF;
- a levelező képzés polgári és katonai irányultságú osztályokban folyik;
- kezdeti nehézségek léptek fel a levelező képzés összehangolásában, anyagi biztosításában, a feltételek megteremtésében;
- más-más alapokon, ismeretszinten, felfogásokon alapuló gondolkodás, gondolkodásmódok jelennek meg, léteznek a képzés mikéntjeiről és hogyanjairól és nem utolsósorban a finanszírozás kérdéseiről;
- vannak még tisztázandó, de még inkább egyeztetendő kérdések.

□ *Hol van a biztonságtechnikai képzés helye, és miért van aktualitása a Magyar Honvédségben?*

Néhány, talán önös szemléleten nyugvó gondolat a *képzés helyéről* a Magyar Honvédségben:

A biztonságtechnika ismerete, alkalmazása és fenntartása új, önálló tevékenységi terület a csapatok életében. Szinte minden tevékenységi terület igényli valamilyen biztonságtechnikai feltétel meglétét.

Az ilyen jellegű képzés s egyáltalán a biztonságtechnika széles körű ismeretének aktualitását az újabb, egyre bonyolultabb, költséges fegyverrendszerek, fegyverek, technikai berendezések megjelenése; továbbá az üzemeltetés, a védelem, a működés-ellenőrzés biztonságtechnikai-technikai feltételeinek megteremtése, fenntartása, szervezése teszi nélkülönözhetetlenné.

Hogy ezeket a gondolatokat jobban megérthessük, illetve elfogadhassuk, lásunk néhány részletet a *biztonságtechnikai képzés fontosabb – szak – tantárgyainak tananyagából, tartalmából, képzési céljaiból!*

Az őrzés-védelem és fegyverismeret terén szükséges, hogy a hallgató nagy mélységben és teljes biztonsággal igazodjon el a személy- és vagyonvédelem gyakorlásához szükséges elméleti fogalomrendszerben. Sajátítsa el a védelmi kategóriák komplex rendszerszemléletű alkalmazásának tervezéséhez, szervezéséhez, irányításához és ellenőrzéséhez szükséges gyakorlati ismereteket.

Részleteiben ismerje meg:

A vonatkozó alapvető törvényi szabályozásokat; a védelmi kategóriákat; a személyi védelem legfontosabb kérdéseit; a mechanikai és az elektronikai védelem alapjait, a leggyakoribb fegyvertípusokat, a legfontosabb tüzelési szabályokat; a kényszerítő- és védelmi eszközöket; a tüzelési fogásokat, a fegyverhasználat szabályait.

A közlekedés, járművek tantárgy (a biztonságtechnikai szak tantárgyi programjából, BJKMF, 1998) tananyaga egyebek mellett tartalmazza a biztonság és a közlekedés fogalmát, a kettőjük között fennálló kapcsolatokat. A közlekedési eszközök rendszerezését, helyüket és szerepüket a személy- és vagyonvédelemben. A személy- és vagyonvédelemmel kapcsolatos közlekedésszervezés alapjait, módszereit, jogi feltételeit; biztonsági cégek, bankok általános előírásait, követelményeit a közlekedés szervezésére és a járművekre vonatkozóan; a személy- és vagyonvédelemmel kapcsolatos szállítóeszközök műszaki jellemzőit, üzemeltetésük rendjét, a biztonsági rendszabályokat; a szállítások, a közlekedés mobil biztonsági védelmének jogi és tárgyi feltételeit, a szervezés és az irányítás gyakorlati kérdéseit; az együttműködés rendjét, szabályait a fegyveres testületekkel; a különböző biztosítási tervek elkészítését.

A tűzvédelem tantárgy keretében a hallgatók részletes ismereteket szereznek a tűz elleni védekezés feladatairól, szabályozásáról; a tűzvédelmi feladatokat ellátó szervezetekről, azok tevékenységéről, alkalmazási területeikről. Alkalmazási szintű ismeretek birtokába jutnak a tűzveszélyességi osztályba sorolásról, az építmények tűzvédelméről, az épületszerkezetek tűzállósági követelményeiről, a villamos berendezések tűzvédelméről, a tűzveszélyes folyadékok tárolásáról és szállításáról, a gázpalackok tárolásáról és szállításáról, a tüzelő- és fűtőberendezésekről; kezelési készségi szintű ismereteket szereznek a beépített tűzoltó berendezésekről, tűzoltó készülékekről, tűzoltó anyagokról.

A katasztrófaelhárítás tantárgy oktatása során a hallgatók megismerik a katasztrófák fogalmát, jellemzőit, típusait. Részletesen foglalkoznak a nukleáris balesetekkel és következményeikkel; megismerik a nukleáris baleset-elhárítás országos rendszerét, annak elemeit, feladatait, tevékenységét, és ezen belül a rendszer katonai feladatait. Megismerik a paksi atomerőmű baleset-elhárítási tevékenységének megszervezését, a honvédségi erőkkel szervezett együttműködésének területeit, feladatait. Részletesen foglalkoznak a vegyipari balesetek előfordulásának lehetséges változataival, körülményeivel, az egyes balesetek (balesettípusok) következményeivel, és gyakorlati készségi szintű ismereteket szereznek a következmények felszámolásának feladatairól, a tevékenységek szervezéséről, irányításáról.

A vagyonvédelmi rendszerek tantárgy tananyaga tartalmazza a biztonságtechnikai rendszerek rendszerttechnikai felépítését, működésüket, megbízhatóságuk elemzését.

A munkavédelem, ergonómia tantárgy keretében a hallgató alapismereteket szerez a munkavédelem fogalma, feladata, felosztása terén. Részleteiben megismeri a munkavédelem jogi szabályozását, a munkavédelmi törvényt. Alapismereteket szerez az ergonómia fogalmáról, felosztásáról, megismeri a biztonságtechnika és az ergonómia alkalmazását, az ember-gép-környezet rendszerek tervezésében, létesítésében, üzemeltetésében; alapismereteket szerez a munkalélektan, a munkaélettan terén; részletesen megismeri a fizikai munkakörnyezet, a munkahelytervezés területeit, kérdéseit, a balesetelemzés módszertanát, a villamosság, a gépek és technológiák biztonságtechnikáját, a munkavégző nagy rendszerek biztonságtechnikáját.

A környezetvédelem tantárgy feldolgozása során a hallgató részletesen megismeri a környezetvédelmi alapfogalmakat, és az élővilág védelmének elemeit és rendszerét; részleteiben foglalkozik a levegőszennyezés problematikájával, a levegőtisztaság-védelem lehetőségeivel, módszereivel, eljárásaival, technológiáival; ismerete-

ket szerez a talajszennyezés területeiről, formáiról, a talajvédelem lehetőségeiről, módszereiről, eljárásairól, a védelem szervezéséről; megismeri a hulladékgazdálkodás, a zaj és rezgés elleni védelem kérdéseit, feladatait, eljárásait, szervezési problémáit; megismeri a Magyar Honvédségben hatályos környezetvédelmi parancsokat és intézkedéseket, a hadseregben kialakulható környezeti ártalmakat, azok kezelésének kérdéseit, az alegységnél a kiképzés során alkalmazandó környezetvédelmi feladatokat, a parancsnok környezetvédelmi feladatait, a megbízott környezetvédelmi felelős feladatait; ismeretek szerez a NATO-ban működő környezetvédelem helyzetéről, feladatairól.

□ *Hogy áll a biztonságtechnikai mérnöktiszt-képzés illeszkedése a NATO fegyveres erőiben folyó képzéshez, követelményekhez?*

Néhány egyéni s talán nem kellő objektivitású észrevétel a NATO-tagországokban folyó biztonságtechnikai képzés (mint teljesen önálló képzési forma) helyzetét illetően:

- nyugati országokban ezen a néven, tehát önálló szakként a felső szintű oktatásban (tudomásom szerint) nem szerepel a biztonságtechnikai képzés;
- a tagországok fegyveres erőiben, a katonai képzés rendjében a biztonságtechnika szintén nem szerepel összefoglaló vagy önálló szakként;
- az egyes fegyvernemek, szakirányok, szakcsapatok viszont kiemelt helyet szánnak képzésük rendjében a nálunk egy név alatt futó biztonságtechnika fontos részterületeinek oktatásárap (például a munkavédelemre, a környezetvédelemre, a tűzvédelemre, a vagyonvédelemre, a titokvédelemre stb.);
- az egyes területek ilyen módon kiemelt kezelése lehetővé teszi a nálunk elfogadottnál jóval nagyobb mélységű szakmai ismeretek megszerzését, a gyakorlatiasabb felkészülést, felkészítést, az egyre korszerűbb megoldások gyors és hatékony megismerését és alkalmazását.

Ami biztonságtechnikai képzésünk illeszkedését illeti a NATO fegyveres erőiben folyó képzéshez, követelményekhez:

- jelenleg nincs jelentős kapcsolat ezen a téren, ami létezik, az elsősorban a technikai eszközök megismerésére szorítkozik;
- az illeszkedés a képzés azon szakaszában képzelhető el például, amikor bizonyossá válik a hallgató végzés utáni beosztása, és igény merül fel – az adott fegyvernem, szakcsapat stb. jellegének megfelelően – a speciális ismeretek elmélyítésére;
- azonos szintű követelmények azonos szintű felkészítés mellett közel azonos szintű anyagi-technikai háttérrel realizálhatók mind a képzésben, mind a gyakorlatban.

□ *Melyek lehetnek a biztonságtechnikai képzés fejlődésének, fejlesztésének irányai, lehetőségei?*

Véleményem szerint a fejlődés, a fejlesztés irányait a következő vázlat szerűen felsorolt gondolatok mentén lehetne elképzelni:

- a biztonságtechnikai szak elfogadottságának, létezése jogosultságának, indokoltságának elismertetésével, továbbá az oktató állomány szakmai, a szak

specialitásait kutató, annak jobb megismerésére törekvő érdeklődésének fokozásával;

- a „megrendelő” a kiképzett hallgatót alkalmazó szervezetek, személyek mélyebb bevonásával a képzés szervezésébe, lefolyásába, az elmélet gyakorlatba átültetésének elősegítését megcélozva;
- az egyes szakterületek közötti azonosságok, hasonlóságok, kapcsolatok további felderítésével, a szélesebb – és egyben mélyebb – ismeretszint, felkészültség biztosítása érdekében.

Ami a fejlődés, fejlesztés lehetőségeit illeti:

- a képzés anyagi, technikai, pénzügyi feltételeinek további fokozása;
- a képzés naprakészségének fokozása az új eljárások, technológiák, elméletek, gyakorlati tapasztalatok megismerésével és feldolgozásával;
- nemzetközi és hazai projektekbe való bekapcsolódás, illetve önálló megoldás;
- speciális eszközökkel foglalkozó, új elméleteket ismertető nemzetközi (NATO) tanfolyamokon való részvétel lehetőségeinek elősegítése;
- a képzés első szakaszától – valójában a második tanév kezdetétől – az előzetesen körültekintően elvégzett igényfelmérés a „piackutatás” elemzett tapasztalatai alapján, specializációk bevezetése a képzésbe, irányítottan (kis tanuló csoportok kialakításával, vagy egyes személyekkel önállóan foglalkozva) felkészíteni a hallgatókat az igényeknek megfelelően.

Zellei Gábor

A polgári védelmi vezetők felkészítéséről

Napjainkban az élet minden területén előtérbe kerül a képességfejlesztés, a teljesítményorientált elvárásoknak való megfelelés. Ez egyaránt vonatkozik a védelmi szféra egészére, annak részeire, így a polgári védelemre is. Ezért a polgári védelmi feladatok eddig kialakult és jól funkcionáló rendszerében is kiemelt szerepe van a vezetők képességét fejlesztő hatékony felkészítésnek. Ennek útját, módját és módszereit villantja fel a szerző az alábbi cikkben.

Napjainkban az élet minden területén előtérbe került a teljesítőképesség. Mióta a polgári védelem fő feladatává a katasztrófahelyzetek kezelése vált, a vezetőknek viszonylag gyakran van alkalmuk képességeiket bonyolult helyzetekben próbára tenni. A jelenlegi felkészítési rendszer központilag határoz meg oktatási formákat, a tartalmat pedig (nagy-részt) rábízza a helyi vezetőkre. Ebben az évtizedek óta változatlan formában egyelőre továbbra is fenntartható az az alapvető elv, hogy minden parancsnok gyakoroltassa beosztottait, és amennyire csak lehet, ismerje meg őket a valós veszélyhelyzetek előtt. Úgy gondolom azonban, hogy a régi módszerekkel nem fogunk a teljesítményorientált elvárásoknak megfelelni. A kérdés az, hogy a *Polgári Védelem vezetése akar-e nyitni a hatékonyabb módszerek alkalmazása terén*. Az a tény, hogy eddig is igen nehezen mozdult el holtpontjáról ez a téma, részben érthető, hiszen az új módszerek alkalmazása során ki fog derülni: hol húzódnak a fizikai és mentális korlátok, ki mire képes vagy nem képes.

Az eltérő funkcionális területek

A tiszti pályákhoz kapcsolódó beosztásokat és funkcionális képességeket vizsgálva kitérünk: két, merőben eltérő területtel találkozunk. Egyfelől az „erőszak és a veszélyhelyzet kezelésével”, másfelől az ezt megelőző, részben hivatali teendőket is magában foglaló békekiképzés és felkészülés időszakával. Amennyiben tisztán funkcionális szempontok alapján kellene (lehetne) a beosztásokat betölteni – ami jelenleg csak egy elméleti feltevés lehet –, más személyeknek kellene a két, lényegesen eltérő terület beosztásait ellátni. Nemcsak nálunk, de tőlünk sokkal jelentősebb államok, pl. az USA esetében is probléma, hogy a parancsnokoknak és a törzseknek nincs kellő alkalmuk a valós körülmények közötti képesség kontrolljára, fejlesztésére, az eljárások eredményességének vizsgálatára. Ez jellemző példa arra, olykor mennyire nem esnek egybe a társadalmi és a funkcionális érdekek és szempontok a tisztikar vonatkozásában.

A fentiek persze nem jelentik azt, hogy a tisztikar mindenáron háborúban vagy fegyveres konfliktusokban akarná „csiszolni” felkészültségét. Huntington így ír erről:

„A katona tehát ritkán helyesli a háborút. Mindig úgy fog érvelni, hogy a háborús veszély miatt fokozni kell a fegyverkezést; ritkán állítja majd, hogy a fokozott fegyverkezés célszerűvé és kívánatosá teszi a háborút. Mindig állást foglal a felkészültség mellett, de sohasem véli úgy, hogy az ország fel is készült. A hivatásos katona ennél fogva óvatosan, konzervatív módon, mérsékletre intve járul hozzá az állami politika kialakításához.

Ez volt a jellegzetes szerepe a legtöbb modern államban, beleértve a fasiszta Németországot, a kommunista Oroszországot és a demokratikus Amerikát. A hivatásos katona fél a háborútól. Föl akar készülni a háborúra. De sohasem áll készen arra, hogy megvívjon egy háborút.”¹

„A professzionális katonát hivatása kötelezi arra, hogy borúlátó legyen. Neki kell betöltenie a »nem«-et mondó ember szerepét az idealizmussal és vágyálmokkal szemben. Bármennyire is népszerűtlen a béke és a fellendülés korszakaiban, abból a feltételezésből kell kiindulnia, hogy ezek a viszonyok átmenetiek, s a történelem ingája végül vissza fog lendülni arra pontra, ahol az országnak vállálnia kell a kockázatot, hogy jólétét és esetleg fennmaradását a fegyveres erők végső döntésére bízza.”²

A funkcionális elvárások terén napjainkban a fegyveres és a rendvédelmi szervek hivatásos állománya körében három, nagyon fontos és kényes kérdéssel találkozhatunk: 1. idegen nyelvi tudás, képességek, 2. mentális (benne vezetési) képességek, 3. fizikai képességek, terhelhetőség.

Az elmúlt időkben – főleg a rendszerváltás előtt – teljesen háttérbe szorultak ezek a szempontok főleg ott, ahol nap mint nap valamilyen „megmérgettetésnek” nem volt kitéve az állomány, kivéve pl. a vonulást a tűzoltóknál és a rendőrség egyes tevékenységi területeit. Ma, amikor előtérbe került a teljesítőképeség, azoknak a vezetőknek kell(ene) levelezni ezt a fordulatot, akik közül nem kevesen pl. a pszichológiát nem is tekintik hasznos tudománynak.

A fentieket egy polgári védelmi és tűzoltótisztek körében végzett felmérés az alábbiak szerint értékeli: „Összességében megállapítható, hogy a kérdőíven felvetett kérdéskörben a résztvevők többsége tájékozott s problémaérzékeny. A pszichológiát mint tudományt elismerik, a gyakorlati hasznáról azonban – főképpen ismerethiányból adódóan – véleményük kevésbé pozitív, előítéletekkel terhelt. Munkájuk során – tudatosan – minimális mértékben alkalmaznak lélektani ismereteket. Többségük pozitívan ítéli meg egy leendő pszichológiai szakszolgálat szerepét és a társadalmi önszerveződések fokozottabb bevonását a veszélyhelyzet kezelésébe. Jelentős arányban úgy ítélik meg, hogy a lélektani jellegű ismereteket, megoldásmódokat a kiképzés során minden szinten el kell sajátítani és ez alapvetően vezetési feladat, tehát nem igényel külön szakszolgálatot, viszont javasolják a pszichológusok – mint aktuális feladatra orientált tanácsadók – alkalmazását.”³

Úgy gondolom, nem lenne célravezető, sem humánus: egyszerűen „letesztelni” az állományt és megválni az alkalmatlanoktól. Tudni kell, hogy egy alapvető változtatás a vezetők felkészítésében a hatékonyabb módszerek irányába ugyanolyan kockázatokkal jár, mint egy elrendelt fizikai felmérés: vagyis kiderül, hogy ki, mit és mennyire tud, mire képes. Valljuk be, eddig ehhez nemigen szoktunk hozzá.

Teljesen más dolog egy törzsvezetési gyakorlat rutinfeladatát (ezek általában nem váratlanok) megoldani, mint pl. egy veszélyhelyzetet szimuláló program instrukciói alapján dönteni, tevékenykedni. Persze az előbbi is lehet „izzasztó”, nem is a foglalkozás fajtája, hanem a cél a lényeges: valóban meg akarjuk-e tudni, hogy hol húzódnak a vezetők és a beosztottak mentális korlátai, vagy sem. Amennyiben

igen a válasz, legelőször az elvárt teljesítményszinteket kell meghatároznunk, mégpedig a korszerű társadalomtudományok által felkínált kutatási eredmények segítségével. Erre már megvannak a lehetőségek. A vezető dönthet erről, és támaszthat magasabb követelményt, de csak akkor, ha az önmaga beosztásának megfelelő kritériumokat teljesítette. Ez utóbbi napjainkban a kényes pont ugyan, de nem jelentheti azt, hogy bízunk teljesen a generációváltásra a kérdést. A fokozatosság, a tolerancia, az érzékelhető központi akarat és tendencia, valamint az új lehetőségek, módszerek hozzáférhetővé tétele és szemléltetése útján tudunk majd előrelépni.

Amennyiben változtatni akarunk a parancsnokok és törzsek eddigi felkészítési rendszerén, el kell döntenünk, hogy kiket, mire és milyen módszerrel kívánunk képezni. Az utóbbi kettőről már szó esett, vagyis meghatározhatók a teljesítmény-képesség elvárások (mire) és rendelkezésre állnak a társadalomtudományok eredményei (módszer). A kiket kérdése csak látszólag egyszerű, mert itt már nem elegendő az a válasz, hogy „kit mást, mint a parancsnoki, a hivatásos állományt”.

Az a szint, ahogyan ma ismerjük az állományt, nem elegendő a továbblépéshez. Azt mondhatja erre a „rutinos parancsnok”: „hogyne ismerném, hiszen évek óta vele dolgozom; tudom, mit lehet rábízni, mit nem”. Ez igaz lehet, és így is működhet egy rendszer, de ha a pszichológia módszereivel kívánunk élni, akkor az ismerés fogalmát nem ebben az értelemben használjuk. Könnyen meglehet pl., hogy a „rutinos parancsnok” igencsak hadilábon áll a pszichológiai értelemben vett önismerettel, nem is beszélve a többről. Hogyan tudna akkor ő, akárcsak a szolgálati törvény 4. sz. mellékletében meghatározott – beosztottait érintő – olyan minősítési szempontokra válaszolni, mint például: elemzőképesség, ítélőképesség, pszichikai állapot, tűrőképesség, kapcsolatteremtő, -fenntartó készség.

A minőségi előrelépés lehetőségei, feladatai

Néhány alapvető kérdésre kell válaszolnunk, mielőtt belevágunk egy új struktúra tervezésébe, kialakításába.

Kiket kell kiképeznünk? Furcsán hangozhat, főleg a képzési folyamatokat tervezők számára, hogy nem a cél meghatározása az elsődleges. Két dolog biztosnak tűnik. Az első az, hogy az állomány döntő többségét nem lehet lecserélni bizonyos képességdeficitok miatt. A második, hogy nincsenek elégséges ismereteink a képességeikről, nem is lehetnek, hiszen – pszichológiai értelemben – meg sem határoztuk ezeket. Jelenleg sajnos ez a helyzet a többi fegyveres és rendvédelmi szervnél is. Tehát először egy „képességkatasztert” kell elkészíteni az állományról, minek ismeretében reális célok határozhatók meg, vagy – a legrosszabb esetben – egyelőre lekerül a napi-rendről a továbblépés gondolata. Például ha a vezetők körében túl erős a pszichológiával szembeni averzió, nincs lehetőség ilyen módszerek alkalmazására.

A lehetséges vizsgálandó tulajdonságok közül néhány: érzelmi stabilitás, általános kognitív képességek, térészlelés, motiváció, döntésképeség, stressztűrés, dinamizmus, befolyásolóképeség stb.

Nyugati források szerint⁴ (Lord, De Vader, Alliger, 1986) az intelligencia szorosan összefügg a katonai vezetői hatékonysággal, az átlag korrelációértéke 0,60. A német hadseregben dolgozó pszichológusok úgy ítélték meg, hogy megfelelő szak-

emberek kialakíthatnak olyan feltételeket, amelyek közepette lehetőség nyílik a feladat eredményes végrehajtására. Az 50-es évektől hatásukra elsősorban Nyugat-Európában alkalmasságvizsgáló központok alakultak a komplex feladat megoldására.

A vizsgálóközpontokban alkalmazott eljárások arra irányulnak, hogy feltárják azokat a tulajdonságokat, vonásokat (konstruktumokat), amelyek az egyes tiszti munkakörök betöltésekor, tipikus feladatok végrehajtása során meghatározó fontossággal bírnak. A vizsgálóeljárásokban a hangsúly a szimulált helyzetekben tanúsított viselkedés megfigyelésén van. A vizsgálatban számos pszichológus vesz részt, akiknek kulcsszerep jut a sok nézőpontból származó információk integrálásában, a kiválasztási döntés előkészítésében. A helyzetsszimuláció mellett hagyományos technikákat is alkalmaznak (képessegtesztek, ajánlói jellemzések, életrajzi adatok, megelőző iskolai eredmények, minősítések stb.)

A vizsgálatvezetők viszonylag sok dimenzióban mutatott viselkedést, teljesítményt figyelnek meg, a vélemények konszenzusaként születik meg az egyénről alkotott összegzett vizsgálati eredmény.

A dimenziókonstruktum érvényessége meglehetősen alacsony, mivel a helyzetgyakorlatok nehezen operacionalizálhatók, az egyes viselkedések nehezen kategorizálhatók, összehasonlíthatók. A vizsgálatvezetők éppen ezért elsősorban tapasztalati alapon minősítenek. Ennek ellenére az összegzett vizsgálati eredmények prediktív validitása (jóslható érvényessége) elfogadható. Például a brit haditengerészet állományában 1947–79 között végzett tisztek összegzett vizsgálati eredményeit hasonlították össze a végzés után öt évvel később készült tiszti minősítésekkel. A 2144 elemből álló mintában a korreláció átlaga 0,39 volt (Jones, 1984). Rodgers és Johnston (1987) kisebb mintán és kisebb intervallumban hasonló felmérést végeztek, és 0,42-es átlagos korrekciót kaptak.

Milyen képzési célt szeretnénk teljesíteni? A kérdésre adható válasz szorosan összefügg az előzőkkel, hiszen csak a már meglévő képességelemekre tudunk belátható időn belül teljesíthető normákat előírni. A belátható idő sem lehet hosszú, hiszen a vezetőknek állandóan készenlétben kell állniuk az operatív tevékenységre veszélyhelyzetben. Ismerve az állomány általános fizikai és mentális állapotát, egy rövidebb távon (1 év) kitűzendő fejlesztési cél, úgy tűnik, még messze lesz az ideálistól. Ezért – remélve azt, hogy a természetes fluktuáció is előrelépést jelent a személyi állomány minőségi összetételében – reálisnak tűnik egy minimális, valamint egy vagy két magasabb szintű, hosszabb távon (3–10 év) teljesítendő cél, képességskála meghatározása. Itt már nem csak a hagyományos képzési célkategóriákról van szó (mint pl.: „legyen képes bonyolult körülmények között is a parancsnoki és törzsmunka irányítására”).

Amennyire csak lehetséges, a mérhetőség érdekében fel kell bontani kisebb egységekre ezeket a hagyományos általános kategóriákat. A pszichológus feladata a mérhető és a nem mérhető, a fejleszthető és nem fejleszthető szétválasztása és a vizsgálat elvégzése. Csak úgy általában tréninget tartani, ez ma már nem elegendő, csupán a pszichológiai módszerek reprezentálására szolgálhat. A vezetőnek (a megrendelőnek) azt kell tudnia, hogy a kiképzendőeknek milyen jellegű feladatokat milyen körülmények között kell teljesíteniük. A pszichológus (szociológus) ezután alapítja meg ezek mérhető elemeit és azt, hogy várhatóan miként korrelálnak majd a mérési eredmények a gyakorlati eredményességgel.

Újabb módszerek, elképzelések a képzésben és a gyakorlatban

A módszerek tekintetében a bőség zavarával küszködünk, mert a „humán-szolgáltatóipar” hazánkban most van kibontakozóban. A tréningeknek és trénereknek se szeri, se száma, a szakszerűséggel azonban helyenként bajok vannak. Teljesítményorientált világunkban ezen a téren két biztos pont van: a kereslet nagysága és a megrendelő tájékozatlansága. Az utóbbi sokszor azt sem tudja, mi a pszichológus és a pszichiáter között a különbség, a pszichológus pedig el akarja hitetni, hogy ő mindent meg tud oldani. Többek között ez is az oka a pszichológus és a megrendelők között kimutatható „érintkezési feszültségnek”. Mindezek mellett e módszer tekintetében napjainkban – a veszélyhelyzet-kezelő funkcionális területen – a szimulációs helyzetgyakorlatok tűnnek a leghatékonyabbnak. Az informatikai háttér hozzáférhető, fejlettebb országokban a tapasztalatok is rendelkezésre állnak.

Természetesen a parancsnokok és törzsek felkészítése sem választható el az egyéb kapcsolódó területektől, melyeknél néhány újabb (vagy újból felvetett) elképzelés felmerülhet az alábbiak szerint.

A minősítési fokozat rendszere: Az iskolai és a tanfolyami végzettségek, az egészségügyi – fizikai-pszichikai felmérések, eredmények, a gyakorlatban bizonyított képességek alapján lehetőséget kell adni az egyénnek, hogy egy felmenő (de lefelé is nyitott) minősítési skálán bizonyítsa a szolgálatnak saját „alkalmazhatósági fokát”. Az andragógia és a pszichológia bizonyította, hogy az életkor előrehaladtával felnőttkorban a növekvő (pl. rutin) és a csökkenő (pl. érzékelés) képességek egymást kiegyenlítik, összességében az alkalmazhatósági érték nem változik, az ideális tevékenységi kör azonban igen.

Egyéni fejlesztési utak: Az eddig is jól mérhető képességeknél – mint pl. a fizikai jellegűek – természetesnek tartjuk az egyéni különbözőségeket és így határozzuk meg a célszerű fejlesztési területeket. Amennyiben a mentális képességek területén is hasonló lesz a helyzet – a törzs együttes tevékenységének kiemelt jelentőségét továbbra is szem előtt tartva –, az egyénnel közösen meg kell határozni azokat a területeket, ahol zavaró képességhiány mutatkozik, amennyiben fejleszthető tulajdonságról van szó. Néhány ilyen – sajnos, általánosnak mondható – problémás terület például a beszéd, a kommunikáció veszélyhelyzetben, stressztűrő képesség, kezdeményezőképeség, ismerethiányok, empátia stb.

Gyakorló vezetési pontok: Alkalmazásuk ideális színteret biztosítana a korszerű informatikával vezérelt szimulációs képzésnek, egyben lehetővé tenné a vizsgálatokat végző külső szakemberek (pszichológusok) tevékenységét. Néhány fejlett országban – a civil kontroll megvalósítása jegyében – az előbbieket nem a fegyveres szerv alkalmazottai, és ők végeznek minden, az alkalmasságot érintő vizsgálatot.

Ügyeletes mentésirányítók: A teljesen váratlan ipari-közlekedési katasztrófa-helyzetek esetében nem szerencsés, ha magára hagyjuk a területileg illetékes polgári védelmi vezetőt. A már veszélyhelyzetekben bizonyító, legrátermettebb parancsnokok közül egy odavezényelt segítő, aki adott esetben az irányítást is átvehetné, nagymértékben csökkenthetné az ilyenkor szokásos döntési hibák, mulasztások esélyét. Ez azokon a területeken lehet fontos, amelyeket ismétlődő természeti ka-

tasztrófák nem veszélyeztetetnek, a vezetőknek tehát nincs is alkalmuk próbára tenni ilyen irányú képességeiket.

Véleményem szerint a parancsnokok és törzsek felkészítése terén az ún. megelőzési szemléletet kell előtérbe helyezni, vagyis *a veszélyhelyzeti vezetésre való felkészülés mellé – vagy fölé – kell emelni a békeidőszakban jelentkező együttműködési, vezetési feladatokat, mert:*

- a megelőző-felkészülő tevékenység minősége határozza meg elsősorban a veszélyhelyzeti vezetés hatékonysági fokát,
- az itt kialakított emberi kapcsolatok, közösségek döntő jelentőségűek a bajban,
- a vezetők szolgálati idejük jelentős részében ilyen jellegű tevékenységet végeznek.

Újból felvetődik a korábban felmerült kérdés: parancsnokaink egyaránt alkalmasak-e a magasabb intelligenciát kívánó előkészítő (béke) tevékenységre és a nagyobb stressztűrést igénylő veszélyhelyzeti vezetésre. Mindenfajta felmérés nélkül is a helyes válasz erre a kérdésre: NEM, hiszen nyilván az egyik inkább erre, a másik inkább (vagy csak) arra alkalmas. Kompromisszumot kell kötnünk addig, amíg a pálya társadalmi megbecsültsége lehetővé nem teszi a válogatást a magasabb felvételi követelmények alapján is. Addig is a kinevezéseknél tartsuk szem előtt, hogy a polgári védelmi vezető legyen:

Elsősorban: intelligens, jó kapcsolatteremtő, rendelkezzen stabil morális tartással és reális önismerettel. *Fontos:* aki ilyen, arról a külső (szakmán kívüli) szemlélő az alábbi tulajdonságokat is hajlamos méltán feltételezni.

Másodsorban: jó stressz- és fáradtságtűrő, fellépésében és döntéseiben határozott, változó és veszélyes helyzetekben is kiegyensúlyozott, rendelkezzen jó figyelemmegosztó képességgel. *Fontos:* aki csak ilyen, arról a külső szemlélő esetleg még ezeket a pozitív tulajdonságokat sem feltételezi.

Az utóbbi képességcsoport hiányossága esetén a támogatás-helyettesítés megoldható, még ha ez nem is ideális eljárás. Viszont az elsősorban szükséges tulajdonságok hiánya esetén az emberi viszonyokban hosszabb idő alatt elrontott, ki nem alakított kapcsolati és együttműködési rendszer veszélyhelyzetben a támogatás hiánya, sőt a „betartás” következhet be. Ez viszont már semmiféle kívülről-felülről történő támogatással, intézkedéssel nem állítható helyre.

A polgári védelmi feladatok eddig kialakult és jól funkcionáló rendszerében – bármilyen szervezeti változás esetén – kiemelt jelentősége van a vezetők készségét fejlesztő felkészítésének. Úgy gondolom: a meglévő problémák (presztízshiány stb.) arra készítetnek bennünket, hogy a társadalomtudományok már adott eredményeit és lehetőségeit az eddigiéknél is fokozottabban vegyük igénybe.

JEGYZETEK

- 1.) S Huntington.: A katona és az állam; Zrínyi-Atlanti 1994. 72. old.
- 2.) R. A Hall.: The peacetime Duties of the Armed Services; US. Naval Institute Proceedings, LXXX. 1946. 06. 781. old. = Huntington im. 72. old.
- 3.) Zellei Gábor: Egyetemi doktori értekezés; ZMKA. 1995. 101. old.
- 4.) Katonapszichológiai Kézikönyv; Szerk.: HVK. Euroatlanti Int. Mucs, 1997. nyt. sz.: 21/131. 16–17. old.

Balla Attila

A védelmi kiadások nemzetközi összehasonlítása a vásárlóerőparitás-elmélet segítségével

A szövetségen belüli tehermegosztás problémájával szembetalálkozva hazánk számára nagy jelentőségű a védelmi kiadások relatív nagysága, vagyis az, hogy más országokhoz képest mennyit költünk védelemre. Természetesen a nemzeti valutákban kifejezett védelmi kiadások nem hasonlíthatók össze, így szükség van valamilyen, közös valutában kifejezett védelmikiadás-mutatóra. A szerző rámutat arra, hogy a kereskedelmi valutaárfolyam használata a védelmi kiadások közös valutára átszámításakor komoly torzításokhoz vezet, és tendenciózusan tükrözi nemcsak hazánk, de a kevésbé fejlett országok többségének ilyen irányú erőfeszítéseit is. Alternatív megközelítésként egy olyan ráta – az ún. vásárlóerőparitás – speciális változatának használatát vizsgálja, ami véleménye szerint közelebb áll a realitásokhoz és hasznos eszköz lehet a tényleges tehervállalás összehasonlításához.

A kérdéskör vizsgálatával korábban már foglalkozott az ENSZ nemzetközi szakértőkből álló csoportja¹, míg a NATO gazdasági bizottságának berkein belül a témában jelenleg is kiterjedt kutatások folynak².

Lehetséges-e, hogy Indonézia GDP-je egyik évről a másikra ötödére csökkent? Hogyan értelmezhető, hogy Hollandia védelmi kiadásai dollárban kifejezve meghaladják az ötvenszer nagyobb hadsereggel rendelkező, atomhatalom Kína hasonló kiadásait? Mi a magyarázata annak, hogy az egy katonára jutó védelmi kiadások elemzése szerint Oroszország védelmi szektora 14-szer költséghatékonyabb, mint az Egyesült Államoké? Valamennyi, itt feltett kérdésünk megválaszolásában nagy segítséget jelent a vásárlóerő-paritás elméletének megismerése, és a valuták piaci árfolyamának használatában rejlő torzítási lehetőség feltárása.

A vásárlóerő-paritás (Purchasing Power Parity – PPP) az az árfolyam, amely egy termékkosár különböző országokban megfigyelt, nemzeti valutákban kifejezett árait egyenlővé teszi. Alkalmazásának fő magyarázata, hogy a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő termékek esetében az egyes valuták piaci árfolyama nem felel meg az egyes valuták relatív vásárlóerejének. A piaci árfolyam emellett rendkívüli

1. Unites Nations, 1985

2. NATO/EAPC ECONC, 1998

változékonyságot mutathat, ami – főleg a magyarországihoz hasonló kis, nyitott gazdaságok esetében – külső hatásokkal, piaci spekulációval, a gazdasági konjunktúra alakulásával magyarázható.

Jó példa erre a már említett Indonézia esete. 1996-ban Indonézia GDP-je 226 Mrd USD volt (a piaci rúpia/dollár árfolyamon). A spekuláció és az indonéz gazdasági válság hatására azonban a rúpia árfolyama olyannyira lezuhant, hogy az indonéz GDP dollárban kifejezett értéke 1997-ben már csak 51 Mrd dollár volt, azaz egy év alatt ötödére esett vissza. Ugyanakkor az ország által megtermelt termékek mennyisége csak mintegy 1–3%-kal csökkent. Más szavakkal: a GDP pénzpiaci értékelése szerint a GDP 80%-a egyik évről a másikra eltűnt. Ugyanakkor a vásárlóerő-paritás vizsgálata kimutatja a délkelet-ázsiai országok valutáinak óriási mértékű alulértékelttségét, és az indonéz GDP vásárlóértékét kb. hússzor többre becsüli a piaci árfolyamon számított értéknél.

A fenti hiányosságok miatt a piaci árfolyamok csak speciális esetekben tekinthetők megfelelő eszköznek a kiadások reálértékének nemzetközi összehasonlítására. Különösképpen igaz ez a megállapítás az úgynevezett átmeneti gazdaságok esetében, ahol a hivatalos valutaárfolyamok mesterségesek voltak, sőt esetenként még most is azok. *A PPP azonban adhat némi esélyt arra, hogy különböző országok makroökonómiai mutatóinak összehasonlításakor reálisabb átváltási árfolyamokat tudjunk használni.*

A PPP számításának elméleti háttere az, hogy két ország valutájának árfolyama hosszú távon afelé az arány felé mozog, amely egyenlővé teszi egy adott termékosár árát az egyes országokban. Amennyiben például egy adott kosár az egyik országban 10 fitying a másikban 100 fabatka, akkor az árakat egyenlővé tevő árfolyam – az adott fogyasztói kosárra számított PPP – 1 fitying = 10 fabatka, azaz egy fitying vásárlóereje 10 fabatka vásárlóerejével egyezik meg. A valutaárfolyamok, ha nem is egyeznek meg ezzel az árfolyammal, de az elmélet szerint konvergálnak hozzá.

Az előzőekben leírt kiegyenlítődesi folyamat azonban nagyon hosszú ideig is eltarthat, a valóságban a relatív alul- vagy fölülértékelttség évekig, sőt évtizedekig is létezhet. Az eltérésnek ezenkívül strukturális okai is lehetnek. A külkereskedelmi forgalomba nem kerülő, ún. nemzeti javak (pl. tipikusan ilyen az építőipar hozzájárulása a GDP-hez) lényegében függetlenek a külföldi árak alakulásától (amennyiben persze inputjaikat belföldön szerzik be), ezért áraik a nemzeti adottságoktól függően jelentősen eltérhetnek piaci árfolyamon átszámított külföldi áraktól. Ezt a tényezőt még fel is erősítheti az ország által követett kereskedelempolitika és adópolitika, amely politikai vagy gazdasági (katonai termékek esetében esetleg biztonságpolitikai) megfontolásból védheti a nem versenyképes hazai termékeket a nemzetközi versenytől. Így a strukturális árkülönbségek – és ezzel a kereskedelmi árfolyamok eltérése az adott termékek árárányától, azaz az adott termékre értelmezett vásárlóerő-paritástól – hosszú távon is fennmaradhatnak.

Különösen jellemző a kiegyenlítődes elmaradása a védelmi szektorra, ahol kiemelkedően magas a nemzeti javak és a nem piaci javak aránya. Ez megerősíti azt a sejtésünket, hogy a kereskedelmi valutaárfolyam nem alkalmas eszköz a védelmi kiadások reálértékének nemzetközi összehasonlítására.

A Big Mac-index

A PPP számításának egy rendkívül egyszerű, mégis meglepően eredményes példája a világszerte ismert szendvics helyi értékét tükröző, ún. „Big Mac”-index, melyet a The Economist c. gazdasági hetilap közöl minden év áprilisában. Bár a Big Mac látzólag egy egyetlen termékből álló „termékkosár”, mégis kitűnően megfelel a külkereskedelmi forgalomban nem vagy csak korlátozottan szereplő termékek egy meghatározott halmazának. A Big Mac megtalálható a világ mind a négy sarkában, az előállításához szükséges termékek és szolgáltatások pedig jelentős részben a helyi piacon kerülnek beszerzésre. Ilyen módon a Big Mac, mint termékkosár, relatív ára tartalmaz olyan összetevőket, mint a helyiségbérlet díja, az energiaköltség, a munkaerő bére, az alapanyagok ára stb. Érdemes megemlíteni, hogy a Big Mac-index alapján az amerikai dollár a nyugat-európai országok valutáihoz képest az elmúlt tíz évben alulértékelt volt, míg a fejlődő, illetve a gazdasági átmenet időszakában lévő országok valutáival szemben felülértékelt. (Hivatalos valutaárfolyamon számítva 1997-ben egy Big Mac Franciaországban 3,04, az Egyesült Államokban 2,42, míg Magyarországon 1,52 dollárba került.)

A védelmi kiadások reálértéke

Mivel a védelem is egy, a kereskedelmi forgalomban nem szereplő jószág („termék”), így nagyon valószínű, hogy egyes országok védelmi kiadásainak összehasonlítása a piaci valutaárfolyam segítségével erősen torz képet mutat. Elég talán, ha arra utalunk, hogy a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) adatai szerint, amit a The Economist c. hetilap 1998. júniusi száma is idéz³, a 2,8 millió fős hadsereggel rendelkező Kína védelmi kiadásai a 17. helyen szerepelnek az országok rangsorában, míg az ötvenszer kisebb hadsereggel rendelkező Hollandia két hellyel előrébb áll. Mindannyiunk számára világos, hogy ez a rangsor nem lehet reális, és valami más eszközt kell keresnünk az összehasonlítás elvégzéséhez.

Ahhoz, hogy a védelmi kiadások tényleges értékének, vásárlóértékének reális multilaterális összehasonlítását nyerjük, számítanunk kellene olyan vásárlóerő-paritásokat, amelyek a védelem által fogyasztott jószágok kosarának különböző országokban érvényes árát egalizálják, és ezeknek a „védelmi PPP”-nek a segítségével számítani át azonos valutára az egyes országok védelmi kiadásait.

A PPP alkalmazásának indoka a védelmi kiadások összehasonlításakor az a tény, hogy egyes országok – így hazánk – védelmi kiadásainak dollárban kifejezésekor ma egyszerűen a *valuták piaci árfolyamát veszik alapul*. Ezekre az árfolyamokra azonban nagymértékben hatnak a piaci folyamatok, a folyó fizetési mérleg aktuális egyenlege, a pénzügyi spekulációk, a központi bank intervenciói, illetve egyéb politikai és intézményi tényezők, amelyek nem érintik közvetlenül a (kül) kereskedelmi forgalomba nem kerülő termékek és szolgáltatások (mint például a védelem által fogyasztott jószágok jó része) árát. Az ilyen módon elvégzett összehasonlítások komoly torzításokhoz vezethetnek, és tapasztalatom szerint jelentősen alulértékelik

3. The Economist, 1998. június 20.

a partnerországok védelmi kiadásait a NATO-országokhoz és ezen belül is különösen a nyugat-európai NATO-szövetségesekhez képest.

A reálérték meghatározásának rendkívül egyszerű módja, ha ez a közös valuta valamilyen konkrét termékek. Hogy a PPP háttérét bemutató példánktól ne kerüljünk nagyon messze, legyen ez a Big Mac, azaz számítsuk át minden ország védelmi kiadásait Big Macre az adott országokban érvényes áron.

Míg Németország hivatalos ártolyamokon USA dollárra átszámított védelmi kiadásai 1997-ben több mint 72-szer annyit tettek ki, mint hazánké, ugyanakkor ez az összeg „csak” körülbelül 33-szor annyi Big Mac megvásárlását tette volna lehetővé, azaz a védelmi kiadásokban meglevő különbség ilyen módon számítva kevesebb, mint feleakkora. Választ ad ez a számítási mód a Kína és Hollandia összefüggésében felmerült paradoxonra is. Kína védelmi kiadásai ugyanis helyi áron 3,4-szer több Big Mac vásárlását tennék lehetővé, mint Hollandiáé, azaz Kína hivatalos árfolyamon átszámítva alacsonyabb védelmi kiadásainak (Big Mac) vásárlóereje 3,4-szer nagyobb. Ennek oka, hogy a Big Mac index szerint a júan 52%-kal alul, míg a holland forint 17%-kal fölülértékelt volt az USA dollárhoz képest⁴.

Szintén érdekes összehasonlításokra ad lehetőséget annak a vizsgálata, hogy a védelmi kiadások Big Macre váltása esetén hány szendvics jutna az ország egy lakosának, azaz kicsit tudományosabban fogalmazva: mennyi az egy főre jutó védelmi kiadások vásárlóértéke, még mindig tartva magunkat a vásárlóérték eddig alkalmazott, szélsőséges leegyszerűsítéséhez. 1997-es adatokat vizsgálva Magyarország esetében ez a szám fejenként kb. 35 Big Mac, Oroszország esetében 50, az USA esetében 440, míg Kína estében mindössze 7⁵.

Ugyanakkor lehetőség nyílik az egy katonára jutó védelmi kiadások Big Macellenértékének meghatározására is. Megint csak Magyarország és Németország példáját használva: az egy katonára jutó védelmi kiadások értéke 1997-ben Németországban mintegy 173 ezer német márkát (35 306 Big Mac) tettek ki, ami hivatalos valutaárfolyamon kb. 95 ezer USA dollárnak felelt meg. Magyarország vonatkozásában ugyanezek a számok: 2 millió forint (7380 Big Mac) és 11 235 USD. A különbség megint szembetűnő: Big Macben kifejezve az eltérés 4,78-szoros, míg hivatalos valutaárfolyamon 8,45-szörös.

A fenti példák talán igazolják, hogy a piaci valutaárfolyamok használata a védelmi kiadások összehasonlítására rendkívül torz eredményekhez vezet. Bár a Big Mac-index a védelmi kiadások terén csak szemléltető módszertani érdekességnek tekinthető, arra mindenképpen jó, hogy igazolja: létezik jobb megoldás és érdemes a vásárlóerő-paritás, a védelmi PPP kérdését mélyebb elemzés alá vetni.

A védelmi PPP

A védelmi kiadások reálértékének összehasonlítására szolgáló védelmi PPP létrehozásához szükség van egyrészt az érintett országok védelmi kiadásainak egységes, minél részletesebb, kategóriák szerinti bontására, valamint az egyes kategóriákat jól

4. Hans-Peter Müller, 1998, pp. 16. és 20.

5. NATO/EAPC ECONC, 1997, pp. 3.

reprezentáló termékek és árak összegyűjtésére. Ezek után valamely ország védelmi kiadásainak összetételét standardnak véve (azt választva a védelmi termékkosárnak), kiszámítható, hogy az egyes országok árain az adott védelmi kosár mennyibe kerül. Az így kapott értékeket egymással elosztva megkaphatjuk az egyes valuták relatív vásárlóértékét az adott termékkosárra számítva.

Már ez a rövid, alapszintű módszertani leírás is rengeteg kérdést vet fel. Például:

❖ Nem egyszerű dolog a védelmi kiadások olyan mélységű, tételszintű bontása, illetve a reprezentáns termékek megtalálása, amihez értelmes árakat lehet rendelni. Ha ezek után ezt a szerkezetet tekintjük standardnak, akkor nem könnyű a másik ország esetében megtalálni az analóg termékeket (pl. eltérő típusú harci eszközök esetén). Az ENSZ hivatkozott tanulmánya ezt a problémát a „katonai szempontból egyenlő értékű” jóságok fogalmával igyekezett áthidalni, ami azonban véleményem szerint mind katonai, mind közgazdasági szempontból erősen problematikus.

❖ Szintén komoly nehézséget okoz, hogy egyes országok védelmi kiadásai között szerepelnek olyan kiadási kategóriák, amelyek más országoknál nem fordulnak elő (nukleáris fegyverek). Ezek árai az összehasonlításakor nem vehetők figyelembe.

❖ A személyi kiadások összehasonlításakor komoly nehézséget okoz a hivatásos és a sorozásos hadseregek összevetése. Az ENSZ nemzetközi szakértői bizottsága azt javasolta, hogy a hat hónapot meghaladó kiképzésen áteső sorkatonákat tekintsük egyenértékűnek egy szerződéses katonával, míg az ennél rövidebb kiképzésben részesült tekintsük más „terméknek”. A sorkatonák jóval alacsonyabb járandóságait pedig a természetbeni juttatásokkal (ingyenes szállás, étkezés stb.) korrigáljuk. Véleményem szerint ugyanakkor a sorkatona és a szerződéses katona motiváltsága olyannyira eltérő, hogy – függetlenül a kiképzés hosszától – nem szerencsés őket azonos értékűnek tekinteni.

❖ Komoly módszertani problémát okoz az építkezések, illetve a kutatás-fejlesztés árainak összehasonlítása. Az előbbi téren lehetőség van persze alapszintű adatok összehasonlítására (egy köbméter alap kiadása, egy négyzetméternyi falfeület bevakolása stb.), semmi sem biztosítja azonban, hogy a részekből használható következtetést tudunk levonni az egészre vonatkozóan. A K+F terén két lehetőség is mutatkozik. Az egyik a K+F-hez szükséges inputok (személyi kiadások, technikai eszközök stb.), árainak összehasonlítása, a másik egy standardizált kutatási projekt költségének összevetése. Mindkét irányban folynak vizsgálatok, de eddig egyik eredményei sem igazán meggyőzőek. Különösen bonyolítja a kérdést a civil szektor által végzett katonai tárgyú K+F beárazása, amely jó néhány ország esetében meghaladja az összes katonai vonatkozású kutatások 70%-át.

❖ Nehéz azt is eldönteni, hogy mely ország védelmi kiadásának összetételét tekintsük standardnak. Minél jobban eltér ugyanis egymástól a két ország kiadási szerkezete, az eltérő választások annál nagyobb különbségeket okozhatnak. Elméleti szempontból előállhat az a paradox helyzet, hogy csak a nagyon hasonló védelmi kiadási összetétellel rendelkező országokat lehet a védelmi PPP segítségével összehasonlítani, ami éppen elemzésünk értelmét kérdőjelezi meg.

❖ A legnagyobb nehézségeket azonban a védelmi kiadások között szereplő termékek árának meghatározása jelenti. A katonai „termékek” ára sok esetben nem is

létezik, vagy ha igen, gyakran titkos vagy teljesen torz. Segítséget jelenthet – bár erősen korlátozott mértékben – az analóg civil termék felkutatása, és árának adaptálása.

A módszertani nehézségek ilyen halmaza alapján sok kutató kifejezetten megkérdőjelezi, hogy érdemes-e egyáltalán védelemspecifikus PPP-vel bajlódni, vagy pedig elégséges lenne valamely, már rendelkezésre álló, civil PPP használata.

Véleményem szerint azonban problémáink nagy részéből kiutat jelenthetne, ha egy – katonai és gazdasági szakértőkből álló – nemzetközi csoport meg tudna állapodni egy olyan védelmi fogyasztói kosárban, amelynek összetevői az országok legnagyobb részében beletartoznak a védelmi kiadásokba, reprezentatívak (típustól függetlenül nagyjából hasonló adottságokkal rendelkeznek), és képesek vagyunk hozzájuk reális árakat rendelni. Ilyen lehetne például egy hivatásos tiszt (akinek az „ára” természetesen az illetménye), egy géppisztoly, egy harckocsi, egy liter kerozin stb. stb. stb. Véleményem szerint viszonylag kevés (15–20) jól megválasztott termék gyakorlati szempontból használható kosarat eredményezne.

Természetesen az elméleti kosár összeállításának részét képezné a benne szereplő relatív mennyiségének, kosárbeli súlyának viszonylag reális meghatározása is. Amennyiben ez a kosár összeállítható lenne, akkor innentől kezdve már csak az egyes országok áraival való beárazás, illetve a vásárlóerő-paritások meghatározása lenne hátra. A PPP-k ismerete pedig lehetőséget adna a védelmi kiadások átszámítására, a közös valutára és az így nyert adatok elemzésére.

Tisztában vagyok vele, hogy ez az eljárás módszertani szempontból nem precíz, szerintem azonban még így is számottevően jobb összehasonlítást eredményezne, mint akár a piaci valutaárfolyamok, akár pedig valamely civil PPP használata.

Külön figyelmet igényel – különösen egyes partnerországok esetében – az infláció, az árak gyors változásának kérdése. Ez szükségessé teheti a PPP-k folyamatos (negyedéves, esetleg havi) újraszámítását. Nem szabad azonban megelégednünk arról sem: minél rövidebb intervallumot adunk meg, annál nagyobb torzításokat okozhat az a tény, hogy egyes termékek és szolgáltatások esetében a beszerzések viszonylag ritkán, nagy tételben történnek, így az árinformációk elavulhatnak.

Következtetések

A védelmi kiadások reálértékének nemzetközi összehasonlításával foglalkozó kutatók egybehangzó véleménye szerint a piaci valutaárfolyamok nem tekinthetők adekvát eszköznek a védelmi kiadások közös egységre történő átszámítására. Egyetértés alakult ki abban is, hogy a vásárlóerő-paritás koncepciója sokkal reálisabb képet ad az egyes nemzetek tehervállalásáról.

A témával foglalkozó szakemberek között ugyanakkor nincs egyetértés abban, hogy a védelmi kiadások összehasonlítására szolgáló speciális PPP milyen módon készíthető el. Az elméleti szempontból pontos és precíz paritások meghatározása ugyanis olyan nehézségekbe ütközik, amelyek még azt is megkérdőjelezzik, hogy érdemes-e egyáltalán a kérdéssel foglalkozni, vagy egyszerűbb – de azért elfogadható – megoldás valamely kész, „polcra leemelhető” civil PPP, például a GDP-k összehasonlítására szolgáló paritások használata. Egyes kutatók odáig is elmennek, hogy elégséges lenne a korábban már ismertetett „Big Mac-egyenértékes” használata.

Véleményem szerint a módszertani nehézségek miatt valóban nem érdemes a teljes precizításra törekedni, ugyanakkor mégis érdemes lenne egy viszonylag kevés, könnyen azonosítható és beárazható elemből álló védelmi fogyasztási kosarat megalkotni, és ez alapján speciális védelmi PPP-t számolni. Semmiféle mértékadó vizsgálat nem igazolja ugyanis, hogy a védelmi kiadások szerkezete a legkevésbé is hasonlítana a GDP, vagy még kevésbé a Big Mac összetételéhez.

A felsorolt hiányosságok és módszertani nehézségek ellenére szinte biztosra vehető, hogy a PPP-k segítségével való összehasonlítás reálisabban értékeli a fejlődő, illetve az átalakuló országok védelmi kiadásait, és a fejlett országokkal való összehasonlítás kevésbé kedvezőtlen képet mutat.

Eredményeink értékelése során egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztelnünk, hogy a NATO-szövetségesek védelmi kiadások alapján való rangsorolása központi kérdésévé vált azoknak a vitáknak, amelyek arról szólnak, hogy egyes tagok nem viselik az őket megillető részt a közös védelem terheiből. A fizetési képességnek vagy hajlandóságnak a kérdése óhatatlanul kiterjesztődött a jövődöbéli partnerekre is. A védelmi PPP vizsgálata szinte bizonyosan pontosabb, reálisabb eredményeket hozhat a nemzetek hozzájárulásának értékelésében, és számottevően felértékelné az új tagok védelmi kiadásainak nagyságát a szövetségesek jelentős részéhez képest.

IRODALOM

Defence Spending (The Economist, June 20th, 1998)

Müller, Hans-Peter: A Critique of Purchasing Power Parity (PPP) Based Military Expenditure Comparison within NATO/EAPC Context (Permanent Delegation of the Republic of Germany to the NATO, Brussels, 10. 08. 1998)

The Measurement of Military Spending: Comparative Real Cost Analysis Using Purchasing Power Parities (PPPs) [NATO/EAPC(ECONC) 4. March 1998]

United Nations (1985): Report of the Secretary-General: Reduction of Military Budgets – Construction of Military Price Indexes and Purchasing Power Parities for Comparison of Military Expenditures (UN A/J40J421, New York)

Pénzügytan (egyetemi tankönyv, szerk.: Bakáné-Bánfi-Sulyok-Pap, Saldo, Bp. 1994, 3. kötet)

Samuelson-Nordhaus; Közgazdaságtan (KJK, 1988, 3. kötet)

Óvári Gyula

Régi gondok új közelítésben: vadászüepülögép-beszerzés 2000 után

Hazánkban a repülöggyverzet-váltás több mint egy évtizede napirenden van. Ehhez kapcsolódva a kilencvenes évek elejétől több koncepció is napvilágot látott, melyek a repülöggyép-beszerzés, illetve a meglévő orosz eredetű és a perspektivikus nyugati repülöggyeszközök együttes üzemeltetését voltak hivatottak körültekintően előkészíteni. Napjainkra egyértelművé vált, hogy új repülöggyép leghamarabb 2010 körül kerülhet honvédelmi rendszerünkbe, ami több szempontból is megkérdőjelezi a 10–15 évvel korábban kidolgozott beszerzési, felhasználási tervek és alapelvek későbbi alkalmazhatóságát. Az alábbiakban a két évtizedes késéssel bekövetkező gygyverzetváltás legköltségesebb eleméhez, a vadászüepülöggyép-beszerzéshez kapcsolódó néhány, hasznosítható harcászati-technikai megfontolásra kívánom felhívni a figyelmet.

Napjainkra – politikai döntés alapján – valószínűsíthető, hogy a honvédség részéről nyolcvanas évek második felétől folyamatosan javasolt vadászüepülöggyépggyverzet-váltásra csak 2010 körül kerülhet sor. E terminusból az is következik, hogy a beszerzés nem a MIG–29-esek kiegészítését, hanem azok pótlását fogja szolgálni, mivel kicsi az esélye két ezred egyidejű megvásárlásának. Így:

- egyetlen – várhatóan két századból álló – vadászüepülöggy-ezreddel(?) kell(ene) megoldanunk a szuverenitásunkat szavatoló, valamint koalíciós kötelezettségeinkből („air policing”, légi harc, légi támogatási, felderítési stb.) adódó feladatainkat;
- a kilencvenes évek elején általunk annyira áhított – egyébként valóban kitűnő – repülöggyéptípusok többsége 2010 körül már egy 30–40 éves alapkönstrukció végletekig és meghatározóan csak exportra „tuningolt” változata lesz;
- a tudományos-technikai fejlődés eredményeként, 2015–2025 között új hadügyi forradalom bekövetkezése várható, melynek hatására gyökeresen átalakulnak a hadseregek technikai eszközei, hadszínterei, harceljárásai, létszámviszonyai és szervezeti struktúrái.

Mindezek akkor együttesen megkérdőjelelik a tizenöt-húsz évvel korábbi – egyébként 20–30 évre szóló – beszerzési, felhasználási elképzeléseink alkalmazhatóságát. Azok az országok, amelyek közép- és hosszú távú honvédségi fejlesztéseiknél a fenti tényeket figyelmen kívül hagyják, akár egy-két évtizedre is reménytelenül elmaradhatnak környezetükhöz, szövetségeseikhez, de mindenekelőtt potenciális ellenfeleikhez képest.

A 21. századi lehetséges háború tartalma, formája, eszközei

A jövő háborújának általános ismérvei az alábbiakban foglalhatók össze:

- új stratégiai pusztítóeszközök megjelenése (nagy pontosságú, nem nukleáris, romboló-, információs és bakteorológiai fegyverek, az utóbbiak döntően a génmanipuláció termékei);
- az új és hagyományos harceszközök rendkívüli pusztító ereje megszünteti a harctevékenység megszokott földrajzi, területi korlátait, eskalálhatja azt, dimenzióit kiterjesztve a világűrre és a tenger felszíne alá. Ezáltal bármely szférában megnehezíti a fölény kivívását és megtartását, lerövidíti a harc lefolyásának idejét, a közvetlen csapáskörzetben szükségessé teszi a katonák fokozott kiváltását harci robotokkal;
- a nagy hatótávolságú, „intelligens” rakétafegyverek és a stealth (lopakodó) technológia mind szélesebb körű elterjedése a támadófegyverek túlsúlyához, illetve az immobil és stacioner mozgású katonai objektumok (repülőterek, kikötők, harcálláspontok, hírközpontok, nagy szárazföldi csapatösszevonások, hagyományos alacsony röppályájú mesterséges holdak, hagyományos repülőgépek stb.) nagymérvű sebezhetőségéhez vezet;
- a háború teljes folyamatában az információs szféra válik meghatározóvá, az automatikus vezetési rendszerek dezinformálása, bénítása, vírussal való fertőzése a harctevékenység sikerét döntően befolyásolja;
- elkerülhetetlen a hadügy, a hadművészet elméletének ártértékelése, mivel számos hagyományos fogalom rövidesen eltűnik vagy jelentős korrekcióra szorul.

A jövő század második negyede háborújának megvívását:

- *a levegőben*: az alacsony felderíthetőségű, pilóta nélküli repülőszerkezetek alkalmazásának túlsúlya;
- *a világűrben* és *a világűrből* folytatott harctevékenység;
- *a szárazföldön* a nem lineáris, széttagolt hadrendben mért, nagy mélységű csapások;
- *a tengereken* felszín alatti, földi és kozmikus telepítésű csapásmérő eszközök együttes alkalmazása jellemzi.

A vázolt ismérvek gyökeresen átalakítják a hadseregek információs és irányítási rendszerét. A nagyfokú automatizálás, a vertikális információáramlás „hálózativá” alakulása mindenekelőtt a személyi állomány létszámának nagymérvű csökkenését, az irányítási szintek egy részének megszűnését eredményezi [11].

Az ezredforduló időszakában végrehajtandó légierő-korszerűsítésnél egyetlen ország sem hagyhatja figyelmen kívül az USA-ban – mint világviszonylatban az első számú nagyhatalomnál – kidolgozott fejlesztési trendeket, eredményeket és megfontolásokat [7]. Ez természetesen senki számára nem jelenthet szolgál másolást – sőt az igényes adaptáció mindenképpen gondos kritikai elemzést feltételez –, de főként a kisebb országokat mentesíti az önállóan finanszírozhatatlan kutatási költségek többségétől, illetve az átalakítás esetleges „zsákutcáitól”.

A fejlesztés fő irányainak kijelölésénél az USA-nak össze kellett egyeztetnie a katonai fölénye megtartására irányuló törekvéseit a megváltozott világpolitikai

realitásokkal, a kialakuló új veszélyforrásokkal és saját anyagi lehetőségeivel. Mindezek egyértelművé tették, hogy a *mennyiséget csak minőséggel kompenzálva hajtható végre a fegyverzetváltás*. Ennek megfelelően például a hadrendben lévő 790, különböző modifikációjú F-15 cseréjére „csak” 438 db F-22-es lett előirányozva, míg a 250 db C-141 helyébe 120 C-17-es lép. A elkövetkező évek haditechnikai innovációját meghatározó TDA (*Technology Development Approaches*) program a már meglévő típusok közül 2010-ig csak hatnak a következőknek biztosít fejlesztési, gyártási prioritást [25].

Valamennyi alapvetően új fejlesztés esetében a legnagyobb nehézséget a felvevő piac korlátozott kapacitása, a megnövekedett követelmények és az alacsonyan limitált vételárak egyidejű teljesítése jelenti. A megismert kutatási eredmények és a belőlük levont következtetések közül több is hasznosítható az eljövendő hazai repülőfegyverzet-váltásnál, mindenekelőtt a vadászpilóta nélküli repülőgépek esetében.

Az eljövendő háborúban alkalmazandó korszerű vadászpilóta nélküli repülőgépek tulajdonképpen a 3-4. generációs elődek tulajdonságaiból azokat szintetizálják, amelyekkel a tényleges helyi háborúk, valamint modellezett légi harcok főként extrém harc helyzetekben az optimális harci hatékonyságot, vagyis a legnagyobb megsemmisítési valószínűség mellett a saját gép minimális felderíthetőségi és megsemmisülési valószínűségét biztosítják. Ennek eredményeként a korszerű többfeladatos vadászpilóta nélküli repülőgéppel szemben támasztott elsődleges követelmény légi harcban a főlény kivívásának képessége úgy, hogy közben földi célok hatékony megsemmisítésére is alkalmas legyen (mint másodlagos elvárás). Mindezt sokoldalúan variálható, „mindenidős”, nagy találati pontosságú fegyverzetnek, komplex felderítő, célzó (célmegjelölő) és rávezető rendszernek kell biztosítania.

E gépek *légi harcukat* nagy (60–140 km) vagy közepes (20–60 km) távolságon kezdik, majd közel-légi harcban fejezik be, mely várhatóan 80%-ban meghatározza eredményességüket. Eközben intenzíven, gyakran a korlátozási határaikat közelítve, esetenként azt meghaladva manővereznek és a kis távolságról, tetszőleges rákúrról indítható rakétáikat, fedélzeti gépágyújukat együttesen alkalmazzák. Ezért a korszerű vadászpilóta nélküli repülőgépeknek – mind hangsebesség alatt, mind felette egyaránt – jó manőverjellemzőkkel kell(ene) rendelkezniük, bár a légi harc perspektívájában is döntően hangsebesség alatt ($v=140\text{--}250\text{ m/s}$ sebességtartományban) fog lezajlani. A nagy pontosságú fedélzeti fegyverzetének eredményes működtetéséhez szükséges tűzmegnyitási pozíciót a gépek statikus instabilitásával és vezérelhető tolóerővektorával támogatott „szuper manőverező-képesség” hivatott biztosítani.

A *harci túlélőképesség* meghatározó tulajdonságegyüttesét alkotják a *stealth* jellemzők. Ezek közül is megkülönböztetett figyelmet érdemel a rádiolokációs besugárzást elnyelő/visszaverő képesség, amit a hatásos visszaverő felület (A_{ekv}) jellemez. Csökkentésével a felderítési távolság (L_{lok}) is csökken. Célszerű azonban megvizsgálni a hatásos rádiolokációs visszaverő felület, a lokátorfelderítési és a rakéták indítási távolságai, valamint az utóbbiak indításához rendelkezésre álló idő közötti összefüggést.

Vagyis megfelelő költségkihatások mellett a jó „stealth”-tulajdonságok lényegesen javíthatják a légi harc eredményességét, illetve a túlélőképességet. Ennek mérlegelésénél azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy hagyományos repü-

lógépen a hatásos visszaverő felület 50–75%-os – rendszerint igen költséges, a manőverjellemzők romlásával együtt járó – csökkentése, a felderítési távolságot csak 25–30%-kal csökkenti.

A légi harc kimenetele nem csak a résztvevők számszerű arányától, hanem a jobb manőverező képességtől, a korszerűbb fedélzeti fegyverzettől és elektronikától, stealth-jellemzőktől, valamint az ellenségről időben kapott, pontos információtól is függ. Mindezek ismételten igazolják, hogy az ellenséghez képest meglévő számbeli (mennyiségi) hátrány csak a repülőlészközők és az azt biztosító, kiszolgáló rendszer korszerűségével (minőségével) kompenzálható.

A felsorolt tulajdonságokból és jellemzőkből minél többet kívánnak realizálni, annál magasabbak lesznek a repülőlógép előállítási, illetve eladási költségei. Így a fejlesztésnél, gyártásnál, beszerzésnél a vételár, a legkedvezőbb hitelkonstrukció esetén is meghatározó jelentőségű marad.

1. táblázat

Típus	Ár (mill. USD/db)	Megjegyzés
JAS-39	32–34	'97-es ár, opciótól függően
SZU-35	85	'97-es teljes programcsomag (rg.+fegyverzet+infrastruktúra+kiképzés), csak néhány prototípus létezik!
I-1.44 (MFI)	70–80	'99-es becsült ár, leghamarabb 2010 után kerülhet rendszeresítésre
Rafale C	51,4	'96-os ár, tartalék alkatrészekkel együtt (első 100 db gép átlagára), exportlehetőség esetén csökkenhet
EFA	62,8	'96-os ár (600–700 db), módosulhat a német rendelés nagysága és a beépített elektronika függvényében
F-22	94	'96-os ár (438 db építése esetén), fedélzeti elektronikától függően (ami a teljes vételár 40–50%-a)
JSF – STVOL – haditeng. vált.	28–32 35 38	'97-es limitált árak, 3000 db-os rendelés esetén

A 1. táblázatban a jövő század elején rendszeresítendő legkorszerűbb katonai repülőlészközők egy csoportjának közelítő árjegyzéke található. Az árak nagyságát a kereslet–kínálat viszonya, az infláció mértéke, a típusra bevezetett technikai módosítások, a vevő tőkeereje, hitelképessége, tárgyalási pozíciója és keresztfinanszírozási lehetőségei, valamint a vásárolni kívánt mennyiség jelentősen módosíthatják. A közölt árak csak az elektronikai standard felszerelést foglalják magukban, a fegyverzetet (géppuska és/vagy gépágyú kivételével), valamint infrastruktúrát nem, azok a repülőlészköző tényleges beszerzési költségét további 30–60%-kal növelik.

Az elektronika és a fegyverzet esetében az infláció adta árnövekedésen kívül jelentős költségnövelő hatása van a találati pontosságnak, a zavarvédetségnek, illetve a megsemmisítési valószínűségnek. Egyazon megsemmisítőeszköznél, amennyiben a találati pontossága számottevően növekszik, úgy az ára is akár nagyságrenddel növekedhet. A vonatkozó kutatások viszont egybehangzóan a nagyobb találati pontosságú fegyverek hatékonyságát és gazdaságosságát igazolják.

Az 1. táblázat további elemzése során szembevetendő, hogy az 5. generációs vadászpilóták vételára meghaladja az 50 millió USD-t. Tapasztalatok szerint az ilyen volumenű katonai fegyverzetek még a legtehetősebb államok civil döntéshozó testületei számára is „eladhatatlanok”, így a továbblépés elengedhetetlen feltétele a – lehetőleg minőségi engedmények nélküli – költségcsökkentés. Az előzetesen rögzített árú JSF repülőgépek fejlesztése már ennek következménye. A harci hatékonysági mutatók, (megsemmisítő- valamint túlélőképesség) lényeges javítása és további érdemi költségcsökkentés együttesen csak a repülőgép autonóm fedélzeti szenzorai többségének eltávolításával, helyette külső információk begyűjtésével és adaptálásával, vagy/és a gépszemélyzet eltávolításával, „intelligens” robotrepülőgépek létrehozásával lehetséges.

A perspektivikus vadászpilóták műszaki kialakítása

Az Öböl-háború és a jugoszláv béketeremtő intervenció összevetése egyértelműen jelzi a precíziós fedélzeti fegyverek alkalmazásának általánossá válását. (Az előbbiben kb. 20%-os, míg az utóbbiban közel 100%-os volt felhasználásuk.) A tapasztalatok alapján azonban, a hatékonyság további javítása érdekében, minden bizonnyal megfontolást érdemel a célzó-navigációs-felderítő-megsemmisítő komplexum (szabályozási kör) pillanatnyilag legkevésbé megbízható elemének, a működtető ember szerepének csökkentése, a folyamatok további automatizálása.

Minőségileg új hardver- és szoftverigényeket támaszt a tolóerővektor-vezérléssel támogatott „szuper manőverező-képesség” biztosítása, mely elsőként az F-22-esen kerül bevezetésre. Segítségével a légi jármű eddig ismeretlen manőverelemeket képes végrehajtani (vízszintes és/vagy függőleges sebesség teljes elvesztése közben a kormányozhatósága megőrzésével, függőleges tengelye körüli irányított önforgású süllyedés vízszintes haladó mozgás nélkül, kereszt- és hossz tengely körüli elfordulással ellentétes haladási irányba történő megindulás, öt-hat szabadságfokú kormányvezérlés stb.). Ennek alkalmazásával a konvencionális irányíthatóságú vadászpilótákkal szemben közel száz százalékra növekszik megsemmisítési valószínűsége (X-31 és F-15 gyakorló légi harcai, NASA-DASA kutatások).

Az Öböl-háborúban először igazolták meggyőzően a lopakodó (STEALTH) repülőgépek harci hatékonyságukat, fejlesztésük elméleti és gyakorlati helyességét. Az elmúlt évtizedek tudományos-technikai fejlődésével – a hagyományos vizuális, auditív módszerek mellett – mind hatékonyabbá vált a felderítés és a tűzvezetés, lokátorok, lézerek, hőpelengátorok stb. segítségével. Mindezekkel szoros kölcsönhatásban az álcázás is tudományos alapokra helyeződött. Ennek konkrét megjelenési formái a stealth-technológiával épülő haditechnikai eszközök, melyek konstrukciós kialakítását az álcázás abszolút prioritása jellemzi. Ez természetesen nem egyetlen csodamódszer vagy anyag felhasználását jelenti, hanem

azon elméletek, műszaki megoldások és anyagok komplex gyakorlati alkalmazását, amelyek segítségével a légi jármű a repülési magasságtól és sebességtől függetlenül teljesen vagy döntő részben rejtve marad valamennyi felderítő eszközzel, eljárással szemben az észlelhetőség teljes spektrumában.

Az e technológiával épült gépek felderíthetősége – az F-L rakétával történő megsemmisítés szempontjából leginkább frekvenciált rádiólokációs tartományában is – több nagyságrenddel csökken. Például 100 m²-nek véve hagyományos építésű B-52-es bombázó hatásos visszatükröző felületét, a stealth-követelmények szerint kialakított B-1B-é ennek már kevesebb, mint 1/100-a, a B-2-é 1/1000-e, az F-117A-é pedig nem éri el az 1/10000-et.

A lopakodó repülőeszközök felderítés elleni védelmét földi telepítésű lokátorokkal szemben optimalizálták. Mindezek eredményeként a hagyományos, lokációs felderítő rendszer egyáltalán nem vagy csak késve jelzi e légi járművek megjelenését. (Például egy hagyományos frekvenciatartományban üzemelő lokátor, amely a vadászrepülő (MIG-21) típusú célt 350 km-es távolságról képes észlelni, a B-2 megjelenését 50 km-nél kisebb távolságról jelzi, ami alig több mint háromperces hátralévő repülési időt jelent. Figyelembe véve, hogy a fedélzeten elhelyezett ún. „radargyilkos” AGM-88 (HARM), vagy az AGM-45 (Shrike) L-F rakéták a lokátor állomásoktól 16, illetve 29–40 km távolságról, M2-vel indíthatók, az ellentevékenységre rendelkezésre álló hárompercnyi idő is inkább csak hipotetikus adatnak tekinthető [16]).

Az előzőekben felsorolt hatékony módszerek, kedvező tapasztalatok ellenére is megállapítható, hogy belátható időn belül konstrukciósan egyetlen repülőgép számára sem biztosítható az abszolút felderíthetetlenség, „láthatatlanság” (ld. Jugoszlávia!). Ennek ellenére is a lopakodó harceszközök alkalmazása, illetve az ellenük való hatékony harc eljárások a jövő harctevékenységeinek eredményességét alapvetően befolyásolják, így a *stealth-technológia fejlesztése és az ellene való hatékony védelem kimunkálása a 21. század haditechnikájának meghatározó eleme lesz.*

A hagyományos lokátorok felderítési hatékonysága (távolsága) teljesítményük (2-3-szorosára) és antennaméreteik növelésével, jelfeldolgozó képességük és iránykarakterisztikájuk javításával fokozható. Repülőgép-fedélzeten telepített, fázisvezérelt rácsantennák esetében a méretnövelés lehetőségei korlátozottak (a szárny belépőél és/vagy a törzs oldala mentén), ezért legjobb esetben is csak 60–70%-os felderítési távolságnövekedést (+10 dB) eredményezhet. Így e módszer inkább a földi telepítésű állomásoknál és az AWACS-rendszernél célravezető. Az utóbbi a felülről történő „rálátás” és saját térbeli helyzetének változtathatósága miatt további 10–13 dB-es jelnövekedést képes elérni.

A felderítési távolság hagyományos módszerrel történő növelésének másik lehetősége a horizonton túli rádiólokátorok bejövő jeleinek felerősítése. Kedvezőtlen, hogy ez az eljárás alacsony felbontóképességű és zavarvédtettségű, időjárásfüggő, nem tesz lehetővé pontos helymeghatározást, valamint nem megoldott a széles magasságtartományban ($H_{rep}=150-7500$ m), nagy távolságon felderített ($L_{lok}=2800$ km), $v=600-750$ km/óra sebességű, kis visszatükröző felületű ($A_{ekv}=0,1-0,3$ m²) céltárgy átadása más működési elvű közelfelderítő lokátornak [18].

Mivel a stealth-technológia döntően a földi telepítésű lokátorok meghatározott

frekvenciatartományára van optimalizálva, a lokátorok szokásos üzemi méréstartományának (1–20 GHz) kiterjesztésével növelhető a stealth-repülőeszközök felderíthetőségének távolsága. Számítások szerint a lopakodó repülőgépek felderíthetősége 1–2 GHz tartományban 1,75-szöröse a 2–4 GHz-nél elérhetőnek és 2,2-szerese a 4–8 GHz intervallumban mérhetőnek. Így valószínűsíthető a méteres és deciméteres lokátorok újjászületése (kikonzerválása). A felderítésnek e formája a repülőgép sárkányszerkezetének átalakításával nehezen hárítható el, mivel például a szűk hullámsávban (300 MHz körül) 99%-os védelmet biztosító ferrit alapú, súlyos *ecosorb*-ból 5–6 mm vastagságú réteget kellene a borításra kívülről felvinni, míg a könnyebb fenoplasztból az 1 GHz-es besugárzás „semlegesítésére” 300 mm-es védőrétegre lenne szükség.

A *perspektivikus felderítő lokátorok* várhatóan széles frekvenciatartományban pásztázva, térben tagoltan telepítve, nem szinuszos jeleket kibocsátva működnek. A közvetlen besugárzás által generált felharmonikus jelek detektálására és feldolgozására speciális „nonlineáris” lokátorok fejlesztése folyik. Az együttműködő lokátorok térbeli tagolásával, más felderítő eszközökkel (pl. infrakereső) történő összekapcsolásával és szinkronizált üzemével (beleértve föld- és vízfelszín, repülőgép-fedélzetet, léghajót és űreszközöket) a felderítés hatékonysága lényegesen javulhat.

A felsorolt lehetőségek gyakorlati megvalósítását – a még megoldásra váró technikai nehézségeken kívül – az is nehezíti, hogy a minőségi adatfeldolgozás a felderítendő objektum harcászati, műszaki, geometriai jellemzőinek részletes ismeretét is feltételezi (ami a legszigorúbban őrzött hadititkok közé tartozik!).

Napjainkban a lopakodó repülőeszközök felderítése hagyományos eszközökkel nem vagy csak alacsony hatásfokkal megoldott. A hatékony új rendszerek, berendezések még elméletben kimunkáltak, esetleg kísérleti stádiumban vannak, miközben párhuzamosan a stealth-technológia is fejlődik. Jelenleg a 2. táblázatban összefoglalt – döntően másodlagos – jelek, ismérvek nyújtanak lehetőséget a lopakodó repülőgépek (várható) tevékenységének közvetett felismerésére, esetenként azt a kisszámú mérhető jellel összegezve az oltalmazási tevékenység algoritmizálására [17].

A jelenleg hadrendbe állított egyetlen stealth-vadászrepülőgép (F-117A) korszerű fedélzeti lokátorokkal, hőpelengátorokkal mérhető és vizuális felderíthetőségi határait a 1. ábra szemlélteti. Lokátor esetében e a határok is csak felülről, $\Delta H=2000\text{--}3000$ m-es optimális magasságkülönbség esetén, a gép hossz tengelyéhez képest hátulról $\pm 35^\circ$ -os, mindkét oldalról $45^\circ\text{--}70^\circ$ -os szögtartományban igazak. A lokátorhoz képest maximum 75%-os felderítési távolságú hőpelengátor csak hátulról képes érzékelni a forró gázkiáramlást, a vizuális felderítést pedig a döntően éjszakai alkalmazás gyakorlatilag lehetetlenné teszi. [A repülőgép-vezetők számára az utóbbi esetre javasolt (pót)cselekvés, nevezetesen a „lopakodó” repülőgép Hold előtti vagy nagy területű égő harcmező feletti átrepülését szabad szemmel felfedezni [18], alacsony felderítési határfokot sejtet.] Mindezek alapján belátható, hogy külső rávezetés nélkül, még optimális őrjáratozási magasságban is meglehetősen nehéz felkutatni, de még inkább leküzdeni – az elfogót fedélzeti „data-link” rendszerével már nagyságrenddel nagyobb távolságról érzékelő, szükség szerint aktív manőverezést, zavarást folytató, vagy L-L rakétát indító – stealth-típusú célt.

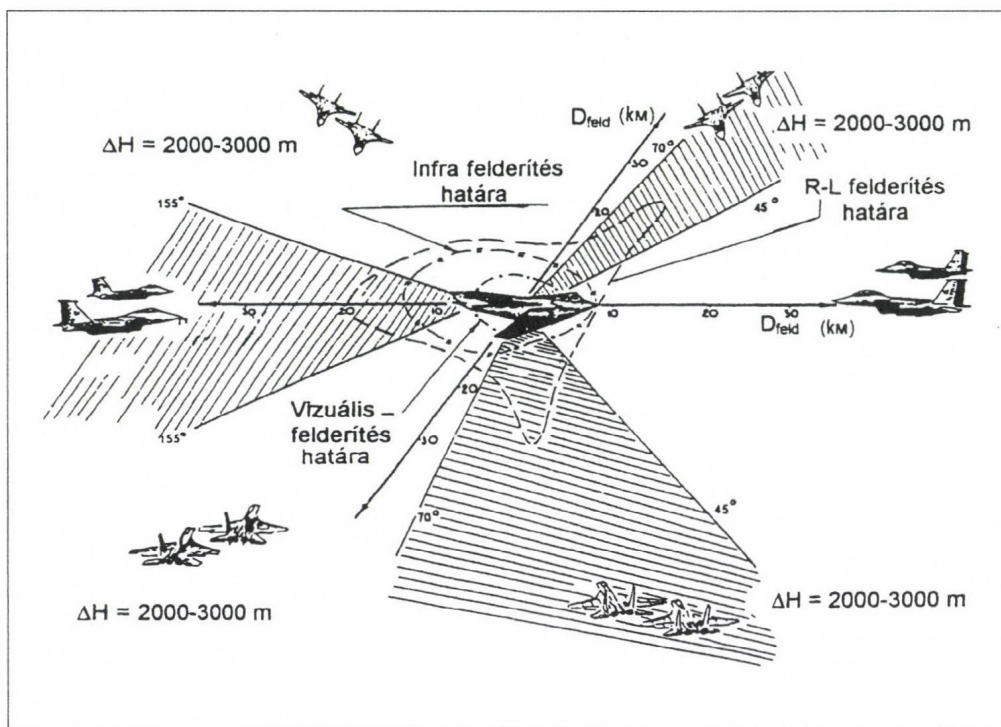
Stealth repülőeszközök alkalmazásának taktikai jellemzői

2. táblázat

Jellemző	Magyarázat
Stratégiailag fontos objektumok irányába (rendszerint éjjel) magányosan szálló repülőgép. A közelben más repülőeszköz nem található	A kötelékrepiülés növeli a hatásos visszatükröző felületet és (nappal) a vizuális felderítés valószínűségét. Az autonóm feladat-végrehajtás megakadályozza a saját együttműködő repülőgéppel történő ütközést, amelyek nem képesek észlelni a lopakodót
A repülési magasság vadászrepülőgépek esetében legalább 6300 m, bombázóknál 15 000 m-ig (statikus csúcsmagasság), robotrepülőgépeknél a földfelszín felett $H_{\min-on}$	Az első kitérést biztosít a csapatlégvédelem optikai célzóberendezései előtt, a második lehetőséget nyújt a távoli célok elérésére, pontos célzásra és a csapás hatásának felmérésére, a harmadik-nál a földfelszín és a tereptárgyak nehezítik a lokátorsugarakkal történő felderítést
A repülőeszköz komplex (EHC) zavarótevékenysége	Imitált jelek kisugárzása, amelyek a felderítő lokátoron meghibásodást vagy geofizikai hatást jeleznek. Sikeres tűzérzéki felderítés vagy vadászrepülőgép-támadás esetén minimális energiakisugárzású aktív zavarás
A fedélzeti rádióelektronikai berendezések rövid ciklusú működései	A mozgó földi cél megközelítésekor szükséges a célzó-rávezető berendezések és a rádió-magasságmérő működtetése. Vadászrepülőgép támadásakor az aktív zavarás alkalmazása mérhető energiakisugárzást eredményez
A harcászati vadászrepülőgépek tevékenységének aktivizálódása, zavarási zónák megjelenése és kiterjedése különböző irányokba, földi lokátorállomásokra mért csapások	A lopakodó repülőeszköz támadási útvonala mentén a légvédelem koordinálni és koncentrálni törekszik annak közelében tartózkodó csapásmérő-, zavaró-, megtévesztő eszközeinek tevékenységét

Eredményes felderítésre és elfogásra csak az oltalmazandó sáv, magasság és mélység szerint tagolt teljes lokációs lefedése esetén van esély (2. ábra). A feladat megoldásához szükséges repülőgépek száma a sáv szélesség (L) és az adott típus lokátora által „lefedhető” terület nagyságának ismeretében határozható meg. Az elfogást nehezíti, hogy az információs előnnyel rendelkező lopakodó, intenzíven manőverezve jó eséllyel, időben képes kitérni minden támadás előtt, illetve áthatolni az estlegesen be nem sugárzott zónán. A kitérés egyébként meghatározó jellemzője az F-117 (légi)harcmodorának, mivel gyakorlatilag valamennyi manőverjellemzője elmarad a korszerű, hagyományos vadászrepülőgépektől.

Valós harchelyzetet szimuláló harcászati gyakorlatok adatai szerint, még AWACS-szel támogatott, kötelékben történő elfogás esetén is nagy jelentősége van az időtényezőnek. Eredményességre csak abban az esetben lehet számítani, ha *megtévesztő csoport* intenzív emelkedő manőverrel képes magára vonni a figyelmet, ez-

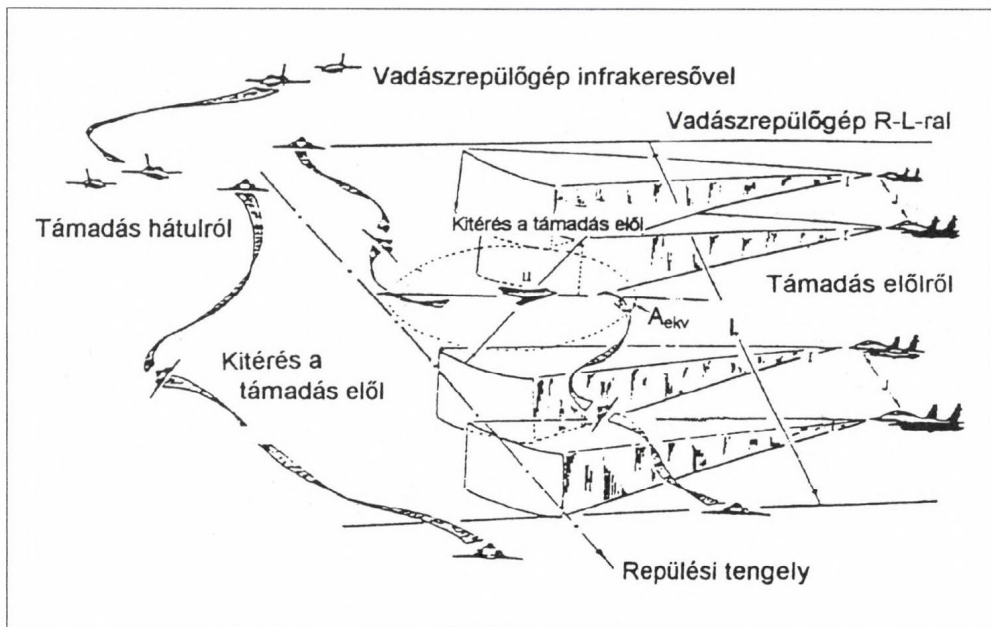
1. ábra

zel közel egy időben az oltalmazó csoporttal támogatott csapásmérő kötelék megbízható látótávolságba(!) kerül a lopakodó(k)hoz és begyakorolt „koreográfia” szerint azonnal laza géppár kötelékekre bontakozik szét. (3. ábra). Amennyiben az első támadás eredménytelen, az F-117-es rendszerint eredményes ellencsapást mérve, rejtőzködő sajátosságait kihasználva, sértetlenül képes kitérni a további légi harc elől.

Szakvélemények szerint a lopakodók elleni harcra történő felkészítés megkülönböztetett eleme a pilóták pszichológiatréningje, mivel a hagyományos harchelyzetben megengedhetőnél lényegesen nagyobb, tartós stresszt élnek át, a viszonylagosan kiszolgáltatott helyzetükből adódó megfeszített figyelem koncentráció miatt.

Az előzőekben felvázolt harchelyzetek, nehezen prognosztizálható kimenetelét tovább bonyolítja a vezető NATO-országok részéről 2005 utánra ígért F-22-es, EFA, Rafale és a várhatóan gyártásra kerülő orosz MIG-1.44 (MFI) vagy a kínai F-10 hangsebesség feletti, lopakodó (vagy ilyen tulajdonságokkal fokozottan rendelkező) vadászpilóta gépek hadrendbe állítása és esetleges szembekerülése.

A jelenleg hozzáférhető ismeretek birtokában megállapítható, hogy a lopakodók megbízható felderítésének és leküzdésének módszerei még nem kellően kimunkáltak, rendkívüli költségigényei miatt ez rövid távon nem is várható. Így valószínűsíthető, hogy a stealth- és „ellen-stealth”-technológiák versengése, fejlesztése és alkalmazása a 21. század hadseregeiben, légierőiben meghatározó lesz.

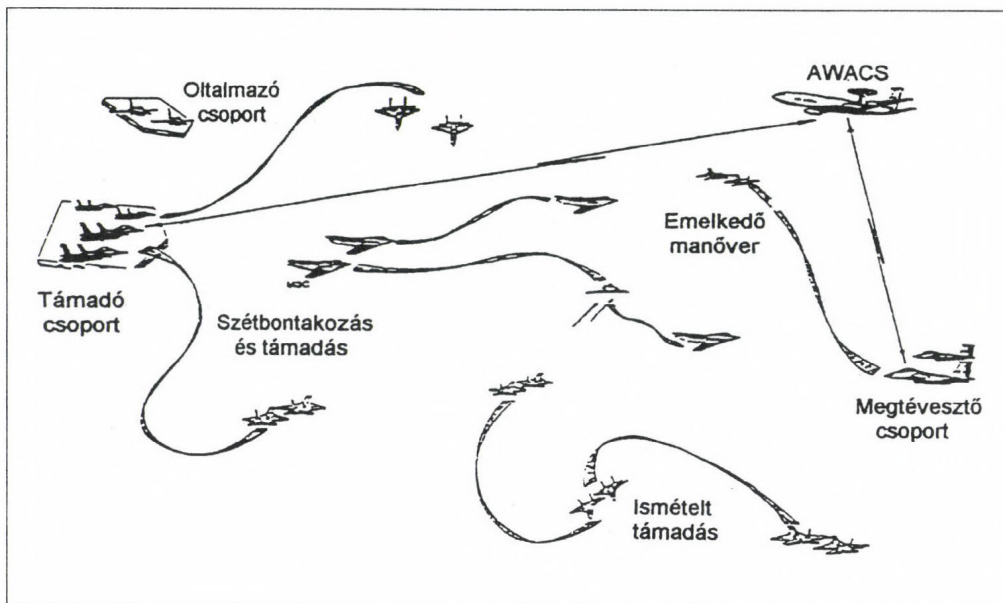
2. ábra

A XXI. század első harmadában várható új katonai repülőeszközök konstrukciós és üzemeltetési követelményei

A 2005–2010 között rendszerbe állítandó vadászpülőgépeknek (beleértve az F/A-18E/F-et is) a jelenlegi harmadik-, negyedikgenerációs típusokhoz viszonyítva az alábbi harcászati, technika-, gazdaságossági jellemzőkkel kell rendelkeznie [12]:

- 25%-kal magasabb aerodinamikai jóság ($K=F_y/F_x$);
- 45%-kal alacsonyabb telemetrikus, 40%-kal kisebb rádiólokációs felderíthetőség;
- 50%-kal nagyobb üzemeltetési megbízhatóság;
- 20%-kal kisebb üzemeltetési költségek;
- 20%-kal jobb gyorsulási és vízszintes manőverjellemzők;
- 30%-kal nagyobb hatósugár és hasznos terhelhetőség;
- 10%-kal magasabb élettartam.

A Pentagon előzetesen elvégzett számításai elsőként egy új típus létrehozásának és a meglévő legjobb, komplex korszerűsítésének pénzügyi ráfordításait vetette össze. Az F-15 vadászpülőgép „lopakodhatóságával” kapcsolatos átalakítások, a hajtóművek teljesítményének növelése és az avionikai berendezések korszerűsítése legalább 42 milliárd USD-ba kerül, míg a 438 db F-22 hátralévő fejlesztéséhez és előállításához 45 milliárd USD szükséges. Mindezek egyértelműen igazolták, hogy az új típus létrehozása egy régi nagymérvű korszerűsítéséhez képest nem jelent tette- mes többletkiadást, de azt is egyértelművé tették, hogy *költségvetési megfontolásból*

3. ábra

repülőfegyvernemenként csak egy, többfeladatos típus rendszerbe állítása lehetséges. Emellett maximum egy korábbi, modernizált típus fenntartása fogadható el. (A tervek szerint a haditengerésznél ez az F/A-18E/F lesz.)

A Pentagon 2009-től, 12 év alatt, a közös fejlett támadó technológia (JAST – Joint Advanced Strike Technology) program keretében, 3000 db közös támadó vadászrepülőgép (JSF – Joint Strike Fighter) beszerzésével tervezi lecserélni a teljes meglévő vadászrepülőgép parkját. A biztos hazai és a várható külföldi megrendelésekért a három nagy amerikai katonai repülőgépgyártó vállalat (Boeing, McDonnell Douglas, Lockheed Martin) versenyzett egymással. Mindhárman feladatuk kapták, hogy tanulmányterveik egyazon repülőgép hagyományosan felszálló CTOL (Conventional Take-Off and Landing) és STOVL (Short Take-Off and Vertical Landing) változatával kapcsolatos elképzeléseiket is tartalmazzák. Az első legyen alkalmas a légierőnél vadászszerepkörre, a tengerészgyalogságnál szárazföldi csapatok támogatására, valamint földfelszíni célok megsemmisítésére; a másodikat a haditengerésznél lehessen hajófedélzetről üzemeltetni [22, 24].

A JSF repülőgépek még csak terv, illetve épülő teszt típusok stádiumában léteznek, ezért repülési tulajdonságaikról sem állnak rendelkezésre adatok. Az alacsony beszerzési ár és életciklusköltségek biztosítására mindhárom változatnál számos közös berendezést, szerkezeti elemet, megegyező gyártás technológiát és üzemeltetési stratégiát kívánnak alkalmazni, valamint drasztikusan csökkentik az önálló fedélzeti érzékelők számát, a gépek számítógépei kívülről kapott jeleket fognak feldolgozni. A különböző tervezési koncepciók összevetése azonban mindenképpen tanulságos, mivel érzékelteti, hogy a megrendelő részéről kitűzött szigorú harcászati,

műszaki, gazdaságossági peremfeltételeknek, sarokszámoknak hány különböző módon lehet megfelelni, egyben modellül szolgál az igényes választásra is [7, 22].

A robotrepülőgépek (UCAV – Uninhabited Combat Air Vehicle) a haditechnikai fejlődés pragmatikus és logikus következményei. Létrehozását politikailag az célszerűsíti – legalább is a katonai vezetés szerint –, hogy a közvélemény reakciója már egyetlen pilóta elvesztése esetén is kockázatosabbá teheti egy katonai akció támogatását, míg robotrepülőgépet alkalmazva pilótavesztéssel, hadifogsággal nem kell számolni. A Lockheed Martin egy értékelése szerint: „modern harctéri körülmények között, amennyiben a túlélés valószínűsége kisebb 98%-nál, nem szabad pilóta által vezetett repülőgépet alkalmazni.” Harci potenciál szempontjából sem elhanyagolható előny, hogy gépvesztés esetén annak pótlása pusztán anyagi, technikai kérdés, a költséges és időigényes repülőgépvezető kiképzésről nem kell gondoskodni [1].

A gépszemélyzet hiánya egy sor további előnnyel is jár. Lehetővé teszi a repülőeszköz manőverjellemzőinek javítását, hiszen a fiziológiailag limitált függőleges túlterhelés $n_{y,max}=9$ értéke 20-ig növelhető, indítás és leszállás alakalmával a gyorsítás, lassulás okozta $n_{x,max}$ is lényegesen magasabb lehet (startrakéta, fékezőháló alkalmazhatósága!). Javulnak a stealth-jellemzők a geometriai méretek csökkenése miatt, valamint olyan megoldások következményeként mint a radar-visszajelzők szűkebb szögű szórása szempontjából különösen kedvezőtlen futómű-, bombarekesz stb. nyitható fedelének törzs felső részén történő elhelyezésével. (Mivel nincs repülőgépvezetőfülké, a törzs alsó és felső része közel azonosra képezhető ki, így leszállás, bombázás stb. előtt a gép hossz tengelye körül félorsót végrehajtva nyithatja futó-, illetve bombarekeszeit és úgy hajthatja végre a megfelelő feladatát.) Ugyancsak nem kell UCAV-ok esetében számolni a harcscsökkentő személyzetének bénítására, megsemmisítésére kifejlesztett (az Öböl-háborúban ki is próbált!) nagy teljesítményű, rádiófrekvenciás- (HPRF – High Power Radio Frequency), valamint impulzusüzemű lézerfegyverek okozta veszteséggel [37].

Természetesen a robotrepülőgépek költségösszetevői is kedvezőbbek a pilóta által vezetett repülőeszközökénél. Beszerzési árak – felszereltségüktől, teljesítményüktől, méreteiktől függően – 1–15 millió USD között változhat. Mivel kiképzőrepülést nem kell folytatni (az szimulátorral közel 100%-ban kiváltható), üzemeltetési és élettartamköltségeik alacsonyak. Számítások szerint már 75%-os túlélési valószínűség esetén is gazdaságosabb az alkalmazásuk, mint az egyfeladatos robotrepülőgépeké.

Az UCAV eszközök nagyfokú rugalmasságot is biztosítanak a hadvezetésnek. A katonai költségvetés általános csökkentése miatt a légierő mind kevésbé képes különböző célok támadására alkalmas, specializált, nagy hatótávolságú fegyverekből raktárkészletet felhalmozni. A többnyire légi utántöltés lehetőségével, eleve hosszú távú, nagy magasságú repülésre létrehozott, lényegesen olcsóbb UCAV viszont képes még erősen védett célok támadására is olyan rövid hatótávolságú, egyszerű fegyverekkel (mint pl. a JSOW, JDAM), melyekből jelentős készlet képezhető és nagyobb mennyiségben szállítható a hadszíntérre [22].

Lényeges költségcsökkentő elem, hogy az UCAV, UTA, JSF repülőeszközök csak korlátozott számú (költséges) saját szenzorral rendelkeznek, döntően külsőket

használnak. A céladatokat műholdak, földi lokátorok és légi szenzorplatformok gyűjtik és játsszák át az AWACS-ra, amely azokat elemzi, szűri és továbbítja a szenzorok nélküli támadó robot (JSF) repülőgépre. Mindez a rendszer valamennyi elemétől igen nagy jelfeldolgozási és továbbítási sebességet igényel.

A fejlesztési elképzelések szerint légi harcra és szárazföldi célok megsemmisítésére specializált robotrepülőgépek szériagyártásának megkezdéséhez szükség van az ellenséges rakéták közeledésére figyelmeztető rendszerek (MAWS – Missile Approach Warning Systems) létrehozásán kívül az ellenséges vadászipülőgép támadását felismerő és arra automatikusan reagáló rendszerek kimunkálására is. A különböző aktiv védelemre szolgáló anyagok (dipol, infracsapda stb.) kiszórása már jelenleg is automatikusan történik, de a hatékonyság lényegesen javulna, ha működésbe lépésükkor egy gyors, éppen „odaillő” kitérő manőver is végrehajtásra kerülne. A Boeing tervei szerint pilóta nélküli harcászati repülőgépekkel (UTA – Unmanned Tactical Aircraft) kell végrehajtani a csapásmérő repülőgépekre kijelölt feladatok közül a veszélyesebbeket. Az UTA irányítását a veszélyeztetett zónától távol lévő repülőgépekből vagy földi harcálláspontból operátorok végzik.

Az L–L rakétákkal felszerelt, légi harc megvívására specializált UTA eszközök közül hármát irányíthat például egy F–22-es pilóta, melyek „legező formában”, 30–50 km-re repülnének előtte. Ilyen helyzetben az F–22 teljes rádió és lokációs csendben haladva, a célra vonatkozó információkat az UTA repülőgépektől, nagy magasságon haladó felderítő repülőgépektől és műholdaktól kapná. A felderítéskor és befogáskor két rövid impulzus-parancsjel hatására megtörténik a fegyverzet beélesztése és a tüzmegnyitás. Ilyen feltételek mellett az F–22 képes megsemmisíteni egy hozzá hasonló nagy teljesítményű repülőgépet anélkül, hogy maga veszélyes helyzetbe kerülne.

A földi célpontok támadására specializált UTA változat irányítását várhatóan nagy méretű szenzorhordozó repülőgépeken (B–767, B–777) elhelyezkedő operátorok fogják végezni. Alkalmazásuk főként két veszélyes területen várható: mélyen az ellenséges vonalak mögött lévő célok ellen és az ellenség légvédelmének bénítására, megsemmisítésére.

A hadműveletek megkezdésekor az UTA operátor-pilóták valószínűleg az AWACS repülőgépek fedélzetéről fognak tevékenykedni. Amikor a saját földi erők a hadszíntér belsejébe nyomulnak, az operátor-pilóták földi telepítésű irányítópontokról folytathatják munkájukat.

Tervek szerint az UCAV/UTA repülőeszközök létrehozásának egyik költségkímélő lehetősége, a használatból kivont F–16-osok átalakítása lehet [27].

Nem hagyhatók figyelmen kívül a robotrepülőgépek ellenzőinek aggályai, sem. Ilyenek például:

- a többször felhasználható UCAV mérete nagyobb, stealth-sajátosságai gyengébbek az egyszer felhasználhatóénál;
- nem minden nagy hatótávolságú fegyver ára éri el az egymillió USD összeget, ami felett már az UCAV lehetne költséghatékony;
- az $n_{y,max} \approx 20$ érték tényleg jobb manőverezést biztosít a pilótával irányított repülőgépnek, de kevés az $n_y=40-50$ -nel manőverezni képes, korszerű L–L rakéták ellen;

- nem biztos, hogy harctéri viszonyok között, a zsúfolt (zavart) éterben is biztosítható a hatékony működéshez elengedhetetlen, nagy mennyiségű, nagy sebességű információ maradéktalan, zavarvédett áramlása;
- a fedélzeten kívüli szenzorok az ellenség fokozott támadásának lesznek kitéve, így esetleges eredményes bénításuk, megsemmisítésük nagyszámú repülőeszközt tehet egy időben harcképtelenné. (Ld: iraki MIG–29-esek az Öböl-háborúban!)

Összegezés

Napjainkban a hadügyben tudományos-technikai forradalom zajlik, melynek eredményeként új haditechnikai eszközök és hozzájuk (is) kapcsolódóan új harc-eljárások jelennek meg. Negyedszázados távlatot vizsgálva megállapítható, hogy minden haderőnem, fegyvernem, szakcsapat jóformán valamennyi meglévő eszközt érinti ez az átalakulás, illetve ezek mellett eddig ismeretlen, új fegyverek, fegyverhordozók hadrendbe állítása is várható.

A repülésben is a fentebb vázolt tendenciák érvényesülnek. Valamennyi repülőfegyvernem, légi járműveinek mennyiségi és minőségi mutatói lényeges változáson mennek át. Az új haditechnikai eszköz kialakítását meghatározza a stealth-technológia alkalmazása, még ha ezzel párhuzamosan legalább olyan intenzitással folyik a különböző „ellen-lopakodó” technológiák kutatása is. Valójában ha egyáltalán van értelme valamilyen címkézésnek, akkor a haditechnikában a 21. század mindenképpen a *stealth* évszázada.

Amennyiben az új eszközök megjelenésének hatását vizsgáljuk hazánkra és általában a kis és közepes országokra, megállapítható, hogy az meghatározó jelentőségű. Nem szükségszerűen azért, mintha 20–30 év távlatában várhatóan a nagyhatalmaknál már hadrendben lévő hiperszonikus repülőgépek, óriás szállító-repülőgépek, lézerfegyverrel felszerelt B–767-esek rendszeresítésével kellene számolnunk repülőcsapatainknál, de az valószínűsíthető, hogy ellenfélként, együttműködő partnerként ilyenekkel is találkozhatunk.

Egy esetleges perspektivikus fegyveres konfliktusban a *mennyiségi hiány kompenzálására* – mindenekelőtt kevés repülőeszközzel rendelkező országok számára – *egyedüli esélyt a minőség alkalmazása adhat.* (Bármilyen technológia szerint legyen is felújítva pl. egy MIG–21-es, ebben a „súlycsoportban” nincs és nem is lehet helye, esélye.) Teljes értékű hon- és légvédelmet, légierőt építve meg kell barátkozni az újjal és azt alkalmazni is célszerű. A valamilyen okból nem vagy hiányosan megoldott honvédelmi feladataink „kiváltására”, elodázására nem biztos, hogy gyakorlatban is maradéktalanul működtethető a több évtizedes „jön a nagy testvér, aki majd úgyis megvéd” ideológia (ami vélhetően így korábban sem volt igaz!). Külső agresszió esetén az egyesített hadigépezet beindulása hónapokat is igénybe vehet, hiszen valamennyi szövetséges parlamentjének „áldása” szükséges hozzá. A NATO történetét tanulmányozva az is kiderül, hogy a szövetséghez tartozás nem szünteti meg azonnal két vagy több szövetséges ország évszázados feszült viszonyát, az alkalmasint koalíciós keretek között is folytatódhat, akár fegyveres konfliktusba torkolva (görög–török viszony!). Ráadásul ennek szövetségi kezelése nincs megoldva.

Egy esetleges agresszor, korszerű támadóegyverekkel végrehajtott támadását, csak hasonló korszerűségű saját védelmi fegyverekkel lehet azonnal visszaverni. Ehhez ismerni kell az ellenség támadóeszközeinek harcászati-technikai jellemzőit, az elhárítás lehetséges módozatait pedig be kell gyakorolni! (Ez egyáltalán nem a XXI. század sajátos követelménye, jelenleg is így kell/ene működjön!) Mindez igaz a koalíciós keretek kötött megvalósított együttműködésre is.

A fejlesztés alatt álló új haditechnikai eszközök közül a JSF és robotrepülőgépek új kiindulási koncepciót jelenthetnek hazánk számára is a 2010 körül valószínűsíthetően bekövetkező vadászipülőgép-fegyverzet váltásához. A jelenleg korszerűnek számító, akkorra azonban negyvenéves alapkonstrukciójú F-16, F-18, Mirage-2000 utolsó modifikációinak is leáll a szériagyártása, a típusokat utolsóként megvásároló országoknál lévő példányok legalább fele üzemidejüket leszolgálják. A még akkor is korszerűnek számító F-22, EFA, Rafale elkövetkező években is folyamatosan növekvő árai akkor pontosan annyira elérhetetlenek lesznek számunkra, mint napjainkban. A jelenlegi kínálatból egyedül a JAS-39 beszerzése lehet még 5–10 év múlva megfontolás tárgya, amit akkora már remélhetően széles körű üzemeltetési tapasztalatok is támogatnak. Eljövendő árát viszont nem ismerjük, csak az biztos, hogy a jelenleginél lényegesen több lesz, valamint hogy a számunkra most felajánlott gazdasági támogatási csomag elemei többségében akkora már nem realizálhatók.

Mindezek alapján célszerű lenne gazdaságossági számításokat végezni arra vonatkozóan, hogy mibe kerül 2010–15-ig „kihúzni” a jelenlegi, de modernizált MIG-29-eseinkkel, azok üzemidejének lejártakor pedig „megcélózni” az akkor legmodernebbnek és legolcsóbbnak ígérkező vadászipülőgépet, a JSF-et. (E lehetőség életképességét bizonyítja, hogy a Benelux államok, Németország, Anglia 1999-ben JSF-fejlesztési együttműködési szerződést írt alá az USA-val, ami a beszerzést is kedvezményezi!) Felderítő-repülőgépekre hazánkban is már régen szüksége lenne, az alacsonyabb árfekvésű robotrepülőgépekkel a hiány pótlására remélhetőleg már 2010 előtt is lehetőség nyílik. Emellett akár a csapásmérő változatuk perspektivikus hadrendbe állítása is megfontolást érdemel.

Végezetül – nem csak magyar specifikumként – megállapítható, hogy önmagában a legkorszerűbb repülőeszköz beszerzése sem garanciája a magas színvonalú hon-, illetve légtérvédelemnek. Az csak egy megbízható korszerű honvédelmi illetve üzemeltetési rendszerben realizálható, melynek a légi jármű is része. A legmegfelelőbb típust megtalálni e célra, majd azt gazdaságosan és hatékonyan alkalmazni csak hosszas, sokoldalú elemzések és számos kompromisszum eredményeként sikerülhet. A legkorszerűbb repülőgép hatékonysága sem haladhatja meg az őt befogadó rendszer leggyengébb elemét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A BOEING cég pilóta nélküli vadászipülőgépet tervez; AVIATION WEEK & SPACE TECHNOLOGY 1996. 03. 04., p. 20. (RMI)
2. Alesin, A.: Lazernoe oruzsie szamoletnogo bazirovanyia; ZARUBEZSNOE VOENNOE OBOZRENIE, 1997/11., p. 35–38.
3. Alekszejev, A.: Razrabotka giperzvukovih BLA v SzSA; ZARUBEZSNOE VOENNOE OBOZRENIE, 1997/6.

4. A Lo Flyte repülöszköz bemutatása; AVIATION WEEK & SPACE TECHNOLOGY, 1996. 08. 12., p. 70. (RMI)
5. A PENTAGON 1998. évi költségvetési terve a modernizálások helyett a perspektivikus csúcstechnológiai programokat favorizálja; AVIATION WEEK & SPACE TECHNOLOGY, 1996. 08. 12., p. 29. (RMI)
6. A Pratt & Whitney F 119 típusú hajtóművek képezik a JSF repülögépek hajtóműrendszerének alapját; AVIATION WEEK & SPACE TECHNOLOGY, 1996. 11. 25., p. 25. (RMI)
7. Az USA vizsgálja a technológiai határokat; INTERNATIONAL DEFENSE REVIEW, JANES IDR EXTRA, Vol. 1. 1996/6., (RMI)
8. Bokov, A.: Problema obnoruszenia letatelnih apparatov tipa „STEALTH”; ZARUBEZSNOE VOENNOE OBOZRENIE, 1998/7., p. 37–42.
9. Hagena, H.: Die künftige Rolle von Jagdflugzeugen; EUROPÄISCHE SICHERHEIT, 1997/6., p. 28–34.
10. Iljin, Vlagyimir: Sag v tretye tiszcsletie; AVIACIA I KOSZMONAVTIKA, 1996/19., p. 2–19.
11. Kőszegvári Tibor, dr.: Hadviselés a 21. században; HADTUDOMÁNY, 1999/1 p. 41–54.
12. Kővári László: Az Öböl-háború alulnézetből; TOP GUN 1998/3. P. 2–8.
13. Krasznov, A.–Besszarabov, N.: Vzgládi na vedenie vozdosnogo boja obicsnih isztrebitelej sz szamoletami „STEALTH”; ZARUBEZSNOE VOENNOE OBOZRENIE 1998/6. P. 22–28.
14. Krasznov, A.: Szisztemo PVO: malozametnie szredsztva vozdusnogo napadenija; ZARUBEZSNOE VOENNOE OBOZRENIE, 1995/5., P. 46–51.
15. Military budget a mix of cuts and steadiness; AVIATION WEEK & SPACE TECHNOLOGY 1997/7., p. 28–30, 34, 39, 41.
16. Mulholland, David: U. S. Studies UCAVs For Risky Combat Missions; DEFENSE NEWS 1998. 09. 14–20., p. 18.
17. Óvári Gy. dr.: Az MH repülöszközei típusváltásának és üzemeltetésének lehetőségei gazdaságossági, hatékonysági kritériumok a NATO-csatlakozásunk figyelembevételével; A LÉGIERŐ FEJLESZTÉSE (tanulmánygyűjtemény) HM kiadás 1997., p. 11–127.
18. Óvári Gy. dr.: A Stealth-repülögépek szerkezeti kialakításának néhány kérdése; HADITECHNIKA 1991/4., p. 3–7.
19. Pilóta nélküli felderítő eszközök; HADITECHNIKAI FÜZETEK 1., HTI, 1999
20. Schwarz, Karl: Moderner Dreikampf; FLUG REVUE 1996/2., p. 52–55.
21. Sweetman, Bill: ARPA starts push for joint-service ASTOVL; INTERAVIA/AEROSPACE WORLD, 1993/5., p. 68–70.
22. Stoiner, Roger A.: Stealth alrcraft technology from world war II. to the Golf; SAMPLE JOURNAL, 1991/5., p. 9–18.
23. Tájékoztató a többfeladatú vadászipülögépről; JANES DEEFENCE WEEKLY 1996. 05. 08., p. 23. (RMI ford.)
24. Vasinin, I.: Vzgladi v SzSA na razvitie VVSz v nacsale XXI. veka; ZARUBEZSNOE VOENNOE OBOZRENIE, 1998/1., p. 17–25.
25. Warwick, Graham: Joint endeavour; FLIGHT INTERNATIONAL 1996. 07. 3–9., p. 25–28.
26. Warwick, Graham: Persistent ambitions; FLIGHT INTERNATIONAL 1997. 10. 15–21., p. 36–37.

Cziva Oszkár

A katasztrófák elleni védekezés feladatai

Egy jól működő demokráciában az ország, az állampolgárok, a nemzeti javak védelme érdekében nélkülözhetetlenek a katasztrófa elleni védekezés jogszabályai. Ezekben kell meghatározni: milyen rendszer kialakítása szükséges ahhoz, hogy azzal optimálisan támogatni lehessen a katasztrófa elleni védekezés feladatainak végrehajtását. A szerző a hazai törvényi szabályozás tapasztalatainak összegezése alapján áttekinti a tűzoltóság, a polgári védelem, a honvédség és a rendőrség feladatait és jogosítványait, majd – a katasztrófa elleni védekezés megoldás előtt álló feladatait sorra véve – három kérdéskörben fogalmazza meg javaslatait.

Alkotmányunk egyik alapelve szerint a biztonsághoz és a biztonságos életfeltételekhez való jog alapvető emberi jog.¹ Érvényesülésének egyik szükséges előfeltétele, hogy az ember megismerhesse a környezetében lévő veszélyforrásokat, elsajátíthassa a veszélyhelyzetben irányadó magatartási szabályokat, képes legyen a katasztrófák megelőzésére és következményeik felszámolására.

Az átfogó, vagyis komplex védelem fogalmába nemcsak a külső katonai jellegű eseményekre reagálás, hanem az olyan egyéb veszélyek megelőzése és elhárítása is beletartozik, amely kiterjed az állampolgárok vagyoni- és életbiztonságát veszélyeztető helyzetekre. Így többek között az alkotmányos rendet és a demokráciát fenyegető cselekményeken túl magában foglalja az *ipari vagy természeti katasztrófák elhárításának, a tömeges migráció kezelésének kérdéseit is.*

Európa kormányai – felismerve az összefogásban és az együttműködésben rejlő lehetőségeket – arra törekednek, hogy a Föld egységes környezetbiztonsági rendszerében hatékonyan együttműködjenek. Céljaik érdekében pénzt, szakembert, tudást, bocsátanak az átmeneti időszakban levő európai országok – köztük a Magyar Köztársaság – rendelkezésére is.

Hazánk nemzetközi szerződésekben kötelezettséget vállalt a katasztrófák hatásai elleni védekezésben való nemzetközi együttműködésre és a jogalkotás során az egyezményekben vállalt követelmények érvényesítésére.

A katasztrófák elleni védekezés hazai szabályozása

A katasztrófák elhárításának jogi és szervezeti rendszerét napjainkban az alábbiak jellemzik. Lényegében megfelelően felkészült szolgálatok állnak rendelkezésre az alaphelyzetek (pl. árvíz, tűzeset) kezelésére. Tevékenységüket kedvezőtlenül befo-

lyásolja az utóbbi évek gazdasági helyzete, amely például az árvizek esetében egy európai mértékkel is kiváló árvízvédelmi szolgálat lehetőségeinek csökkenését okozta. Ezért a szervezeti struktúrák átrendeződtek, a polgári védelem feladatai – a közvetlen élet és anyagi javak mentésén túl – jelentősen kibővültek.

A közszolgálatok rendelkeznek működésükre, tevékenységükre vonatkozó jogszabályokkal, ezek azonban nem minden esetben megfelelő szintűek. A nemzetközi egyezményeket, illetve kétoldalú megoldásokat kihirdető jogszabályok (pl. törvényerejű rendelet, kormányrendelet) szabályozási szintje elégtelen ahhoz, hogy az állampolgároknak, a gazdálkodó szervezeteknek kötelezettségeket lehessen meghatározni. Területi, megyei szinten napjainkra már rendeződött a rendkívüli helyzetek kezelésére kiadott döntés-előkészítési és intézkedési szervezeti rendszer, nevezetesen a védelmi igazgatás rendszerén belül működő *védelmi bizottságok*, illetve a helyi önkormányzatok esetében a *helyi védelmi bizottságok* működésével.

A katasztrófa elleni védekezés az a fajta tevékenység, amely kizárólagos jelleggel igényli a területi és a helyi feladatok jogszabályi rögzítését. Ez a magyar jogrendben alapvetően törvényi szintű szabályozást igényel, mivel a helyi feladatok irányítása az önkormányzatok feladata, melyek részére az állam teendőt csak törvényben vagy törvényi felhatalmazás alapján³ írhat elő. Jelenleg az önkormányzatokról, a honvédelemről², a rendőrségről⁴ és a tűzoltóságról⁵ szóló törvények egyaránt tartalmazznak ilyen előírásokat.

A védelem új rendszerében megmarad ugyan a központi döntések területi és helyi végrehajtásának koordinációs feladata, de több részterületen önálló területi és helyi akciók végrehajtására kerül sor, mivel bizonyos katasztrófahelyzetek területi, és helyi hatáskörben önállóan is jól kezelhetők, központi beavatkozásra az esetek egy részében nincs szükség.

A polgármester a területi és a helyi szint feladatainak végrehajtásánál igen komoly jogosítványokkal rendelkezik. Igénybe veheti a rendvédelmi szervek (rendőrség, polgári védelem, tűzoltóság) állományát, a közigazgatás és a területen működő gazdálkodó szervezetek erőforrásait, továbbá kérheti a fegyveres erők közvetlen segítségét.

A katasztrófaelhárításban elsődleges beavatkozási tevékenységet ellátó tűzoltóerők mellett a védelem meghatározó szereplője a civil oltalmat ellátó szervezet, a polgári védelem⁶.

A civil oltalmat ellátó szervezetek alkotják különböző szinteken azt a törzset, amely egyrészt a lakosság oltalmazásával és közvetlen ellátásával összefüggő feladatokat, másrészt a katasztrófavédelmi tervező tevékenységet ellátja. Szerepük és szervezetük az állami élet normálidőszakában alapvetően tervezésre és felkészítésre, valamint kisebb katasztrófák elhárításában való részvételre terjed ki. Teljes körű fejlesztésükre, széles körű gyakorlati alkalmazásukra – néhány speciális feladattól eltekintve – békeidőszakban nem kerül sor, mert a jelentős technikai eszköz- és élőerő-igényű akciókra a fegyveres erők gyorsabban és megfelelő kiképzettség esetén hatékonyabban bevetethetők. Ekkor sem nélkülözhető azonban a polgári oltalmat végző szervek törzsmunkája és koordinációs tevékenysége.

A tűzoltóság feladatai és jogosítványai

A katasztrófajelenségek körében legnagyobb gyakoriságú alapesemény a tüzeset, illetve a műszaki baleset. Mindkét jelenség elsődleges elhárító szerve a tűzoltóság. Feladata a hatályos törvény⁵ szerint:

- *tűzoltás során*: a veszélyeztetett személyek mentése, a tűz terjedésének megakadályozása, az anyagi javak védelme, a tűz eloltása és a szükséges biztonsági intézkedések megtétele, továbbá a tűz közvetlen veszélyének elhárítása;
- *műszaki mentés esetén*: természeti csapás, baleset, káreset, rendellenes technológiai folyamat, műszaki meghibásodás, veszélyes anyag szabadba jutása vagy egyéb cselekmény által előidézett veszélyhelyzet során az emberélet, a testi épség és az anyagi javak védelme érdekében a tűzoltóság részéről a rendelkezésére álló, illetőleg az általa igénybe vett eszközökkel végzett elsődleges beavatkozási tevékenység.

A tűzoltási és kárelhárítási feladatok ellátására a hivatásos állami és hivatásos önkormányzati valamint önkéntes tűzoltóság készenléti szolgálatot tart. Rendkívüli esetekben a tűzoltó-egyesületek és a létesítményi tűzoltóság igénybevétele is elrendelhető. A tűz oltását a költségvetési szervek, az állami vállalatok, a szövetkezetek, az egyéb gazdálkodó szervek, a társadalmi szervezetek és más jogi személyek, valamint az állampolgárok kötelesek ellenszolgáltatás nélkül közvetlen részvételükkel, járműveik, eszközeik, felszereléseik, anyagaik rendelkezésre bocsátásával, valamint adatok közlésével elősegíteni, illetőleg a tűzoltás vezetőjének erre irányuló felhívását maradéktalanul teljesíteni.

A tűzoltás során, illetőleg azzal kapcsolatban igénybe vett dolgokban előállott vagyoni hátrányért a károsultat az állam kártalanítja, ha az a biztosítási jogviszony alapján nem térül meg. Ha az igénybevétel nem az állampolgár életének vagy testi épségének, illetőleg vagyonának védelme érdekében történt, az állam a kártalanítás címén fizetett összeg megtérítését igényelheti attól a költségvetési szervtől, állami vállalatától, szövetkezettől, egyéb gazdálkodó szervtől, társadalmi szervezettől, illetőleg más jogi személytől, amelynek érdekében az igénybevétel történt. A kártalanítás módjára és mértékére a polgári törvénykönyvnek⁸ a kártérítésekre vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. A károsult igényének érvényesítése bírósági utra tartozik.

A katasztrófák elleni védekezésben a tűzoltásvezető ma a tényleges „hatalom”, mert ő a tűz oltásának, valamint a műszaki mentés végrehajtásának egyszemélyi felelős vezetője, aki a feladatának ellátásához szükséges minden intézkedést megtehet. A tűz színhelyén más szerv vagy személy intézkedéseket csak a tűzoltás vezetőjének egyetértésével tehet. A tűzoltás vezetője a tűzkár elhárításához, illetőleg a káreset következményeinek csökkentése érdekében honvédségi, rendőri és polgári védelmi erők kirendelését igényelheti, továbbá állampolgárokat, járműveket, eszközöket, felszereléseket, anyagokat stb. vehet igénybe.

A tűzoltáshoz kirendelt honvédségi, rendőri egységek és polgári védelmi erők parancsnokai a tűzoltás vezetőjének szakirányításával kötelesek biztosítani a tűzoltás, illetve a mentés zavartalanságát, és szükség esetén egységük részvételét a munkálatokban. A honvédségi, a rendőri egységeknek és a polgári védelmi erőknek a

tűz helyszínére érkezéséig a tűzoltás vezetője jogosult, illetőleg köteles azokat az intézkedéseket megtenni, amelyek a tűzoltás és a mentés zavartalanságát biztosítják.

A Belügyminisztérium Tűzoltóság Országos Parancsnokságon 1996. január 1-jétől létrehozták a Katasztrófaelhárítást Koordináló Központot, mint új szervezeti egységet. A központ alapvető célja és feladata, hogy a tűzoltóság – mint elsődlegesen beavatkozó szervezet – képviselőiben részt vegyen a katasztrófák elleni védekezés, illetve megelőző felkészülés egységes rendjének létrehozásában.

Ma Magyarországon a tűzoltóság az egyetlen olyan szervezet, amely ügyeleti és egyéb feltételrendszere alapján a nap bármely szakában azonnal elsődleges beavatkozásra képes. Ez a katasztrófa elleni védekezés és a vele összefüggő operatív koordináció vonatkozásában is nagy jelentőségű.

A tűzoltóság helye és szerepe tekintetében meg kell említeni, hogy a katasztrófavédelmi témában az utóbbi évek előterjesztéseinek, javaslatainak, elemzéseinek jelentős része részvételükkel vagy koordinációjuk eredményeként jött létre. A tűzoltóság feladatai – úgymint tűzmelegedés, tűzoltás és műszaki mentés, tűzvizsgálat –, illetve az ezekhez kapcsolódó funkcionális tevékenységek (anyagi, technikai, személyzeti, képzési, sajtó stb.) ellátására alapvetően felkészült, azokat az elvárásoknak megfelelően teljesíti.

A Tűzoltóság Országos Parancsnokság katasztrófa elleni védekezéssel kapcsolatos feladatai részét képezik egy országos rendszernek. Az elemzésre váró területnek tehát ki kell terjednie a katasztrófa elleni védekezés belügyi, illetve országos rendszeréhez kapcsolódó területekre is.

Az önkormányzati tűzoltóságok hatósági, szakhatósági tevékenységük során évente 12–14 ezer építmény létesítéséhez adnak szakhatósági állásfoglalást. A tervdokumentációk benyújtása a veszélyes üzemek létesítésénél kötelező. A dokumentációk adatainak és a tűzoltók által előírt – zömében a végrehajtás módjára vonatkozó – rendelkezéseknek az országos adatbázisba bevitelével pontosíthatók azok a szabályok, amelyek a tűz- és katasztrófavédelemben az eredményes megelőzés alapszabályait adják.

A veszélyes anyagok közúti szállításáról szóló nemzetközi egyezményhez csatlakozott Magyarország is¹⁰. Ennek alapján az önkormányzati tűzoltóságok (a rendőrséggel, a környezetvédelmi hatóságokkal, a polgári védelemmel együttműködve) évente kb. 3500–5000 esetben vesznek részt közúti ellenőrzésben.

A hivatásos és az önkéntes tűzoltóságok az önkormányzat épületeiben – annak informatikai rendszeréhez csatlakozás lehetőségével – vannak elhelyezve. Az önkormányzatok informatikai rendszere kiterjed az önkormányzati intézmények és a területükön található állami intézmények szerveivel való kapcsolattartásra. Ennek alapján biztosítható a helyi katasztrófaelhárítás vezetőjének (polgármesternek, megyei közgyűlés elnökének) intézkedéseit megalapozó adatok rendelkezésre állása, továbbítása és ezáltal az operatív beavatkozás lehetősége.

A polgári védelem feladatai és jogosítványai

A kormány a honvédelemről szóló törvényben², továbbá a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről szóló törvényben¹¹ kapott felhatalmazás alapján

kormányrendeletben¹², illetve belügyminiszteri rendeletben¹³ szabályozta a polgári védelem rendszerét és feladatait.

A törvény alkalmazásában veszélyhelyzet a szükséghelyzetet el nem érő mértékű, az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát vagy a környezetet veszélyeztető természeti csapás, illetőleg ipari baleset okozta állapot, amelyet különösen a következő események válthatnak ki:

- a) súlyos, több embernél halálos lefolyású, tömeges megbetegedést előidéző kórokozó megjelenése, amely kórokozót ürítő embertől, kórokozót tartalmazó holttesttől, kórokozóval szennyezett élelmiszerből, vízből, talajból, tárgyról, anyagról, levegőből, állatból vagy állati tetemből származik;
- b) ivóvíz célú vízkivétellel érintett felszíni vizek haváriászerű szennyezése;
- c) kedvezőtlen meteorológiai viszonyok következtében fellépő légszennyezetségi állapot, amelynek során bármely légszennyező anyag koncentrációja a 30 perces levegőminőségi határértéket a megengedett esetszámon felül meghaladja;
- d) a környezet veszélyes hulladékkal való közvetlen és súlyos szennyezése;
- e) az atomenergia alkalmazását szolgáló létesítményben, berendezésben radioaktív anyaggal végzett tevékenység során vagy nukleáris űrobjektum becsapódását követően a biztonságot kedvezőtlenül befolyásoló és a lakosság nem tervezett sugárterhelését előidéző esemény;
- f) ipari létesítményben, továbbá szénhidrogén-kitermelés során vagy veszélyes anyag tárolása és szállítása közben bekövetkező baleset, amikor a szabadba kerülő mérgező anyag az emberi életet vagy egészséget, továbbá a környezetet tömeges mértékben és súlyosan veszélyezteti;
- g) árvízvédekezés során, ha az előrejelzések szerint az áradó víz az addig észlelt legmagasabb vízállást megközelíti és további jelentős áradás várható, vagy elháríthatatlan jégtorlasz keletkezett, illetőleg ha töltésszakadás veszélye fenyeget;
- h) háromnál több napon keresztül tartó folyamatos, intenzív hóesés;
- i) a régió belül egyidejűleg járhatatlan a vasútvonal, a főút, valamint legalább öt mellékút;
- j) belvízvédekezés során, ha a belvíz lakott területeket, ipartelepeket, fő közlekedési utakat, vasutakat veszélyeztet és további elöntések várhatók.

A törvény alapján a polgári védelem feladatai az alábbiak:

- a lakosság felkészítése a védekezés során irányadó magatartási szabályokra;
- a polgári védelmi szervezetek létrehozása és felkészítése, valamint a működéshez szükséges anyagi készletek biztosítása;
- a figyelmeztetés, a tájékoztatás, a riasztás;
- ellátás az egyéni védőeszközökkel;
- az óvóhelyi védelem;
- a lakosság kimenekítése és kitelepítése;
- a létfenntartáshoz szükséges anyagi javak (különösen a víz-, az élelmiszer-, a takarmány- és a gyógyszerkészletek, az állatállomány) védelme;
- az elsőtétítés, a fényálcázás;

- a kárterület felderítése, a mentés, az elsősegélynyújtás, a mentesítés és a fertőtlenítés, illetőleg az ezzel összefüggő ideiglenes helyreállítás, továbbá a halálos áldozatokkal kapcsolatos halaszthatatlan intézkedések;
- a polgári védelmi tervezés, szervezés;
- a szakhatósági tevékenység ellátása;
- a települések veszélyeztetettségének felmérése;
- közreműködés a lakosság légiriasztásában, a kulturális javak védelmében, a vizek kártételei elleni védekezés külön jogszabályban meghatározott feladatainak ellátásában, a menekültek elhelyezésében és ellátásában, továbbá a tűzoltásban, illetőleg a nemzetközi szerződésekből adódó tájékoztatás és kölcsönös segítségnyújtás feladatainak ellátásában.

A kormányrendeletben¹², foglalt hatályos szabályozás szerint a polgári védelem az elemi csapás vagy ipari és egyéb szerencsétlenség (a továbbiakban együtt: a katasztrófa következményeinek elhárításában való közreműködés), illetve hadiállapot (háborús veszély) esetén – a honvédelem részeként – az élet és az anyagi javak támadófegyverek hatásai elleni védelmét szolgáló állami intézkedések, továbbá az azok alapján megvalósuló védekezés rendszere.

A polgári védelem az állami és a helyi önkormányzati szervek, a gazdálkodó szervezetek (a továbbiakban együtt: polgári szervek), továbbá a fegyveres erők, a fegyveres testületek, a rendvédelmi és a polgári védelmi szervek (a továbbiakban együtt: *fegyveres erők és rendvédelmi szervek*), valamint az állampolgárok közreműködésével valósul meg.

A polgári védelmi szolgálatot békeidőszakban – ideiglenes jelleggel – a katasztrófakárok kiterjedésének megelőzése, illetőleg azok hatásainak csökkentése, a mentésben (mentesítésben), az elsősegélynyújtásban, a károk felszámolásában való közreműködés érdekében, továbbá a mentéssel összefüggő halaszthatatlan feladatok (ideiglenes helyreállítás, ellátás, átmeneti elhelyezés) végrehajtására lehet elrendelni.

A katasztrófák hatásai elleni védekezésre való polgári védelmi felkészítés (képzés) a munkaviszonyban állók részére munkavédelmi oktatás keretében, a munkaviszonyban nem állók részére lakossági tájékoztatással történik.

A nukleáris létesítmény (atomerőmű, kutató- és oktatóreaktor, kritikus és szubkritikus rendszer, radioaktív hulladéktároló), továbbá az anyagi javak (élelmiszer-, ivóvíz-, vetőmag-, takarmány- és szaporítóanyag-készletek), a gyógy- és kötszerkészletek előállítására és tárolására szolgáló létesítmények hely kijelölésével, létesítésével és üzembe helyezésével kapcsolatos engedélyezési eljárás során – a polgári védelmi követelmények érvényesítése érdekében – a polgári védelmi szervek közül a megyei parancsnokságok I. fokon, a Polgári Védelem Országos Parancsnoksága II. fokon szakhatósággént jár el. A nukleáris létesítmény által közvetetten veszélyeztetett területen – az esetleges nukleáris baleset következményeinek csökkentése érdekében – a lakosság kitelepítésére, az elsősegélynyújtási feladatok ellátására, továbbá a személy-, anyag- és gépjármű-mentesítésre polgári védelmi szervezeteiket kell létrehozni.

A polgári védelmi szolgálatot békeidőszakban – ideiglenes jelleggel – a katasztrófakárok kiterjedésének megelőzésére, illetőleg azok hatásainak csökkentésében, a mentésben (mentesítésben), az elsősegélynyújtásban, a károk felszámolásában való

közreműködés érdekében, továbbá a mentéssel összefüggő halaszthatatlan feladatok (ideiglenes helyreállítás, ellátás, átmeneti elhelyezés) végrehajtására lehet elrendelni. A polgári védelmi szolgálat folyamatos ellátására rendkívüli állapot idején kerül sor. Az ideiglenes polgári védelmi szolgálat teljesítését a területileg illetékes megyei közgyűlés elnöke, a fővárosban a főpolgármester vagy polgármester rendeli el.

A polgári védelem – mint feladatrendszer és mint szervezet – 1992-ben átkerült a Belügyminisztérium irányítása alá, majd 1993-ban sor került a tűzoltóság és a polgári védelem központi irányító szerveinek átszervezésére, illetve összevonására. Ezzel egy parancsnokság hatáskörében összpontosultak a tűzvédelmi, a polgári védelmi, a katasztrófaelhárítási és a nukleárisbaleset-elhárítási (megelőzési) tevékenységhez kapcsolódó operatív koordináló, irányító és végrehajtó feladatok. Az Alkotmánybíróság határozata alapján a kormány 1995-ben a Tűz- és Polgári Védelmi Parancsnokságot megszüntette¹⁴, és a feladatok átcsoportosításával együtt újra létrejött a BM Tűzoltóság Országos Parancsnoksága és BM Polgári Védelmi Országos Parancsnoksága.

A honvédség feladatai és jogosítványai

A honvédség katasztrófavédelmi szervezeteit és azok feladatait a honvédelemről szóló törvény² határozza meg. E szerint a védelmi bizottság honvédelmi igazgatási jogkörében *irányítja* a helyi védelmi bizottságokat, a főpolgármester, illetve a polgármester (a továbbiakban együtt: polgármester) honvédelmi tevékenységét *ellátja* a hatáskörébe utalt polgári védelmi feladatokat; *meghatározza* a honvédelemben részt vevő szervek részére a honvédelmi felkészítés és az országmozgósítás követelményeit és feladatait, *összehangolja* azok helyi végrehajtását. Kijelöli továbbá a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek, valamint a honvédelemben részt vevő más szervek számára a mozgósítás esetén szükséges ingatlanokat, és erről a polgármestert értesíti; megállapítja a helyi gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségeket; valamint biztosítja a védelmi igazgatási szervek rendkívüli vagy szükségállapot idején történő működésének feltételeit, és irányítja a rendkívüli intézkedéssel hatáskörébe utalt feladatok végrehajtását.

A főváros kerületeiben, a megyei jogú városokban és a védelmi bizottság által kijelölt városokban helyi védelmi bizottság működik. A helyi védelmi bizottság centrális alárendeltségben működő közigazgatási szerv, amely a honvédelmi körzetben irányítja és összehangolja a honvédelmi felkészítés és az országmozgósítás¹⁵ helyi feladatainak végrehajtását.

A polgármester a honvédelmi igazgatási feladatait a fővárosban a főjegyző, városban, fővárosi kerületben, községben a jegyző vagy körjegyző (a továbbiakban együtt: jegyző) és a polgármesteri hivatal közreműködésével látja el. A honvédelmi és országmozgósítási feladatok ellátása érdekében a szükséges mértékben – munkaidő-korlátozás nélkül – a polgármesteri hivatal minden munkavállalója rendkívüli túlmunkára kötelezhető. A polgármester feladatának végrehajtásához szükséges költségek és kiadások fedezetét, amennyiben jogszabály kivételt nem tesz, a normatív állami támogatásból kell biztosítani.

A honvédelemről szóló törvény² szerint a Magyar Köztársaság fegyveres erői

a Magyar Honvédség és a Határőrség. A honvédség általános hadkötelezettségen alapuló – keretrendszerű – reguláris haderő. *A fegyveres erők feladatai*: közreműködés a polgári védelmi feladatok ellátásában; segítségnyújtás elemi csapás, ipari szerencsétlenség, illetőleg közveszély vagy közérdekű üzem működésének megzavarása vagy jelentős méretű egyéb katasztrófa esetén.

Az állampolgárok kötelezettségeinek megállapításakor az egyedileg meghatározott szolgáltatás teljesítését a szolgáltatásra kötelezettnek határozatban kell előírni. A szolgáltatást elrendelő határozat azonnal végrehajthatóvá nyilvánítható, ellene fellebbezésnek helye nincs. A szolgáltatás teljesítése miatt felmerült vagyoni hátrányért – a törvényben meghatározott esetek kivételével – kártalanítás jár. Amennyiben a törvény eltérő szabályokat nem állapít meg, a károk megtérítésére a polgári jog szabályai⁸ az irányadók.

A rendőrség feladatai és jogosítványai

A rendőrségről szóló törvény⁴ meghatározza a rendőrség katasztrófavédelmi feladatait. A Magyar Köztársaság Rendőrségének (a továbbiakban: rendőrség) feladata a közbiztonság és a belső rend védelme. A rendőrség a közbiztonság és a belső rend védelme érdekében az e törvényben, valamint más jogszabályban meghatározott bűnmegelőzési, bűnüldözési, államigazgatási és rendészeti feladatkörében el látja rendkívüli állapot, szükségállapot és veszélyhelyzet esetén a hatáskörébe utalt rendvédelmi feladatokat.

A rendőrség a feladatának ellátása során

- együttműködik az állami és a helyi önkormányzati szervekkel, a társadalmi és a gazdálkodó szervezetekkel, az állampolgárokkal és azok közösségeivel;
- segítséget nyújt jogszabályban meghatározott esetben az állami és a helyi önkormányzati szervek hivatalos eljárásának zavartalan lefolytatásához;
- támogatja a helyi önkormányzatoknak és az állampolgárok közösségeinek a közbiztonság megjavítására irányuló önkéntes tevékenységét.

A rendőr közreműködik a közbiztonságot fenyegető veszélyhelyzet elhárításában. Ha a veszélyhelyzet elhárítása más szerv feladatkörébe tartozik, de beavatkozására csak késedelmesen van lehetőség, a rendőr haladéktalanul gondoskodik a veszély elhárításáért felelős hatóság vagy más szerv értesítéséről.

A rendőr az önveszélyes állapot vagy a személyeket, illetőleg anyagi javakat közvetlenül fenyegető veszélyhelyzet megszüntetése érdekében megteszi a veszélyhelyzet elhárításához, megszüntetéséhez haladéktalanul szükséges, a feladatkörébe tartozó intézkedéseket.

A katasztrófa elleni védekezés megoldandó feladatai

A katasztrófák elleni védekezés további feladatait hazánk nemzetközi kötelezettségvállalásai döntően befolyásolják. A szabályozásban tehát elsődlegesen a nyugat-európai jogharmonizáció és az együttműködés kereteinek meghatározására kell a magyar sajátosságokat is érvényesítő stratégiai elveket kidolgozni.

A katasztrófák elleni védekezésre való felkészülésben elsősorban az atomener-

gia és a veszélyes anyagok használata, valamint az ezekkel kapcsolatos balesetek nemzetközi szabályozásaihoz való csatlakozás a szabályozandó terület.

1. A hatályos alkotmány módosítása során a háborús és a békeidőszaki katasztrófavédekezési szabályozást nem különítették el teljes mértékben. A minősített időszak, illetve a békeidőszaki katasztrófák elleni védekezés elkülönítése az alkotmány módosításával végrehajtható. A katasztrófahatások elleni védekezésről meghozandó törvényben pedig elsősorban az Országgyűlés által meghatározott feladatú katasztrófavédekezési szervezet létrehozásának, bevetésének, illetve a „katasztrófa sújtotta terület” jogintézményének megteremtése a döntő. A katasztrófa elleni védekezéshez a törvényben és végrehajtási rendeleteiben a rendkívüli jogrend szabályait, illetve a normális közigazgatási rendtől való eltérés és visszatérés rendjét kell meghatározni. A védekezés erőinek minden jogosítványt meg kell adni, de meg kell teremteni az intézkedések utólagos felülvizsgálatának lehetőségét és garanciáit.
2. *A békeidőszaki katasztrófavédekezés* (elsősorban nagyságrendje alapján) *alapvetően önkormányzati feladat*. A hatályos jogszabályok az önkormányzat (polgármester) irányítása alá rendelték a védekezés fő erőit (tűzoltóság, polgári védelmi szervezetek) és megvannak a bevetésükhöz szükséges jogosítványok, illetve vezető szervek (védelmi bizottságok) is.

Az állam a „katasztrófa sújtotta területté” nyilvánítás után annak jogi és intézményi rendszerét felhasználva nyújt segítséget a katasztrófátörvényben meghatározottak szerint. A jelenlegi védekezési gyakorlat és jogszabályok szerint kialakult ágazati védekezés ezzel a rendszerrel továbbra is működtethető.

A katasztrófák elleni védekezés nem igényel állandóan feltöltött szervezeteket, de esetenként szükséges lehet nagy erők bevetése. Ennek alapján a karitatív szervezetek és az állampolgárok önkéntes közreműködését elsősorban a humanitárius területeken kell elősegíteni. Tevékenységük finanszírozását az állam katasztrófa elleni védekezési szervezete útján működtetett pályázati rendszerrel, a társadalom pedig alapítványok támogatásával segítheti.

Meg kell teremteni azonban az üzleti alapokon működő védekezés rendszerét is a nyugat-európai hajózási mentő vállalkozások mintájára, például a létesítményi tűzoltóságok térítés elleni szolgáltatásainak igénybevételeivel (pl.: veszélyes anyag átszívatása). Megoldást jelenthet a közszolgáltatot ellátó mentőszervezetek (pl.: tűzoltóság) üzleti jellegű működtetésének szabályozása, a tűzvédelmi törvényben megfogalmazott műszaki mentési feladatok térítés elleni végzése alapján.

A békeidőszaki katasztrófavédekezésbe bevonható katonai erők működtetése költségkímélő és külön szabályozást nem igénylő megoldás, mert a hazai gyakorlat alapján a katonai erők bevonása nem jelenti a katonai igazgatás bevezetését is. Ennek a gyakorlatnak jogi garanciákkal való biztosítása azonban a nyugat-európai jogharmonizáció alapkövetelménye.

Katasztrófák elleni védekezés terheit – a nyugat-európai gyakorlatnak is

megfelelő módon – elsődlegesen a veszélyes üzem (gyártó, forgalmazó, felhasználó) viselje. Ehhez a hatályos jogszabályokban (pl.: polgári törvénykönyv, tűzvédelmi törvény) meglévő szabályozások pontosítása, elsősorban a „veszélyes üzem” fogalmi rendszerének kialakításában szükséges. A katasztrófa elleni védekezésben is leghatékonyabb megelőzési rendszert az önkormányzat hatóság jogosítványai felhasználásával, az ágazati jogszabályokban előírt követelmények érvényesítésével, valamint a károsultak jogi érdekeit is védő polgári törvénykönyv előírásai alapján elláthatja. Meg kell azonban húzni azt a határt, ahol a védőterület kialakításának költségeit a közösség, illetve a veszélyes üzem viseli.

A katasztrófák elleni védekezési rendszer kialakításában figyelembe kell venni azt is, hogy a károsító alapjelenség zöme tüzeset vagy műszaki baleset, amelyeket kötelezettségei alapján a tűzoltóság hárít el. A védekezés rendszerében az elsőként beavatkozó tűzoltóerőket az egyéb közszolgálati erők (pl. ÁNTSZ, rendőrség), illetve az önkormányzati közüzemek (pl. közterület-fenntartók) egészítik ki. A katasztrófa elleni védelemre jellemző társadalmi erők (polgári védelmi szervezetek erői) mozgósítására csak az ezen szervek által el nem látott területen van szükség. Ezek a feladatok elsősorban humanitárius jellegűek.

3. A Belügyminisztérium katasztrófavédekezési feladatai azonban egyrészt újrafogalmazást, másrészt a született döntések végrehajtását igénylik.

A védekezés kormányzati szintű szervezetének kialakításában nemzetközi kötelezettségeink (pl. az ipari balesetek határon túl terjedő hatásairól szóló egyezménynek a nemzeti és regionális központokra vonatkozó előírásai) alapján alapvetően meghatározottak.

A katasztrófa elleni védekezésben működő szervezet ez ideig a Nukleáris-baleset-elhárítási Kormánybizottság titkársága, amely a nukleáris katasztrófák védekezési rendszerét a polgári védelem szervezetére támaszkodva kiépítette. Azonos felépítésű, de a tűzoltóság készenléti egységein alapuló katasztrófavédelmi szervezet kialakítása megvalósítható. A párhuzamos működtetés elkerülése érdekében indokolt a két szervezetet összevontan, de alapegységeikre támaszkodva létrehozni és működtetni.

A katasztrófa elleni védekezés önkormányzati szintjén, a megelőzési intézkedésekben, illetve az elsődleges beavatkozásokban is a tűzoltóság készenléti erői képviselik a végrehajtó szervezetet. Működésük támogatására kialakították saját informatikai rendszerüket (pl. ellenőrzési, kárelhárítási adatlapok, szoftverek) és az adattárolás rendszerét. Ezek az adatok a katasztrófa elleni védekezés tervezési, szervezési feladatait ellátó polgári védelem és ezen keresztül a Katasztrófavédelmi Kormánybizottság titkársága számára, de az ezen szervezetek tagjait kiképző Tűzvédelmi Kiképző Intézet számára is rendelkezésre áll.

A katasztrófa által érintett területen végzett tevékenység a rendkívüli jogrend szabályai szerint zajlik. A védekezés helyi vezetőjének (tűzoltásvezető) a hatályos jogszabályok (elsősorban a tűzvédelmi törvény) a szükséges jogosítványokat megadják. A kárhelyen kívül, illetve az elsődleges védeke-

zési beavatkozásokon túli feladatokhoz (pl. kitelepítés, élelmezés, segélyezés stb.) jelenleg csak a hatályos jogrend egyes jogszabályainak átértelmezésével teremthetők eszközök. Ez jogállamban megengedhetetlen. Szükséges tehát a rendkívüli jogrend jogszabályainak a katasztrófatörvénnyel egy időben vagy az abban meghatározott kibocsátási időig történő kihirdetése. Szükséges a katasztrófa sújtotta terület jogintézményének kidolgozásával a védekezés teljes területére kiterjedő jogi garanciális szabályok megalkotása.

HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

1. Az 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság alkotmányáról
2. Az 1994. évi CX. törvény a honvédelemről [végrehajtási rendelete: 178/1993 (XII.27) Kormányrendelet]
3. Az 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról
4. Az 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről
5. Az 1996. évi XXXI. törvény a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról
6. Az 1996. évi XXXVII. törvény a polgári védelemről
7. A 23/1996. (IX.19.) BM r. a hivatásos önkormányzati és önkéntes tűzoltóságok riasztási és segítségnyújtási tervéről
8. Az 1959. évi IV. törvény a polgári törvénykönyvről
9. A 70/1997.(XII.29.) BM rendelet a Tűzoltóság Tűzoltási és Műszaki Mentési Szabályzatáról
10. Az 1979. évi 19. törvényerejű rendelet a veszélyes áruk nemzetközi közúti szállításáról szóló európai megállapodás kihirdetéséről
11. Az 1991. évi XX. törvény a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről
12. A 15/1992 (I.27.) Kormányrendelet a polgári védelemről
13. A 7/1992. (V.19.) BM rendelet a polgári védelemről szóló 15/1992. (I.27.) Kormányrendelet végrehajtására
14. A 140/1995. (XI.29.) Kormányrendelet a tűzvédelem és a polgári védelem központi szervezetének szétválásáról
15. A 3039/1991. Korm. határozat a védelmi felkészítés és az országmozgósítás új rendszerének kialakításáról

Gergely Attila

A lelkiismereti terrorizmus

Az emberek hite, vallásos meggyőződése, gondolkodásmódja a világ és a társadalmak dolgairól kiélezte az egymástól való eltéréseket, különbségeket, amelyek összeütközése olykor fenyegetésbe torkollott. A lelkiismereti eltérések megszüntetésére irányuló terrorisztikus hatalmi fellépések az európai kultúrák történetében általánossá, tömeges mérettűvé váltak – ennek még ma is számos jelét tapasztaljuk. A szerző a lelkiismereti erőszak mai megnyilvánulási formáit, az iszlámjelenséget, annak tendenciájában rejlő veszélyeket és a vallási köntösbe öltözött különböző szekták káros tevékenységét mutatja be, miközben utal a terrorizmus elleni védelem felkészülésének szükségességére is.

A történelem előtti korokba nyúlik vissza az emberek eltérő hite, gondolkodása, meggyőződése elleni, többször az erőszakba torkolló türelmetlenség. A legtöbbször az istenhit, a vallás, a faj, a gazdasági helyzet, a földrajzi környezet, a szokások és a kultúra eltérései váltották ki az erőszakot.

Modern felvilágosult századunk szügyene és a történelem fekete fejezetébe tartoznak a szélsőséges diktatúrák, amelyek már (ál-)tudományos alapon, államilag szervezve, gyilkos törvényeik alapján szervezték és hajtották végre a másként gondolkodók, vagy éppen a vallásos tömegek, illetve az eltérő véleményt képviselők kirekesztését kényszermunka-táborokba zárását, lemészárlását.

A diktatúrák kiméretlenül felszámolták az emberi gondolkodás és véleménynyilvánítás minden szervezetét, a szabad sajtót, a művészeti műhelyeket, stb. Kezdetben esetenként, majd mind gyakrabban, végül általánosan külön gondolatrendőrség üldözte az önálló véleménynyilvánítást.

A lelki erőszak mai megnyilvánulási formái

A nagy vallásháborúk és a más hitűek, intézményes és tömeges méretű üldözésének kora látszólag lezárult. De ilyen csaták és ütközetek még ma is előfordulnak, igaz, többnyire földrajzilag jól körülhatárolható, lokális méretekben.

Az ilyen küzdelmek egyik legismertebb területe az *északír tartomány, ahol évtizedek óta szedi áldozatait a vak terror*. Az északír probléma tulajdonképpeni gyökere a gazdagabb protestánsok és a szegényebb katolikus írek közötti gazdasági és nacionalista (ír elnyomottak, angol hódítók évszázados küzdelme) okokban keresendő. A nemzetiségi eltérés mellett azonban a vallási különbség is meghatározó. Két keresztény vallás véres küzdelmeként is meghatározható ez a szembenállás.

Például 1998. július 2-án egyetlen éjszaka Belfastban és az északír tartományban 10 katolikus templomot gyújtottak fel. Biztató jel, hogy a felek hozzáálltak az okok politikai megoldásához. Talán eredményesebb és gyorsabb lenne a szemben álló felek közötti megbékélési folyamat, ha abban látványos szerepet vállalna az érintett két egyház, a Vatikán és az anglikán, legfelső vezetése. Ez egyébként a nem békülékeny mindkét oldali szélsőségeket jobb belátásra bírná.

Különös karaktert öltött az elmúlt évtizedekben Latin-Amerika néhány diktatúrától, oligarchiától, magánhadseregektől sújtott országában a *katolikus klérus*. Számos pap – köztük magas egyházi vezetők – a hit szolgálatát úgy értelmezte, hogy feladata nem a hatalom kiszolgálása, hanem az elesettek, az elnyomottak védelme. Ezekben az országokban számos papot, apácát meggyilkoltak (megegyeztetek) a hatalom zsoldosai, a különböző bandák bérgyilkosai (Romero érseket a templomban lőtték le). Az egyházi emberek elleni merényletek nem tekinthetők vallásüldözésnek, vagyis lelkiismereti okból elkövetett terrorcselekménynek, hiszen az elkövetők, illetve a megrendelők többnyire maguk is katolikusok. E bűncselekményeket politikai okok motiválják: a mindenkor hatalmi viszonyok konzerválása.

A keresztény vallások, elsősorban a katolikus erőszakos hittérítési gyakorlatát ma már az elmúlt évszázadok felejtésének jótékony köde borítja. Utolsó hulláma a gyarmatosítás idején történt, amikor úgymond: az Új Világban az indián őslakosság az európai civilizáció hordalékától zömmel elpusztult.

Ma már a hittérítés humanizálódott. A kereszt és a kard történelmi emlék csupán. Az európai, az amerikai, az ausztrál stb. kultúrkörben békésen megfér egymás mellett a templom, a mecset, a sztupa stb. Az új vallási türelmetlenség, az ősi, szentnek tartott vallási törvények és iratok betűihez való merev visszatérést követelő *fundamentalizmus jelei azonban jelentkeztek az egykori mesés Kelet jó néhány körzetében.*

Indiában a többmilliónyi halálos áldozatot követelő hindu–mohamedán összecsapások a függetlenség elnyerése óta változó hevességgel folytatódnak. Az önálló India első négy évtizedében összesen 40 atrocitás ért keresztény közösségeket, templomokat. Bár alkotmánya szerint India világi állam, a különböző nacionalista pártok és szervezetek szerint a kontinensnyi országban nincsen helyük külföldi egyházaknak. Uszításuk nyomán 1997-ben 15, 1998-ban már 60 terrortámadás ért keresztény missziókat és épületeiket. Indiában mintegy 23 000 keresztény létesítmény, köztük 15 000 iskola működik, ezek többnyire a nagyvárosok nyomortelepein, eldugott falvakban, őserdővel borított, nehezen megközelíthető vidéken, tehát nehezen védhető helyen működnek. Ha az ellenük irányuló terrorcselekmények még nem is tömeges méretűek, de veszélyességük fokozódik. Pl. 1999 januárjában a kelet-indiai Orissza államban már gyilkosságokra is sor került. Egy misszionáriust családjával együtt elevenen elégették és egy apácát többen megegyeztetek.

Indonézia a függetlenség elnyerése után a Szukarno, majd a Szuharto nevével fémjelzett katonai diktatúrák bukásával a forrongás állapotába került. Az elégedetlenség a 200 milliós országban először a más vallású közösségek ellen fordult. A nagyvárosokban a kínaiakat gyilkolták, üzleteiket kifosztották, házaikat felgyújtották. 1999. januárban Ambon szigetén már muzulmán–keresztény összecsapásokra került sor. Az első harcoknak több mint 50 halottja volt, kilenc templom, hét mecset és mintegy 200 lakóház kiégett.

Elgondolkoztató hírek érkeznek Izraelből is, ahol az ortodox és a reformista pártok nyílt utcai demonstrációi egyre gyakoribbak és nemcsak vallási, hanem politikai jelleget is öltenek.

Talán elmondható, hogy *a történelemben a nagy vallásháborúk kora lezárult, de a vallásiüldözéseké még nem.* A jövő egyik kérdőjele, hogy eszkalálódni fog-e ez a különböző vallási kultúrkörökben.

A muzulmán világ fundamentalista országaiban hátrányos megkülönböztetésben részesülnek a más vallásúak, elsősorban a keresztények. Még a vegyes vallású szerelmi kapcsolatokat is középkori büntetéssel fenyegetik (Irán, Szaúd-Arábia).

A születésszabályozás, a kegyes halál és a művi terhességmegszakítás világszerte éles vitákat váltott ki. Jogi, szociológiai, egészségügyi, etikai és nem utolsósorban valláserkölcsi oldalról vitatják e kétségtelenül életbevágó kérdéseket. A leghevesebb reakciót az abortusz váltotta ki, amely ma már túllépett az elvi alapon folytatott vita keretein és nyílt háborúba csapott át. Ennek legszélsőségebb megnyilvánulásai az USA-ban fejeződtek ki, ahol a Nemzeti Abortusz Szövetség közleménye szerint 1992 óta az abortuszellenes szervezetek:

- 6 abortuszt végző orvost öltek meg;
- 13 gyilkossági kísérlet történt ilyenek ellen;
- 12 kórháznál robbant pokolgép és
- 72 esetben történt gyújtogatás.

A jelentősebb abortuszellenes szervezetek – mint az Életmentés Hadművelet, az Életvédő Aktivisták, az Élet Híveinek Lelkészsége stb. – az abortuszt végző orvosokat bábimészárosnak nevezik. Az interneten közlik az ilyen orvosok nevét, címét, személyi adatait, gépkocsi-rendszámát és 5000 dollár jutalmat ígérnek annak, aki további ilyen orvosok személyi adatait közli velük. Mindezt vallási köntösben, a vatikáni állásfoglalásra hivatkozással követik el. Ezért az USA-ban már kialakult az ún. abortusz-turizmus sokan „meglátogatják” a tiltó államokból a liberálisabb, engedélyező államokat.

A müncheni olimpián a résztvevő csapat tagjainak arab terroristák általi lemészárlása óta a világsajtó, ha változó intenzitással is, de állandóan napirenden tartja az arab, illetve az iszlám terrorizmust. Kutatóintézetek tucatjai, politológusok és kriminológusok százai foglalkoznak a témával, az eddig megjelent prognózisok között sok a leegyszerűsíthető, a fenyegetés fokozódását ígérő jóslás.

Nagy vihart kavart Samuel Huntington amerikai politológus, aki a hidegháború utáni korszakra a kultúrák harcát prognosztizálja a globális szembenállás fő frontvonalának. Ebben a 21. században a Nyugat fő ellenségének az iszlámot tekinti. A civilizációk összecsapásáról szóló elméletét a következőkben foglalja össze: „Az államok szét-töredezése, a törzsi, az etnikai és a vallási konfliktusok kiéleződése; nemzetközi maffiák kialakulása; a menekültek számának megsokszorozódása; a tömegpusztító fegyverek elterjedése; a terrorizmus és az etnikai tisztogatás” – ez jellemzi majd szerinte a harmadik évezred elejét.

Az iszlámjelenség lényege

Mivel a keresztény és a mohamedán kultúra egyszerű szembeállítás csakis hibás következtetésre vezet, érdemes magát az iszlám világot kicsit szemügyre venni.

Földünk 54 országában mintegy 1,2 milliárd mohamedán él. A Balkánon Törökország mellett Bosznia és Albánia lakossága többségében mohamedán. Nyugat-Európa országaiban is léteznek mohamedán közösségek, a legtöbbben Francia- és Németországban. Összlétszámuk 15 millióra tehető. Egyes prognózisok szerint létszámuk két évtized alatt a 40 milliót is elérheti.

Az iszlám térhódítása igen jelentős Fekete-Afrikában (Szenegál, Mali, Nigéria, Gambia, Tanzánia stb.) jelenleg Afrika vallási megosztottsága: kb. 250 millió keresztény, 250 millió mohamedán és 100 millió a természeti vallások követője.

Az USA-ban 4 millióra teszik az iszlám követőinek számát. Különösen az afro-amerikaiak körében terjed és növekszik népszerűsége.

Oroszország sem tudja kezelni az iszlámkérdést. A hatalmas országban a helyi szakértők 8,5–21 millió közöttire becsülik az iszlám híveinek számát, ebből kb. 2 millió Moszkvában él. Oroszországban ez nem csupán vallási, hanem etnikai kérdés is, mert a tatárok, a csecsenek, a dagestánok, a csuvasok, a baskírok stb. mohamedánok. Az újonnan szerveződő mohamedán közösségeket Kuvait és Szaúd-Arábia pénzeli. Különösen érzékeny a tadzsik-afgán határ a militáns szunnita tálibok beszívargása miatt. Ezek alapján érthető az orosz külpolitika törekvése a tőle délre fekvő mohamedán államok barátságának megnyerésére.

Kínában a tibeti etnikai és vallásháború mellett a Xin Jiang autonóm tartományban is hasonló problémával küszködnek. A mohamedán ujjur őslakosság az elszakadásért, a mohamedánok másik csoportja Kelet-Turkesztánért küzd. A negyvenes években már létezett itt egy ilyen nevű állam, de Sztálin jóváhagyásával 1949-ben Mao Ce-tung csapatai elfoglalták, annektálták az országot és az ujjur elitet/értelmiséget, mullajplt stb. kiirtották.

Az iszlám nem képez monolit egységet, nincs nemzetközi központja és vallási hierarchiája. Az iszlám közösségekre gyakorolt vallási befolyás alapján gyakorlatilag megkülönböztethető:

- a népi iszlám, amely tagjai mindennapi életének gyakorlatát szabályozza;
- a Saria iszlám, amely a vallási alapokhoz való visszatérést követeli;
- a politikai iszlám, amely az állam és az egyház egységét követeli (fundamentalizmus);
- az ulama iszlám, amely az eredeti írástudók tanításait akarja érvényesíteni (ortodox).

Taktikai okokból a keresztény kultúrkörben élő iszlám közösségek az emberi jogokat, a toleranciát, az akciószabadságot elfogadják. Ez a reform iszlám vagy euro-izslám a befogadó államba való integrálódásra törekszik.

Ahogy a történelemben a kereszténység is több vallásra, felekezetre, szektára töredezett, ugyanez ment végbe az iszlámban is. Az iszlám sok felekezetre oszlik: siiták, szunniták, aleviták, wahhabiták, drúzok, izmaeliták stb.

Az iszlám és a kereszténység mai szembeállítása a kérdés megtevesztő leegyszerűsítése, mert a reakciós iszlám fundamentalizmus nemcsak a Nyugatot és az

ún. hitetleneket fenyegeti, hanem elsősorban egymás ellen harcolnak. Baniszadr egykori iráni elnök szerint: „...a siiták és a szunniták úgy viszonyulnak egymáshoz, mint Észak-Írországbán a katolikusok és a protestánsok.”

Megállapítható, hogy a kereszténység túljutott a vallásháborúk és -üldözések sötét korszakán, de az iszlám világban ez még nem valósult meg. A legélesebb elmentések a túlnyomó többséggel bíró szunniták (a mohamedánok mintegy 90%-át teszik ki) és a siiták (zömük Iránban él) között.

A szunnita ortodox iszlám is négy vallásjogi irányzatra oszlik, mint: hanafita, safita, malikita és hanbatita. A siita iszlám egyik leágazása a nizariták. A fiatalok vezetőik által elrendelt célokért életüket is feláldozzák. A harcosokat olykor hasissal bátorítják.

A harcias iszlám nem vallási, hanem politikai, gazdasági, szociális és kulturális komplex jelenség. Századunk háborúinak hatására számos iszlám felekezet politikai szervezetet hozott létre vallási befolyásának növelése érdekében. Ezek között találunk ma is működő terrorista szervezeteket.

1928-ban Hassan el-Banna szunnita népiskolai tanító Egyiptomban megalapította a dogmatikus reakciós Muzulmán Testvériség elnevezésű szervezetet, amelyet 1949-ben történt meggyilkolásáig vezetett. Ennek militáns tagjai illegális csoportokba szervezve napjainkban is terrorcselekményeket hajtanak végre: 1981. október 6-án a Szadat elleni gyilkos merénylet, 1995 júniusában Addisz Abebában a Mubarak elnök ellen megkísérelt merénylet, 1988-ban Luxorban a külföldi turisták lemészárlása.

Jelenleg a következő jelentősebb arab terrorista szervezetek vesznek részt a Közel-Kelet és Észak-Afrika politikai küzdelmeiben:

- Hamász-Islám ellenállási mozgalom palesztin fundamentalista szervezet. Létrejöttét Izrael is segítette a Fatah ellensúlyozása céljából.
- Hezbollah libanoni fundamentalista szervezet. Iráni támogatással, főleg Izrael és az USA érdekei ellen hajt végre terrorcselekményeket.
- FIS-Islám Üdvfront 1989 februárjában Algériában alakult fundamentalista politikai szervezet. Az 1990 és '91-es választásokon győzelmet aratott, de a hadsereg átvette a hatalmat, vezetőit letartóztatták és a szervezetet 1992 márciusában betiltották.
- Ez utóbbiból vált ki a radikális a GIA-Fegyveres Iszlám Csoport. A FIS betiltása után alakult ezen militáns radikális iszlám szervezet tömeggyilkosságokkal tette ismertté magát.
- Az Ikhván-Testvér 1974-ben Szaúd-Arábiában alakult szervezet, amely „válástalanságáért” támadta az államot. 1979-ben megtámadták és két hétig hatalmukban tartották a mekkai nagymecsetet. A felkelést leverték és a résztvevőket kivégezték.
- Modzsahedin Kalk-baloldali iszlám szervezet Iránban (nem arab). Harcolt a sah hatalmának megdöntéséért. Később szembefordult a vallási vezetőkkel. A szervezetnek tulajdonították az Iszlám Köztársasági Párt székházának 1981 júniusában történt felrobbantását. Ezért a szervezet tagjait tömegesen letartóztatták és kivégezték.

Az iszlámon belüli harc kegyetlenségét, hevesességét jelzi, hogy 1999. január 4-én Pakisztánban a Sah Dzsamal település mecsetjében imádkozó mintegy 100 siita hívőre

nyolc motorkerékpáros, minden valószínűség szerint szunnita merénylő rátámadt és géppisztolysorozatokkal 16 hívőt megöltek, 25 személyt megsebesítettek.

Vallási köntösbe öltözött szekták

Ha a terrorcselekmények egyik alapvető, meghatározó kritériuma a fenyegetés és a kényszer alkalmazása, akkor ezen az alapon ide kell sorolni a lelki kényszerszerűen alkalmazó, különböző vallási köntösben jelentkező *szektákat*. Mintegy 3 évtizede világszerte megjelentek olyan vallási jellegű kisközösségek, amelyek magukhoz vonzották azokat, akiket nem elégítettek ki a történelmi egyházak, vallások spirituális szolgáltatásai. Az ilyen személyek túlnyomó többségben labilis életvitelű, pszichésen sérült, könnyen befolyásolható, hiszékeny emberek. Érdekes módon a szekták tagjai nemcsak tanulatlan, képzetlen emberek, hanem befolyásolható képzett értelmiségiek; szegények és gazdagok egyaránt megtalálhatók soraikban.

A legegyszerűbb a helyzet azokkal a vallásmozgalmakkal, amelyek tulajdonképpen gazdasági vállalkozásként működnek. Pl. Chilében a diktatúra bukása után találtak ilyen, a világtól elszigetelt farmot, amelyben főleg az NSZK-ból érkezett emberek szinte katonai hierarchiában dolgozva és a külvilágtól teljesen elszigetelve, fizetés nélkül szolgálták a szekta vezetőjét.

Felháborodást keltett (1978) az amerikai Jim Jones, aki szektája 923 tagját kollektív mérgezéses öngyilkosságra vette rá Guyana egyik őserdejében. Azóta a gyilkos szekták sora jelentkezett.

1993-ban a *texasi Wacóban* a Dávidos szekta 81 tagja elbarikádozta magát, mert a rendőrség 51 napig körülfárta farmjukat. Végül mindannyian öngyilkosok lettek.

A középkori templomos lovagrend mintájára hozta létre Luc Jouret, a belga hadsereg egykori csapatorvosa 1984-ben Svájc francia nyelvű tartományában Romandiewben a Nap Templomának Rendje elnevezésű szektát. A szekta vezetője több hívét átszállította a kanadai Montrealhoz közeli farmjára, ahol őket bezárva ingyen dolgoztatta. A svájci telep faházaiban 1994. október 5-én és december 23-án összesen 48 holttestet találtak, közülük 16-ot elégettek. Több személyt agyonlőttek, köztük több gyermeket. 1997 márciusában a kanadai farmon 5 öngyilkos holttestét találták meg. A rituális „átszállási” öngyilkosság azon az ígéreten alapult, hogy a Szíriusz bolygón folytatják életüket. A vizsgálat bizonyította, hogy a három gyereket meggyilkolták. Összesen 74 szektatag élete lett feláldozva.

1997. március 26-án a kaliforniai San Diego egyik villájában 39 holttestet találtak, akik a Felsőbb Forrás elnevezésű szekta tagjai voltak. A kultikus közösséget Sam Koutschesfahani alapította. A hátrahagyott videokazettán kijelentették, hogy vezetőjük utasítására „örömmel és boldogan hagyják el ezt a bolygót”. Tetüket abban a hiszemben követték el, hogy a Halle-Bopp üstökösöt pajzsként felhasználva felszállnak a rájuk várakozó UFO-ra. A szekta tagjai egyébként internetes szolgáltatásokból és számítógépes grafikai programok készítéséből tartották fenn magukat.

1998. január 8-án a spanyol rendőrség rajtaütött a Kanári-szigetekhez tartozó Tenerifén egy villán, amelyben 32 német, angol és spanyol – köztük 5 gyermek – tartózkodott. A rendőri intézkedést a német rendőrség közlése váltotta ki, mert a

csoport másnap éjjel a sziget legmagasabb, 3716 méter magas hegycsúcsára akart felmászni, hogy ott közösen vessenek véget életüknek. A Naptemplom Rend szekta vezetője Heide Fittkau-Garthe 57 éves német pszichológusnő elhitette híveivel, hogy az évezred vége egyben a földi élet végét is jelenti, de őket egy UFO elszállítja az örök életet nyújtó Szíriuszra.

1997 májusában Dél-Kínában letartóztattak 18 prédikátort, akik a közeli világ-végét hirdették. Több követőjük öngyilkos lett.

1998. október 5-én Dél-Koreában az Örök Élet szekta hét tagja egy mikróbuszban felgyújtotta magát és tűzhalált halt, hogy lelkük örök életet nyerjen.

1998. decemberben az izraeli rendőrség letartóztatta és az országból kitoloncoltta az Aggódó Keresztények nevű amerikai szekta 14, Denverből érkezett tagját, akik 2000 előtt ott akartak csoportos öngyilkosságot elkövetni, illetve a Templom-hegyen provokációt elkövetve, zsidó–arab összetűzést kiváltani, mert a Jelenések Könyvében ez az a hely, ahol az ítéletnapkor a Jó és a Gonosz erői megütköznek.

Hazánkban is fellelhetők már egyes szekták káros hatásának nyomai. A sátánisták (bár nem szerepelnek a hazai egyházak nyilvántartásában) lélekromboló nézeteinek hatására már történt nálunk testvérgyilkosság. Lehetséges, hogy félrevezető céllal történt, de tény, hogy a Szabadkán, Szegeden és Budapesten (Parlament, Mátyás-templom) történt emlékezetes robbantásokért, több, Grazban feladott névtelen levélben a sátánisták vállalták magukra ezekért a felelősséget. E terrorcselekmények tettesei mindmáig felderítetlenek.

A jövőben számolni kell azzal, hogy a kilátástalan helyzetben lévő, a társadalom peremére szorult tömegek növekedése kedvező talajt képez a bűnös szándékú, megváltást ígérő szekták számára.

A vallási köntösbe burkolódzó téboly, a vak terrorizmust képviselő szélsőségesesség, amely tömeggyilkossáig terjed jelen korunk terméke és eddigi csúcspontját, a Hidegháború vége óta érte el. Pl. 1993-ban a siita fundamentalisták a New York-i világereskedelmi központot akarták felrobbantani (ezt azóta mások már elkövették), 1994 decemberében Marseilles-ben egy csoport algériai fundamentalista egy repülőgépet akart eltéríteni, hogy azzal Párizs központjára rázuhanjanak. De a legfélelmetesebb az 1995-ben nyílt színre lépett japán Aum Sinrikio (Legfőbb Igazság) elnevezésű szekta bűnlajstroma. A szekta 1987-ben alakult. 1989-ben már a tokiói város-házán bejegyzett vallási szervezet. A szekta jelképe Siva, a pusztítás és a megújulás istennője. A szekta alapítója és vezetője Aszhara Soka azt hirdette magáról, hogy a dalai láma 1987-ben beavatta őt a tibeti buddhizmus rejtelseibe. A szekta gyorsan növekedett. Japánban 29 helyi közössége alakult meg, mintegy 10 000 taggal. 1992-től már külföldön kezdett terjeszkedni (USA, Oroszország, Srí Lanka). A szekta vagyona meghaladta az egymilliárd dollárt. Tulajdonában volt 130 létesítmény.

Az Aszhara szekta guruja zavaros nézetet képviselt, pl. az 1997-es világ végét, de szükségesnek ítélte a japán kormány megdöntését és a szigetország lakosságának terrorizálását is.

Aszhara gurujának utasítására 1995. március 20-án öt szektatag a tokiói metró egyik állomására (amely a kormányzati negyedben van) vastag műanyag zacskókban sarint vitt le, azokat esernyőkbe rejtették és a zacskókat hosszú tűvel kiszúrták. A kiáramló mérges gáz a történelem első sarintámadása volt. A sarint a nácik idején elő-

szőr a németek állították elő, de alkalmazására nem került sor. A sarin 500-szor erősebb a ciánnál. A merénylet következtében 12 ember meghalt és több mint 5500-an szenvedtek súlyos mérgezést. Kiderült, hogy a tömeggyilkosságnak volt kísérleti előzménye is. A szekta a merénylet főpróbájának szánta, amikor 1994 júniusában Matsumoto városban hét ember halálát okozták a harci gázzal és ötvenen szenvedtek mérgezést. Még a tokiói merénylet előtt két héttel Yokohamában is tettek egy kísérletet, amikor egy vasúti kocsiban 11 ember lett rosszul.

A szekta 1995 májusában ismét tömeggyilkosságot kísérelt meg. Óvszerekbe töltött ciángázt helyeztek egy-egy nagy forgalmú aluljáróban, amelyeket azonban, a fokozott biztonsági ellenőrzésnek köszönhetően, idejekorán megtaláltak és hatástalanítottak.

A bűncselekmények nyomozásakor további bűncselekmények sorozatára derült fény. Kiderült, hogy a szekta nem csak mérges gázok előállításával foglalkozott, amelynek bevetését a kaliforniai Disneyland ellen 1995 húsvétre tervezte. *Próbálkozott nukleáris eszközök előállításával is.* Hajlandók voltak nagy összegeket áldozni atomfegyver gyártásához szükséges eszközök megvásárlására. Hozzájutottak olyan lézerberendezéshez, amelynek exportját az USA szigorúan ellenőrizte. A moszkvai Izvesztijja megszellőztette, hogy több szektatag Oroszországban kapott terrorista kiképzést és onnan szerezték be a sarin előállításához szükséges ismereteket is.

Szakamoto Aicumi ügyvéd felkarolta a szektából kiválni akaró tagok ügyét. Ezért az ügyvédet, feleségét és egyéves kisgyermekét lakásukon bántalmazták, majd halálos injekcióval kivégezték. 7 évi börtönre ítélték a szektafőnök feleségét, mert tanúja volt, amikor a férje megparancsolta a szekta egyik régi tagjának, Ocsida Kotarónak a meggyilkolását, de nem tett semmit annak megakadályozására.

A tokiói merénylet előtti napon a rendőrség Oszakában kiszabadított a szekta fogságából egy 21 éves egyetemistát, aki ki akart lépni a szervezetből.

1995. március 30-án egy rendőrtiszt, szintén szektatag, rálőtt Hunimacura, a japán rendőrség vezetőjére, aki csak megsebesült. 1995. májusban elbocsátották a hadsereg egyik őrmesterét, mert bizalmas katonai információkat próbált kiadni a szektának.

A lelkiismereti lepel alatt szervezett, de bűnös szándékkal működő szervezetek, közösségek gyakorlatilag még a szervezett alvilággal, különböző maffiákkal is együttműködnek. Egy ilyen fanatikus, bűnös szervezet mindenre képes. Az is látható, hogy a szekta tudatosan és tervszerűen behálózta az állami, tudományos, kulturális élet számos területét.

Az államok pedig sem szervezeten, sem technikailag nem készültek fel a biztonsági követelmények teljesítésére. Amikor a szakirodalom szabadon hozzáférhető leírásai alapján könnyű mérges gázt csinálni, nem zárható ki, hogy a tokiói eset esetleg egy dermesztő sorozat nyitánya.

Ezért az államoknak önállóan és nemzetközi összefogással, szervezeten és technikailag is fel kell készülniük a terrorizmus elhárítására, az emberek, az anyagi javak, a normális társadalmi és gazdasági élet védelmére, megőrzésére.

Léka Gyula

A műszaki zár- és erőrendszer (vasfüggöny) felszámolása, 1948–1989

A cikk szerzője vázlatosan bemutatja a közelmúltban befejezett kutatásainak az eredményét. Fel-tárja történelmünk egyik fehér foltjának, a nyugati és a déli határunk mentén 1948–1957 között kiépített műszaki zár- és erőrendszer, a vasfüggöny születésének és felszámolásnak bonyolult folyamatát. Érzékelteti, hogy a rendszerváltásig fennálló, óriási anyagi ráfordítással épült és fenntartott létesítmények hogyan befolyásolták az ország életét és kapcsolataink alakulását a szomszédos népekkel. Bemutatja a védelmi rendszer létrehozásában és felszámolásában részt vevő határőrségnek és a honvédség műszaki csapatainak a szerepét. Rámutat annak tényére, hogy az ún. vasfüggöny felszámolásában a kezdeményező a Határ-őrség Országos Parancsnoksága volt.

Ez év szeptemberében tíz éve annak, hogy Magyarországon felszámolták a műszaki zár- és jelzőrendszert szimbolizáló vasfüggönyt, amely nemcsak politikai értelemben, hanem a valóságban is elválasztott bennünket Európától.

Mielőtt beszámolnék arról a folyamatról, mellyel eljutottunk ehhez a történelmi eseményhez, úgy gondolom: nem árt feleleveníteni, hogy mi is volt valójában.

A vasfüggöny megszületésének körülményei

A vasfüggöny kifejezés Churchilltől származik. 1945-ben, a német kapitulációt követően, a Trumannal folytatott levélváltás kapcsán használta először. Leveleiben óva intett attól, hogy az amerikai haderőt azonnal visszavonják Európából. A Lübeck–Trieszt–Korfu vonalat jelölte meg Európa választóvonalaként, azt állítva, hogy attól keletre olyan társadalmi átalakulások következhetnek

be, amelyre ők többé nem lehetnek majd befolyással. Churchillnek ez a jóslata hosszú időre beigazolódott, és csak az 1990-es éveket követően dőlt meg.

A vasfüggöny megszületése az 1945–1948-as évekre tehető. Sztálin nagyhatalmi törekvése nyomán ez idő alatt jött létre az ún. szocialista tábor, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság, Bulgária és Jugoszlávia integrálódásával, kommunista kormányzatok mellett.

A vasfüggöny ez időtől kezdve évtizedeken át töltötte be azt a szerepet, amit Sztálin és elvbarátai szántak neki: a tábor országainak hermetikus elzárását Európától szárazföldön, levegőben, vízben és az éterben.

A fizikai korlátozás egyik fajtája volt a nyugati és a déli határunk mentén létrehozott műszaki zár- és erőrendszer, a fokozott határvédelem kiépítése és fenntartása.

Az első és legfontosabb teendő a *határőrizet, a határvédelem megteremtése volt*. Ennek érdekében felállították kezdetben a határvadász-, később a határőrszervezeteket, amelyeket 1947-től, HM alárendeltségben, a Határőr Parancsnokság irányított. 1948-tól a határőrség további átalakításra került és 1950-től az Államvédelmi Hatóság kötelékébe tartozott. A határvadász-zászlóaljakat kerületparancsnoksággá szervezték át, alárendeltségükben 3–4 zászlóaljjal. Az őrsök számát mind nyugaton, mind délen megnöveltek. Ezt követte a nyugati és a déli határszakasz átfogó lezárása. Ennek során létrehozták a határsávot, amelyből a „megbízhatatlan elemeket” kitelepítették. A Minisztertanács 1948 májusában a nyugati határ mentén garázdálkodó fegyveres bandák és csempészek ellen, délen a Jugoszláviával megromlott viszony miatt, a HM és a BM előterjesztésére a nyugati és a déli határszakasz megerősítését rendelte el. Még ez évben megkezdődött a műszaki zár, a drótakadályok és aknamezők létrehozása.

A műszaki zár- és erődrendszer kiépítése

A műszaki munkákat a műszaki hadosztály 1. és 2. utászzászlóaljai kezdték meg. Először a magasfigyelőket készítették el és a határőrség tervei szerint állították fel. 1949 kora tavaszán megkezdtek a drótakadályok építését. Ekkor már bekapcsolódtak a magasabbegységek és egységek kijelölt műszaki alegységei is. Az osztrák határszakaszon 356, a jugoszláv határszakaszon 630 km hosszan egy- és kétsoros drótakadályt építettek. A határ akadályjellegének fokozására 1949-től a nyugati, 1950 nyarától a déli szakaszon aknamezőket telepítettek. Ezt a nyugati határon a HM 101. aknakutató zászlóalja, a déli szakaszon a hadtesteknek mintegy nyolc megerősített műszaki

zászlóalja végezte. 1950 végére a két határszakaszon kiépítettek 1000 km drótakadályt, melyből 871 km-t aknásítottak is, és megépítettek 291 magasfigyelőt. E rendkívül nehéz és veszélyes műszaki munkát a határőrök fegyveresen biztosították. Erre azért volt szükség, mert a határ túlsó oldaláról gyakori volt a provokáció, a határsértés – különösen a déli szakaszon. Előfordult, hogy elvontatták a drótakadályokat, több helyen felszedték a telepített aknákat, és átlövéldöztek. Tekintettel ezekre, a HM elrendelte a felszedett és hatástalanított aknák pótlásán felül a műszaki záruk hatásfokának növelését. Ennek érdekében az aknamezőkben sűrűbben telepítették az aknákat, azok egy részét felszedés ellen biztosították és érintő repeszkanákat is alkalmaztak. Sajnos, ezek nemcsak a határsértőkre, hanem a telepítést végzőkre is veszélyt jelentettek. Az állományban is több haláleset és súlyos sérülés történt.

A déli határ mentén kiéleződött helyzet miatt a hadsereg vezetése növelte a katonai erők átcsoportosítását a határközeli övezetbe, és fokozták a harckészültségüket.

A hidegháború következményeként 1950-re a nemzetközi helyzet egyre feszültebbé vált, és hazánkban is háborús hangulat uralkodott. A Rákosi vezette politikai és katonai vezetés Moszkva befolyásának hatására – Jugoszlávia felőli támadást feltételezve – elrendelte a déli határ fokozott védelmét, a határ megerősítését. Ehhez szakértőket kértek a Szovjetuniótól. Létrehozták az erődítési csoportfőnökséget, kidolgozták a szükséges terveket, melyeket a pártvezetés megtárgyalt és jóváhagyott. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a hadsereg erőltetett ütemű fejlesztése. Mind a hadművelleti tervek, mind a déli védelmi rendszer tervezésének, szervezésének és kivitelezésének munkáiba bevonták a szovjet

tanácsadókat. A hadsereg békelétszáma 1952-re elérte a kétszázezer főt, mozgósított állománya pedig a nyocszázötven-ezer főt. Egymást érték a törzsek és a csapatok felkészítését szolgáló különböző gyakorlatok. Ezek nagyságának érzékeltetésére megemlítem a 3. hadtest 1952-ben lefolytatott gyakorlatát, melyben közel 50 ezer fő vett részt.

A déli védelmi rendszer a határsávban magában foglalta: a biztosítási övet (előteret), a fővédőövet és további védőövet. Az egyes övek mélysége 10–25 km között változott. Az erőrendszert alapját a nagy műszaki kiépítettségű vasbeton építmények, harckocsi és gyalogság elleni, szilárd és tartós akadályok képezték. A megerősített körleteket a legfontosabb hadművelleti irányokban építették ki, 80–100 km szélességben. A védelem gerincét a zászlóalj- és századvédőkörletek erősítményei képezték, melyek a műszaki záruk és a védelmi vonalak előtt 200–250 m-re, illetve azok mögött és között helyezkedtek el. A védelmi rendszer részei voltak még a hadművelleti akadálycsomópontok, melyet a fővédőv határától egészen Budapest határáig hoztak létre. Ezek magukban foglalták a főbb útvonalakon lévő fontosabb műtárgyak és útszakaszok rombolásának előkészítését.

A műszaki munkák elvi irányítója a HM Műszaki Parancsnokság alárendeltségben lévő erősítési csoportfőnökség volt. A gyakorlati végrehajtás az 1952. február 17-én felállított három építőparancsnokságra hárult. Ezek alárendeltségébe kilenc – egyenként közel 700 fős – építőzászlóalj tartozott. A munkák meggyorsítására 1952 szeptemberétől bevonták a hadtest és hadosztály műszaki zászlóaljakat. A védelmi építményekhez szükséges anyagi-technikai eszközök biztosításában számos nagyvállalat és üzem vett részt. Megtörtént a szükséges földterületek kisajátítása is.

Az elvégzett erősítési munkák eredménye: 1952. február és 1955. január között 90 zászlóalj-, 25 századvédőkörlet, 201 szakasz-, 146 rajtámpont, 963 hadművelleti akadálycsomópont, 513 figyelő- és óvóhely valamint több száz színlelt építmény. Az építmény minősége az elhelyezés, a víz elleni védelem, az álcázás és a kivitelezés tekintetében sok esetben erősen kifogásolható volt.

Az építkezések a politikai helyzet változása következtében – a Honvédelmi Tanács intézkedésére – 1955. június 15-ével befejeződtek. Az elkészült létesítményeket átadták az őrző-karbantartó szervezetnek, a katonai alakulatoknak és a helyi tanácsoknak. A védelmi munkákra fordított összköltség közel 7 milliárd forint volt.

Kísérletek a határzárak eltávolítására

A magyar kormány döntése alapján a BM Határőrség és az MN műszaki csapatai 1955 októberében megkezdték a *határzárak eltávolítását*. Az intenzív munka csak 1956 márciusától indult be, az Országgyűlés II/11. sz. határozatára. A műszaki záruk eltávolításához a BM saját erői mellé kérte a HM segítségét is. A mentesítéshez szükséges terveket részletesen kidolgozták, a résztvevő állományt kijelölték és felkészítették.

Az 1955 októberében elkezdődött mentesítés a *nyugati határszakaszon* a határőrség erőivel folyt és decemberre már 10 ezer db aknát semmisítettek meg. A munka meggyorsítására – a BM kérésére – a HM Haditechnikai Intézete kísérletet folytatott aknataposó harckocsik alkalmazásával a kübekházi örs területén. A várt hatás elmaradt a korhadt aknatesetek és beázott gyűjtőik miatt. Az eredménytelen kísérlet után a mentesítési munkák csak 1956 májusában folytatódtak, amelyben már a honvédség erői (a

2. aknakutató zászlóalj és a 6. hadtest 4. zászlóalja) is részt vettek.

A déli határszakaszon 1956. március 17-én indult be a mentesítés. Ebben az önálló határőr műszaki zászlóaljon kívül 11 műszaki zászlóalj vett részt.

A munka különös veszélyességét az jelentette, hogy a taposóaknákat – kormányrendeletre (1955. szeptemberi hatállyal) – fel kellett szedni annak ellenére, hogy a szakutasítás szerint ez tilos volt.

A déli és a nyugati határszakaszon a mentesítési munkák 1956. október 20-ra befejeződtek. A határőrség és az MN műszaki csapatai a közel 1000 km-en 700 ezer taposóaknát hatástalanítottak, illetve szedtek fel. A munkák során sajnos 2 fő meghalt, 17 fő súlyosan, 20 fő könnyebben megsérült.

A nyugati határszakaszon megjelennek a műszaki záruk

Az 1953-mal kezdődő politikai enyhülés az 1956-os forradalom leverésével véget ért. A nyugattal való szembenállásunk újra éleződött. A lehetséges fegyveres konfliktus iránya délről nyugatra, Ausztria felé helyeződött át. A Munkás-Paraszt Kormány 1957. március 2-i határozatával elrendelte a nyugati országhatár újbóli lezárását műszaki zárral. Ismét bezárult a vasfüggöny. Az újraaknásítást – a kormány döntésére, a HM utasítására – a műszaki csapatok 1957. áprilisától 1957. június 30-ig hajtották végre. A feladatot a 16. műszaki zászlóalj – a 28. műszaki zászlóalj 1 századával megerősítve – és a 12. aknakutató zászlóalj – a 37. pontonos hidászdandár zászlóalj részeivel megerősítve – és a 2. aknakutató zászlóalj – a 37. pontonos hidászdandár 1 századával megerősítve – végezte el. A drótakadályok építését a 8. gépkocsizó lövészezred 1 zászlóalja – együttműködve a 12. ö. műszaki zászlóaljjal – hajtotta

vége. A műszaki munkákat a határőrség kerületenként 40 fővel biztosította. A felsorolt alakulatok a megszabott határidőre megépítettek 350 km kétsoros tükésdrót kerítést, telepítettek 243 km négysoros, 107 km ötsoros, gyalogság elleni aknamezőt, benne 800 ezer db taposóaknával. E munkák során 1 fő meghalt, 10 fő súlyos, 5 fő könnyebb sérülést szenvedett.

A határ lezárása a fenti munkákkal nem ért véget, hanem a határőrség záró tevékenységével folytatódott. Erre azért volt szükség, mert a drótakadályok állapota az idő múlásával fokozatosan romlott, az aknák veszítettek működőképességükből, és pótolni kellett a határsértések következtében előállt aknaveszteséget.

A határőrség országos parancsnoka – a BM jóváhagyásával – intézkedett a fenti hiányosságok megszüntetésére. Ennek hatására a drótakadályokat magasabbra építették és érintőaknákkal megerősítették. Bevezették a buktató drótháló alkalmazását.

Az osztrák határszakasz korszerűsítését 1963-ra fejezték be. Megépítettek 282 km új típusú műszaki zárat (drótakadályt), telepítettek 1 124 900 db aknát. A négy évre tervezett költség közel 37 millió forint volt. A korszerűsített műszaki zár ellenére továbbra is szükség volt karbantartásra, aknák, kerítések pótlására, amely hiányok különböző okokból következtek be (időjárás, vadak mozgása, ellenséges behatás).

Az újraaknásítás időszakában, az MSZMP Politikai Bizottsága 1957-es februári ülésén felvetődött a korszerűbb határőrizet megteremtésének gondolata, de azt – annak gazdasági kihatásai miatt – Kádár János nem támogatta. Erre a problémára 1964-ig nem is tértek vissza. A határőrség országos parancsnoka a kevésbé hatékony műszaki zár helyett a Szovjetunióban alkalmazott SZ-100-as jelzőrendszer bevezetését szorgalmazta.

Ennek érdekében 1964 júniusában Ady-ligeten felépítettek egy kísérleti határszakaszt, melyet bemutattak a meghívott vezető állománynak. A kedvező vélemény alapján született javaslat a belügyminiszter egyetértésével a Politikai Bizottság elé került. A javaslat indoklásában az szerepelt, hogy a jelenlegi aknazár, pszichikai visszatartó ereje mellett, csekély mértékben képes a műszaki záron való áthatolást megakadályozni. Továbbá az, hogy az új rendszer mindenféle mozgást jelez, ezáltal a határ szilárdabban őrizhető. Hátránya: magas költségkihatás (350 ezer Ft/km), és élőerő-megtakarítást nem eredményez. A Politikai Bizottság ekkor már az új jelzőrendszer bevezetése mellett döntött. Így 1965 augusztusában – további tapasztalatszerzésre – megépítették a csornai és a szombathelyi kerületek területén. Az építést a honvédségi és a karhatalmi alakulatok végezték, az országos parancsnokságnál az építőparancsnokság, a kerületeknél az építő-körzetparancsnokság irányításával. Az SZ-100-as elektromos jelzőrendszer (EJR) a nyugati határszakasz legfontosabb irányainak lezárására, 50 km hosszúságban 10 órs területén épült fel és 1965. december 15-én 17 órakor bekapcsolták a határőrizetbe. Megépítése 20 millió Ft-ba került. A munkában egy honvédezred 1215 fővel, egy karhatalmi ezred 1442 fővel és a határőrség 200 fővel vett részt. A kísérleti szakaszon szerzett kedvező tapasztalatok alapján a párt- és az állami vezetés az EJR továbbépítése mellett döntött. Ez az építkezés rendkívül bonyolult, sokrétű és veszélyes munka volt. Véglegesen el kellett távolítani az aknazárakat és a drótakadályokat, nagy kiterjedésben kiirtani az erdőt, és megépíteni a jelzőkerítést valamint a vadfogó kerítést. Létre kellett hozni a 8–12 m széles nyomsávot és megépíteni a jelzőrendszer előtti és utáni utakat valamennyi

őrshez. Az aknamentesítés 2/3-át a határőrség, 1/3-át a honvédség erői végezték el. Az MN-től a 18. műszaki zászlóalj vett részt ebben. 1965-ben 80 km-en végeztek aknamentesítést és 300 000 db aknát távolítottak el.

Az EJR kiépítése 1970-ig folyamatosan, bár évenként eltérő ütemben és módon valósult meg. A munkákat továbbra is az MN műszaki csapatai (60. mű.u.dd.), a határőrség és a karhatalom erői végezték. Az új EJR a biztonság növelése mellett is fokozta a határőrállomány leterheltségét. Ez abból adódott, hogy az EJR nemcsak emberi beavatkozásra, hanem műszaki-technikai hibákra, időjárási változásokra, vadállatok okozta jelzésekre is reagált. Évente átlag 1500–4000 esetben kellett emiatt az állománynak beavatkozni. A jelzések 2/3-a vadmozgások miatt következett be, a vadfogó kerítés nem bizonyult elégségesnek. A rendszer karbantartásához is sok emberre volt szükség, tetemes pénzt igényelt és jelentős mennyiségű földterületet is kivont a gazdaságból. Nem elhanyagolható negatív hatással bírt a jószomszédi kapcsolatok alakulására is.

Az EJR és a határzár felszámolása

A fenti tényezők, valamint a nemzetközi és hazai politikai helyzetben a 80-as évekre bekövetkezett pozitív változások nyomán egyre többször vetődött fel, hogy az EJR és a határzár további fenntartása nem indokolt. A felszámolás gondolata 1981-ben, majd konkrétan az 1984-ben megtartott, *A határőrség és a társadalom* témájú konferencián vetődött fel. Egyre több helyről érkeztek jelzések a Határőrség Országos Parancsnokságára a jelzőrendszerrel kapcsolatos gondokról. 1987. október 5-én Székely vörgy., a határőrség országos parancsnoka a BM-hez terjesztett jelentésében vázolta az EJR-rel kapcsolatban felmerült aggályo-

kat, kiemelve annak működési zavarait, a határőrök ebből következő fokozott leterheltségét, a növekvő pénzügyi terheket. Jelezte, hogy az elöregedett rendszert fel kellene újítani, ami azonban több százmilliósi kiadást jelentene.

Ezek a gondok az 1987 őszén megtartott belügyminisztériumi konferencián újból vita tárgyát képezték, és felmerült az EJR felszámolásának gondolata is. A BM vezetői – bizonytalankodva és félve a Varsói Szerződés tagországainak várható reagálásától – végül is az EJR, a határzárak megszüntetése mellett foglaltak állást. Az 1988-as BM-konferencián újból tárgyaltak az EJR leépítéséről, melynek eredményeként 1989 elején a Politikai Bizottság számára készített előterjesztésben az EJR lebontását javasolták. A Politikai Bizottság az 1989. február 28-i ülésén a javaslatot elfogadta és intézkedett az érintett minisztériumoknál a szükséges lépések megtételére.

A határőrség országos parancsnoka 1989. március 19-én előterjesztette a jel-

zőberendezés lebontására vonatkozó feladattervet. Ennek alapján április 18-án a határőrség egy gyakorlattal egybekötve megkezdte a vasfüggöny lebontását. A bontás hivatalos megkezdését 1989. május 2-án Nováky Balázs ezds., az országos parancsnok helyettese jelentette be. Ezen a napon a magyar–osztrák határon négy helyen – Jánossomorja, Bécsi út, Kőszeg, Rábafüzes – kezdtek meg az EJR felszámolását. A próbabontáson részt vettek a határőrkerületek vezetői, szakemberei, több vállalkozó, hogy a teljes bontás megvalósításához tapasztalatokat szerezzenek.

Amikor a bontásra vonatkozó kormányhatározat megszületett, már 150 km-es szakaszon megtörtént a felszámolás. Az EJR megszüntetését döntően a határőrség erői végezték, és csak kismértékben vett részt benne a honvédség (2 műszaki század). A határőrség fokozott erőfeszítésével, – a BM által tervezettnél egy évvel korábban – 1989 augusztusára a vasfüggöny véglegesen leomlott.

Nagy Pál

Az információs felderítésről és az elektronikai hadviselésről

A szerző Végh Ferenc vezérezredesnek *A haderőreform folytatásának koncepciója az ezredforduló után, a biztonság alakulásának függvényében* című cikkéhez (Hadtudomány 1999. évi 1. sz.) kapcsolódva az információs felderítés és az elektronikai hadviselés fejlesztésének néhány kívánatos irányát vázolja fel. Mondanivalójának kibontásánál a hivatkozott cikkben alkalmazott három fejlesztési időszakot veszi alapul.

□ Az 1999-től 2003-ig tartó szervezeti konszolidáció időszakában az információs felderítés és az elektronikai hadviselés (a továbbiakban EW) terén a fő feladatnak a NATO-val való együttműködési képesség anyagi és szellemi feltételeinek megteremtését tartom. Ezen belül kiemelhető a vezetési, irányítási rendszer és az integrált légvédelmi rendszer csatlakozási feltételeinek biztosítása, továbbá az információs háttér biztosítása elektronikai felderítéssel. Mindhárom markáns követelménynek komoly EW-vonzatai is vannak.

A vezetési és irányítási rendszer átalakításával foglalkozó két legfontosabb követelmény közül az egyik szellemi a másik technikai. Az első a humánreformok, a másik a technikai korszerűsítés mielőbbi megkezdését feltételezi. Az elmúlt évek a „már nem és még nem” helyzetet hozták ugyanis létre. A szervezeti és személyi változások olyan helyzetet teremtettek, amelyek egyes szakterületeket teljesen ellehetetlenítettek, ahol még a meglévő eszközöket sem képesek üzemeltetni, nem is szólva a tech-

nika korszerűségéről, azok harci körülmények közötti alkalmazásáról. Tudomásul kell venni, hogy a különböző szakmák más és más előképzettséget, alkalmasságot követelnek meg, hosszabb távon, tehát nem kérdőjelezhető meg az önkéntes (szerződéses) haderő létrehozásának szükségessége, bár ezen átalakítást célszerű behatárolható időszakokra tagolni, s a reformfolyamatokhoz igazítani.

Napjaink nagy változása az információs társadalom létrejötte vagy létrejöttének folyamata. Az informatikai szupersztrádák és hálózatok a hozzájuk kapcsolódó korszerű távközlési rendszerekkel nagy változásokat hoztak. A globális mobilitás, az átfogó elektronizáció az élet minden területét átszövi, s ez az információ gyors áramlását és hatalmas mennyiségének birtoklását teszi lehetővé. A telekommunikációs rendszereknek az utóbbi időben tapasztalható hihetetlen fejlődése a hadtudományban is hatalmas változásokhoz vezetett. A képek digitalizálásával lehetővé vált, hogy azokat elektronikus úton rövid idő alatt akár igen nagy távolságokra

is eljuttassák, miből adódóan azok a felderítés helyétől távol is értékelhetők. Így az információ tulajdonlása, birtoklása vagy az attól való megfosztás célszerűsége a katonai terület mindennapi létszükségletévé válik. Gyakorlatilag az információs hadviselés az USA-ban a fegyveres tevékenységek előkészítésére és támogatására alkalmas formává vált.

A szakirodalom tanulmányozása azt mutatja, hogy a NATO-tagországok hadseregeiben a szabályzatok szintjén még nem honosodott meg az információs hadviselés kifejezés, bár a különböző katonai publikációkban gyakran előfordul. Ebből következően a NATO-tagországok együttműködése elsősorban a kommunikációs képességek biztosítására, a közösen használt információk védelmére és a felderítési információk cseréjére korlátozódik. Az egyes országok szakirodalma még csak az Internet-ről, illetve FM szakutasításokból ismert, ezért nehéz a terminológiák alkalmazása, a fogalmak egységesítése amely a későbbiek folyamán az adott kutatási terület részletesebb feltárását nehezíteni fogja. Gyakorlattá kell tenni szakemberek tanulmányútjait, az adott szakterületen végzendő kutatásokat, amelyek lehetővé teszik a NATO-elvárásokhoz igazodás valóságos végrehajtását, de nem szabad megfélemlkezni a hazai sajátosságokról sem, amelyeket a szabályzatoknak és a szakutasításoknak kell tartalmazniuk. Ehhez viszont szükség van olyan alapvető szabályzókra, melyekhez igazodni lehet, mert az eltelt tíz évben nem elemezték, nem dolgozták ki, nem határozták meg, nem ellenőrizték és nem általánosították azokat az EW-elveket, melyek szükségesek az előttünk álló feladatok végrehajtásához.

Az elektronikai hadviselés elemeihez az elektronikai támogató tevékenységet, az elektronikai ellentevékenységet és az elektronikai védelmet soroljuk.

A NATO-hoz való jobb illeszthetőség érdekében meg kell változtatni az adott szervezet struktúráját belső összetételét. Ma már nem nagy EW-szervezetekben kell gondolkodni, hanem az elérendő célokhoz kell igazítani a szervezeteket és ún. modulrendszerűvé alakítani azokat. Így az *elektronikai támogatás* már nem békeidejű feladat, nem feladata tehát a fenyegetettség azonnali felismerése. Ezt a feladatot az integrált térinformatikával támogatott, a különböző szintekhez tartozó fúziós adatfeldolgozó központok látják el. Az elektronikai támogatás a hatékony ellentevékenység érdekében már háború esetén történik. Igazolja ezt az állítást az is, hogy az EW-eszközök beépülnek a különböző rendszerekbe, harceszközökbe, így növelik életképességüket és a harctevékenység sikerét. Szükséges a különböző felderítési nemek együttműködése, amely biztosítja az egyes szervezetek számára békében, válságok és feszültség időszakában a kellő informáltságot. Sajnos a jelenlegi felfogás és szervezeti kialakítás mellett csupán a hagyományos felderítés és a polgári titkosszolgálatok ilyen irányú szervei biztosítanak adatokat.

Látható, hogy csak egy *integrált felderítő rendszer* képes a vezetési hadviselést, a parancsnoki döntést támogatni és annak helyességét biztosítani. Ennek érdekében minden felderítőnemnél egységesen kell kezelni a megszerzett adatokat, melyeket a felderítőszolgálat összegez. Következésképpen fontos szempont a felderítés integrációja, minek révén saját felelőségi körzetben megszerzett adatokat biztosítják minden illetékes szervezetnek.

Ezt az elgondolást támogatja a számítástechnikán alapuló felderítő rendszer, melyet az adatszerzéstől az adatösszegezésig egységes rendszerben kell létrehozni annak érdekében, hogy biztosítsa az információ megszerzését, elem-

zését, feltárja azok összefüggéseit, a tevékenységre utaló törekvéseket. Az USA-ban már folyik az ASAS („minden adatforrást elemző rendszerek”, angolul: All Source Analysis System) Block-III előkészítése, hiszen a technikai eszközök egyre gyorsuló fejlődése újabb és újabb lehetőségeket teremt a miniatürizálás, a globális hírközlés, a távérzékelés, a geoinformatikai támogatás, az adatfeldolgozás és az egész folyamat automatizálhatósága területén.

A felderítőnemek egységes adatkezelése biztosítaná a vezetési hadviselés eredményességét és a parancsnoki döntés még jobb, a valóságot jobban tükröző meghozatalát, amely már csatlakoztatható a NATO hasonló szerveihez.

A felvázolt követelmények két dolgot kérdejeleznék meg:

– Az első: a harcászati szintű EW-szervezetekben működő-(jelenleg nem működő) rádiófelderítést, mert nincs sem bemenő sem kimenő adata, illetve nincs igény rá. Fontos követelménynek kell tekinteni, hogy már a békeidőszakban rendelkezni kell a válságkezeléshez szükséges alapvető elektronikai információkkal a teljes elektromágneses dimenzióban. Így az elektronikai felderítés választ ad a csapatok tagozódására, készenlétére, együttműködésére, továbbá a vezetés, az irányítás, a kommunikációs rendszer minőségére. Ezek alapján a felderítés adatforrásai: képi felderítés (Imagery Intelligence = IMINT); műszerek felderítés (Measurement and Signature Intelligence = MASINT); rádiólokációs felderítés (Radar Intelligence = RADINT); lézeres felderítés (Laser Intelligence = LASINT); elektrooptikai felderítés (Electro Optical Intelligence = ELOPINT), kisugárzásfelderítés (Radiation Intelligence = RINT); akusztikai felderítés (Acoustic Intelligence = ACOUSINT); jelfelderítés (Signal Intelligence = SIGINT); kommunikációs felderítés (Communication Intel-

ligence = COMINT); elektronikai felderítés (Electronic Intelligence = ELINT); idegen technikai eszközök jeleinek felderítése (Foreign Instrumentation Signals Intelligence = FISINT); felderítés elleni – multidiszciplináris – tevékenység (Multidiscipline Counter Intelligence = MDCI). Ide tartoznak még: a HUMINT (Human Intelligence), az ACOUSINT (Acoustic Intelligence), az OSINT (Open Source Intelligence), TECHINT (Technical Intelligence).

Békeidőszakban tehát nincs szükség az EW-csapatok rádió-felderítő szervezeteire. A korszerű ellentevékenységet biztosító eszközök rendelkeznek mindazon képességgel, ami a sugárforrások analizálását, helymeghatározását, a döntés alapján pedig a hatékony lefogását, zavarását biztosítja.

– A második: a rádióelektronikai ellenőrzés változatainak (stabil és mobil) feladatait. Teljesen megváltoztak ugyanis azok a feltételek és körülmények, amelyek a létrehozásuk időszakában léteztek, sőt a létrehozásuk időszakában is utólagos igazolások és magyarázatok” hangzottak el, miknek szükségtelenségét és megalapozottságát az is bizonyítja, hogy egyetlen szervezetre sem készült alkalmazási szabályzat.

Mindkét kérdés felvetése a tervezett csapatszintű reformok témakörébe tartozik, a költségkihatásairól nem is beszélve, ami több százmilliós kiadást is jelenthet. Az EW alkalmazástól megváltozott körülmények miatt mindkét terület „testidegen”.

□ A fejlesztési időszak második, 2004–2008 közötti szakaszában a képességalapú EW megteremtése és a NATO-hoz való teljes integráció tekinthető fő feladatnak.

Ez az időszak csak abban az esetben valósul meg, ha a konszolidációs időszak minden területen sikeres lesz. Ha a kor követelményeinek megfelelő technikai eszközök kerülnek beszerzésre

és megtörténik a minőségileg megújuló technikai eszközökhöz szükséges személyi állomány képzettségi szintjének biztosítása. Így az EW képessé válik az információs hadviselés követelményeinek teljesítésére.

Az új típusú területvédelmi rendszer követelményrendszerének tartalmaznia kell a teljes felderítőrendszer létrehozását, illetve az általa megszerzett adatok egységes feldolgozásának személyi és technikai lehetőségeit. Fontos elemnek kell tekinteni az elektromágneses dimenzióban az eszközök és eszközrendszerek kompatibilitásának megteremtését, mivel több – méghozzá nem azonos generációjú – rendszer egyidejű működését kell biztosítani. Érvényesíteni kell e téren a honvédelmi érdekeket is, amelyek a NATO-csatlakozás technikai követelményeit is kielégítik. Ezen a téren komoly szerep hárul a kormányzati frekvenciagazdálkodást biztosító szervezetre, amelynek a teljes frekvenciaspektrumban megfelelő technikai mérőellenőrző rendszerrel kell rendelkeznie. Össztársadalmi szinten csökkenteni kell az átfedéseket, amelyek jelen vannak a sugárforrások ellenőrzésénél, felderítésénél, analizálásnál. Ezt az adatok hozzáférési lehetőségeinél lehet számításba venni. Az utóbbi időben komoly problémát jelentenek a „hacker” támadások, amelyek következményeként például az USA védelmi minisztériuma esetleg lemond az Internet használatáról, és inkább az *intranet* alapú megoldást részesíti előnyben, mivel a Védelmi Minisztérium hálózatának Achilles-sarkát a rendszer Internethez kapcsolt része jelenti, amelyen a minisztérium napi adatforgalmának jelentős része zajlik.

□ A 2009–2015 közötti harmadik szakaszban – amelynek fő tartalma a képességen alapuló haderő jellegének uralkodóvá tétele – az EW terén is a feladatok sokaságával kell szembe, nézni.

A szakaszok egymásra épülését feltételezve tulajdonképpen mintegy 15–20 éves távlatról van szó. Ebben a szakaszban a technikai rendszerek átalakításán túl a szellemi kompatibilitás biztosításában látom a szűk keresztmetszetet.

Egyetértve és hasonlóan gondolkodva a hivatkozott cikk szerzőjével a legkritikusabbnak az első szakasz megvalósítását tartom, amely megalapozza a jövőt, és radikálisan megváltoztatja az eddigi beidegződéseket. Végezetül megjegyzem: a haderőreform folytatása és annak végrehajtása során sohasem szabad megfedkezni arról, hogy mindig előfordulhatnak olyan váratlan események, amelyek felkészületlenül érhetnek bennünket, és így az adott helyzetben képesnek kell lenni az új helyzet alkotó módon történő értékelésére és a folyamatok kézben tartására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. The tactical decisionmaking process /100–9/ US ARMY Command and General For Leaven Worth, Staff College, Kansas, July. 1993
2. Nagy – Várhegyi – Makkay, Haig: Az integrált elektronikai felderítés és támogatás; Új Honvédségi Szemle, 1995. évi I. füzet
3. Nagy Pál: Társadalmi, technikai és hadviselési változások a XXI. század küszöbén, MHVK Tud. O. 1996/2.
4. Fenyves P. A rádióelektronikai felderítés és az elektronikus célobjektumok tervezési hatékonyságának növelését biztosító, fúziós elven alapuló adatfeldolgozási technológia vizsgálata; Kandidátusi értekezés, 1995
5. FM 34–25–3 All-Source Analysis System and the Analysis and Control Element; Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 3. October 1995.

Felházi Sándor–Szép László

Az MH tűzérsege az ezredforduló után

A tűzérszakosztály az MH Szárazföldi csapatok Vezérkarának támogatásával 1999. május 28-án konferenciát tartott Az MH tűzérsege az ezredforduló után címmel. A konferencia előadói a ZMNE doktori iskoláján tanuló tűzér doktoranduszok voltak, akik ismertették kutatási eredményeiket.

A konferenciát levezető Kálmán Ferenc dandártábornok, a Szárazföldi Csapatok Vezérkarának megbízott vezérkari főnökhelyettese, a szakosztály elnöke megnyitójában hangsúlyozta, hogy tűzérsege, mint a szárazföldi haderőnem legnagyobb tűzcsapásképesseggel rendelkező fegyverneme – hasonlóan a NATO-tagállamok szárazföldi haderőnemeinek tűzérsegeéhez – a tűztámogatás gerincét képezi. Ez a tény a magyar tűzérseggel, mint tűztámogató fegyvernemmel szemben tartalmában és minőségében már napjainktól új követelményrendszert támaszt. Természetesen a honvédség és annak részeként a tűzérsege alkalmazási elveivel és fejlesztésének kérdéseivel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek már a NATO-tagságra felkészülés időszakában is érzékelték, hogy a haderőreform mennyiségi változásokra épülő szakaszát 1997 után a NATO-követelményeknek történő megfeleltetés okán egy minőségi fejlesztési szakasznak kell követni.

A kutatók szerint a tűzérseget jelentőségének megfelelően a *Haderő-2013*

kon koncepció részeként, illetve azzal összhangban kell fejleszteni. Jogosan került tehát előtérbe a kérdés: *mi lehet a magyar tűzérsege fejlesztési programjának stratégiai célja.*

Az elemzők válasza, hogy a NATO tagjaként a Magyar Honvédség tűzérsege – mint a szárazföldi haderőnem egyik alapvető és meghatározó tűztámogató eleme – 2013-ra váljon a haderő képességalapú fegyvernemévé. Ez azt jelenti, hogy a tűzérsege 2013-ra olyan rendszerjellemzőkkel bíró fegyvernemé válhat, amely nem nevesített és nem konkrét fenyegetés elhárítására van felkészítve, hanem küldetésrendszerének teljesítését biztosító képességekkel rendelkező, a csapatok automatizált vezetésének, továbbá a nagy pontosságú felderítőeszközöknek és tűzeszközöknek integrált rendszere.

Ezt erősítette meg Szép László mk. őrnagy is, aki összefegyvernemi szemléletű felvezető előadásában kiemelte, hogy a képességalapú magyar tűzérsege küldetésrendszere nem választható el a magyar hadsereg küldetésrendszerétől. Így a tűztámogatásra, mint alaprendeltetésre – ugyan más-más tartalommal és minőséggel – a tűzérsegenek készen kell állnia a békeviszonyok közötti elrettentés, békétámogató műveletek, konfliktusmegelőzés és -kezelés végrehajtása, valamint stratégiai szintű támadás elhárításában való részvétel időszakában egyaránt.

Véleménye szerint a béke idején történő elrettentés vonatkozásában:

- nemzeti tűzérsegünknek világosan kimunkált cél- és feladatrendszerrel, valamint az ezeknek megfelelő szervezetekkel, anyagi-technikai feltételekkel kell rendelkeznie;
- a fegyvernemnek nyilvánvalóvá kell tennie, hogy a tűzérseg elrettentőképességének felvonultatásával milyen módon járul hozzá a fegyveres erő nélkülözhetetlen hitelességéhez;
- a tűzérsegnek a várható feladatoknak és a kimunkált alkalmazási elveknek megfelelő célirányos kiképzést kell folytatnia.

A békétámogató műveletekben való részvétel esetén a tűzérsegnek fel kell készülnie:

- a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ) pontosan megfogalmazott mandátuma alapján a behatárolt válságövezet konfliktushelyzetének rendezéséből adódó feladatokra, mivel elsősorban az elrettentés szempontjából nő(het) meg a szerepe a demonstratív tevékenységek végrehajtásával;
- alkalmazás esetén a tűzérseg beavatkozásakor elengedhetetlen követelmény a cél világos kiválasztása és a tűzcsapás(ok) abszolút pontossága. Ehhez a jövőben az úgynevezett „sebészeti beavatkozások” végrehajtására nagy pontosságú tűzérfegyverek beszerzése és alkalmazása indokolt;
- a hatásos elrettentés érdekében pedig a „látni, látszani és láttatni” elvet maradéktalanul érvényre kell juttatni.

Megjegyezte, hogy a békeművelti feladatok tekintetében nagy tapasztalatokkal rendelkező olasz szárazföldi haderőnem szakírói nagyon rugalmas jellemzőkkel bíró, „egycsöves eszközökkel” felszerelt tűzeralakulatok alkalmazását ajánlják, melyek aknavetőkkel, illetve tarackokkal ellátva szakaszszinten is saját harcállásponttal és figyelőrészle-

gekkel rendelkeznek, így biztosítva az erők széttelepítését nagyobb területen.

A korlátozott betörés elhárítása és válságkezelés során:

- a tűzérseg kijelölt kötelékei azonnal harcra vethető vagy gyorsan reagáló erőként egyaránt képesek lehetnek a fokozott politikai feszültség következtében erősítésre kerülő katonai rendszabályok érvényesítésére. A ki-rendelt operatív csoportok irányítása alatt felelősségi területükön a rendelkezésre álló technikai eszközök felhasználásával részt vehetnek az ellenség határközeli tevékenységének, átszivárgó felderítő- vagy diverzáns-csoportjainak, vezetési pontjainak, csoportosításainak, előrevonási irányainak felderítésében, együttműködve a légierő, illetve más fegyvernemek és szakcsapatok kijelölt csoportosításaival, a belügyi és a polgári közigazgatás szerveivel;
- az előző feladatrendszernek megfelelően tűzérsegünknek képesnek kell lennie a precíziós tűzkiváltásra (mind ezt a várható tűzfeladatok mélysége és tartalma egyaránt indokolja);
- a „nagy terület-kis erő” elv alapján – nagy lőtávolságú eszközök alkalmazásával – fel kell készülni a kijelölt területek zárására tűzérsegi tűzzel;

A támadás elhárításában való részvétel kapcsán követelményként fogalmazható meg, hogy:

- folyamatosan legyen kész a tűztámogatásra;
- járuljon hozzá a harcászati, hadművelleti szintű információk biztosításához;
- legyen képes harcászati, hadművelleti érdekű tűzcsapások kiváltására;
- bírjon precíziós tűzhatással, ugyanakkor legyen alkalmas nagy területek tűzzel történő lefogására;
- rendelkezzen az ellenség menet- és harcrendje megbontásának képességével;

- biztosítsa az összefegyvernemi kötelékek manőverszabadságát, ugyanakkor az ellenséget fossza meg ezektől a lehetőségektől (távaknásítás, terepszakaszok lezárása);
- a szövetségi elvárásokkal összhangban legyen képes a mélységi, a mögöttes és a közvetlen területek hatékony ellenőrzés alatt tartására.

Furján Attila őrnagy, a Szárazföldi Vezérkar tűzérőnkörségének doktorandusza – a felderítés témakörében elhangzott előadásában – hangsúlyozta, hogy a 21. század magyar tűzérsegi rendszerének egyik fontos elemét képezheti a felderítési adatok gyűjtése és feldolgozása.

Bemutatta egy integrált felderítő és adatfeldolgozó számítógépes rendszer működésének lényegét, követelményeit. Mivel a Magyar Honvédségben még nem alkalmazzák, mindenképpen szükségesnek ítélte meg egy ilyen rendszer létrehozását. Az általa kidolgozott szakmai követelmények és folyamatára alapján, az MH Informatikai Intézet segítségével készült el az a program, amely digitális térkép alkalmazásával került kidolgozásra. Messzemenőig bizonyítást nyert és a szakmai közönség egyértelmű elismerését vívta ki a felderítési adatok gyűjtésének és feldolgozásának ilyen újszerű rendszerezése. A program legnagyobb előnye, hogy bármilyen felderítési rendszertől (alrendszer-től) jelenthetnek az „adatfeldolgozó központba”.

Az előadó hangsúlyozta, hogy a kidolgozás a NATO-követelmények figyelembevételével készült, szem előtt tartva a Honvéd Vezérkar Euro-Atlanti Integrációs Munkacsoportjának e témával kapcsolatos kiadványait, alapvetően az amerikai és a német adatgyűjtési és feldolgozási elveket.

Az általa ismerttetett számítógépes program egy integrált felderítési rendszerben teljes egészében használható a

felderítési adatok gyűjtésére, értékelésére és feldolgozására, például dandár-, vagy hadosztály-harcálláspontokon, illetve a dandárközvetlen tűzérosztály tűzvezetési pontján működő felderítő-adatgyűjtő részlegnél. A program alkalmazható a ZMNE több tanszékén is, oktatási célból. A szoftver tesztelése az 1999. év végére van tervezve.

A következő előadó, *Szabó Tibor őrnagy* a ZMNE tűzér tanszék doktorandusza, előadásában bemutatta a tábori tűzérsegi tűzeszközeinek és lőszerinek – az elmúlt harminc évben külföldön folyó, valamint a jelenlegi – fejlesztési irányait, és a 21. század első két évtizedében ezen a területen várható kutatás-fejlesztési tendenciákat. Beszámolt a fejlett országok és térségünk országainak a tűzérsegi tűzeszközök fejlesztése területén a 70-es évektől napjainkig elért eredményeiről, illetve a jelenlegi kutatás-fejlesztési irányokról.

Tájékoztatót adott a fejlett országok és térségünk országainak a lőszerfejlesztés és -korszerűsítés területén a 70-es évektől napjainkig elért eredményeit illetően is. Rámutatott a NATO-csatlakozás megkövetelte változások várható hatására hazánk tűzérsegi eszközrendszerében. Javaslatokat fogalmazott meg a tűzérsegi tűzeszközök harci hatékonyságának növelését szolgáló technikai korszerűsítés lehetséges irányairra.

Felházi Sándor mk. őrnagy, a ZMNE tűzér tanszék doktorandusza, a tűzérsegi rendszerben való gondolkodását, azon belül automatizált vezetésének szükségességét és kifejlesztésének lehetséges irányait, a rendszer tűzvezetési és felderítő alrendszereinek kialakítását és az azzal kapcsolatos fejlesztési lehetőségeket fogalmazta meg. Kiemelte, hogy a modern hadseregekben igen nagy hangsúlyt fektetnek a vezetési eszközök korszerűsítésére. A vezetés folyamatában a gyors és megalapozott döntések alapját

a megfelelő időben, megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre álló információ képezi. Ez a tény az adott katonai szervezet információfeldolgozási rendszerének igen magas fokú szintjét követeli meg.

A haderő átalakításának igénye természetesen új követelményeket támaszt a meglévő vezetési és irányítási rendszerekkel szemben is. Megfogalmazta, hogy ebben a helyzetben szükségessé válik a katonai szervezetek, ezen belül a tűzértség vezetési, irányítási rendszerének fejlesztése.

A konferencia vitaanyagában közölt megállapításokra alapozva kijelentette, hogy *a közeljövőben el kell hogy kezdődjön az a fegyvernemi rendszerfejlesztési folyamat, amelynek keretében elsődlegességet kell élveznie a felderítőeszközök és a tűztámogató alrendszerek technikai megvalósításának.*

Kiemelte, hogy a Magyar Honvédség tűzértségénél az ÁRPÁD automatizált tűzvezető rendszer kifejlesztésével sikerült megoldani az önjáró tűzéregységek legsürgősebb problémáit, a tűzértség harci hatékonyságának jelentős mértékű emelését és a tűzéregységek reakcióidejének csökkentését, ami viszont csak a kezdeti lépéseket jelentheti.

Az ÁRPÁD fejlesztési folyamatának tapasztalataira alapozva további feladatként jelölte meg a vontatott és a sorozatvető tűzértség alegységszintű tűzvezetési rendszereinek létrehozását, amelyekkel párhuzamosan a fejlett országok fejlesztései eredményeinek felhasználásával létre kell hozni a felderítőerők és -eszközök rendszerbe foglalását. Ezt követően a létrehozott tűzvezető és felderítő alrendszereket egységes tábori tűzér automatizált vezetési rendszerbe kell integrálni.

Mlinárik László alezredes, a ZMNE tűzér tanszék doktorandusza elmondta: a tűzértség alkalmazási elvei vizsgálatánál azt tartotta szem előtt, hogy melyek azok a NATO-ban általánosan elfoga-

dott és alkalmazott eljárások, amelyeket a szövetséges tagországok kötelező jelleggel használnak; vannak-e egyéni sajátosságok és azok miben nyilvánulnak meg. Kutatásai során párhuzamot vont a modern fegyveres erők tűzértsége és a magyar tűzértség képességei között.

Megállapította, hogy habár a NATO-országok fegyveres erői tűzértségeinek alkalmazási elvei standardfeladatokra épülnek, a tagországok fegyverzeteiben, különösen a vezetési rendszerekben meglévő különbségek miatt a tervezésben és a végrehajtásban is árnyalatnyi nemzeti sajátosságok vannak. A többnemzetiségű feladatokban együttműködő nemzetek a feladatok súrlódásmentes végrehajtása érdekében kétoldalú megállapodásokkal pontosítják a teendőket.

Kiemelte a HADERŐ 2013 koncepció szerinti azon célt, mely szerint a tűzértség a szárazföldi haderőnem részeként váljon egy *képességalapú haderőnem képességalapú fegyvernemévé*. A magyar tűzértség fejlesztésénél a számba vehető konfliktusok kezelésére, azon képességek megszerzésére kell törekedni, amelyekkel a fegyvernem a csapatvezetés kezében a manővererők életképességét megóvva elrettentő, visszatartó erővé válik. Ezen képességeknek az alapjait képezhetik a korszerűen felkészített és nagyfokú önállósággal rendelkező, küldetéstudatú vezetők, a jól kiképzett és a technikát kiválóan kezelni kész beosztott állomány, a korszerű felderítési és vezetési rendszerek, illetve az autonóm lövegek és korszerű lőszer.

Végkövetkeztetésként elmondta, hogy a meglévő eszközeinkkel a jelenleg számításba vehető lehetséges katonai konfliktust egy hadművelleti irányban, vagy néhány harcászati irányban a tűzér fegyvernem tekintetében szükségképpen kezelni lehet. Felhívta azonban a figyelmet arra, hogy mind a nemzetközi együttműködés megvalósítása, mind a

hadsereg létszámának és ezen belül a tűzérsege állományának csökkentése a megfelelő katonai potenciál fenntartásához minőségi fejlesztést igényel.

A konferencia előadói szerint a fegyvernem fejlesztési koncepciójának eredményes megvalósítását a jelenlegi helyzet szubjektivitástól mentes értékelése garantálhatja. Szükséges olyan közös gondolkodásmód kialakítása (filozófiaváltás), melynek segítségével képesek vagyunk (leszünk) megvalósítani a kor követelményeinek megfelelő *fegyvernemi fejlesztési programot*.

A *fegyvernemi fejlesztési program* stratégiai feladatai és megvalósításának ütemezése tekintetében dr. Szendy István alezredes, a tűzér tanszék vezetője elmondta, hogy a fegyvernem jövőjével kapcsolatos elképzelések a következő ciklusokra és tartalomra bonthatók:

1999–2003

- szervezeti korrekciók végrehajtása, szervezeti konszolidáció;

- a szellemi kompatibilitás realizálása;
- technikai korszerűsítés;
- a katonai felsőoktatás és a szakirányú tiszthelyettes- (altiszt) képzés új követelmények szerinti megvalósítása;
- a fegyvernem logisztikai támogatásának kialakítása.

2004–2008

- küldetésalapú vezetés teljes meghonosítása, a technikai korszerűsítés tovább folytatása (lőszerek, tűzeszközök);
- eurokonform tiszti és tiszthelyettesi (altiszti) kar kialakítása.

2009–2013

- a képesség alapú tűzérsege stabilizálása, a vezetés, a felderítés és a tűzvezetés teljes automatizálása.

A doktoranduszok előadásait követően *gyakorlati szakemberek* formáltak véleményyt a fegyvernemmel kapcsolatos új elgondolások tükrében és a NATO-szerpvállalás fő szakfeladatai vonatkozásában.

Fabinyi József

Néhány gondolat egy hozzászóláshoz*

A cikk elolvasása során felmerült gondolataimat az igen hosszú katonai szolgálatom alatt szerzett tapasztalataim és ismereteim alapján szeretném ismertetni, bizonyos egymást váltó, más-más korszakok sorrendjében.

1931 júniusában vonultam be az akkor még zsoldos hadseregbe és szolgáltam mint tüzérsízt csapatoknál, gyalogságnál majd magasabbparancsnokságnál. Nyugodtan állíthatom, hogy a jelzett időszakban a honvédség és a lakosság viszonya igen jó volt, ami csak a háborús évek alatti nagyobb igénybevétel miatt kezdett gyengülni.

Minden fiatalember tudta, hogy a haza iránti elsőrendű kötelessége a katonai szolgálat. Ez természetesnek tűnt és felkészült rá. Kétségtelen, hogy egyes foglalkozási köröket, mint pl. a törpebirtokosokat, kereskedőket anyagi vonatkozásban érzékenyen érintette a katonai szolgálat. Ezen azonban az újonckiképzés után különféle módon igyekeztünk segíteni, aminek leghatásosabb módja az volt, hogy a tizennyolc havi szolgálat, nyomósabb indok esetén az is előfordult, hogy egy év után az említetteket – a legénység mintegy kétharmadát – alapos mérlegelés után leszerelték.

A katonaviselt embereket megbecsülték, legtöbbjük valami hasznos ismereteket

is szerzett, ha mást nem, fegyelmezetek, tisztaságkedvelők és takarékosak lettek. Az analfabétákat külön tanítók oktatták az elemi ismeretekre.

Ami azt a kitétel illeti, hogy „a tisztek és altisztek a mindenkori hatalom jól fizetett támaszai voltak” – némi ellentmondást látok: a kormányokat ugyanis a nép, a társadalom választja meg, közvetve tehát az ő szolgálatában állnak.

A következőkben egy elterjedt tévhitet kívánok eloszlatni, mely szerint *a legfelső vezetésben* (tábornoki és vezérkar) *eleve kiemelt helyzetű arisztokraták és nagybirtokosok fiai uralkodtak* és az alsóbb rétegek számára elérhetetlen kasztot alkottak.

Valamikor a Monarchia idején valóban voltak lovasezredek, melyekben több arisztokrata és gazdag birtokos szolgált, a két háború közt azonban már csak elvétve fordult ilyen elő.

Különben a fentieket élesen megvívja dr. Szakály Sándornak a Magyar Katonai Elit című könyve, amiből kitűnik, hogy 1938 és 1945 között a felső vezetésben összesen két gróf volt (tisztviselő szülők gyermekei), és két báró, akik az első világháborúban szerzett Mária Terézia-rendjükkel együtt a bárói rangot is megkapták. Való, hogy volt több nemesi, inkább kisnemesi és katonai csa-

* A szerző: dr. Bimbó József úrnak a Hadtudomány 1999. évi 2. számában megjelent írására utal.

ládból származó magas rangú tiszt, de voltak minden más foglalkozású családbeliek, pl. Szombathelyi vezérezredes apja suszter volt!

A honvédség tisztjei semmivel sem „darádóztak” többet, mint bármilyen más értelmiségi vagy egyéb foglalkozású. Legfeljebb magatartásuk jobban feltűnt, mert egyenruhában voltak.

A továbbbszolgáló viszony és a jutasi altisztképző intézet kétségtelenül az alsóbb sorsból való kiemelkedés lehetőségét is nyújtotta, párhuzamosan a polgári életben a papi vagy tanítói pályával.

A „fizet, mint egy katonatiszt” magyarázata sem ott van, ahol gondolják, Eredete egészen más. Ha egy tiszt eladósodott és annak híre eljutott parancsnokához, akkor tisztgyűlés vagy a becsületügyi választmány elé rendelte, és kötelezte adósságainak záros határidőn belüli kifizetésére. Ha segítették esetleg a szülei vagy a tiszt takarékegyet, akkor „fizetett a katonatiszt”, különben eltávolították a hadseregből. Nos, innen a „fizet, mint egy katonatiszt”, csak éppen más előjellel, mint ahogyan sokan gondolják.

A „jutasi őrmesterektől való rettegés”-en is érdemes elgondolkodni. Oda ugyanis három alapos szűrés után vették fel a jelentkezőket és kiválóan képzett, fegyelmezett altisztként kerültek ki. Önálló vezetésre is alkalmasak voltak, de ők jelentették a legjobb közvetítő kapcsolatot a tisztek és a legénység között. Kár, hogy nem voltak többen.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban köztudomású, hogy az emberek különféle tulajdonságokkal jönnek a világra. Lehetnek: okosak, buták, szorgalmasak, lusták, készségesek, elutasítók, gorombák, sőt kegyetlenek stb... A felsorolt és a még lehetséges tulajdonságok vegyesen fordulnak elő. Kétségtelen, hogy akiben több a rossz, az kellemetlen, hanyag, lusta stb. hivatalnok, kereskedő, műve-

zető vagy más foglalkozású egyén lesz, míg akiknél több a jó, az készséges, szorgalmas stb. és hasznos munkát végez, azt jobban megbecsülik.

Az altisztek is emberek és ugyanúgy különféle módon keverednek bennük a jó vagy rossz tulajdonságok. A különbség azonban helyzetüknél fogva igen nagy, mert míg egy hivatalnok aránylag kevés ügyféllel foglalkozik, egy altiszt raj, szakasz vagy egyéb alegység parancsnokaként egyszerre több beosztottján élheti ki rossz hajlamait, aminek természetesen jobban elterjed a híre. Az ilyennek hamar eljut a híre a parancsnokához és figyelmeztetéssel, fenytetéssel vagy súlyosabb esetben hadbíróság útján észre lehet a vétkeket téríteni.

Ami a honvédség és a polgári lakosság közti viszonyt illeti, általában igen jó volt. Akkoriban gyakran voltunk községekben elszállásolva. A szállások ellenőrzése során katonáimat sokszor találtam a háziakkal beszélgetve, szórakozva. Az okozott mezei és egyéb árok rendezése meglehetősen gyorsan folyt és a hatóságok útján hamar megkapták a kár ellenértékét. Leszerelt katonáim később is felkerestek, sőt esküvőkre, búcsúra meghívtak még a háború után is.

1945 tavaszán jelentkeztem a Pestre költöző HM-ben abban a reményben, hogy nálunk is a finn megoldás fog bekövetkezni. Súlyosan csalódtam, mert néhány SZEB (Szövetséges Ellenőrző Bizottság) -tárgyalás után meggyőződtem arról, hogy a Szovjetunió egyáltalán nem akarja a fegyverszünet szerinti magyar hadsereget felállítani, holott csak az ország területén levő zsákmányanyag bőségesen elég lett volna felszereléséhez. A kommunista párt már az első szervezési rendeletekben beállította szálláscsinálóit, a „D” és nevelőtisztek formájában. Nem lévén párttag, hiába írogattam szakmai cikkeket és végeztem a munkámat. Végül is 1948-ban – még

idejében – felülvizsgálat útján nyugdíjba mentem. Az említetteken kívül kiismerem a sokirányú intrikát, ami alakította a honvédelmet, amely a vesztes háború után természetszerűen amúgy is elvesztette presztízsét.

Sok hányattatás után végül is *hagytak dolgozni egy vállalatnál mint fizikai munkást harminc éven át*. Mindez nem személyem miatt érdekes, de önkéntelenül is tudomásomra jutott, mint másoknak is, hogy hazánk éveken át lehetőségein felül hatalmas haderőt tartott fenn idegen hatalom szolgálatában, melynek még külsőségeit is átvette. Nem volt csoda, hogy a lakosság túlnyomó része közömbös, sőt ellenséges érzülettel volt iránta. Ráadás volt a hosszú, megerőltető, hároméves szolgálat, melynek egy részét egészségtelen erdei táborokban kellett tölteni. A sorkötelesek tekintélyes részét, mint megbízhatatlant, munkasalakulatokban dolgoztatták, embertelen körülmények között. Ezenkívül kiderült (elejtett szavakból, újságokból és 1989 utáni írásokból), hogy a „kitolások” fo-

kozott mértékben folytak (pl. éjjeli riadók, megerőltető tornagyakorlat, WC-felmosás fogkefével).

A rendszerváltás óta sokat hallhatunk az orosz veszélyről, ami véleményem szerint nincs. Oroszországnak ugyanis elég baja van saját széthúzó államaival. 1941-ben sem irányult külön hazánk ellen, hanem Európa ellen egy magyarányú lerohanás formájában. Erről számos, igen képzett polgári személy és katona írt, igazukat alátámasztva azzal, amit sokan tapasztaltunk, hogy a szovjet hadsereg támadásra volt felkészítve. Csak néhány bizonyíték: kifejezetten magas volt a harckocsik száma, a légierő magyarányú felfejlesztése és amit megközelítőleg is csak becsülni lehet: a ki-képzett tartalékosok száma húszmillió körül mozgott.

Ami a leendő nemzeti hadseregünket illeti, bizonyos vagyok benne, hogy NATO-tagságunk vagy inkább modern felszerelése, felkészültsége és helytállása révén *nagyobb társadalmi megbecsülést fog kivívni magának*.

Csabai György

A cseh kormány elfogadta a biztonsági és a katonai stratégiát

A nyugati demokratikus országok tapasztalatai azt mutatják, hogy az állam- és kormányzervek fontos és haladéktalan feladatait képezi az ország biztonságát és védelmét szavatoló stratégiák, doktrínák kimunkálása, elfogadtatása és életbeléptetése. Így történt ez az Egyesült Államokban is, ahol 1997-ben elfogadták a „nemzeti biztonsági stratégiát az új évszázadra” (angolul A National Security strategy For a New Century), majd a katonai stratégiát (National Military Strategy Shape, Respond, prepare Now-A Military Strategy for a New Era). Ez év tavaszán pedig elfogadásra került a NATO új stratégiája.

A NATO keleti irányú kibővítése után az újonnan felvett Lengyelország, Magyarország és Csehország közül az utóbbi kormányzata elkészítette és a kormánya el is fogadta az ország biztonsági és katonai stratégiáját.

A következőkben e két kormánydokumentumot mutatjuk be, a teljesség igénye nélkül, de fenntarva a jó példa igénylését és követését.

□ A cseh kormány 1999. február 17-én fogadta el a Cseh Köztársaság biztonsági stratégiáját. Máris szembetűnő, hogy hiányzik a nemzeti jelző. Igaz az is, hogy ezt a jelzőt az Amerikai Egyesült Államok „országos”-sal jelöli. A Cseh Köz-

társaság biztonsági stratégiája (a továbbiakban: CSKBS) *bevezetőből, I., II., III. fejezetből és a következtetésekből tevődik össze, mindössze tizenhat oldal.* A bevezetésben a cseh kormánydokumentum leszögezi, hogy a CSKBS az *állami biztonságpolitika alapvető és koncepcionális dokumentuma.* A dokumentum a biztonság komplex megközelítésén alapul, számításba veszi az elveket, a nemzetközi és a cseh jogszabályokat, ennél fogva a kooperatív megközelítéseket részesíti előnyben. A fegyveres erők vonatkozásában a hagyományos és a kollektív védelem mellett a felelősségből fakadó elemeket preferálja.

A CSKBS, amely politikai és biztonsági dokumentum, nyilvános.

Az első fejezet a biztonsági környezet cím alatt a háttér, a CSK pozícióját, érdekeit, az ország biztonságát veszélyeztető kockázatokat taglalja.

A második fejezet a kormány biztonságpolitikája keretében a külpolitikát – ezen belül a kollektív és kooperatív biztonság megközelítését, a kollektív védelem kérdéskörét értelmezi. Majd a védelempolitika alatt a védelmi koncepció, a védelem katonai céljai és a nem katonai célok tükröződnek. A nemzetközi biztonságpolitika után a gazdaságpolitika kérdései kerülnek összefogottan megfogalmazásra.

A harmadik fejezet a biztonsági előkészületeket, közte a biztonsági rendszert, a válságkezelés előfeltételeit, benne a jogi, a gazdasági, a pénzügyi, a logisztikai, az egészségügyi, az információs kérdéseket és a védelem ipari bázisát, hazai kapacitáit, a kutatás-fejlesztés NATO-n, illetve WEU-n belüli kérdéskomplexumokat teszi egyértelművé. Ez utóbbiak belső és külső viszonylatban az eligazodáshoz nyújtanak óriási értékeket.

A CSKBS-t úgy készítették elő, hogy az ország belép a NATO-ba, vállalja a felelősséget és azt, ami a tagsággal jár. Az állami apparátus olyan okmányt készített, amelyet támogatnak a cseh állampolgárok és a szövetségesek. A cseh kormány két év múlva felülvizsgálja a dokumentumot és a szükséges módosításokat a biztonsági helyzet és az időszaki követelmények alapján elvégzi.

□ A Cseh Köztársaság katonai stratégiája (a továbbiakban: CSKKS) a CSKBS-re épül. Nyilvánosan publikálható dokumentum. A cseh kormány 1999. március 29-én fogadta el. A felépítése a következő: bevezető; a katonai stratégia forrásai; a cseh fegyveres erők elvi feladatai és küldetése; a cseh hadsereg alkalmazásának, kiképzésének és fejlesztésének prioritásai; a védelmi források tervezése; végzetül a konklúzió.

A katonai stratégia az előzően felsorolt területeket érintve tizenkét oldalon át taglalja a kérdésköröket.

A bevezető rész kimondja, hogy a biztonság elveit és irányelveit figyelembe kell venni a potencióális veszélyek vagy az agresszió elemzésénél. Szükséges továbbá számításba venni a katonai és a politikai helyzetet, a kockázatokat, a történelmi tapasztalatokat, a védelmi prioritásokat, a fegyverrendszereket, a lehetséges hadviselési módokat, a nemzetközi szerződéseket és másokat, így az aktív és közös kiképzést a NATO-erők-

kel. A CSKKS mint dokumentum kiinduló pontként szolgál más okmányok kidolgozásához, különösen a védelmi szektor fejlesztési koncepciójához.

Az első pontban a katonai stratégia forrásai megnevezés alatt a katonai és nem katonai, potenciális belső és külső kockázatok és veszélyek kerülnek megfogalmazásra. Nevezetesen a következők:

- 1.) a természeti katasztrófák, ipari és környezetvédelmi balesetek, járványveszélyek;
- 2.) a nemzetközi gazdasági kapcsolatok standardjainak zavarai;
- 3.) egyéni terrorakciók, a nemzetközi szervezett bűnözés tevékenysége;
- 4.) a tömeges migráció hullámai;
- 5.) külföldi hatalmak feszültség- és zavarkeltő akciói;
- 6.) a más országokban a demokrácia és a szabadságjogok veszélyeztetése;
- 7.) kiterjedt felforgató műveletek például a csővezetékek, atomlétesítmények, kommunikációs, adminisztrációs és irányító központok ellen, továbbá főútvonalak, vízvezetékek, raktárak stb. megromlása;
- 8.) az agresszió veszélye a szövetség egy tagországa ellen;
- 9.) és végül katonai támadás a Cseh Köztársaság ellen.

A második pontban a cseh fegyveres erők elvi feladatai és küldetése kerülnek megfogalmazásra. A cseh fegyveres erőket felsorolják:

- a Cseh Köztársaság haderejére;
- az elnök katonai hivatalára és
- a Várőrségre, közismert nevén Várgárdára.

A cseh fegyveres erők a Cseh Köztársaság védelmében, békefenntartásban, mentésben és felkutatásban, humanitárius műveletekben, valamint külföldi erőkkel közös gyakorlatokon vehetnek részt.

A harmadik pont a cseh haderő alkalmazásának, kiképzésének és fejlesztésének prioritásait tartalmazza. Szükséges ki-

hangsúlyozni, hogy az alapvető prioritásokat a NATO stratégiai elvei képezik.

A cseh hadsereg elvi feladatait négy csoportba sorolták.

- Az első csoportba a Cseh Köztársaság védelme tartozik, egy esetleges külső támadás esetén, itt kilenc feladat kerül felsorolásra.
- A második csoportban a NATO védelmében való részvétel esetén három feladat kerül megnevezésre.
- A harmadik csoportban a békefenntartó, kutató-mentő és humanitárius műveletekben való részvétel esetén négy feladatot jelöl meg a dokumentum.
- Negyedikként pedig a nem katonai veszélyek felszámolásában történő részvétel esetén csupán csak egy feladatot tartanak lehetségesnek, igaz, az komplex jellegű.

Ami a szervezeti struktúrát illeti, a cseh haderőt felosztják:

- szárazföldi erőkre,
- légierőre,
- területvédelmi erőkre és
- támogató elemekre.

A NATO-erők esetében az érvényes osztályozás alapján döntöttek.

A dokumentum negyedik pontjában a *védelem és a források tervezése* kerül tömören megfogalmazásra. Ehhez meghatározzák a védelmi tervező rendszer fogalmát és három szintjét, így a NATO védelmi tervezési, a nemzeti tervezési rendszert és a védelmi minisztériumi tervezési rendszert. Majd a hadműveleti tervezési rendszer kerül sorra, amelyet a humán-, az anyagi és a pénzügyi erőfor-

rások követnek. Békeidőben a hadsereg a lakosság 0,6 százalékát teheti ki.

Az okmány befejező részében utalás történik a világ és az európai biztonsági rendszer változásaira, a 21. század veszélyeire, köztük a katonai veszélyekre, majd a NATO-, illetve önálló keretek közötti katonai műveletekre. Mindezeket a haderő struktúrája, a felkészülés, a támogatás, a harci felszerelés segíti, illetve ezek biztosítják azokat a garanciákat, amelyek szükségesek a jövő potenciális veszélyeinek elhárításához – a NATO-n belül.

A NATO három új tagországa közül a Cseh Köztársaság készítette el először a külföldön és itthon is annyira „áhitott” alapidokumentumokat: a biztonsági és a katonai stratégiát. A dokumentumokban kifejeződnék a stratégia mindhárom alapvető összetevői, a döntésrendszerek, a végrehajtó szervezetek és a célok eléréséhez szükséges politika, a tervek és a követelmények.

A bemutatott dokumentumok tartalma igényes kidolgozói és elfogadtatási munkálatokat tükröz.

A NATO mindhárom új országa a biztonság „előállítója”, nem pedig „fogyasztója” lesz. Mindhárman önállóan megteszik, amit a nemzet és a szövetség érdekében meg kell tenniük. Köztük a következő 5-8 esztendőben átalakul a Magyar Honvédség is. Úgy tűnik, hogy kb 2008-ra hazánk, illetve honvédségünk készen áll a 21. századi kihívások kezelésében való részvételre. Ehhez az önálló erőfeszítések mellett a visegrádi országok további szoros kooperációja is szükséges.

Pályázati felhívások

A Magyar Honvédség átalakításából és a NATO-tagságunkból adódó feladatok, valamint a honvédség aktuális problémáinak sikeres megoldása megköveteli, hogy a hadtudományi kutatások eredményeit figyelembe vevő cselekvési programok készüljenek.

Ennek érdekében a HVK szervei pályázatokat írtak ki az alábbi témákban:

1. Az MH Tudományszervező Tanácsa

Az MH működése békében és felkészítése a NATO keretében megoldandó védelmi, valamint békétámogató feladatokra

A csapatok NATO kompatibilis harcászati, hadműveleti alkalmazásának újszerű kérdései

Beküldési határidő: 2000. október 1.

2. A HVK MIK igazgató és a HVK Tudományszervező osztálya

Nem háborús műveletek

Az MH feladatai az ezredfordulón a katasztrófa elleni komplex védelemben, NATO-követelmények tükrében

Beküldési határidő: 2000. március 31.

3. A HVK Tudományszervező osztálya

A szilárd katonai fegyelem, mint a hadsereg legfőbb ismérve

Beküldési határidő: 2000. március 14.

A pályázatok feltételei:

- ❖ pályázni csak eredeti, nyomtatásban meg nem jelent és kifejezetten a pályázatra készített tanulmányokkal lehet;
- ❖ a pályamunka tartalmazzon problémamegoldó elképzeléseket, törekedjen reális, hasznosítható megoldásokra;
- ❖ a tanulmányokat két példányban, postán kell beküldeni: a pályázó nevét, rendfokozatát, munkahelyét, lakcímét, adó- és TAJ-számát, adósávját (nyugállományúak esetében polgári nyugdíjasigazolvány fénymásolatát) egy jellegével ellátott lezárt borítékban kell elhelyezni.

Díjazás

A pályázatokon első (100 000 Ft), második (75 000 Ft) és harmadik (50 000 Ft), illetve különdíjak kerülnek kiadásra. A díjak odaítéléséről – a bírálatok alapján – az e célra létrehozott bizottságok döntenek.

A díjazott tanulmányok publikálásra kerülnek.

További felvilágosítás kérhető a szervezőknél:

Nick Ferenc alezredes,

HVK Tudományszervező Osztály

1885 Budapest, Pf.: 25.

Tel.: HM: 21-932, városi: 474-1256.

Dr. Tokovicz József mk. ezredes,

HVK Műveletirányító Központ

1885 Budapest, Pf.: 25.

Tel.: HM: 22-295, városi: 474-1239.

Az 1999. év Tanárky-díjasa

HORVÁTH ISTVÁN,
a HADTUDOMÁNY főszerkesztője

A Magyar Hadtudományi Társaság 1992. évi küldöttgyűlése tudományos díjat alapított azon tagjai tudományos munkásságának elismerésére, akik kiemelkedő eredményeket értek el a hadtudomány kutatásában, vagy huzamos ideig kiemelkedő tudományszervezői tevékenységet végeztek. A díjat *Tanárky Sándorról* (1784–1839), a Magyar Tudományos Akadémia első hadtudományi rendes tagjáról nevezte el.

A díjazott személyéről az elnökség titkos szavazással dönt. A díjban évente 1–3 fő részesíthető (akik a szavazatok legalább kétharmadát elnyerték). Átadása évente a névadó hadtudós akadémiai rendes taggá választásának (1838. szeptember 8.) évfordulójához kapcsolódó elnökségi ülésen, ünnepélyes keretek között történik.

Az 1999. év díjazottja *Horváth István nyugállományú ezredes*, a társaság, a hadművészeti és a hadtudomány-elméleti és -történeti szakosztályának alapító tagja, a HADTUDOMÁNY című folyóirat főszerkesztője.

Az elnökség indokolása szerint a tudományos tevékenységét elismerő díjat az önmagában is jelentős kutatási eredményei mellett (pl. a bizottság- és védelempolitikai tárgyú OKTK kutatási program kutatásvezetője és a tanulmány társ-

szerzője volt, melynek lényegét a *Hadtudományban* is publikálta) elsősorban *tudományszervezői és szerkesztői munkásságának elismeréseként ítélte oda*. 1958-tól a honvédség tudományos folyóiratának, a *Honvédelem* c. folyóirat szerkesztőségének a munkatársa, 1973-tól nyugállományba vonulásáig főszerkesztője volt. A Magyar Hadtudományi Társaság megalakulását követően a társaság folyóirata létrehozásában szerzett érdemeket, majd a kezdetektől annak szerkesztője, 1993-tól főszerkesztője lett. Eredményesen munkálkodott a folyóirat színvonalának növelésében, elismertségének folyamatos emelkedésében. Szerkesztői munkássága során a fiatal kutatókat főként publikációs lehetőségek biztosításával segítette.

A folyóirat-szerkesztői munkán túlmenően számos kiadvány – konferenciaanyagok, tematikus összeállítások, a HM és a HVK tudományszervező osztályai kiadványainak – szerkesztője volt. Ez a tevékenysége széles körű ismertséget és elismertséget biztosított számára, melyet jól hasznosított társaságunk megismertetése és elismertségének növekedése érdekében.

A díjat az 1999. szeptember 8-án tartott elnökségi ülésen, ünnepélyes keretek között adta át dr. Szabó József a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke.

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG 1999. évi pályázatára benyújtott jelíges pályaművek

	<i>Jelige</i>	<i>A pályázat címe</i>
1.	ALFA	Sorozott vagy hivatásos hadsereg? Az általános hadkötelezettség a NATO-tagság tükrében
2.	AMSZTERDAM 99	A Schengeni Végrehajtási Egyezmény és gyakorlata
3.	ATOMFEGYVER	Hazánk és a tömegpusztító fegyverek elterjedésének kérdése
4.	CANNABIS SATIVA	A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja a Magyar Honvédségben
5.	COMMAND and CONTROL	A légierő vezetésének NATO-elvek szerinti értelmezése
6.	DOKTRÍNA-KUTATÁS	A rendszerkutatás és az információs technológia nyújtotta lehetőségek felhasználása a doktrínakutatásban
7.	GLOBALIZÁCIÓ	A fegyveres erők funkcióinak globalizációja
8.	INTEGRÁCIÓ	A nemzeti légierő NATO-integrációból fakadó feladatai
9.	KRÍZIS	A Magyar Honvédség szerepe és lehetséges feladatai, fogantatható rendszabályok a válságkezelés során
10.	LÉGI FŐLÉNY	Légierő-doktrínák a NATO-ban (ajánlások a magyar légierő doktrínájának formai és tartalmi összetevőire)
11.	MOBIL ERŐK	A határőrségi csapaterő határrendészeti alkalmazásának szükségessége, elvei, fő színterei, a várható fejlesztés fő irányai az EU-csatlakozás tükrében
12.	TERRORIZMUS	Az objektumok terrorfenyegetettsége
13.	TRAFFICKING	A régió fegyveres erőinek és rendvédelmi szerveinek, valamint a Nemzetközi Migrációs Politikát Fejlesztő Központ budapesti Összekötő Irodájának együttműködésében rejlő lehetőségek
14.	VÉSZHELYZET	A polgári veszélyhelyzeti tervezés, mint az egységes biztonsági és védelmi rendszer részének hazai megítélése, továbbfejlesztésének lehetőségei

Újjáalakult az MTA Hadtudományi Bizottsága

A Magyar Tudományos Akadémia előírásainak megfelelően a Hadtudományi Bizottság (HB) köztestületi tagjai 1999. július 15-ig újjáválasztották az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságát.

A bizottság tagjai:

A hadtudomány doktorai közül:

Ács Tibor,	Mórocz Lajos,
Bognár Károly,	Ósz Sándor,
Csatári Sándor,	Pusztai János,
Deák Péter,	Simon Sándor,
Dombrády Lóránd,	Szabó János,
Farkas József,	Szabó József,
Janza Károly,	Szabó Miklós,
Kőszegvári Tibor,	Ungvár Gyula,
Móricz Lajos,	Vasvári Vilmos.

A hadtudomány kandidátusai közül:

Babos Albert,	Nagy Tibor,
Berek Lajos,	Munk Sándor,
Bodrogi László,	Paskó József,
Holló József,	Sándor Vilmos,
Horváth János,	Szendy István,
Horváth Miklós,	Szilágyi Tivadar.

Csökkenő számban, 7–1-ig szavazatot kapott: Nagy György, Pataky Iván, Radványi Lajos, Stefán Géza, Tamási Ferenc, Thürmer Gyula, Matus János, Harai Dénes, Turcsányi Károly, Csűrös János, Bokor Imre, Kalló Péter, Koczka József, Balajti István, Dobi József,

Opál Sándor, Gazda Pál, Csikány Tamás, Várhegyi István, Lapos Mihály, Kovács Pál Sándor, Seebauer Imre, Nagy István, Kiss Lajos, Nagy László, Szternák György, Szántó Mihály, Makkai Imre, Bán Miklós, Zimányi István, Hajma Lajos, Ölvédi Ignác.

Az újjáválasztott Hadtudományi Bizottság 1999. szeptember 9-én megtartotta első ülését. A bizottság 26 résztvevő tagja titkos szavazással megválasztotta a tisztségviselőket az 1999–2002 közötti időszakra.

Elnöknek: Szabó Miklóst, 26 szavazattal,
titkárnak: Ács Tibort, 25 szavazattal.

Elnökhelyetteseknek:
Munk Sándort 23,
Horváth Jánost 18,
Holló Józsefet 17,
Farkas Józsefet 16 szavazattal.

Elnökhelyettesi funkcióra egy-egy szavazatot kapott még 4 fő, a titkárra 1 fő.

Az MTA képviselőjében dr. Metzger Gyula, az Akadémia IX. Osztály tudományos titkára – elismerve a HB háromévi eredményes munkáját – köszöntötte az új bizottságot és jó munkát kívánt.

Szabó Miklós elnök az új bizottság tisztségviselői nevében megköszönte a bizalmat és kérte a bizottság tagjait, hogy aktívan vegyenek részt a jövő feladatainak végrehajtásában. Az alkalmat felhasználva köszöntötte 70. születésnapja alkalmából Simon Sándort.

A magyar tudomány napja

A magyar tudomány napja megünneplésére a Magyar Tudományos Akadémia, a tudományos élet – és ennek részeként a Magyar Honvédség is – immár harmadik alkalommal, gazdag programokkal készült. Ez alkalomból 1999. november 4–5-én az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága, a Honvédelmi Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Honvéd Vezérkar, a Határőrség Országos Parancsnoksága, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola és a tudományok műhelyek –

közöttük a Magyar Hadtudományi Társaság – a ZMNE dísztermében *ünnepi hadtudományi rendezvénysorozatot tartott.*

A rendezvény első napján dr. Szabó Miklós, a ZMNE rektorának megnyitója után dr. Homoki János, a HM politikai államtitkára, dr. Joó Rudolf, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára és dr. Bayer József, a Magyar Politikatudományi Társaság elnöke tartott előadást.

Dr. Homoki János beszédében hangsúlyozta: „...csak a tudást igénylő, a tudományok iránt fogékony, az innovációra is ér-

zékeny társadalom lesz versenyképes a jövő században. Széchenyi üzenete a mának úgy fogalmazható meg, hogy a mai társadalmunkat egyértelműen a tudásra kell építeni, ez biztosítja helyünket a sokszínű Európában."

A nagy tetszéssel fogadott beszédében a tudomány, a hadtudomány időszerű feladatai mellett szólt még az egyetem helyéről, szerepéről, jövőjéről és a stratégiai felülvizsgálatról.

Az első nap délutánján az MH-ban működő tudományos kutatóműhelyek; a politikaelméleti, a szárazföldi, a légierő-, a hadművészeti, a békeműveletek támogatása, a logisztikai, a műszaki management- és a védelemgazdasági szekciók vitattak meg időszerű biztonság- és védelempolitikai, valamint szakmai kérdéseket.

A rendezvény második napján (november 5-én) az Egyetemi Tanács nyilvános ülésére került sor, amelyen doktorrá (PhD) avatták:

Charles Boyle-t, Csáky Imre őrnagyot, dr. univ. Farkas Tivadar vezérőrnagyot, dr. univ. Forgon Miklós ezredest, dr. univ. Láng Pétert, dr. univ. Rádli Tibor ezredest és Végh Ferenc vezérezredest.

Tiszteletbeli doktorrá avatták:

dr. Claus Reinhardt, a német hadsereg tábornokát, dr. Szendrő Péter egyetemi tanárt, a GATE rektorát.

Bejelentették:

dr. Balázs Judit és
dr. Szabó Mária sikeresen habilitált.

Áadták a Zrínyi Miklós-díjat:

dr. Ungvár Gyula nyá. vezérőrnagynak;
a Fáy András-díjat

Domine János dandártábornoknak.

Tudományos tiszteletdíjjal, jubileumi oklevéllel ismerték el több mint félszáz tudományos kutató, tudományszervező, közöttük az MHTT számos tagjának munkáját.

A szakosztályok rendezvényeiről

A biztonságpolitikai szakosztály

1999. október 28-án a TIT HABE-vel közösen ülést tartott. A meghívott előadó *Simicskó István* országgyűlési képviselő, a Fidesz frakcióvezető-helyettese, az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának (HB) alelnöke.

Dr. Szabó József, az MHTT elnökének megnyitója után az előadó elmondta, hogy a HB rendkívül fontos bizottság, melyet a magyar alkotmány is nevesít, s amely szükségállapot idején – az Országgyűlés akadályoztatása esetén – folyamatosan ülésezik, intézkedéseket foganatosíthat. A bizottság 21 főből áll, elnöke: Lányi Zsolt. A bizottságban 4 albizottság tevékenykedik, így: az elvi és a biztonságpolitikai, az anyagi-technikai és a haditechnikai, az ellenőrzési, valamint a katonai. A bizottságban rendszeresek a törvény-előkészítő munkák, széles ellenőrzési jogosítvánnyal rendelkezik a honvédelmi törvény vonatkozó szakaszai alapján. Élhet kinevezési javaslatokkal, rendszeresen meghallgatja a honvédelmi minisztert, a katonai titkosszolgálatok vezetőit stb. Az elmúlt időszakban tárgyalta a haderőreform, az integráció aktuális kérdéseit. A bizottság napirendjén szerepel a haditechnika beszerzése

is. Rendszeresen tartanak kihelyezett üléseket. Kiterjedt kapcsolataik vannak a NATO-országok hasonló szervezeteivel. Rendszeresen tájékozódnak a külföldön állomásozó, különböző tevékenységeket folytató magyar katonák helyzetéről.

A bizottság alkalmanként zárt ülést is tart, valamint a Külügyi Bizottsággal együttes ülései is voltak.

Az előadás után az alelnök a jelenlévők kérdéseire válaszolt, majd bejelentették, hogy a jövőben az OHB és az MHTT a szorosabb együttműködésre fog törekedni.

Dr. Csery Péter

A hadtudomány-elméleti és -történeti szakosztály

1999. október 12-én fórumot tartott a vezérkar fejlődéstörténetének 150 évéről. A fórum apropóját az adta, hogy a most formálódó haderőreform keretében ismét napirendre került a vezérkar helyének és szerepének újraszabályozása. A szakosztály a tervezet vitájában nem kíván állást foglalni, de a történelmi múlt tanulságainak bemutatásával a tudo-

mányos gondolkodás elősegítését kívánja szolgálni.

A vezérkar fejlődéstörténetének bemutatása négy előadás keretében történt meg, ezek egy-egy, jól elkülöníthető történelmi időszak tapasztalatait elemezték.

1. Az első honvédevezérkar létrejöttének és működésének főbb jellemzői 1848–49-ben; előadó: *Ács Tibor*, a hadtudomány doktora.

2. *Oroszi Antal*, a hadtudomány kandidátusa a magyar vezérkar fejlődésének főbb állomásait mutatta be a kiegyezéstől a II. világháború befejezéséig.

3. *Móricz Lajos*, a hadtudomány doktora a vezérkar helyének és szerepének vázlatos áttekintésével foglalkozott a világháború után kezdődő haderőszervezés és a rendszerváltozás közötti időszakban.

4. *Szternák György*, a hadtudomány kandidátusa az elmúlt 10 év történéseit elemezve bemutatta a vezérkar helye és szerepe újrászabályozásának lényegét és működésének tapasztalatait. Kitért a kidolgozás alatt álló reformtervek lényegére és várható hatásaira is.

Az előadásokat követő vitában a résztvevők megerősítették, egyes kérdésekben pontosították az előadók következtetéseit.

A fórumon elhangzott előadások teljes szövege a HVK Tudományszervező Osztály kiadványaként a közeljövőben megjelenik.

Zimits Rezső

A hadművészeti szakosztály

1999. október 12-én vitadélután rendezett a koszovói események katonai tapasztalatairól. *Előadó Magyar István őrnagy*, a hadművelti-harcászati tanszék oktatója, a szakosztály titkára volt.

A vitaindítóban az előadó elemezte a koszovói térség és a Balkán történelmét, geostratégiai helyzetét és szerepét, a Koszovóban lezajlott események kialakulásának körülményeit, a szerb és az albán fegyveres cselekmények mozgatórugóit, valamint a nemzetközi fenyegetések és a kezdeti légi csapások eredménytelenségének okait. Utalt a NATO által kiváltott légi csapások, az ENSZ BT felhatalmazás és a washingtoni szerződés 4. és 5. cikkelyében foglaltak közötti ellentmondásokra. Ezután vizsgálta a légi csapásoknak a szerb hadseregre, az állami politikára, a pol-

gári lakosságra, valamint a nemzetközi közvéleményre gyakorolt közvetlen és közvetett hatásait. Előadásában kitért a légi csapások pozitív és negatív harcászati és hadművelleti eredményeire. A térség térképén szemléltetve utalt a tervezett szárazföldi hadművellet végrehajtásának lehetőségeire és korlátaira. Ehhez a második világháborús tapasztalatokat is felelevenítve érdekes és mára is vonatkozó következtetésekkel szolgált. Az előadás végén összefoglalta Magyarország és a Magyar Honvédség eddigi részvételét a koszovói helyzet rendezésében.

A vitaindító előadást követően több vélemény a hozzászólás hangzott el, melyek még teljesebbé tették az előadó által elmondottakat.

M. I.

A tüzér szakosztály

1999. június 29-én tartott ülésén megtárgyalta a május 28-i tüzérkonferencia és a nyári tüzérségi éleslövészetek tapasztalatait.

Az első napirend keretében *Kálmán Ferenc dandártábornok*, a SZFVK tüzérfőnöke, a szakosztály elnöke értékelte a tudományos konferencia tapasztalatait. Véleménye szerint egy nagy sikerű, a fegyvernem jövőjét meghatározó konferencián van túl a tüzérség. Az elhangzott előadások és a hozzászólások azt mutatták, hogy a fegyvernem NATO-szemléletű átalakítását meg kell kezdeni, amelyhez jó alapot nyújthatnak a doktoranduszok által elkészített azon kutatási jelentések, amelyeket vitaanyag formájában a széles szakmai közvélemény megismerhet. A konferencia jól mozgósított a tüzérség fejlesztésével kapcsolatos feladatokra. Bár az utóbbihoz szűkösek a pénzügyi források, ezért *több változatban* ki kell dolgozni az erre vonatkozó elképzeléseket.

A tagság a konferencia anyagának továbbírt kidolgozásával kapcsolatban felhatalmazta az elnökséget, hogy konkrét témákban a szakosztály tagjaiból két kutatócsoportot kérjen fel, és részükre határozza meg a feladatot.

Második napirend keretében *dr. Szendy István alezredes* ismertette a várpalotai nyári tüzér-éleslövészetek tapasztalatait. Kiemelte, hogy a hallgatók már az új elveknek megfe-

előben NATO-jeleket és jelzéseket alkalmaztak feladataik végrehajtása során. Hangsúlyozta, hogy a tisztképzés során a csapatoknak és az egyetem állományának a közös cél elérése érdekében szorosan együtt kell működni. Ebben a vonatkozásban az említett időszak eredményesnek tekinthető.

Felházi Sándor
szakosztálytitkár

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Kérjük a társaság tagjait, hogy a 2000-ben esedékes tagsági díjukat 2000. március 31-ig szíveskedjenek befizetni. A tagsági díj változatlan: munkaviszonyban állóknak 1200 Ft, tanulóknak és nyugdíjasoknak 800 Ft.

A befizetéshez szükséges postautalványt a folyóirat ezen számában helyeztük el.

Elnökség

A HADTUDOMÁNY folyóirat megrendelése

A HADTUDOMÁNY c. folyóiratot társaságunk tagjai térítésmentesen kapják. Ennek feltétele az éves tagsági díj befizetése.

A folyóiratot azon állampolgárok, könyvtárak, tanintézetek, intézmények és más jogi személyek is megrendelhetik, akik és amelyek nem tagjai a társaságnak. Az éves előfizetési díj 1200 Ft. Az egyes számok ára 300 Ft.

Megrendeléseket kérjük a Magyar Hadtudományi Társaság titkárságára küldeni. A titkárság kérésre az előfizetési díjat számlázza, amit készpénzátutalási postautalványon, vagy banki átutalással teljesíthetnek.

Címünk: 1581 Budapest, Pf.: 15.

Telefon: 260-0740/1359

Fax: 260-9732

Az MHTT számlájának száma:

10200854-32570715-00000000

*Kedves Olvasóinknak,
társaságunk minden tagjának és családjuknak
kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog új esztendőt kívánunk.*

*Az MHTT Elnöksége,
a HADTUDOMÁNY szerkesztőbizottsága*

Aus dem Inhalt

Der Verfasser des ersten Artikels der Nummer sucht die Antwort auf die Frage, ob der Geist des kalten Krieges nach 2000 zurückkehren kann. Der nächste Artikel untersucht die Verschiebung der Funktionen der Streitkräfte in Richtung Globalisation, die nachfolgende Schrift beschäftigt sich mit einigen westlichen Beispielen der strategischen Überprüfung – der Streitkräftereform.

Beachtenswerte militärtheoretische und -praktische Themen: Erfahrungen der Luftangriffsoperationen der NATO gegen Jugoslawien, Erarbeitung der Militärdoktrinen, Aufgaben der Ungarischen Armee in bezug auf Krisenbewältigung, Planung der Gefechtsordnung von Fla-Raketentruppen, NATO-Grundsätze des Einsatzes und der Führung von Luftstreitkräften, berufliche Begründung und Forderungen an die Beschaffung von Jagdfliegern. Erscheinen von Kontrollfunktionen der Führung. Vorbereitung, der Leiter des Zivilschutzes sowie Fragen des Katastrophenschutzes.

Bemerkenswert ist die Publikation über den internationalen Vergleich der Verteidigungsausgaben, die Kaufkraftparität und die Geschichte des „eisernen Vorhanges“.

From the contents

The author of the first article tries to answer the following question whether the spirit of the cold war can return after 2000. It is followed by the article about the movement of the armed forces towards globalization. It is followed by some articles about the examination of the military forces. Among the topics concerning military theory and practice the following are important: experience of the air attack operations in Yugoslavia, working in military doctrines, crisis management, and how the military deals with it, planning the work of air defence missiles, NATO principles of Air Force command, control function of command, training of civil leaders and articles about the defence against catastrophes.

Another important article deals with the international comparison of defence expenses and the history of the iron curtain.

Содержание номера

В первой статье журнала автор отвечает на вопрос: может ли возвратиться призрак холодной войны после 2000-ого года. Затем следует описание функции вооружённых сил в направлении глобализации и стратегического пересмотра на условиях примера нескольких западных стран.

Внимания заслуживают темы военной теории и практики: опыт нанесения воздушных ударов НАТО в Югославии; разработка военных доктрин; вопросы связанные с утратением кризиса в армии; задачи планирования построения противовоздушных ракетных войск; принципы управления НАТО применения авиации требования приобретения самолётов истребителей; подготовка руководства гражданской обороны и вопросы связанные по предупреждению катастроф.

Также заслуживает особое внимание специматериал сравнения международных военных расходов, а также статья связанная с „железной занавесью“.

Felhívás

a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlására

Tisztelt Hölgyem!/ Uram!

A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény lehetővé teszi, hogy az adózó a befizetett személyi jövedelemadójának *egy százalékát* a törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott *társadalmi szervezetek részére felajánlja*. Ezen szervezetek közé tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Az így befolyt összeget kizárólag a tudományos munka ösztönzésére kívánjuk felhasználni.

Kérem társaságunk minden tagját, hogy éljen a lehetőséggel és ezúton is segítse céljaink megvalósítását!

Az adózó a rendelkezőnyilatkozatát postai szabványméretű borítékban elhelyezve és lezárva, az 1999. évi jövedelemadó-bevalláshoz csatolva, 2000. március 25-ig küldheti meg az APEH részére. Azon adózók, akiknek az adóbevallását a munkaadója teljesíti, a zárt borítékot a fenti határidőig a munkáltatóiknak adják át. A borítékban fel kell tüntetni: az adózó nevét, lakcímét és adóazonosító jelét. A borítékba helyezett nyilatkozat tartalmazza a kedvezményezett nevét és adószámát. A mi esetünkben:

a kedvezményezett neve: Magyar Hadtudományi Társaság
adószáma: 19655866-1-42

Tájékoztatjuk társaságunk tagjait, hogy 1999-ben az 1998. évi bevételek alapján az APEH 132 000 forintot utalt át az MHTT részére.

Ezt az összeget a jelíges pályamunkák díjazására használtuk fel.

Az MHTT elnöksége nevében céljaink megvalósításához nyújtott támogatását tisztelettel megköszönöm.

Dr. Szabó József
elnök